

مرکز تحقیقات اسلامی

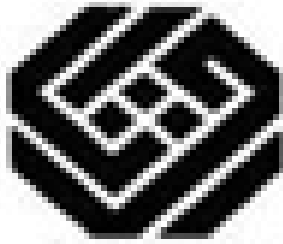
اصفهان

گامی

عمران
علیه السلام

www. **Ghaemiyeh** .com
www. **Ghaemiyeh** .org
www. **Ghaemiyeh** .net
www. **Ghaemiyeh** .ir

سید علی حسینی صاحب

تفسیر خود

تالیف

محجۃ الاسلام والمسلمین

حاج شیخ مجتبیٰ قرابلی

جلد پنجم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تفسیر نور طبع قدیم

نویسنده:

محسن قرائتی

ناشر چاپی:

مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۵۵	تفسیر نور طبع قدیم جلد ۵
۵۵	مشخصات کتاب
۵۷	اشاره
۶۷	[تفسیر سوره توبه]
۶۷	سیمای سوره ی توبه
۶۸	[سوره التوبه (۹): آیه ۱]
۶۸	اشاره
۶۸	نکته ها:
۶۸	اشاره
۶۹	ماجرای اعلان این آیات
۷۰	پیام ها:
۷۱	[سوره التوبه (۹): آیه ۲]
۷۱	اشاره
۷۱	نکته ها:
۷۲	پیام ها:
۷۲	[سوره التوبه (۹): آیه ۳]
۷۲	اشاره
۷۲	نکته ها:
۷۳	پیام ها:
۷۳	[سوره التوبه (۹): آیه ۴]
۷۳	اشاره
۷۳	نکته ها:
۷۴	پیام ها:

٧٤ [سوره التوبه (٩): آيه ٥]

٧٤ اشاره

٧٤ نکته ها:

٧٥ پيام ها:

٧٦ [سوره التوبه (٩): آيه ٦]

٧٦ اشاره

٧٦ پيام ها:

٧٧ [سوره التوبه (٩): آيه ٧]

٧٧ اشاره

٧٧ نکته ها:

٧٧ پيام ها:

٧٨ [سوره التوبه (٩): آيه ٨]

٧٨ اشاره

٧٨ نکته ها:

٧٨ پيام ها:

٧٩ [سوره التوبه (٩): آيه ٩]

٧٩ اشاره

٧٩ پيام ها:

٨٠ [سوره التوبه (٩): آيه ١٠]

٨٠ اشاره

٨٠ نکته ها:

٨٠ پيام ها:

٨٠ [سوره التوبه (٩): آيه ١١]

٨٠ اشاره

٨١ نکته ها:

٨١ پيام ها:

٨٢ [سوره التوبه (٩): آيه ١٢]

٨٢ اشاره

٨٢ نکته ها:

٨٢ پيام ها:

٨٣ [سوره التوبه (٩): آيه ١٣]

٨٣ اشاره

٨٣ پيام ها:

٨٤ [سوره التوبه (٩): آيه ١٤]

٨٤ اشاره

٨٤ نکته ها:

٨٤ پيام ها:

٨٥ [سوره التوبه (٩): آيه ١٥]

٨٥ اشاره

٨٥ پيام ها:

٨٦ [سوره التوبه (٩): آيه ١٦]

٨٦ اشاره

٨٦ نکته ها:

٨٦ پيام ها:

٨٧ [سوره التوبه (٩): آيه ١٧]

٨٧ اشاره

٨٧ نکته ها:

٨٨ پيام ها:

٨٨ [سوره التوبه (٩): آيه ١٨]

٨٨ اشاره

٨٨ نکته ها:

٨٩ پيام ها:

۹۰ [سوره التوبه (۹): آیه ۱۹]

۹۰ اشاره

۹۰ نکته ها:

۹۰ پیام ها:

۹۱ [سوره التوبه (۹): آیه ۲۰]

۹۱ اشاره

۹۱ پیام ها:

۹۱ [سوره التوبه (۹): آیات ۲۱ تا ۲۲]

۹۱ اشاره

۹۲ پیام ها:

۹۳ [سوره التوبه (۹): آیه ۲۳]

۹۳ اشاره

۹۳ نکته ها:

۹۳ پیام ها:

۹۴ [سوره التوبه (۹): آیه ۲۴]

۹۴ اشاره

۹۴ نکته ها:

۹۴ پیام ها:

۹۵ [سوره التوبه (۹): آیه ۲۵]

۹۵ اشاره

۹۶ نکته ها:

۹۶ اشاره

۹۶ سیمای جنگ حنین

۹۷ پیام ها:

۹۷ [سوره التوبه (۹): آیه ۲۶]

۹۷ اشاره

نکته ها: ۹۷

پیام ها: ۹۸

[سوره التوبه (۹): آیه ۲۷] ۹۸

اشاره ۹۸

نکته ها: ۹۹

پیام ها: ۹۹

[سوره التوبه (۹): آیه ۲۸] ۹۹

اشاره ۹۹

نکته ها: ۹۹

پیام ها: ۱۰۰

[سوره التوبه (۹): آیه ۲۹] ۱۰۱

اشاره ۱۰۱

نکته ها: ۱۰۱

پیام ها: ۱۰۲

[سوره التوبه (۹): آیه ۳۰] ۱۰۲

اشاره ۱۰۲

نکته ها: ۱۰۳

پیام ها: ۱۰۳

[سوره التوبه (۹): آیه ۳۱] ۱۰۴

اشاره ۱۰۴

نکته ها: ۱۰۴

پیام ها: ۱۰۵

[سوره التوبه (۹): آیه ۳۲] ۱۰۵

اشاره ۱۰۵

نکته ها: ۱۰۶

پیام ها: ۱۰۶

۱۰۷ [سوره التوبه (۹): آیه ۳۳]

۱۰۷ اشاره

۱۰۷ نکته ها:

۱۰۸ پیام ها:

۱۰۸ [سوره التوبه (۹): آیه ۳۴]

۱۰۸ اشاره

۱۰۹ نکته ها:

۱۰۹ اشاره

۱۰۹ زکات در روایات

۱۱۰ ابو ذر و آیه ی کنز

۱۱۱ پیام ها:

۱۱۲ [سوره التوبه (۹): آیه ۳۵]

۱۱۲ اشاره

۱۱۲ نکته ها:

۱۱۳ پیام ها:

۱۱۳ [سوره التوبه (۹): آیه ۳۶]

۱۱۳ اشاره

۱۱۴ نکته ها:

۱۱۴ پیام ها:

۱۱۶ [سوره التوبه (۹): آیه ۳۷]

۱۱۶ اشاره

۱۱۶ نکته ها:

۱۱۶ پیام ها:

۱۱۷ [سوره التوبه (۹): آیه ۳۸]

۱۱۷ اشاره

۱۱۷ نکته ها:

پیام ها: ۱۱۷

[سوره التوبه (۹): آیه ۳۹] ۱۱۸

اشاره ۱۱۸

نکته ها: ۱۱۸

پیام ها: ۱۱۹

[سوره التوبه (۹): آیه ۴۰] ۱۱۹

اشاره ۱۱۹

نکته ها: ۱۲۰

اشاره ۱۲۰

چند سؤال و جواب ۱۲۰

پیام ها: ۱۲۱

[سوره التوبه (۹): آیه ۴۱] ۱۲۲

اشاره ۱۲۲

نکته ها: ۱۲۲

پیام ها: ۱۲۳

[سوره التوبه (۹): آیه ۴۲] ۱۲۳

اشاره ۱۲۳

نکته ها: ۱۲۴

پیام ها: ۱۲۴

[سوره التوبه (۹): آیه ۴۳] ۱۲۴

اشاره ۱۲۴

نکته ها: ۱۲۵

پیام ها: ۱۲۵

[سوره التوبه (۹): آیه ۴۴] ۱۲۶

اشاره ۱۲۶

نکته ها: ۱۲۶

پیام ها: ۱۲۶

[سوره التوبه (۹): آیه ۴۵] ۱۲۷

اشاره ۱۲۷

نکته ها: ۱۲۷

پیام ها: ۱۲۷

[سوره التوبه (۹): آیه ۴۶] ۱۲۸

اشاره ۱۲۸

نکته ها: ۱۲۸

پیام ها: ۱۲۸

[سوره التوبه (۹): آیه ۴۷] ۱۲۸

اشاره ۱۲۸

نکته ها: ۱۲۹

پیام ها: ۱۲۹

[سوره التوبه (۹): آیه ۴۸] ۱۲۹

اشاره ۱۲۹

پیام ها: ۱۲۹

[سوره التوبه (۹): آیه ۴۹] ۱۳۱

اشاره ۱۳۱

نکته ها: ۱۳۱

پیام ها: ۱۳۲

[سوره التوبه (۹): آیه ۵۰] ۱۳۲

اشاره ۱۳۲

پیام ها: ۱۳۳

[سوره التوبه (۹): آیه ۵۱] ۱۳۳

اشاره ۱۳۳

پیام ها: ۱۳۳

۱۳۴ [سوره التوبه (۹): آیه ۵۲]

۱۳۴ اشاره

۱۳۴ نکته ها:

۱۳۴ پیام ها:

۱۳۵ [سوره التوبه (۹): آیه ۵۳]

۱۳۵ اشاره

۱۳۵ نکته ها:

۱۳۵ پیام ها:

۱۳۶ [سوره التوبه (۹): آیه ۵۴]

۱۳۶ اشاره

۱۳۶ نکته ها:

۱۳۶ پیام ها:

۱۳۷ [سوره التوبه (۹): آیه ۵۵]

۱۳۷ اشاره

۱۳۷ نکته ها:

۱۳۸ پیام ها:

۱۳۸ [سوره التوبه (۹): آیه ۵۶]

۱۳۸ اشاره

۱۳۸ نکته ها:

۱۳۹ پیام ها:

۱۳۹ [سوره التوبه (۹): آیه ۵۷]

۱۳۹ اشاره

۱۳۹ نکته ها:

۱۳۹ پیام ها:

۱۴۰ [سوره التوبه (۹): آیه ۵۸]

۱۴۰ اشاره

نکته ها: ۱۴۰

پیام ها: ۱۴۰

[سوره التوبه (۹): آیه ۵۹] ۱۴۱

اشاره ۱۴۱

نکته ها: ۱۴۱

پیام ها: ۱۴۲

[سوره التوبه (۹): آیه ۶۰] ۱۴۲

اشاره ۱۴۲

نکته ها: ۱۴۲

اشاره ۱۴۲

سیمای زکات ۱۴۴

پیام ها: ۱۴۶

[سوره التوبه (۹): آیه ۶۱] ۱۴۸

اشاره ۱۴۸

نکته ها: ۱۴۹

پیام ها: ۱۴۹

[سوره التوبه (۹): آیه ۶۲] ۱۵۰

اشاره ۱۵۰

پیام ها: ۱۵۰

[سوره التوبه (۹): آیه ۶۳] ۱۵۱

اشاره ۱۵۱

نکته ها: ۱۵۱

پیام ها: ۱۵۱

[سوره التوبه (۹): آیه ۶۴] ۱۵۲

اشاره ۱۵۲

نکته ها: ۱۵۲

پیام ها: ۱۵۳

[سوره التوبه (۹): آیه ۶۵] ۱۵۳

اشاره ۱۵۳

نکته ها: ۱۵۳

پیام ها: ۱۵۴

[سوره التوبه (۹): آیه ۶۶] ۱۵۴

اشاره ۱۵۴

نکته ها: ۱۵۴

پیام ها: ۱۵۵

[سوره التوبه (۹): آیه ۶۷] ۱۵۵

اشاره ۱۵۵

نکته ها: ۱۵۶

پیام ها: ۱۵۶

[سوره التوبه (۹): آیه ۶۸] ۱۵۷

اشاره ۱۵۷

پیام ها: ۱۵۷

[سوره التوبه (۹): آیه ۶۹] ۱۵۸

اشاره ۱۵۸

نکته ها: ۱۵۸

پیام ها: ۱۵۸

[سوره التوبه (۹): آیه ۷۰] ۱۵۹

اشاره ۱۵۹

نکته ها: ۱۵۹

پیام ها: ۱۶۰

[سوره التوبه (۹): آیه ۷۱] ۱۶۰

اشاره ۱۶۰

نکته ها: ۱۶۱

پیام ها: ۱۶۱

[سوره التوبه (۹): آیه ۷۲] ۱۶۲

اشاره ۱۶۲

نکته ها: ۱۶۲

اشاره ۱۶۲

مقایسه ی اهل نفاق با اهل ایمان ۱۶۳

پیام ها: ۱۶۳

[سوره التوبه (۹): آیه ۷۳] ۱۶۴

اشاره ۱۶۴

نکته ها: ۱۶۴

پیام ها: ۱۶۴

[سوره التوبه (۹): آیه ۷۴] ۱۶۵

اشاره ۱۶۵

نکته ها: ۱۶۵

پیام ها: ۱۶۶

[سوره التوبه (۹): آیات ۷۵ تا ۷۶] ۱۶۷

اشاره ۱۶۷

نکته ها: ۱۶۷

پیام ها: ۱۶۸

[سوره التوبه (۹): آیه ۷۷] ۱۶۸

اشاره ۱۶۸

پیام ها: ۱۶۸

[سوره التوبه (۹): آیه ۷۸] ۱۶۹

اشاره ۱۶۹

نکته ها: ۱۶۹

پیام ها: ۱۶۹

[سوره التوبه (۹): آیه ۷۹] ۱۶۹

اشاره ۱۶۹

نکته ها: ۱۷۰

پیام ها: ۱۷۰

[سوره التوبه (۹): آیه ۸۰] ۱۷۱

اشاره ۱۷۱

نکته ها: ۱۷۱

پیام ها: ۱۷۲

[سوره التوبه (۹): آیه ۸۱] ۱۷۲

اشاره ۱۷۲

نکته ها: ۱۷۲

پیام ها: ۱۷۳

[سوره التوبه (۹): آیه ۸۲] ۱۷۳

اشاره ۱۷۳

نکته ها: ۱۷۴

پیام ها: ۱۷۴

[سوره التوبه (۹): آیه ۸۳] ۱۷۴

اشاره ۱۷۴

نکته ها: ۱۷۴

پیام ها: ۱۷۵

[سوره التوبه (۹): آیه ۸۴] ۱۷۵

اشاره ۱۷۵

نکته ها: ۱۷۵

پیام ها: ۱۷۶

[سوره التوبه (۹): آیه ۸۵] ۱۷۶

۱۷۶ اشاره

۱۷۶ نکته ها:

۱۷۷ پیام ها:

۱۷۷ [سوره التوبه (۹): آیات ۸۶ تا ۸۷]

۱۷۷ اشاره

۱۷۷ نکته ها:

۱۷۸ پیام ها:

۱۷۸ [سوره التوبه (۹): آیه ۸۸]

۱۷۸ اشاره

۱۷۸ پیام ها:

۱۷۹ [سوره التوبه (۹): آیه ۸۹]

۱۷۹ اشاره

۱۷۹ پیام ها:

۱۷۹ [سوره التوبه (۹): آیه ۹۰]

۱۷۹ اشاره

۱۸۰ نکته ها:

۱۸۰ پیام ها:

۱۸۱ [سوره التوبه (۹): آیه ۹۱]

۱۸۱ اشاره

۱۸۱ نکته ها:

۱۸۱ پیام ها:

۱۸۲ [سوره التوبه (۹): آیه ۹۲]

۱۸۲ اشاره

۱۸۲ نکته ها:

۱۸۳ پیام ها:

۱۸۳ [سوره التوبه (۹): آیه ۹۳]

۱۸۳ اشاره

۱۸۳ نکته ها:

۱۸۴ پیام ها:

۱۸۴ [سوره التوبه (۹): آیه ۹۴]

۱۸۴ اشاره

۱۸۴ نکته ها:

۱۸۴ پیام ها:

۱۸۵ [سوره التوبه (۹): آیه ۹۵]

۱۸۵ اشاره

۱۸۵ نکته ها:

۱۸۶ پیام ها:

۱۸۶ [سوره التوبه (۹): آیه ۹۶]

۱۸۶ اشاره

۱۸۶ نکته ها:

۱۸۷ پیام ها:

۱۸۷ [سوره التوبه (۹): آیه ۹۷]

۱۸۷ اشاره

۱۸۸ نکته ها:

۱۸۸ پیام ها:

۱۸۹ [سوره التوبه (۹): آیه ۹۸]

۱۸۹ اشاره

۱۸۹ نکته ها:

۱۸۹ پیام ها:

۱۸۹ [سوره التوبه (۹): آیه ۹۹]

۱۸۹ اشاره

۱۹۰ پیام ها:

۱۹۱ [سوره التوبه (۹): آیه ۱۰۰]

۱۹۱ اشاره

۱۹۱ نکته ها:

۱۹۲ پیام ها:

۱۹۲ [سوره التوبه (۹): آیه ۱۰۱]

۱۹۲ اشاره

۱۹۲ نکته ها:

۱۹۳ پیام ها:

۱۹۳ [تفسیر آیه ۱۱۰۲]

۱۹۳ اشاره

۱۹۳ نکته ها:

۱۹۴ پیام ها:

۱۹۴ [سوره التوبه (۹): آیه ۱۰۳]

۱۹۴ اشاره

۱۹۴ نکته ها:

۱۹۵ پیام ها:

۱۹۵ [سوره التوبه (۹): آیه ۱۰۴]

۱۹۵ اشاره

۱۹۶ نکته ها:

۱۹۶ پیام ها:

۱۹۷ [سوره التوبه (۹): آیه ۱۰۵]

۱۹۷ اشاره

۱۹۷ نکته ها:

۱۹۷ پیام ها:

۱۹۸ [سوره التوبه (۹): آیه ۱۰۶]

۱۹۸ اشاره

نکته ها: ۱۹۸

پیام ها: ۱۹۹

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۰۷] ۱۹۹

اشاره ۱۹۹

نکته ها: ۱۹۹

پیام ها: ۲۰۱

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۰۸] ۲۰۲

اشاره ۲۰۲

نکته ها: ۲۰۲

پیام ها: ۲۰۲

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۰۹] ۲۰۳

اشاره ۲۰۳

نکته ها: ۲۰۴

پیام ها: ۲۰۴

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۱۰] ۲۰۴

اشاره ۲۰۴

پیام ها: ۲۰۴

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۱۱] ۲۰۵

اشاره ۲۰۵

نکته ها: ۲۰۵

پیام ها: ۲۰۶

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۱۲] ۲۰۷

اشاره ۲۰۷

نکته ها: ۲۰۷

پیام ها: ۲۰۸

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۱۳] ۲۰۹

۲۰۹ اشاره

۲۰۹ نکته ها:

۲۱۰ پیام ها:

۲۱۰ [سوره التوبه (۹): آیه ۱۱۴]

۲۱۰ اشاره

۲۱۰ نکته ها:

۲۱۱ پیام ها:

۲۱۱ [سوره التوبه (۹): آیه ۱۱۵]

۲۱۱ اشاره

۲۱۲ نکته ها:

۲۱۲ پیام ها:

۲۱۳ [سوره التوبه (۹): آیه ۱۱۶]

۲۱۳ اشاره

۲۱۳ پیام ها:

۲۱۳ [سوره التوبه (۹): آیه ۱۱۷]

۲۱۳ اشاره

۲۱۳ نکته ها:

۲۱۴ پیام ها:

۲۱۵ [سوره التوبه (۹): آیه ۱۱۸]

۲۱۵ اشاره

۲۱۵ نکته ها:

۲۱۵ پیام ها:

۲۱۶ [سوره التوبه (۹): آیه ۱۱۹]

۲۱۶ اشاره

۲۱۶ نکته ها:

۲۱۷ پیام ها:

٢١٧ [سوره التوبه (٩): آيه ١٢٠]

٢١٧ اشاره

٢١٨ نکته ها:

٢١٨ پيام ها:

٢١٩ [سوره التوبه (٩): آيه ١٢١]

٢١٩ اشاره

٢١٩ نکته ها:

٢١٩ پيام ها:

٢٢٠ [سوره التوبه (٩): آيه ١٢٢]

٢٢٠ اشاره

٢٢٠ نکته ها:

٢٢١ پيام ها:

٢٢٢ [سوره التوبه (٩): آيه ١٢٣]

٢٢٢ اشاره

٢٢٢ نکته ها:

٢٢٤ پيام ها:

٢٢٥ [سوره التوبه (٩): آيه ١٢٤]

٢٢٥ اشاره

٢٢٥ پيام ها:

٢٢٥ [سوره التوبه (٩): آيه ١٢٥]

٢٢٥ اشاره

٢٢٦ نکته ها:

٢٢٦ پيام ها:

٢٢٦ [سوره التوبه (٩): آيه ١٢٦]

٢٢٦ اشاره

٢٢٦ پيام ها:

۲۲۷ [سوره التوبه (۹): آیه ۱۲۷]

۲۲۷ اشاره

۲۲۷ نکته ها:

۲۲۷ پیام ها:

۲۲۷ [سوره التوبه (۹): آیه ۱۲۸]

۲۲۷ اشاره

۲۲۸ نکته ها:

۲۲۸ پیام ها:

۲۲۸ [سوره التوبه (۹): آیه ۱۲۹]

۲۲۸ اشاره

۲۲۹ نکته ها:

۲۲۹ پیام ها:

۲۳۲ [تفسیر سوره یونس]

۲۳۲ سیمای سوره یونس

۲۳۳ [سوره یونس (۱۰): آیه ۱]

۲۳۳ اشاره

۲۳۳ نکته ها:

۲۳۳ پیام ها:

۲۳۴ [سوره یونس (۱۰): آیه ۲]

۲۳۴ اشاره

۲۳۴ نکته ها:

۲۳۶ پیام ها:

۲۳۶ [سوره یونس (۱۰): آیه ۳]

۲۳۶ اشاره

۲۳۶ نکته ها:

۲۳۷ پیام ها:

۲۳۸ [سوره یونس (۱۰): آیه ۴]

۲۳۸ اشاره

۲۳۸ نکته ها:

۲۳۹ پیام ها:

۲۳۹ [سوره یونس (۱۰): آیه ۵]

۲۳۹ اشاره

۲۳۹ نکته ها:

۲۴۱ پیام ها:

۲۴۲ [سوره یونس (۱۰): آیه ۶]

۲۴۲ اشاره

۲۴۲ نکته ها:

۲۴۲ پیام ها:

۲۴۴ [سوره یونس (۱۰): آیات ۷ تا ۸]

۲۴۴ اشاره

۲۴۴ نکته ها:

۲۴۴ پیام ها:

۲۴۵ [سوره یونس (۱۰): آیه ۹]

۲۴۵ اشاره

۲۴۵ نکته ها:

۲۴۶ پیام ها:

۲۴۶ [سوره یونس (۱۰): آیه ۱۰]

۲۴۶ اشاره

۲۴۶ نکته ها:

۲۴۷ پیام ها:

۲۴۸ [سوره یونس (۱۰): آیه ۱۱]

۲۴۸ اشاره

نکته ها: ۲۴۸

پیام ها: ۲۴۸

[سوره یونس (۱۰): آیه ۱۲] ۲۴۹

اشاره ۲۴۹

نکته ها: ۲۴۹

پیام ها: ۲۴۹

[سوره یونس (۱۰): آیه ۱۳] ۲۵۰

اشاره ۲۵۰

نکته ها: ۲۵۰

[سوره یونس (۱۰): آیه ۱۴] ۲۵۱

اشاره ۲۵۱

پیام ها: ۲۵۱

[سوره یونس (۱۰): آیه ۱۵] ۲۵۱

اشاره ۲۵۱

نکته ها: ۲۵۱

پیام ها: ۲۵۲

[سوره یونس (۱۰): آیه ۱۶] ۲۵۲

اشاره ۲۵۲

نکته ها: ۲۵۲

پیام ها: ۲۵۳

[سوره یونس (۱۰): آیه ۱۷] ۲۵۳

اشاره ۲۵۳

نکته ها: ۲۵۳

پیام ها: ۲۵۳

[سوره یونس (۱۰): آیه ۱۸] ۲۵۴

اشاره ۲۵۴

نکته ها: ۲۵۴

پیام ها: ۲۵۴

[سوره یونس (۱۰): آیه ۱۹] ۲۵۵

اشاره ۲۵۵

نکته ها: ۲۵۵

پیام ها: ۲۵۵

[سوره یونس (۱۰): آیه ۲۰] ۲۵۶

اشاره ۲۵۶

پیام ها: ۲۵۶

[سوره یونس (۱۰): آیه ۲۱] ۲۵۶

اشاره ۲۵۶

نکته ها: ۲۵۶

پیام ها: ۲۵۷

[سوره یونس (۱۰): آیه ۲۲] ۲۵۷

اشاره ۲۵۷

نکته ها: ۲۵۸

پیام ها: ۲۵۸

[سوره یونس (۱۰): آیه ۲۳] ۲۵۸

اشاره ۲۵۸

نکته ها: ۲۵۹

پیام ها: ۲۵۹

[سوره یونس (۱۰): آیه ۲۴] ۲۶۰

اشاره ۲۶۰

نکته ها: ۲۶۰

پیام ها: ۲۶۰

[سوره یونس (۱۰): آیه ۲۵] ۲۶۱

۲۶۱ اشاره

۲۶۱ نکته ها:

۲۶۲ پیام ها:

۲۶۲ [سوره یونس (۱۰): آیه ۲۶]

۲۶۲ اشاره

۲۶۲ نکته ها:

۲۶۳ پیام ها:

۲۶۴ [سوره یونس (۱۰): آیه ۲۷]

۲۶۴ اشاره

۲۶۴ نکته ها:

۲۶۴ پیام ها:

۲۶۵ [سوره یونس (۱۰): آیه ۲۸]

۲۶۵ اشاره

۲۶۵ نکته ها:

۲۶۵ پیام ها:

۲۶۶ [سوره یونس (۱۰): آیه ۲۹]

۲۶۶ اشاره

۲۶۶ نکته ها:

۲۶۶ پیام ها:

۲۶۶ [سوره یونس (۱۰): آیه ۳۰]

۲۶۶ اشاره

۲۶۶ پیام ها:

۲۶۷ [سوره یونس (۱۰): آیه ۳۱]

۲۶۷ اشاره

۲۶۷ نکته ها:

۲۶۷ پیام ها:

۲۶۸ [سوره یونس (۱۰): آیه ۳۲]

۲۶۸ اشاره

۲۶۸ پیام‌ها:

۲۶۹ [سوره یونس (۱۰): آیه ۳۳]

۲۶۹ اشاره

۲۶۹ پیام‌ها:

۲۶۹ [سوره یونس (۱۰): آیه ۳۴]

۲۶۹ اشاره

۲۶۹ پیام‌ها:

۲۷۰ [سوره یونس (۱۰): آیه ۳۵]

۲۷۰ اشاره

۲۷۰ نکته‌ها:

۲۷۰ پیام‌ها:

۲۷۱ [سوره یونس (۱۰): آیه ۳۶]

۲۷۱ اشاره

۲۷۱ نکته‌ها:

۲۷۱ پیام‌ها:

۲۷۲ [سوره یونس (۱۰): آیه ۳۷]

۲۷۲ اشاره

۲۷۲ پیام‌ها:

۲۷۲ [سوره یونس (۱۰): آیه ۳۸]

۲۷۲ اشاره

۲۷۲ نکته‌ها:

۲۷۲ اشاره

۲۷۳ امتیازات قرآن

۲۷۴ پیام‌ها:

۲۷۴ [سوره یونس (۱۰): آیه ۳۹]

۲۷۴ اشاره

۲۷۵ نکته ها:

۲۷۵ پیام ها:

۲۷۶ [سوره یونس (۱۰): آیه ۴۰]

۲۷۶ اشاره

۲۷۶ پیام ها:

۲۷۶ [سوره یونس (۱۰): آیه ۴۱]

۲۷۶ اشاره

۲۷۶ پیام ها:

۲۷۷ [سوره یونس (۱۰): آیه ۴۲]

۲۷۷ اشاره

۲۷۷ پیام ها:

۲۷۸ [سوره یونس (۱۰): آیات ۴۳ تا ۴۴]

۲۷۸ اشاره

۲۷۸ نکته ها:

۲۷۸ پیام ها:

۲۷۹ [سوره یونس (۱۰): آیه ۴۵]

۲۷۹ اشاره

۲۷۹ نکته ها:

۲۸۱ پیام ها:

۲۸۱ [سوره یونس (۱۰): آیه ۴۶]

۲۸۱ اشاره

۲۸۱ نکته ها:

۲۸۲ پیام ها:

۲۸۲ [سوره یونس (۱۰): آیات ۴۷ تا ۴۸]

۲۸۲ اشاره

۲۸۲ نکته ها:

۲۸۳ پیام ها:

۲۸۳ [سوره یونس (۱۰): آیه ۴۹]

۲۸۳ اشاره

۲۸۴ نکته ها:

۲۸۴ پیام ها:

۲۸۵ [سوره یونس (۱۰): آیات ۵۰ تا ۵۱]

۲۸۵ اشاره

۲۸۵ نکته ها:

۲۸۵ پیام ها:

۲۸۵ [سوره یونس (۱۰): آیه ۵۲]

۲۸۵ اشاره

۲۸۶ نکته ها:

۲۸۶ پیام ها:

۲۸۶ [سوره یونس (۱۰): آیه ۵۳]

۲۸۶ اشاره

۲۸۶ نکته ها:

۲۸۶ پیام ها:

۲۸۷ [سوره یونس (۱۰): آیه ۵۴]

۲۸۷ اشاره

۲۸۷ نکته ها:

۲۸۷ پیام ها:

۲۸۸ [سوره یونس (۱۰): آیات ۵۵ تا ۵۶]

۲۸۸ اشاره

۲۸۸ پیام ها:

۲۸۹ [سوره یونس (۱۰): آیه ۵۷]

۲۸۹ اشاره

۲۸۹ نکته ها:

۲۹۱ پیام ها:

۲۹۱ [سوره یونس (۱۰): آیه ۵۸]

۲۹۱ اشاره

۲۹۱ نکته ها:

۲۹۲ پیام ها:

۲۹۲ [سوره یونس (۱۰): آیه ۵۹]

۲۹۲ اشاره

۲۹۳ نکته ها:

۲۹۳ پیام ها:

۲۹۴ [سوره یونس (۱۰): آیه ۶۰]

۲۹۴ اشاره

۲۹۴ نکته ها:

۲۹۴ پیام ها:

۲۹۵ [سوره یونس (۱۰): آیه ۶۱]

۲۹۵ اشاره

۲۹۵ نکته ها:

۲۹۵ پیام ها:

۲۹۶ [سوره یونس (۱۰): آیات ۶۲ تا ۶۳]

۲۹۶ اشاره

۲۹۶ نکته ها:

۲۹۷ پیام ها:

۲۹۷ [سوره یونس (۱۰): آیه ۶۴]

۲۹۷ اشاره

نکته ها: ۲۹۷

پیام ها: ۲۹۹

[سوره یونس (۱۰): آیه ۶۵] ۲۹۹

اشاره ۲۹۹

نکته ها: ۲۹۹

پیام ها: ۳۰۰

[سوره یونس (۱۰): آیه ۶۶] ۳۰۰

اشاره ۳۰۰

نکته ها: ۳۰۰

پیام ها: ۳۰۱

[سوره یونس (۱۰): آیه ۶۷] ۳۰۱

اشاره ۳۰۱

نکته ها: ۳۰۱

پیام ها: ۳۰۲

[سوره یونس (۱۰): آیه ۶۸] ۳۰۲

اشاره ۳۰۲

نکته ها: ۳۰۲

پیام ها: ۳۰۲

[سوره یونس (۱۰): آیات ۶۹ تا ۷۰] ۳۰۳

اشاره ۳۰۳

نکته ها: ۳۰۳

پیام ها: ۳۰۳

[سوره یونس (۱۰): آیه ۷۱] ۳۰۴

اشاره ۳۰۴

نکته ها: ۳۰۴

پیام ها: ۳۰۴

۳۰۵ [سوره یونس (۱۰): آیه ۷۲]

۳۰۵ اشاره

۳۰۵ نکته ها:

۳۰۶ پیام ها:

۳۰۶ [سوره یونس (۱۰): آیه ۷۳]

۳۰۶ اشاره

۳۰۶ نکته ها:

۳۰۷ پیام ها:

۳۰۷ [سوره یونس (۱۰): آیه ۷۴]

۳۰۷ اشاره

۳۰۸ پیام ها:

۳۰۸ [سوره یونس (۱۰): آیه ۷۵]

۳۰۸ اشاره

۳۰۸ نکته ها:

۳۰۹ پیام ها:

۳۰۹ [سوره یونس (۱۰): آیه ۷۶]

۳۰۹ اشاره

۳۰۹ پیام ها:

۳۱۰ [سوره یونس (۱۰): آیه ۷۷]

۳۱۰ اشاره

۳۱۰ نکته ها:

۳۱۰ پیام ها:

۳۱۱ [سوره یونس (۱۰): آیه ۷۸]

۳۱۱ اشاره

۳۱۱ نکته ها:

۳۱۱ پیام ها:

۳۱۲ [سوره یونس (۱۰): آیات ۷۹ تا ۸۰]

۳۱۲ اشاره

۳۱۲ نکته ها:

۳۱۲ پیام ها:

۳۱۲ [سوره یونس (۱۰): آیه ۸۱]

۳۱۲ اشاره

۳۱۳ پیام ها:

۳۱۳ [سوره یونس (۱۰): آیه ۸۲]

۳۱۳ اشاره

۳۱۳ نکته ها:

۳۱۳ پیام ها:

۳۱۴ [سوره یونس (۱۰): آیه ۸۳]

۳۱۴ اشاره

۳۱۴ نکته ها:

۳۱۴ پیام ها:

۳۱۵ [سوره یونس (۱۰): آیه ۸۴]

۳۱۵ اشاره

۳۱۵ پیام ها:

۳۱۵ [سوره یونس (۱۰): آیات ۸۵ تا ۸۶]

۳۱۵ اشاره

۳۱۵ نکته ها:

۳۱۶ پیام ها:

۳۱۶ [سوره یونس (۱۰): آیه ۸۷]

۳۱۶ اشاره

۳۱۶ نکته ها:

۳۱۷ پیام ها:

۳۱۷ [سوره یونس (۱۰): آیه ۸۸]

۳۱۷ اشاره

۳۱۸ نکته ها:

۳۱۸ پیام ها:

۳۱۹ [سوره یونس (۱۰): آیه ۸۹]

۳۱۹ اشاره

۳۱۹ نکته ها:

۳۱۹ پیام ها:

۳۱۹ [سوره یونس (۱۰): آیه ۹۰]

۳۱۹ اشاره

۳۲۰ نکته ها:

۳۲۰ پیام ها:

۳۲۱ [سوره یونس (۱۰): آیات ۹۱ تا ۹۲]

۳۲۱ اشاره

۳۲۱ نکته ها:

۳۲۱ پیام ها:

۳۲۲ [سوره یونس (۱۰): آیه ۹۳]

۳۲۲ اشاره

۳۲۲ نکته ها:

۳۲۲ پیام ها:

۳۲۳ [سوره یونس (۱۰): آیه ۹۴]

۳۲۳ اشاره

۳۲۳ نکته ها:

۳۲۳ اشاره

۳۲۴ پرسش و پاسخ قرآنی

۳۲۵ پیام ها:

۳۲۵ [سوره یونس (۱۰): آیه ۹۵]

۳۲۵ اشاره

۳۲۵ نکته ها:

۳۲۶ پیام ها:

۳۲۶ [سوره یونس (۱۰): آیات ۹۶ تا ۹۷]

۳۲۶ اشاره

۳۲۶ نکته ها:

۳۲۷ پیام ها:

۳۲۷ [سوره یونس (۱۰): آیه ۹۸]

۳۲۷ اشاره

۳۲۷ نکته ها:

۳۲۸ پیام ها:

۳۲۸ [سوره یونس (۱۰): آیه ۹۹]

۳۲۸ اشاره

۳۲۸ نکته ها:

۳۲۹ پیام ها:

۳۲۹ [سوره یونس (۱۰): آیه ۱۰۰]

۳۲۹ اشاره

۳۲۹ پیام ها:

۳۳۰ [سوره یونس (۱۰): آیه ۱۰۱]

۳۳۰ اشاره

۳۳۰ نکته ها:

۳۳۰ پیام ها:

۳۳۰ [سوره یونس (۱۰): آیه ۱۰۲]

۳۳۰ اشاره

۳۳۱ پیام ها:

۳۳۱ [سوره یونس (۱۰): آیه ۱۰۳]

۳۳۱ اشاره

۳۳۱ نکته ها:

۳۳۱ پیام ها:

۳۳۲ [سوره یونس (۱۰): آیه ۱۰۴]

۳۳۲ اشاره

۳۳۲ پیام ها:

۳۳۳ [سوره یونس (۱۰): آیات ۱۰۵ تا ۱۰۶]

۳۳۳ اشاره

۳۳۳ نکته ها:

۳۳۳ پیام ها:

۳۳۴ [سوره یونس (۱۰): آیه ۱۰۷]

۳۳۴ اشاره

۳۳۴ نکته ها:

۳۳۴ پیام ها:

۳۳۵ [سوره یونس (۱۰): آیه ۱۰۸]

۳۳۵ اشاره

۳۳۵ پیام ها:

۳۳۶ [سوره یونس (۱۰): آیه ۱۰۹]

۳۳۶ اشاره

۳۳۶ پیام ها:

۳۳۹ [تفسیر سوره هود]

۳۳۹ سیمای سوره ی هود

۳۴۰ [سوره هود (۱۱): آیات ۱ تا ۲]

۳۴۰ اشاره

۳۴۰ نکته ها:

پیام‌ها: ۳۴۱

[سوره هود (۱۱): آیه ۳] ۳۴۲

اشاره ۳۴۲

نکته‌ها: ۳۴۲

پیام‌ها: ۳۴۲

[سوره هود (۱۱): آیات ۴ تا ۵] ۳۴۳

اشاره ۳۴۳

نکته‌ها: ۳۴۳

پیام‌ها: ۳۴۴

[سوره هود (۱۱): آیه ۶] ۳۴۴

اشاره ۳۴۴

نکته‌ها: ۳۴۴

پیام‌ها: ۳۴۶

[سوره هود (۱۱): آیه ۷] ۳۴۶

اشاره ۳۴۶

نکته‌ها: ۳۴۶

پیام‌ها: ۳۴۸

[سوره هود (۱۱): آیه ۸] ۳۴۸

اشاره ۳۴۸

نکته‌ها: ۳۴۸

پیام‌ها: ۳۴۹

[سوره هود (۱۱): آیه ۹] ۳۴۹

اشاره ۳۴۹

نکته‌ها: ۳۴۹

پیام‌ها: ۳۵۰

[سوره هود (۱۱): آیه ۱۰] ۳۵۰

۳۵۰ اشاره

۳۵۱ نکته ها:

۳۵۱ پیام ها:

۳۵۲ [سوره هود (۱۱): آیه ۱۱]

۳۵۲ اشاره

۳۵۲ نکته ها:

۳۵۲ پیام ها:

۳۵۳ [سوره هود (۱۱): آیه ۱۲]

۳۵۳ اشاره

۳۵۳ نکته ها:

۳۵۴ پیام ها:

۳۵۴ [سوره هود (۱۱): آیه ۱۳]

۳۵۴ اشاره

۳۵۴ نکته ها:

۳۵۵ پیام ها:

۳۵۶ [سوره هود (۱۱): آیه ۱۴]

۳۵۶ اشاره

۳۵۶ نکته ها:

۳۵۶ پیام ها:

۳۵۶ [سوره هود (۱۱): آیه ۱۵]

۳۵۶ اشاره

۳۵۷ نکته ها:

۳۵۷ پیام ها:

۳۵۸ [سوره هود (۱۱): آیه ۱۶]

۳۵۸ اشاره

۳۵۸ نکته ها:

۳۵۸ پیام ها:

۳۵۸ [سوره هود (۱۱): آیه ۱۷]

۳۵۸ اشاره

۳۵۹ نکته ها:

۳۶۰ پیام ها:

۳۶۱ [سوره هود (۱۱): آیه ۱۸]

۳۶۱ اشاره

۳۶۱ نکته ها:

۳۶۲ پیام ها:

۳۶۳ [سوره هود (۱۱): آیه ۱۹]

۳۶۳ اشاره

۳۶۳ نکته ها:

۳۶۳ پیام ها:

۳۶۴ [سوره هود (۱۱): آیه ۲۰]

۳۶۴ اشاره

۳۶۴ نکته ها:

۳۶۴ پیام ها:

۳۶۵ [سوره هود (۱۱): آیات ۲۱ تا ۲۲]

۳۶۵ اشاره

۳۶۵ نکته ها:

۳۶۵ پیام ها:

۳۶۶ [سوره هود (۱۱): آیه ۲۳]

۳۶۶ اشاره

۳۶۶ نکته ها:

۳۶۶ پیام ها:

۳۶۶ [سوره هود (۱۱): آیه ۲۴]

۳۶۶ اشاره

۳۶۷ نکته ها:

۳۶۷ پیام ها:

۳۶۷ [سوره هود (۱۱): آیات ۲۵ تا ۲۶]

۳۶۷ اشاره

۳۶۷ نکته ها:

۳۶۸ پیام ها:

۳۶۸ [سوره هود (۱۱): آیه ۲۷]

۳۶۸ اشاره

۳۶۸ نکته ها:

۳۶۹ پیام ها:

۳۶۹ [سوره هود (۱۱): آیه ۲۸]

۳۶۹ اشاره

۳۶۹ نکته ها:

۳۷۰ پیام ها:

۳۷۰ [سوره هود (۱۱): آیه ۲۹]

۳۷۰ اشاره

۳۷۱ پیام ها:

۳۷۲ [سوره هود (۱۱): آیه ۳۰]

۳۷۲ اشاره

۳۷۲ پیام ها:

۳۷۲ [سوره هود (۱۱): آیه ۳۱]

۳۷۲ اشاره

۳۷۳ نکته ها:

۳۷۳ پیام ها:

۳۷۴ [سوره هود (۱۱): آیه ۳۲]

۳۷۴ اشاره

۳۷۴ نکته ها:

۳۷۴ پیام ها:

۳۷۵ [سوره هود (۱۱): آیات ۳۳ تا ۳۴]

۳۷۵ اشاره

۳۷۵ نکته ها:

۳۷۶ پیام ها:

۳۷۷ [سوره هود (۱۱): آیه ۳۵]

۳۷۷ اشاره

۳۷۷ نکته ها:

۳۷۷ پیام ها:

۳۷۷ [سوره هود (۱۱): آیه ۳۶]

۳۷۷ اشاره

۳۷۸ نکته ها:

۳۷۸ پیام ها:

۳۷۸ [سوره هود (۱۱): آیه ۳۷]

۳۷۸ اشاره

۳۷۸ پیام ها:

۳۷۹ [تفسیر آیه ۳۱۷]

۳۷۹ اشاره

۳۷۹ نکته ها:

۳۸۰ پیام ها:

۳۸۱ [سوره هود (۱۱): آیه ۳۹]

۳۸۱ اشاره

۳۸۱ نکته ها:

۳۸۱ پیام ها:

۳۸۱ [سوره هود (۱۱): آیه ۴۰]

۳۸۱ اشاره

۳۸۱ نکته ها:

۳۸۳ پیام ها:

۳۸۴ [سوره هود (۱۱): آیه ۴۱]

۳۸۴ اشاره

۳۸۴ نکته ها:

۳۸۵ پیام ها:

۳۸۵ [سوره هود (۱۱): آیه ۴۲]

۳۸۵ اشاره

۳۸۵ نکته ها:

۳۸۶ پیام ها:

۳۸۷ [سوره هود (۱۱): آیه ۴۳]

۳۸۷ اشاره

۳۸۷ نکته ها:

۳۸۷ پیام ها:

۳۸۸ [سوره هود (۱۱): آیه ۴۴]

۳۸۸ اشاره

۳۸۸ نکته ها:

۳۸۹ پیام ها:

۳۸۹ [سوره هود (۱۱): آیه ۴۵]

۳۸۹ اشاره

۳۸۹ نکته ها:

۳۹۰ پیام ها:

۳۹۰ [سوره هود (۱۱): آیه ۴۶]

۳۹۰ اشاره

نکته ها: ۳۹۰

پیام ها: ۳۹۱

[سوره هود (۱۱): آیه ۴۷] ۳۹۱

اشاره ۳۹۱

پیام ها: ۳۹۲

[سوره هود (۱۱): آیه ۴۸] ۳۹۲

اشاره ۳۹۲

نکته ها: ۳۹۳

پیام ها: ۳۹۳

[سوره هود (۱۱): آیه ۴۹] ۳۹۴

اشاره ۳۹۴

نکته ها: ۳۹۴

اشاره ۳۹۴

سیمای نوح علیه السلام در قرآن ۳۹۴

پیام ها: ۳۹۷

[سوره هود (۱۱): آیه ۵۰] ۳۹۷

اشاره ۳۹۷

نکته ها: ۳۹۸

پیام ها: ۳۹۸

[سوره هود (۱۱): آیه ۵۱] ۳۹۸

اشاره ۳۹۸

نکته ها: ۳۹۹

پیام ها: ۳۹۹

[سوره هود (۱۱): آیه ۵۲] ۳۹۹

اشاره ۳۹۹

پیام ها: ۳۹۹

۴۰۱ [سوره هود (۱۱): آیه ۵۳]

۴۰۱ اشاره

۴۰۱ پیام ها:

۴۰۱ [سوره هود (۱۱): آیات ۵۴ تا ۵۵]

۴۰۱ اشاره

۴۰۲ نکته ها:

۴۰۲ پیام ها:

۴۰۳ [سوره هود (۱۱): آیه ۵۶]

۴۰۳ اشاره

۴۰۳ پیام ها:

۴۰۳ [سوره هود (۱۱): آیه ۵۷]

۴۰۳ اشاره

۴۰۴ پیام ها:

۴۰۴ [سوره هود (۱۱): آیه ۵۸]

۴۰۴ اشاره

۴۰۴ پیام ها:

۴۰۵ [سوره هود (۱۱): آیه ۵۹]

۴۰۵ اشاره

۴۰۵ پیام ها:

۴۰۶ [سوره هود (۱۱): آیه ۶۰]

۴۰۶ اشاره

۴۰۶ نکته ها:

۴۰۶ پیام ها:

۴۰۷ [سوره هود (۱۱): آیه ۶۱]

۴۰۷ اشاره

۴۰۷ نکته ها:

پیام‌ها: ۴۰۷

[سوره هود (۱۱): آیه ۶۲] ۴۰۸

اشاره ۴۰۸

نکته‌ها: ۴۰۸

پیام‌ها: ۴۰۸

[سوره هود (۱۱): آیه ۶۳] ۴۰۹

اشاره ۴۰۹

پیام‌ها: ۴۰۹

[سوره هود (۱۱): آیه ۶۴] ۴۱۰

اشاره ۴۱۰

نکته‌ها: ۴۱۰

پیام‌ها: ۴۱۱

[سوره هود (۱۱): آیه ۶۵] ۴۱۱

اشاره ۴۱۱

نکته‌ها: ۴۱۱

پیام‌ها: ۴۱۲

[سوره هود (۱۱): آیه ۶۶] ۴۱۲

اشاره ۴۱۲

نکته‌ها: ۴۱۲

پیام‌ها: ۴۱۳

[سوره هود (۱۱): آیات ۶۷ تا ۶۸] ۴۱۳

اشاره ۴۱۳

نکته‌ها: ۴۱۳

پیام‌ها: ۴۱۴

[سوره هود (۱۱): آیه ۶۹] ۴۱۴

اشاره ۴۱۴

پیام‌ها: ۴۱۴

[سوره هود (۱۱): آیه ۷۰] ۴۱۵

اشاره ۴۱۵

نکته‌ها: ۴۱۵

پیام‌ها: ۴۱۶

[سوره هود (۱۱): آیه ۷۱] ۴۱۶

اشاره ۴۱۶

نکته‌ها: ۴۱۶

پیام‌ها: ۴۱۷

[سوره هود (۱۱): آیه ۷۲] ۴۱۷

اشاره ۴۱۷

نکته‌ها: ۴۱۷

پیام‌ها: ۴۱۸

[سوره هود (۱۱): آیه ۷۳] ۴۱۸

اشاره ۴۱۸

نکته‌ها: ۴۱۸

پیام‌ها: ۴۱۹

[سوره هود (۱۱): آیه ۷۴] ۴۲۰

اشاره ۴۲۰

نکته‌ها: ۴۲۰

پیام‌ها: ۴۲۰

[سوره هود (۱۱): آیات ۷۵ تا ۷۶] ۴۲۱

اشاره ۴۲۱

نکته‌ها: ۴۲۱

پیام‌ها: ۴۲۱

[سوره هود (۱۱): آیه ۷۷] ۴۲۲

۴۲۲ اشاره

۴۲۲ نکته ها:

۴۲۲ پیام ها:

۴۲۲ [سوره هود (۱۱): آیه ۷۸]

۴۲۲ اشاره

۴۲۳ نکته ها:

۴۲۳ پیام ها:

۴۲۵ [سوره هود (۱۱): آیات ۷۹ تا ۸۰]

۴۲۵ اشاره

۴۲۵ نکته ها:

۴۲۵ اشاره

۴۲۶ گناه لواط در قرآن و حدیث

۴۲۷ پیام ها:

۴۲۷ [سوره هود (۱۱): آیه ۸۱]

۴۲۷ اشاره

۴۲۸ نکته ها:

۴۲۸ پیام ها:

۴۲۸ [سوره هود (۱۱): آیات ۸۲ تا ۸۳]

۴۲۸ اشاره

۴۲۹ نکته ها:

۴۳۰ پیام ها:

۴۳۰ [سوره هود (۱۱): آیه ۸۴]

۴۳۰ اشاره

۴۳۰ نکته ها:

۴۳۱ پیام ها:

۴۳۲ [سوره هود (۱۱): آیه ۸۵]

۴۳۲ اشاره

۴۳۲ نکته ها:

۴۳۲ پیام ها:

۴۳۳ [سوره هود (۱۱): آیه ۸۶]

۴۳۳ اشاره

۴۳۳ نکته ها:

۴۳۳ پیام ها:

۴۳۴ [سوره هود (۱۱): آیه ۸۷]

۴۳۴ اشاره

۴۳۴ پیام ها:

۴۳۵ [سوره هود (۱۱): آیه ۸۸]

۴۳۵ اشاره

۴۳۵ نکته ها:

۴۳۶ پیام ها:

۴۳۷ [سوره هود (۱۱): آیه ۸۹]

۴۳۷ اشاره

۴۳۷ پیام ها:

۴۳۸ [سوره هود (۱۱): آیه ۹۰]

۴۳۸ اشاره

۴۳۸ نکته ها:

۴۳۸ پیام ها:

۴۳۸ [سوره هود (۱۱): آیه ۹۱]

۴۳۸ اشاره

۴۳۹ نکته ها:

۴۳۹ پیام ها:

۴۴۰ [سوره هود (۱۱): آیه ۹۲]

۴۴۰ اشاره

۴۴۰ پیام‌ها:

۴۴۰ [سوره هود (۱۱): آیه ۹۳]

۴۴۰ اشاره

۴۴۰ پیام‌ها:

۴۴۱ [سوره هود (۱۱): آیه ۹۴]

۴۴۱ اشاره

۴۴۱ پیام‌ها:

۴۴۱ [سوره هود (۱۱): آیه ۹۵]

۴۴۱ اشاره

۴۴۲ نکته‌ها:

۴۴۲ پیام‌ها:

۴۴۲ [سوره هود (۱۱): آیات ۹۶ تا ۹۷]

۴۴۲ اشاره

۴۴۲ نکته‌ها:

۴۴۳ پیام‌ها:

۴۴۳ [سوره هود (۱۱): آیه ۹۸]

۴۴۳ اشاره

۴۴۳ نکته‌ها:

۴۴۴ پیام‌ها:

۴۴۴ [سوره هود (۱۱): آیه ۹۹]

۴۴۴ اشاره

۴۴۴ پیام‌ها:

۴۴۴ [سوره هود (۱۱): آیه ۱۰۰]

۴۴۴ اشاره

۴۴۴ نکته‌ها:

پیام‌ها: ۴۴۵

[سوره هود (۱۱): آیه ۱۰۱] ۴۴۵

اشاره ۴۴۵

نکته‌ها: ۴۴۵

پیام‌ها: ۴۴۶

[سوره هود (۱۱): آیه ۱۰۲] ۴۴۶

اشاره ۴۴۶

پیام‌ها: ۴۴۶

[سوره هود (۱۱): آیه ۱۰۳] ۴۴۶

اشاره ۴۴۶

پیام‌ها: ۴۴۷

[سوره هود (۱۱): آیات ۱۰۴ تا ۱۰۵] ۴۴۷

اشاره ۴۴۷

نکته‌ها: ۴۴۷

پیام‌ها: ۴۴۷

[سوره هود (۱۱): آیات ۱۰۶ تا ۱۰۷] ۴۴۸

اشاره ۴۴۸

نکته‌ها: ۴۴۸

پیام‌ها: ۴۴۹

[سوره هود (۱۱): آیه ۱۰۸] ۴۴۹

اشاره ۴۴۹

پیام‌ها: ۴۴۹

[سوره هود (۱۱): آیه ۱۰۹] ۴۵۰

اشاره ۴۵۰

پیام‌ها: ۴۵۰

[سوره هود (۱۱): آیه ۱۱۰] ۴۵۰

۴۵۰ اشاره

۴۵۱ پیام‌ها:

۴۵۱ [سوره هود (۱۱): آیه ۱۱۱]

۴۵۱ اشاره

۴۵۱ پیام‌ها:

۴۵۲ [سوره هود (۱۱): آیه ۱۱۲]

۴۵۲ اشاره

۴۵۲ نکته‌ها:

۴۵۲ پیام‌ها:

۴۵۳ [سوره هود (۱۱): آیه ۱۱۳]

۴۵۳ اشاره

۴۵۳ نکته‌ها:

۴۵۴ پیام‌ها:

۴۵۴ [سوره هود (۱۱): آیات ۱۱۴ تا ۱۱۵]

۴۵۴ اشاره

۴۵۴ نکته‌ها:

۴۵۴ اشاره

۴۵۵ امید بخش ترین آیه ی قرآن

۴۵۶ پیام‌ها:

۴۵۷ [سوره هود (۱۱): آیه ۱۱۶]

۴۵۷ اشاره

۴۵۷ نکته‌ها:

۴۵۹ پیام‌ها:

۴۵۹ [سوره هود (۱۱): آیه ۱۱۷]

۴۵۹ اشاره

۴۵۹ نکته‌ها:

پیام ها: ۴۶۰

[سوره هود (۱۱): آیه ۱۱۸] ۴۶۰

اشاره ۴۶۰

نکته ها: ۴۶۰

پیام ها: ۴۶۰

[سوره هود (۱۱): آیه ۱۱۹] ۴۶۱

اشاره ۴۶۱

نکته ها: ۴۶۱

پیام ها: ۴۶۲

[سوره هود (۱۱): آیه ۱۲۰] ۴۶۲

اشاره ۴۶۲

پیام ها: ۴۶۳

[سوره هود (۱۱): آیات ۱۲۱ تا ۱۲۲] ۴۶۴

اشاره ۴۶۴

پیام ها: ۴۶۴

[سوره هود (۱۱): آیه ۱۲۳] ۴۶۴

اشاره ۴۶۴

نکته ها: ۴۶۴

پیام ها: ۴۶۵

درباره مرکز ۴۶۶

سرشناسه: قرائتی، محسن، ۱۳۲۴ -

عنوان و نام پدیدآور: تفسیر نور / تالیف محسن قرائتی.

وضعیت ویراست: ویراست ۲.

مشخصات نشر: تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۷-

مشخصات ظاهری: ۱۰ ج.

فروست: کتاب سال جمهوری اسلامی ایران؛ ۷۶.

شابک: دوره: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۱۰-۱؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج. ۱: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۰-۲؛ ۶۰۰۰۰ ریال: ج. ۲: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۰-۵۴۲۱-۰۰-۹-۰۱؛ ۶۰۰۰۰ ریال (ج. ۲، چاپ چهارم)؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج. ۳: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۲-۶؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج. ۴: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۳-۳؛ ۶۰۰۰۰ ریال (ج. ۴، چاپ چهارم)؛ ۵۰۰۰۰ ریال (ج. ۵، چاپ چهارم)؛ ۶۰۰۰۰ ریال: ج. ۵: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۴-۰؛ ۶۰۰۰۰ ریال: ج. ۶: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۵-۷؛ ۶۰۰۰۰ ریال (ج. ۶، چاپ دوم)؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج. ۶: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۶-۱۰؛ ۷۰۰۰۰ ریال (ج. ۶، چاپ ششم)؛ ۳۰۰۰۰ ریال: ج. ۶: ۹۶۴-۵۶۵۲-۱۸-۹؛ ۶۰۰۰۰ ریال: ج. ۷: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۶-۴-۰۶؛ ۶۵۰۰۰ ریال (ج. ۷، چاپ پنجم)؛ ۳۰۰۰۰ ریال (ج. ۷، چاپ چهاردهم)؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج. ۸: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۷-۱-۰۷؛ ۵۰۰۰۰ ریال (ج. ۸، چاپ دوم)؛ ۷۰۰۰۰ ریال (ج. ۸، چاپ ششم)؛ ۴۰۰۰۰ ریال (ج. ۸، چاپ چهاردهم)؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج. ۹: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۸-۰۸؛ ۵۰۰۰۰ ریال (ج. ۹، چاپ سوم)؛ ۷۰۰۰۰ ریال (ج. ۹، چاپ ششم)؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج. ۱۰: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۹-۵؛ ۵۰۰۰۰ ریال (ج. ۱۰، چاپ دوم)؛ ۷۰۰۰۰ ریال (ج. ۱۰، چاپ ششم)

یادداشت: چاپ قبلی: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۵ (۱۲ ج.).

یادداشت: ج. ۱-۴، ۶-۸ (چاپ اول: ۱۳۸۸).

یادداشت: ج. ۲ و ۵ (چاپ چهارم: بهار ۱۳۸۹).

یادداشت: ج. ۴ (چاپ چهارم: بهار ۱۳۸۹)

یادداشت: ج. ۶ و ۹ (چاپ سوم: زمستان ۱۳۸۸).

یادداشت: ج. ۶ (چاپ دوم: ۱۳۸۸).

یادداشت : ج. ۶ (چاپ ششم: تابستان ۱۳۹۰).

یادداشت : ج. ۶ (چاپ شانزدهم: بهار ۱۳۸۶).

یادداشت : ج. ۶ (چاپ هشتم : ۱۳۹۱).

یادداشت : ج. ۷ (چاپ پنجم: ۱۳۸۹).

یادداشت : ج. ۷ (چاپ چهاردهم: تابستان ۱۳۸۶).

یادداشت : ج. ۸ (چاپ ششم: تابستان ۱۳۹۰).

یادداشت : ج. ۸ (چاپ چهاردهم: تابستان ۱۳۸۷).

یادداشت : ج. ۸ و ۱۰ (چاپ دوم : ۱۳۸۸).

یادداشت : ج. ۹ (چاپ ششم: تابستان ۱۳۹۰).

یادداشت : ج. ۱۰ (چاپ ششم: ۱۳۹۰).

یادداشت : عنوان دیگر: تفسیر نور: شیوه ای نو در ارایه آسان و روان پیام های آیات.

یادداشت : کتابنامه.

مندرجات : ج. ۱. سوره های (۱ تا ۳) حمد، بقره و آل عمران. - ج. ۲. سوره های (۴ تا ۶) نساء، مائده و انعام. - ج. ۴. سوره های (۱۱ تا ۱۶) هود، یوسف، رعد، ابراهیم، حجر و نحل. - ج. ۵. سوره های (۱۷-۲۱) اسراء، كهف، مریم، طه و انبیاء. - ج. ۶. سوره های (۲۲ تا ۲۷) حج، مومنون، نور، فرقان، شعراء و نحل. - ج. ۷. سوره های (۲۸ تا ۳۶) قصص، عنكبوت، روم، لقمان، سجده، احزاب، سبأ، فاطر و یس. - ج. ۸. سوره های (۳۷ تا ۴۵) صافات، ص، زمر، غافر، شوری، زخرف، دخان و جاثیه. - ج. ۹. سوره های (۴۶ تا ۶۱) احقاف، محمد، فتح، حجرات، ق، ذاریات، طور، نجم.....- ج. ۱۰. جمعه، منافقون الی فلق، ناس.

عنوان دیگر : تفسیر نور: شیوه ای نو در ارایه آسان و روان پیام های آیات.

موضوع : تفاسیر شیعه -- قرن ۱۴

رده بندی کنگره : BP۹۸/ق۳۵ت۱۳۸۷۷

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۱۷۹

شماره کتابشناسی ملی : ۱۶۰۸۱۲۴

ص : ۱

اشاره

سیمای سوره ی توبه

این سوره که نهمین سوره ی قرآن کریم است، یکصد و بیست و نه آیه دارد و در سال نهم هجری نازل شده است. (۱) قسمت هایی از آن قبل از جنگ تبوک، بخشی در حال جنگ و قسمت دیگر، بعد از آن نازل شده است.

مشهورترین نام های این سوره در روایات، «توبه» و «برائت» است. «توبه»، از آن جهت که در این سوره، بارها از توبه ی انسان و بازگشت لطف الهی سخن به میان آمده است، و «برائت»، بدان جهت که این سوره با اعلام برائت از مشرکان آغاز شده است.

برخی مفسران به خاطر ارتباط مطالب این سوره با سوره ی «انفال»، این سوره را دنباله ی آن دانسته و گفته اند: به همین دلیل نیازی به «بسم الله الرحمن الرحیم» نداشته است، ولی به عقیده ی ما که از اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله گرفته ایم، این سوره، مستقل است و نداشتن «بسم الله» به خاطر لحن قهرآمیز آن نسبت به مشرکین است، زیرا کلمه ی «بسم الله»، نشان رحمت و امان است و این سوره با اعلام تنفر از مشرکان پیمان شکن آغاز شده است. چنان که حضرت علی علیه السلام می فرماید: «بسم الله» برای امان دادن و برائت برای رفع امان است. (۲)

در اهمیت این سوره همین بس که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: سوره های برائت و توحید، همراه با هفتاد هزار صف از فرشتگان نازل شد.

ص: ۱۱

۱-۱. تفسیر نور الثقلین.

۲-۲. تفسیر مجمع البیان.

اشاره

بِرَاءَةٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِيَّاهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (۱)

۱/۹

(این آیات اعلام جدایی و بیزاری است از سوی خدا و پیامبرش، نسبت به مشرکانی که با آنان پیمان بسته اید.

نکته ها:

اشاره

از این که برای این سوره در روایات، نام های «برائت» و «توبه» آمده است، می فهمیم که جزء سوره ی انفال نیست، بلکه سوره ای مستقل است.

از این که سوره، به دلیل محتوای قهرآمیزش بدون «بِسْمِ اللَّهِ» شروع شده است، می فهمیم که «بِسْمِ اللَّهِ» در هر سوره، متعلق به همان سوره و جزء آن است، نه آنکه به عنوان تشریفات و یا... در اوّل هر سوره بیاید.

اعلام برائت، به خاطر پیمان شکنی کفار بود که در آیه ی ۷ و ۸ مطرح شده است، و گرنه قانون کلی، مراعات پیمان هاست و تا طرف مقابل به پیمان وفادار باشد، باید آن را نگهداشت. چنان که در آیه ی ۴ آمده است: «إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوا شَيْئاً وَ لَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَداً فَأَتَمُّوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ» به میثاقتان با مشرکانی که پیمان نشکسته و توطئه ای نکرده اند، تا آخر مدّت وفادار بمانید. به علاوه مسلمانان به دلیل ضعف، تن به آن قرارداد دادند، و گرنه خواسته ی مسلمانان، قلع و قمع هر چه سریعتر شرک است.

ص: ۱۲

در سال هشتم هجری مکه فتح شد، امّیا مشرکان هم چنان برای انجام مراسم عبادی خود که آمیخته با خرافات و انحرافات بود، به مکه می آمدند. از جمله عاداتشان این بود؛ لباسی را که با آن طواف می کردند، صدقه می دادند. یک زن که می خواست طواف های بیشتری انجام دهد، چون دیگر لباسی نداشت، به اجبار کفّار برهنه طواف کرد و مردم به او نگاه می کردند.

این وضع برای پیامبر و مسلمانان که در اوج قدرت بودند، غیر قابل تحمّل بود.

پیامبر منتظر فرمان خدا بود تا آنکه این سوره در مدینه نازل شد. پیامبر صلی الله علیه و آله به ابو بکر مأموریت داد تا آیاتی از آن را بر مردم مکه بخواند. شاید انتخاب ابو بکر به دلیل آن بود که او پیر مرد بود و کسی نسبت به او حساسیت نداشت.

اما وقتی او به نزدیک مکه رسید، جبرئیل از سوی خدا پیام آورد که تلاوت آیات را باید کسی انجام دهد که از خاندان پیامبر باشد. آن حضرت، علی علیه السلام را مأمور این کار کرد و فرمود: من از او هستم و او از من است. علی علیه السلام در وسط راه آیات را از ابو بکر گرفت و به مکه رفت و بر مشرکان قرائت نمود.

ماجرای تلاوت آیات این سوره توسط علی علیه السلام، در کتب اهل سنت نیز آمده و از اصحاب، کسانی همچون ابو بکر و علی علیه السلام، ابن عباس، انس بن مالک، جابر بن عبد الله انصاری آن را روایت کرده اند و در مدارک بسیاری نقل شده است. (۱)

برخی از اهل سنت (۲) تلاش کرده اند که آن را امری عادی جلوه دهند تا امتیازی برای حضرت علی علیه السلام به حساب نیاید و تحویل مأموریت تلاوت را به علی علیه السلام، برای تألیف دل او دانسته اند، نه امتیازی برای او. در حالی که برای به دست آوردن

ص: ۱۳

۱- ۱. مسند احمد حنبل، (ج ۳، ص ۲۱۲ و ۲۸۳؛ ج ۱، ص ۱۵۱ و ۳۳۰)، مستدرک صحیحین، (ج ۳، ص ۵۱)، تفسیر المنار، (ج ۱۰، ص ۱۵۷)، تفسیر طبری، (ج ۱۰، ص ۴۶)، تفسیر ابن کثیر (ج ۲، ص ۳۲۲-۳۳۳)، احقاق الحق، (ج ۵، ص ۳۶۸) و فضائل الخمسه، (ج ۲، ص ۳۴۲). و در الغدیر، (ج ۶، ص ۳۳۸) نام ۷۳ نفر که این ماجرا را نقل کرده اند آمده است.

۲- ۲. مثل فخر رازی و آلوسی در تفسیرهایشان.

دل کسی، کاری بی خطر به او محوّل می کنند، نه تلاوت آیاتِ بَرَاءتِ از مشرکین، آن هم در منطقه ی شرک و توسط کسی که بسیاری از مشرکان را در جنگ ها کشته است و عده ای کینه ی او را در دل دارند! وقتی خداوند به حضرت موسی علیه السلام فرمان داد که نزد فرعون رفته او را به توحید دعوت کند، وی گفت: خدایا من یک نفر از آنان را کشته ام، می ترسم مرا به قصاص بکشند، برادرم را به همراه من بفرست. ولی علی علیه السلام که تعداد زیادی از سران شرک را کشته بود، به تنهایی رفت و آیاتِ بَرَاءتِ را در نهایت آرامش خواند، آن هم در جای حسّاسی چون منی و کنار جمره ی عقبه.

نکاتی که توسط علی علیه السلام به کفار اعلام شد عبارت بود از:

۱ اعلام بَرَاءتِ و لغو پیمان ها.

۲ ممنوعیت شرک مشرکان در حج از سال آینده.

۳ ممنوعیت طواف در حالت برهنگی.

۴ ممنوعیت ورود مشرکان به خانه خدا.

در موارد زیادی از قرآن، خدا و رسول در کنار هم مطرح شده اند، از جمله:

الف: در هدیه و لطف. «أَعْنَاهُمْ اللَّهُ وَرَسُولُهُ» (۱) ب: در بیعت. «إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ» (۲) ج: در اطاعت و پیروی. «مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ» (۳) د: در بَرَاءتِ و بیزاری از دیگران. «بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ»

پیام ها:

۱ لغو اعتبار پیمان با مشرکین، از اختیارات رهبر است. «بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ» (پیمان های بسته شده با مشرکین درباره ی عدم تعرّض به یکدیگر بوده است) ۲ وفا به پیمان آری، تسلیم توطئه شدن، هرگز. «بَرَاءَةٌ» ... «إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ»

ص: ۱۴

۱-۱. توبه، ۷۴.

۲-۲. فتح، ۱۰.

۳-۳. نساء، ۸۰.

۳ گرچه از نظر حقوقی، موظفیم به پیمان وفادار باشیم، ولی برائت قلبی از مشرکان و منحرفان، یک اصل دینی است. (۱) «بِرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ» ۴ گرچه قانونگذار خداست، «لَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا» (۲) ولی در سیره و عمل، خدا و رسول در کنار هم هستند. «مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ» ۵ برائت، نشانه‌ی قاطعیت و اقتدار است، هم چنان که سکوت در برابر توطئه‌ها و پیمان شکنی‌ها نشانه‌ی ضعف و ذلت است. «بِرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ» ۶ پیمان بستن با مشرکین در شرایطی مانع ندارد. «الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ» ۷ اگر به دلیل ترس از توطئه و خیانت، قراردادی لغو شد باید به مخالفان اعلام شود، تا غافلگیر نشوند. «بِرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ» ... «إِلَى» ... «الْمُشْرِكِينَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۲]

اشاره

فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَ أَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ (۲)

پس (ای مشرکان!) در زمین به مدت چهار ماه مهلت دارید که (آزادانه) بگردید و بدانید که شما نمی‌توانید خدا را مغلوب کنید (و از عذاب خدا بگریزید). و (بدانید) که خداوند، خوار کننده‌ی کافران است.

نکته‌ها:

اعلام برائت، روز دهم ذیحجه (عید قربان) بود. بنا بر این پایان مهلت چهار ماهه، دهم ربیع الثانی خواهد شد. (۳)

طبق روایات، (۴) مهلت چهار ماه برای کسانی بود که قبلاً پیمانی نداشتند، اما مهلت صاحبان پیمان، تا پایان مدت قراردادشان بود، چه کمتر از چهار ماه باشد و چه بیشتر از آن.

ص: ۱۵

۱-۱. تفسیر اُطیب البیان.

۲-۲. کُهِف، ۲۶.

۳-۳. کافی، ج ۴، ص ۲۹۰.

۴-۴. تفسیر نور الثقلین.

۱ بعد از ابطال قراردادها و پیمان ها، به دشمن فرصت دهید تا فکر کند.

«فَسِيحُوا»

... «أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ» (به نقل تاریخ، بسیاری از مشرکان در این چهار ماه به اسلام گرویدند) ۲ در زمان اقتدار، بدون اعلام قبلی حمله نکنید. «فَسِيحُوا» ... «أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ» ۳ آنان که نمی خواهند اسلام را بپذیرند، بدانند که هر جا بروند، نمی توانند از حکومت خداوند فرار کنند. «غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ» ۴ جنگ با اسلام، جنگ با خداست. «غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ» ۵ سنت خدا این است که اگر فرصت بازگشت را از دست بدهید، بدبخت شوید. «مُخْزِي الْكَافِرِينَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۳]

اشاره

وَ أَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ إِلَيْهِ الذَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ وَ رَسُولُهُ فَمَنْ تَبَتَّ مِّنْهُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَ بَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ (۳)

(و این آیات، اعلامی است) از سوی خدا و پیامبرش (به مردم) در روز حج اکبر (عید قربان یا روز عرفه) که خدا و رسولش از مشرکان بیزارند. (با این حال) اگر توبه کنید (و دست از شرک و کفر بردارید)، این برایتان بهتر است. و اگر روی بگردانید، پس بدانید که (کاری از شما ساخته نیست) و هرگز نمی توانید خدا را ناتوان کنید. و کافران را به عذابی دردناک بشارت ده.

نکته ها:

آیه ی اول این سوره، اعلام برائت به خود مشرکان بود، اینجا اعلام برائت از مشرکان به عموم مردم است.

ص: ۱۶

؛ یا روز عید قربان است، (۱) یا روز عرفه و یا مراسم حج (۲)، در برابر مراسم «عمره» که حج اصغر است.

پیام ها:

۱ برای جلوگیری از مظلوم نمایی دشمن و تبلیغ علیه شما، مردم را در جریان بگذارید. «أَذَانٌ» ... «إِلَى النَّاسِ» ۲ در تبلیغ، از عنصر زمان و مکان غفلت نکنید. «يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ» ۳ از تشویق و تهدید، هر دو استفاده کنید. «فَإِنْ تُبْتُمْ» ... «خَيْرٌ لَّكُمْ»، «إِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا» ۴ هنگام قطع روابط، روزنه ای برای پیوند باقی گذارید. «فَإِنْ تُبْتُمْ» ۵ مهلت چهار ماهه، نشان لطف خداست، نه عجز او. «عَبْرٌ مُّعْجِزِي اللَّهِ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۴]

اشاره

إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَ لَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتَيْتُمُوهُمْ إِلَىٰ عَهْدِهِمْ ۖ إِنَّ اللَّهَ مُجِيبُ الْمُتَّقِينَ (۴)

مگر کسانی از مشرکین که با آنان پیمان بسته اید و چیزی از تعهدات خود نسبت به شما فروگذار نکرده اند و کسی را در برابر شما یاری نداده اند، پس پیمانشان را تا پایان مدتشان نگهدارید (و وفادار باشید)، که همانا خداوند، اهل تقوا را دوست دارد.

نکته ها:

اعلام برائت، تنها شامل مشرکان پیمان شکن و توطئه گر می شود، و گرنه کسانی مانند بنو ضمیره و بنو خزیمه که وفادار ماندند، این آیه آنان را استثنا می کند.

علی علیه السلام فرمود: با هر کس پیمان مدّت دار بسته اید، تا آن مدّت وفادار بمانید و به پیمان هر کس بی مدّت است، چهار ماه مهلت دهید.

ص: ۱۷

۱-۱. کافی، ج ۴، ص ۲۹۰.

۲-۲. تفسیر برهان.

۱ آنان که به پیمان ها احترام می گذارند، پیمانشان محترم است. «عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ» ۲ وفا به پیمان لازم است، گرچه با مشرکین باشد. «عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ» ... «فَاتَّبِعُوا» ۳ کسی که دشمن شما را یاری کند، دشمن شماست. «لَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا» (۱) ۴ وفا به پیمان، نشانه ی تقواست. «فَاتَّبِعُوا» ... «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۵]

اشاره

فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرْمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَأَخْضِرُوا رُءُوسَهُمْ وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ إِن تَابُوا فَإِنَّ تَابُوهَا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۵)

پس چون ماههای حرام سپری شود، مشرکان را هر جا یافتید بکشید و دستگیر کنید و در محاصره قرار دهید و در همه جا به کمین آنان بنشینید.

پس اگر توبه کردند و نماز برپا داشتند و زکات پرداختند، راهشان را باز کنید (و آزادشان بگذارید) که همانا خداوند، آمرزنده و مهربان است.

نکته ها:

کافرانی که ۱۳ سال پیامبر صلی الله علیه و آله و مسلمانان را در مکه آزار دادند و پس از هجرت نیز ۹ سال از هیچ توطئه ای فرو گذار نکردند، مستحق سرکوبی شدیدند.

کلمه ی «حَيْثُ» هم در مورد زمان بکار می رود و هم در مورد مکان، یعنی هر جا و هر زمان که مشرکان را یافتید.

امام باقر علیه السلام فرمودند: راه توبه از شرک، ایمان آوردن است. (۲)

ص: ۱۸

۱-۱. چون جزء شروط پیمان ها، کمک نکردن به دشمنان اسلام بوده است، پس اکنون که کمک کردند، شرط را زیر پا گذاشته و دشمن شمایند.

۲-۲. کافی، ج ۵، ص ۱۰.

۱ پس از طی همه ی مراحل دعوت، استدلال و پیمان بستن، اگر مشرکان باز هم توطئه و دشمنی کردند، برای سرکوبشان از همه ی شیوه ها استفاده کنید. مثل کشتن، اسیر گرفتن، راه بستن و محاصره. «فَاقْتُلُوا»، «خُدُوهُمْ»، «احْضُرُوهُمْ» ۲ هم قاطعیت لازم است هم نرمش. «فَاقْتُلُوا»، «فَحَلُّوا» ۳ آزادی مذهب آسمانی آری، اما انحراف فکری و سقوط عقل و انسانیت، قابل تحمل نیست. «فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ» ۴ مسلمانان باید همواره در کمین توطئه گران باشند. «وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ» ۵ تشکیلات اطلاعاتی مسلمانان باید چنان باشد که حتی توطئه گران را در خارج از مرزها زیر نظر داشته باشند. «كُلَّ مَرْصِدٍ» ۶ برای سرکوبی دشمنان توطئه گر، مرزها و تمام راههای نفوذ را کنترل کنیم.

«وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ»

۷ توبه را حتی هنگام جنگ هم بپذیرید. چون اسلام دین سماحت و بزرگواری است، نه عقده گشایی و انتقام. «فَاقْتُلُوا» ... «فَإِنْ تَابُوا» ۸ توبه باید همراه با عمل باشد. از توبه ی بی عمل، فریب نخوریم. «فَإِنْ تَابُوا وَ أَقَامُوا...» ۹ توبه از شرک، ایمان است و نشانه ی توبه ی واقعی، نماز و زکات است. «تَابُوا وَ أَقَامُوا الصَّلَاةَ...» ۱۰ نماز، در رأس عبادت هاست. به کسی که به شعائر دینی (نماز و زکات) احترام می گذارد، تعرض نکنید. «أَقَامُوا الصَّلَاةَ» ... «فَحَلُّوا سَبِيلَهُمْ»

اشاره

وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ (۶)

و اگر یکی از مشرکان از تو امان و پناه خواست، پس به او پناه بده تا کلام خدا را بشنود، سپس او را به مکان امنش برسان. چرا که آنان گروهی ناآگاهند (و با شنیدن آیات الهی، شاید هدایت شوند).

پیام ها:

۱ به درخواست پناهندگی دشمن برای تحقیق و شناخت عقاید و افکار اسلامی، پاسخ مثبت دهید. «اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ» ۲ راه فکر و تعقل، حتی برای مشرکان مهذور الدم باز است و برای احتمال هدایت یک نفر هم باید حساب جداگانه باز کرد. «أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ» ۳ اسلام، دین رأفت، شرافت و کرامت است. «اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ» ۴ به دشمن هم فرصت فکر و انتخاب بدهید و حتی در شرایط جنگی نیز مردم را از رشد فکری باز ندارید. «اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ» ۵ انتخاب حق و پذیرش عقاید صحیح، مهلت می طلبد. «فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ» ۶ قرآن، کلام قابل فهم است که زمینه ی هدایت را فراهم می سازد و چنان نیست که فهمش خارج از عهده ی انسان باشد. «يَسْمَعُ كَلَامَ اللَّهِ» ۷ حکومت اسلامی باید زمینه ی شنیدن کلام خدا را برای منحرفان فراهم کند، چون انحراف بعضی، به خاطر عدم تبلیغ ماست، نه از روی کینه. چه بسا اگر حق را بشنوند، تغییر یابند. «حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ» ۸ اسلام، دین آزادی است و ایمان از روی فهم ارزش دارد، نه از روی ترس یا اجبار. «فَأَجِرْهُ»، «يَسْمَعُ»، «أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ» ۹ مکتبی که منطبق دارد، عجله ندارد. به دشمن فرصت دهید تا آن را بشنود، و امتیث او را تضمین کنید تا با فکر آسوده انتخاب کند. «يَسْمَعُ»، «أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ»

۱۰ کفر بعضی، از جهل سرچشمه می گیرد و اگر آگاه شوند، حق را می پذیرند.

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ

[سوره التوبه (۹): آیه ۷]

اشاره

كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ (۷)

چگونه می تواند نزد خدا و رسولش، پیمانی با مشرکان (عهد شکن) باشد، مگر کسانی که نزد مسجد الحرام با آنان پیمان بستید. پس تا هنگامی که به عهدشان وفا دارند، شما هم وفادار بمانید که خداوند، متقین را دوست دارد.

نکته ها:

این آیه، توجیه آیات نخست سوره ی براءت و دلیلی برای دستور براءت و بیزاری است، چرا که آنان وفادار به پیمان هایشان نبودند.

چون از هر طرف کعبه تا ۴۸ میل، جزء حرم است، به قراردادهایی که در این مناطق بسته می شود، «عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ» گفته می شود. مثل پیمان حدیبیه که در ۱۵ میلی مکه بسته شد.

آوردن کلمه ی «مسجد الحرام» در بیان محلّ قرارداد، اشاره به اهمّیت آن مکان است، و گرنه پیمان های دیگر نیز که در کنار مسجد الحرام نباشد، لازم الوفاست.

پیام ها:

۱ چون یهود و مشرکان، بیشترین دشمنی را با مسلمانان دارند، (۱) از بیشتر آنان انتظار وفاداری نداشته باشید. «كَيْفَ يَكُونُ...» ۲ هنگام انتقاد، کلی نگوییم و به افراد سالم گروه ها هم توجه کنیم. «إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ»

ص: ۲۱

۳ با دشمنان خود، در وفاداری به پیمان ها یا نقض آن، مقابله به مثل کنید. «فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ...» ۴ تقوا و وفای به عهد، ملازم یکدیگرند. «فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۸]

اشاره

كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا وَا لَ ذِمَّةً يُرْضُونَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ (۸)

چگونه (می توان با آنان پیمانی داشت) در حالی که اگر بر شما دست یابند، هیچ خویشاوندی و پیمانی را درباره ی شما مراعات نمی کنند. شما را با زبان (نرم) خویش راضی می کنند، ولی دلهایشان پذیرا نیست و بیشترشان فاسق و (پیمان شکن) اند.

نکته ها:

«ال»، به معنای خویشاوندی، همسایگی و روابط عاطفی و انسانی و عرفی است. (۱) «ذِمَّةً»، به معنای عهد و پیمانی است که وفای به آن لازم است و اگر نقض شود، مردم، عهدشکن را مذمت می کنند.

این آیات نیز دلیل فرمان سختگیری نسبت به پیمان شکنان مشرک است.

به صرف اینکه اگر دشمن بر ما غالب شود چنین و چنان خواهد کرد، نمی توان به او حمله کرد، بلکه باید قرائنی بر توطئه و تجاوز او باشد و گر نه قصاص قبل از جنایت می شود.

پیام ها:

۱ عمق کینه ی دشمن را هنگام قدرتش باید شناسایی کرد، نه هنگام ضعف او.

«إِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ»

۲ سکوت و ساده اندیشی درباره ی دشمنی که اگر چیره شود مراعات هیچ

ص: ۲۲

۱- (۱). میان مسلمانان صدر اسلام و مشرکان، قرابت و خویشاوندی وجود داشت.

مسأله ای را نمی کند، گناه است. «لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً» ۳ مشرکان، نه مراعات مسائل عاطفی و همسایگی را می کنند، نه به پیمان ها و تعهدات احترام می گذارند. «إِلَّا وَلَا ذِمَّةً» ۴ ظاهر سازی و بازی های سیاسی و تبلیغاتی دشمنان، ما را فریب ندهد.

«يُرْضُونَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ»

۵ پیمان شکنی، نفاق، تظاهر و سیاست بازی، فسق است. «تَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ وَ أَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ» ۶ اکثریت مشرکان فاسقند، ولی افراد سالم هم میانشان پیدا می شود. «أَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ» (در نسبت دادن ها، انصاف داشته باشیم)

[سوره التوبه (۹): آیه ۹]

اشاره

اِشْتَرَوْا بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (۹)

(مشرکان پیمان شکن، آیات خدا را به بهای اندکی فروختند و (مردم را) از راه خدا بازداشتند، به راستی آنان بد اعمالی انجام می دادند.

پیام ها:

۱ انسان در عمل و گزینش راه، دارای حق انتخاب است. «اِشْتَرَوْا» (۱) در برابر از دست دادن آیات الهی، هر چه به دست آوریم، کم است. «ثَمَنًا قَلِيلًا» ۳ دنیا طلبی، سبب مبارزه با دین و باز داشتن مردم از راه خداست. «اِشْتَرَوْا بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِهِ» ۴ رضای الهی و بهشت ابدی را به دنیای زودگذر و پرفروختن، بدترین کار است، چرا که همه ی دنیا و آنچه در آن است، در برابر الطاف الهی به مؤمنان، متاع قلیل و ناچیز است. «اِشْتَرَوْا» ... «ثَمَنًا قَلِيلًا» ... «سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ»

ص: ۲۳

۱-۱). آیاتی که بر داد و ستد انسان دلالت دارد، نشانه ی اختیار انسان است.

اشاره

لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ (۱۰)

(مشرکان پیمان شکن، نه تنها درباره ی شما، بلکه) درباره ی هیچ مؤمنی، (هیچ گونه) حقّ خویشاوندی و (هیچ) عهد و پیمان را مراعات نخواهند کرد و ایشان همان تجاوزکارانند.

نکته ها:

این آیه نیز در بیان حکمتِ فرمانِ شدید خدا، بر برائت از مشرکان است.

در دو آیه ی قبل، مراعات نکردن پیمان در خصوص شما حاضرین مطرح بود، «لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ» ولی در این آیه تعبیر «لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ» آمده که ستیزه جویی آنان را با همه ی اهل ایمان بیان می کند.

پیام ها:

۱ مشرکان با مؤمنان دشمنی دارند، پس در برخورد شدید با آنان، هیچ گونه تردیدی نداشته باشید. «لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ» در دید کفار، بزرگ ترین جرم مسلمانان، همان ایمان به خداوند است و همین بهانه ی خصومتشان با اهل ایمان است. (۱) «لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ» ۳ پیمان شکنی، تجاوزگری است. «أُولَئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ» ۴ رعایت حقوق خویشاوندان و وفاداری به پیمان، واجب و بی اعتنایی به آنها برخاسته از روح تجاوزگری است. «أُولَئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ» ۵ جنگ با مشرکین پیمان شکن، جنبه دفاعی دارد و همان گونه که در آیه ۱۳ آمده است، ما آغازگر آن نبوده ایم. «أُولَئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ»

اشاره

فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَأِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَنُفَّصِلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (۱۱)

ص: ۲۴

۱- ۱). نظیر آیه ی «و ما نعموا منهم الا ان يؤمنوا بالله العزيز الحكيم» بروج، ۸.

اما اگر توبه کردند و نماز بر پا داشتند و زکات پرداختند، در این صورت برادران دینی شما اینند. و ما آیات خود را برای گروهی که می دانند (و می اندیشند)، به تفصیل بیان می کنیم.

نکته ها:

خداوند در آیات قبل فرمود: اگر مشرکان توبه کرده و نماز خواندند و زکات دادند، دیگر متعرض آنان نشوید، «فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ» در این آیه می فرماید: نه تنها مزاحمشان نشوید، بلکه گذشته ها را فراموش کرده، برادرانه با آنان رفتار کنید.

پیام ها:

۱ در شیوه ی برخورد، مسأله ی گام به گام و تدریج را مراعات کنید. ابتدا عدم تعرض، «فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ» سپس الفت و برادری. «فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ» ۲ توبه ی واقعی، همراه با عمل است. «تَابُوا وَ اَقَامُوا...» ۳ آنان که تارک نماز و زکاتند، برادران دینی ما نیستند. «فَاِنْ...» ... «اَقَامُوا الصَّلَاةَ وَ اَتَوْا الزَّكَاةَ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ» ۴ شرط ورود به دایره ی اخوت دینی، نماز و زکات است. «اَقَامُوا...» ... «فَاِخْوَانُكُمْ» ۵ اساس روابط و حبّ و بغض یک مسلمان، مکتب است. «فَاِنْ تَابُوا...» ... «فَاِخْوَانُكُمْ» چنان که در آیه ی بعد آمده است: «وَ اِنْ نَكَثُوا...» «فَقَاتِلُوا» ۶ با نادم و توب، برخوردی برادرانه داشته باشید. «فَاِنْ تَابُوا...» ... «فَاِخْوَانُكُمْ» ۷ هدف جنگ های اسلامی، بازگرداندن مشرکان به توحید است. «فَاِنْ تَابُوا...» ... «فَاِخْوَانُكُمْ» ۸ آنان که تا دیروز، واجب القتل بودند، در سایه ی توبه و نماز و زکات، حقوق اجتماعی برابر با مسلمانان می یابند و جنگ با آنان حرام می شود. «فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ» ۹ علم و دانش، زمینه ی اندیشه و تفکر در آیات الهی است. «لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ»

اشاره

وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أُمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ (۱۲)

اگر (به جای توبه،) سوگندهای خویش را پس از بستن پیمانشان شکستند و در دین شما، زیان به طعنه (و عیب گویی) گشودند، پس با سران کفر بجنگید. زیرا که آنان را (پابندی به) سوگندی نیست، باشد که (با شدت عمل شما،) از کردار خود باز ایستند.

نکته ها:

از علی علیه السلام پرسیدند: چرا فراریان جنگ صفین را تعقیب کردید، ولی در جنگ جمل، کاری به فراریان نداشتید؟ حضرت فرمود: در صفین، رهبر کفر زنده بود و فراریان دور او جمع شده، متشکل می شدند و حمله می کردند، اما در جنگ جمل، با کشته شدن رهبرشان، محوری برای تشکل و سازماندهی مجدد نداشتند.

امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس به دین شما طعنه زند، قطعاً کافر می شود. سپس این آیه را تلاوت فرمود. (۱)

پیام ها:

۱ ارتداد از دین، یکی از نمونه های پیمان شکنی و مسخره کردن مکتب است.

«وَإِنْ نَكَثُوا»

(شاید «نَكَثُوا» پس از «تَابُوا» اشاره به ارتداد باشد).

۲ کیفر طعن و توهین به اسلام، اعدام است. «طَعَنُوا»، «فَقَاتِلُوا» (با توهین کنندگان به مقدسات مذهبی، باید به شدت برخورد کرد) ۳ جهاد اسلامی، برای دفاع از مکتب است. «نَكَثُوا»، «طَعَنُوا»، «فَقَاتِلُوا» ۴ چون پیمان شکنی و مسخره کردن دین، از ناحیه رهبران کفر است، پس با آنان مبارزه کنید. «فَقَاتِلُوا أُمَّةَ الْكُفْرِ»

ص: ۲۶

۵ در مبارزه، باید نابودی سران توطئه و مرکز فرماندهی و تشکیلات دشمن، در اولویت باشد. «فَقَاتِلُوا أُمَّةَ الْكَفْرِ» ۶ هر سوگندی شما را نفریید. سوگند پیمان شکنان، بی اعتبار است. «لَا أَيْمَانَ لَهُمْ» ۷ از اهداف جهاد اسلامی، جلوگیری از توطئه دشمن است. «لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۳]

اشاره

أَلَا تَقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ يَدْعُوكُمْ أَوْلَ مَرْءٍ أَ تَخْشَوْنَهُمْ فَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (۱۳)

آیا با گروهی که سوگندها (و پیمان های) خود را شکستند و به بیرون کردن پیامبر (از وطنش) همت گماشتند، و آنان نخستین بار جنگ را با شما آغاز کردند، پیکار نمی کنید؟ آیا از آنان می ترسید؟ اگر ایمان دارید، سزاوارتر آن است که از خدا بترسید!

پیام ها:

۱ اهداف و انگیزه های جنگ، باید برای رزمنده ی مسلمان روشن باشد. «نَكثُوا»، «هَمُّوا»، «بَدَّؤْكُمْ» (بیان اینکه: دشمنان پیمان ها را شکستند و نسبت به رسول خدا سوء قصد داشتند و آغازگر جنگ بودند) ۲ جنگ شما تدافعی است و دشمن آغازگر تهاجم بوده است. «هُمَّ بَدَّؤْكُمْ» ۳ هنگام جنگ، میان آتش جنگ و آتش دوزخ مقایسه کنید، تا رزمندگان بهتر بتوانند تصمیم بگیرند. «أَتَخْشَوْنَهُمْ، فَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ» ۴ مؤمن واقعی، تنها از خدا بیم دارد. «فَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ»

اشاره

﴿قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَ يُخْزِهِمْ وَ يَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَ يَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ﴾ (۱۴)

با آنان بجنگید تا خداوند آنان را به دست های شما عذاب کند و خوارشان سازد و شما را بر آنان پیروز کند و دل‌های (پر درد) مؤمنان را تشفی و مرهم نهد.

نکته ها:

سؤال: با اینکه آیه ی ۳۲ انفال می فرماید: تا پیامبر در میان مردم است، خداوند عذابشان نمی کند، پس چگونه در این آیه سخن از عذاب آنان آمده است؟ پاسخ: مقصود در آن آیه، عذاب های آسمانی و ریشه کن کننده، مثل عذاب قوم عاد و ثمود است، و در این آیه مراد عذاب و سختی های جنگ است.

پیام ها:

۱ جبهه های جنگ، بستر امدادهای الهی است. ﴿قَاتِلُوهُمْ﴾، ﴿يَنْصُرْكُمْ﴾ (از شما حضور و جهاد، از خدا نصرت و امداد) ۲ رزمندگان، بازوی حق و عوامل اجرای حکم خداوند. ﴿يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ﴾ ۳ سنت های الهی، از مسیر طبیعی و علل و اسباب اجرا می شود. ﴿بِأَيْدِيكُمْ﴾ ۴ در پی شکست نظامی دشمن، شکست روحی و سیاسی است. ﴿يُعَذِّبُهُمُ﴾، ﴿يُخْزِهِمْ﴾ ۵ خداوند خواستار شکست و ذلت دشمنان دین و پیروزی و عزت مؤمنین است. ﴿يُخْزِهِمْ وَ يَنْصُرْكُمْ﴾ ۶ از اهداف جنگ، محو کفر و ذلت کافران و آرامش مؤمنان است. ﴿يُعَذِّبُهُمُ﴾ ... ﴿يُخْزِهِمْ﴾ ... ﴿يَشْفِ صُدُورَ﴾ ۷ پیش از جنگ، تشویق و تبلیغ لازم است. خداوند به مؤمنان نوید قطعی می دهد. ﴿يَنْصُرْكُمْ﴾، ﴿يَشْفِ صُدُورَ﴾ ۸ دل‌های مسلمانان صدر اسلام، جریحه دار و آکنده از رنج و آزار بود. ﴿يَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ﴾

۹ گرچه در جنگ، عده ای شهید و داغدار می شوند، ولی امت اسلامی در عزت و آرامش زندگی می کنند. «صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ» و نفرمود: «صدورکم» ۱۰ سرنوشت مؤمنان در مسائل اجتماعی، به هم پیوند دارد و پیروزی شما، شفای دل سایر مؤمنان است «يَنْصُرُكُمْ»، «يَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۵]

اشاره

وَ يُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ وَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيَّ مَنْ يَشَاءُ وَ اللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (۱۵)

و خداوند (با پیروزی شما و خواری دشمن)، غیظ و خشم دل‌های مؤمنان را از بین ببرد و خداوند لطف خود را بر هر کس بخواهد بر می گرداند (و راه توبه را به روی آنان می گشاید). و خداوند، دانا و حکیم است.

پیام ها:

۱ گرچه هدف از جنگ، رضای خدا و دفاع و جلوگیری از شرک و توطئه و پیمان شکنی است، لکن تسکین دل‌ها و آرام شدن روح نیز از آثار وضعی و ثانوی آن است. (۱) «يُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ» ۲ پس از پیروزی، از آنان که برای همبستگی و پیوند نزد شما می آیند، استقبال کنید و نگویید: تا حالا کجا بودید؟ «وَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيَّ مَنْ يَشَاءُ» ۳ پذیرش توبه، بستگی به اراده و مشیت خدا دارد، نه آنکه توبه کننده مستحق آن باشد. «يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيَّ مَنْ يَشَاءُ» ۴ مبادا از بیم خدعه، آنان را که به سراغ شما می آیند نپذیرید! خدا به توبه ی واقعی یا ریاکارانه آگاه است، ولی طبق حکمت الهی باید هر که اظهار اسلام می کند با حفظ اصول ایمنی پذیرفت. «عَلِيمٌ حَكِيمٌ»

ص: ۲۹

۱ - ۱. در آیاتی همچون «سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عَسْرٍ يُسْرًا» (طلاق، ۷)، «فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا»، (انشراح، ۶) به این حقیقت اشاره شده که: بگذرد این روزگار تلخ تر از زهر بار دگر روزگار چون شکر آید.

اشاره

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ (۱۶)

یا پنداشته اید که (تنها با ادعای ایمان) رها می شوید، در حالی که هنوز خداوند (با امتحان هایش شما را نیازموده)، تا کسانی را از شما که جهاد کرده و جز خدا و پیامبرش و مؤمنان رازداری برنگزیده اند، معلوم دارد و خداوند به آنچه می کنید آگاه است.

نکته ها:

این آیه نیز همچون آیات پیشین، برای تشویق به جهاد است.

«وَلِيجَةً»

از «ولوج» مانند کلمه ی «بِطَانَةٌ»، به معنای اسرار و امور نهان است، و مقصود در اینجا محرم اسرار است.

طبق روایات متعدّد، مراد از مؤمنانی که می توانند محرم اسرار باشند، رهبران آسمانی می باشند. (۱)

پیام ها:

۱ هستی و برنامه های آن، هدفدار است. انسان ها و آینده شان، رها شده نیستند، پس باید از دنیای خیال بیرون آمد و واقع بین بود. «أَمْ حَسِبْتُمْ» ۲ ادعای ایمان کافی نیست، آنچه صف ها را از هم جدا می کند، عمل و جهاد و آزمایش هاست. «أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا» ۳ کسانی در آزمون ایمان موفقند که اسرار جامعه اسلامی را جز با خدا و رسول و مؤمنان واقعی در میان نگذارند. «وَلِيجَةً» (در صدر اسلام افرادی با بیگانه ارتباط داشتند)

ص: ۳۰

۴ دادن اسرار و اطلاعات به بیگانگان و آنان را محرم اسرار دانستن، حرام و نشانه‌ی ضعف و بی‌ایمانی و مورد هشدار و توبیخ است. «لَمْ يَتَّخِذُوا» ... «وَلِيَجَهَّ» ۵ وظیفه‌ی مسلمانان، در برابر دشمنان خارجی جنگیدن و در برابر دشمنان داخلی، حفظ اسرار و رازداری است. «جَاهِدُوا»، «لَمْ يَتَّخِذُوا» ۶ خداوند از وضع مردم آگاه است و نیازی به آزمودن ندارد، ولی امتحان، یک سنت الهی است. «وَاللَّهُ خَبِيرٌ» ۷ اگر اسرارشان را به بیگانه گفتید، خدا می‌داند و به حساب شما می‌رسد. «وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۷]

اشاره

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ (۱۷)

مشركان حق ندارند مساجد خدا را با آنکه به صراحت بر كفر خویش گواهی می دهند، تعمیر کنند. آنان کارهایشان (به خاطر بی ایمانی) تباه شده است و در آتش، جاودان خواهند بود.

نکته ها:

گرچه شأن نزول آیه درباره‌ی تعمیر مسجد الحرام است، ولی حکم آن برای همه‌ی مساجد است و به همین جهت کلمه‌ی «مَسَاجِدَ» به کار رفته است، نه «مسجد الحرام».

تولیت مسجد الحرام و تعمیر و رسیدگی به آن، در صدر اسلام تا قبل از فتح مکه، در دست مشركان بوده است.

یکی از موارد اعلام شده در برائت، توشیح حضرت علی علیه السلام، این بود که مشركان حق تعمیر مسجد الحرام را ندارند، بلکه حق ورود به آنجا را هم ندارند. (در آیه‌ی ۲۷ می‌آید)

ص: ۳۱

۱ در بنای مساجد و بنیادهای دینی و فرهنگی مسلمانان، کفار و مشرکین دخالت ندارند. «مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ» ۲ در ساخت و اداره ی مراکز و نهادهای مقدس، پول ناهلان را نگیرید، تا دخالت و افتخار و توقع نداشته باشند. «مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ» ۳ عمل به تنهایی مهم نیست، نیت نقش اصلی را دارد. «مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا» ۴ نه هر درآمدی مشروع است و نه هر مشارکتی ارزشمند. مبدا به عشق آبادانی مساجد، کفار در امور دینی نفوذ کنند. «أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ» ۵ کسانی که تظاهر به بی دینی می کنند، حق دخالت در امور مذهبی را ندارند.

«شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِم بِالْكَفْرِ»

۶ مشرک همان کافر است. «لِلْمُشْرِكِينَ» ... «شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِم بِالْكَفْرِ» ۷ کفر، سبب نابودی و فساد و بی ارزش شدن اعمال نیک کافران است. «بِالْكَفْرِ» ... «حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۸]

اشاره

إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ أَقَامَ الصَّلَاةَ وَ آتَى الزَّكَاةَ وَ لَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ (۱۸)

مساجد خدا را تنها کسانی باید آباد کنند که به خدا و روز قیامت ایمان دارند و نماز را به پا داشته و زکات می پردازند و جز از خدا نمی ترسند. امید است که آنان از ره یافتگان باشند.

نکته ها:

مسجد، پایگاه مهم عبادی و اجتماعی مسلمانان است. بنا بر این، هم متولیان آن باید صالح و پاک باشند و هم برنامه هایش سازنده و تربیت کننده، هم بودجه اش مشروع و حلال باشد و هم مسجدیان اهل تقوا و خدایی و مورد تکریم. و گر نه اگر

سازندگان مساجد، جباران و سلاطین باشند و پیشنمازان، افراد بی سواد و ترسو و خادمان نیز وارفتگان بی حال، طبعاً مساجد از هدف اصلی خود که آبادی معنوی است، دور خواهند ماند.

به گفته ی مرحوم فیض کاشانی در تفسیر صافی، تعمیر مسجد شامل مرمت، نظافت و فرش کردن، روشنایی، تدریس و تبلیغ می شود.

در قرآن ۳۲ بار از زکات یاد شده که ۲۸ بار آن در کنار نماز بیان شده است.

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «اِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ يَعْتَادُ الْمَسْجِدَ فَاشْهَدُوا لَهُ بِالْإِيمَانِ» (۱) همین که دیدید کسی به مسجد رفت و آمد می کند، به ایمان او گواهی دهید.

در احادیث برای کسانی که به مسجد رفت و آمد می کنند، بهره های فراوان ذکر شده است، از جمله: پیدا کردن دوست و برادر دینی، آگاهی های مفید، ارشاد و دوری از گناه، برخورداری از نعمت و رحمت الهی. (۲)

پیام ها:

۱ تولیت و تعمیر مسجد شرایطی دارد:

الف: از جهت اعتقادی، ایمان به مبدأ و معاد. «آمَنْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ» ب: از نظر عملی، برپا داشتن نماز و پرداخت زکات. «أَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ» ج: از جهت روحی، شجاعت و نفوذناپذیری. «لَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ» (اگر متولّی مسجد، شجاع باشد، مسجد نیز کانون حرکت های ضدّ ظلم خواهد بود) ۲ وظیفه ی متولیان مساجد و تعمیر کنندگان آنها، رسیدگی به محرومان است. «إِنَّمَا يَغْمُرُ» ... «آتَى الزَّكَاةَ» ۳ ایمان از عمل جدا نیست، «آمَنْ» ... «وَ أَقَامَ» نماز از زکات جدا نیست، «أَقَامَ الصَّلَاةَ وَ آتَى الزَّكَاةَ» و مسجد از انقلاب جدا نیست. «مَسَاجِدَ اللَّهِ» ... «وَ لَمْ يَخْشَ» ۴ با وجود ایمان، عمل صالح، نماز، زکات و شجاعت، باز هم مغرور نشویم،

ص: ۳۳

۱- ۱. تفسیر درّ المنثور.

۲- ۲. وسائل الشیعه و تفسیر درّ المنثور.

هنوز خطر انحراف وجود دارد. «فَعَسَىٰ أَوْلِيٰكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۹]

اشاره

أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهِدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (۱۹)

آیا آبرسانی به حاجیان و تعمیر مسجد الحرام را همانند (عمل) کسی قرار داده اید که به خدا و روز قیامت ایمان آورده و در راه خدا جهاد کرده است؟ این دو نزد خداوند یکسان نیست و خداوند گروه ستمگر را هدایت نمی کند.

نکته ها:

عباس، عموی پیامبر و شبیه به یکدیگر افتخار می کردند؛ عباس به آبرسانی خود به زائران خانه خدا می بالید و شبیه به کلیدداری کعبه.

علی علیه السلام فرمود: ولی من با سن کم خود، به این افتخار می کنم که شما با جهاد و شمشیر من ایمان آوردید. عباس ناراحت شده نزد پیامبر صلی الله علیه و آله از علی علیه السلام شکایت کرد. این آیه نازل شد. (۱)

علی علیه السلام بارها برای اولویت خویش به این آیه استشهاد کرد، چرا که ایمان و جهاد، برتر از خدمات دوران شرک است که فاقد ارزش معنوی است.

پیام ها:

۱ عمل زده نشویم، عمل بدون ایمان، سرابی پوچ و جسدی بی جان است.

«أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ»

... «كَمَنْ آمَنَ...» ۲ رزمندگان مخلص برتر از دیگرانند، هر چند دیگران منشأ خدماتی از طریق مشاغل دیگر باشند. «أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ...» «كَمَنْ...» ... «جَاهِدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ» ۳ برابر دانستن رزمندگان با ایمان با دیگران، مورد توبیخ و یکی از ظلم های

ص: ۳۴

اجتماعی است. «أَجَعَلْتُمْ» ... «كَمَنْ» ... «جَاهِدًا» ... «الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۲۰]

اشاره

الَّذِينَ آمَنُوا وَ هَاجَرُوا وَ جَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَ أَنْفُسِهِمْ أَكْبَرُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَ أُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ (۲۰)

کسانی که ایمان آورده و هجرت کردند و در راه خدا با اموال و جانهای خویش جهاد کردند، بزرگ ترین درجه را نزد خداوند دارند و اینان همان رستگارانند.

پیام ها:

۱ ایمان، هجرت و جهاد، همچون تقوا، در رأس همه ی ارزش هاست. «آمَنُوا وَ هَاجَرُوا وَ جَاهَدُوا» ... «أَكْبَرُ دَرَجَةً» ۲ اگر ملاک ارزش نزد مردم، روابط قبیله‌ای و نژادی است، در محاسبات الهی، ایمان، هجرت و جهاد، ملاک ارزش است. (۱) «عِنْدَ اللَّهِ» ۳ ایمان، لازمه ی کمالات دیگر است. «آمَنُوا» ۴ ارزش همه ی کارهای مقدس، به نیت آنهاست. «فِي سَبِيلِ اللَّهِ» ۵ فوز و رستگاری، تنها در سایه ی ایمان، هجرت و جهاد است. «آمَنُوا وَ...»، «أُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیات ۲۱ تا ۲۲]

اشاره

يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَ رِضْوَانٍ وَ جَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُّقِيمٌ (۲۱) خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ (۲۲)

پروردگارشان آنان را به رحمتی از ناحیه خود و رضایت خویش و باغهایی از بهشت، بشارت می دهد که برایشان در آن نعمت های ابدی است.

آنان تا ابد در آنجا جاودانند. همانا نزد خداوند پاداشی بزرگ است.

ص: ۳۵

۱- ۱. اگر همه ی مسلمانان و صحابه پیامبر در یک ردیف باشند، نخستین ایمان آورنده و آنکه بیشترین مدت را در جبهه بود و بیشترین ضربات را خورد، چه کسی جز علی علیه السلام خواهد بود؟

۱ خداوند، خود به مؤمنان مهاجر و مجاهد، مژده ی بهشت داده است. (۱) «يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ» ۲ نشانه ی جامعیت یک مکتب آن است که علاوه بر هماهنگی با فطرت، به پیروان خود امید دهد. «يُبَشِّرُهُمْ» ۳ بشارت و پاداش، از شئون ربوبیت است. «يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ» ۴ برخورداری از رحمت و رضوان بهشت، نمودی از فوز و رستگاری است.

«الْفَائِزُونَ يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ...»

۵ رحمت و رضای خدا، بر نعمت های مادی مقدم است. «بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَاتٍ» (نام رحمت و رضوان قبل از بهشت آمده است) ۶ باغهای بهشت، پر نعمت است. (۲) «نَعِيمٌ» ۱۷ اگر به خاطر خدا از نعمت های فانی بگذریم، به نعمت های ابدی می رسیم.

«نَعِيمٌ مُّقِيمٌ»

۸ فنا و زوال، بزرگ ترین آفتِ نعمت های دنیوی است که در قیامت این آفت نیست. «مُقِيمٌ»، «خَالِدِينَ»، «أَيَّدًا» ۹ پاداش بزرگ، تنها در انحصار اوست، پاداشهای دیگران از هر کس و هر چه که باشد، کوچک است. «عِنْدَهُ» قبل از «أَجْرٌ عَظِيمٌ» نشانه ی انحصار است.

۱۰ خداوندی که به همه ی دنیا «قلیل» می گوید، به پاداش مجاهدان، «عَظِيمٌ» می گوید.

۱۱ خداوند، قلیل و فانی ما را به گرانبها ترین قیمت می خرد، با آنکه ما هر چه داریم، از خود اوست. «أَجْرٌ عَظِيمٌ»

ص: ۳۶

۱- ۱. در آیات دیگر، بشارت های دیگری نیز آمده است، همچون: «سقاها ربهم» (انسان، ۲۱) و «صلوات من ربهم» بقره، ۱۵۷.

۲- ۲. به گفته ی مفردات «نعیم» به معنای نعمت فراوان است.

اشاره

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنَّ اسْتِخْبَاءَ الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (۲۳)

ای کسانی که ایمان آورده اید! اگر پدران و برادرانتان، «کفر» را بر «ایمان» ترجیح دادند، ولایت آنان را نپذیرید و هر کس از شما دوستی و ولایت آنان را بپذیرد، آنان همان ستمگرانند.

نکته ها:

تهدیدهای قرآن نسبت به پذیرش ولایت کفار، تکان دهنده است. از جمله در سوره مائده آمده است: «وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ» (۱) هر که ولایت آنان را بپذیرد، جزو آنان است. همچنین در سوره آل عمران می فرماید: «وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ» (۲) هر که چنین کند، رابطه اش با خدا قطع شده است.

بعضی از مسلمانان هنگام هجرت به مدینه، مورد خشم والدین کافر خود بودند، ولی حفظ دین خود را بر رضایت آنان ترجیح دادند.

البته ولایت پدر و مادر کافر را نباید پذیرفت، ولی این غیر از نیکی به آنهاست.

پیام ها:

۱ پدر کافر، بر فرزند مسلمان ولایت ندارد و روابط مکتبی بر روابط خانوادگی مقدم است. «لَا تَتَّخِذُوا» ۲ عواطف نباید بر ارزش های مکتبی غالب شود. «لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ» ۳ ولایت کافر ممنوع است، حتی اگر نزدیکترین افراد باشد. «لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ... «أَوْلِيَاءَ إِنَّ اسْتِخْبَاءَ الْكُفْرَ» ۴ ضابطه ی دین و مکتب، مقدم بر هر رابطه ای است. «لَا تَتَّخِذُوا»، «إِنَّ اسْتِخْبَاءَ الْكُفْرَ»

ص: ۳۷

۱-۱. مائده، ۵۱.

۲-۲. آل عمران، ۲۸.

[سوره التوبه (۹): آیه ۲۴]

اشاره

قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِينُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ (۲۴)

بگو: اگر پدران و فرزندان و برادران و همسران و خاندان شما و ثروت هایی که جمع کرده اید و تجارتی که از کسادی آن بیم دارید و خانه هایی که به آنها دلخوش کرده اید، نزد شما از خدا و پیامبرش و جهاد در راه او محبوب تر باشد، پس منتظر باشید تا خداوند، فرمان (قهر) خویش را به اجرا در آورد. و خداوند، گروه نافرمان را هدایت نمی کند.

نکته ها:

روزی علی بن ابی طالب علیهما السلام به گروهی فرمود: چرا شما برای کمک به اسلام به مدینه هجرت نمی کنید و به پیامبر ملحق نمی شوید؟ گفتند: ما با برادران و فامیل خود هستیم و از خانه هایمان دفاع می کنیم. (۱)

گروه هایی که در این آیه مطرح شده، به عنوان نمونه است و به همین دلیل، پدر شامل مادر هم می شود و پسر شامل دختر، و برادر شامل خواهر نیز می شود.

پیام ها:

۱ میزان ایمان را هنگام قرار گرفتن سر دو راهی دنیا و آخرت می توان شناخت.

«أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ»

۲ جهاد، از ارکان اسلام است و در کنار توحید و نبوت مطرح شده است. «مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ»

ص: ۳۸

۳ برای عبور از پل های مادّیت، باید عقاید و انس با خدا را تقویت کرد. «إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ...» (وَأَمْوَالٌ) ... «أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ...» ۴ عواطف فامیلی و امکانات مادّی نباید مانع جهاد شود و هر کجا مانع شد، زمینه ساز قهر الهی است. «إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ...» (وَأَمْوَالٌ) ... «أَحَبَّ...» (فَتَرَبَّصُوا...) (در راه دوستی خدا و جهاد در راه او باید از همه چیز و همه کس گذشت. زیرا حفظ دین، بر حفظ روابط خانوادگی، عاطفی و اقتصادی مقدم است.) ۵ مسلمانان مرفّه دنیاپرست، همچون کافرانند. (۱) «فَتَرَبَّصُوا» ۱۶ اگر رفاه در زندگی اصل شد، انسانیت سقوط می کند و سبب دوری از خدا و رسول است و قهر و غضب نامعلومی را در انتظار دارد. «يَأْتِي اللَّهُ بِأَمْرِهِ» ۷ رفاه طلبان مسئولیت گریز، مشمول هدایت الهی نمی شوند. «لَا يَهْدِي» ۸ برتری دادن مادّیات بر امور معنوی، نشانه ی فسق است. «أَحَبَّ إِلَيْكُمْ...» (الْفَاسِقِينَ) (مرز ایمان و فسق، رها کردن معنویات است)

[سوره التوبه (۹): آیه ۲۵]

اشاره

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ (۲۵)

همانا خداوند در مواضع بسیاری شما را یاری کرده است و در روز حنین (نیز شما را یاری کرد)، آن گاه که فراوانی لشکرتان شما را به غرور و اعجاب واداشت، ولی این فزونی نفرات هیچ سودی برای شما نداشت و زمین با همه ی گستردگی اش بر شما تنگ آمد، پس شما پشت به دشمن فرار کردید.

ص: ۳۹

۱- ۱. در آیه، خطاب به آنان کلمه ی «فترَبَّصُوا» به کار رفته که این لحن در قرآن، خطاب به کفار است. به علاوه آیه می رساند که خداوند خود با دنیاپرستان سخن نمی گوید، بلکه به پیامبر می فرماید که به آنان پیام بدهد. «قُل» تفسیر المیزان.

در آیات قبل، تشویق به جهاد و هشدار نسبت به وابستگی ها بود، در این آیه الطاف و امدادهای الهی را بازگو می کند تا انگیزه ی جهاد تقویت شود.

□
مجموع جنگ ها و سرایای پیامبر صلی الله علیه و آله، که در این آیه با تعبیر «مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ» آمده، هشتم مورد بوده است. (۱) نقل شده است که «متوکل عباسی» مریض شد و نذر کرد که اگر شفا یافت، «دراهم کثیره» بدهد. پس از بهبودی، بحث شد که دراهم کثیره چقدر می باشد؟ از امام هادی علیه السلام پرسیدند، آن حضرت با استناد به این آیه فرمودند: باید هشتاد درهم بدهد. (۲)

سیمای جنگ حنین

جنگ حنین در منطقه ای نزدیک طائف، میان مسلمانان و قبیله ی «هوازن» در گرفت و به همین سبب به آن جنگ هوازن هم می گویند.

□
در سال هشتم هجری پیامبر صلی الله علیه و آله برای مقابله با توطئه و تهاجم هوازن، به آن منطقه لشکرکشی کرد. سپاه ده هزار نفری اسلام که مکه را فتح کرده بود، به همراه دو هزار نفر از تازه مسلمانان، به آن سوی عزیمت کردند.

جنگ و درگیری پس از نماز صبح بود و مسلمانان که از حمله ی قبایل هوازن غافلگیر شده بودند، اغلب پا به فرار گذاشتند و نظام سپاه اسلام در هم ریخت، ولی با مقاومت سرسختانه ی گروهی، سرانجام فراریان به فراخوانی پیامبر صلی الله علیه و آله بازگشتند و مجدداً حمله آغاز شد و با کشته شدن صد نفر از مشرکان و تسلیم شدن بقیه و به دست آمدن غنایم بسیار، جنگ حنین با یاری خداوند به سود مسلمانان خاتمه یافت. درباره ی تعداد اسرا و میزان غنایم و کیفیت تقسیم آنها و مسائلی که پیش آمد و نتایج این نبرد، حرف های گفتنی بسیار است که باید به کتب تاریخ و مغازی مراجعه کرد.

ص: ۴۰

۱-۱). تفسیر نور الثقلین؛ کافی، ج ۷، ص ۴۶۴.

۲-۲). تفسیر اُطیب البیان.

۱ عامل اصلی پیروزی جنگ ها در صدر اسلام، نصرت و امداد الهی بود. «لَقَدْ نَصَّيْرَكُمْ اللَّهُ...» ۲ یاد الطاف الهی، از عوامل تقویت روحیه و ایمان است. «لَقَدْ نَصَّيْرَكُمْ اللَّهُ» ۳ جنگ حنین بسیار مهم بود. («مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ» شامل جنگ حنین نیز می شود، ولی به خاطر اهمیت آن جداگانه نیز نام برده شده است) «مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَ يَوْمَ حُنَيْنٍ» ۴ گاهی کثرت جمعیت و امکانات مادی، سبب غرور و غفلت و قهراً سبب شکست می شود. «أَعْجَبْتُكُمْ كَثْرَتُكُمْ» ۵ به امدادهای الهی در همه حال نیاز است، چه در حال ضعف و چه در حال قدرت. در جنگ بدر با مسلمانان اندک، از نصرت الهی برخوردار شدند و در جنگ حنین با تعداد زیاد، باز هم نصرت الهی به یاری آمد. «لَقَدْ نَصَّيْرَكُمْ اللَّهُ» ... «وَ يَوْمَ حُنَيْنٍ» ۶ بدون اراده ی الهی، اسباب مادی بی اثر است. «فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ» ۷ برای ایجاد روحیه ی تعبد و تواضع، گاهی باید نقاط ضعف را به رخ کشید، تا غرورهای بیجا بشکند. «ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۲۶]

اشاره

ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ (۲۶)

سپس خداوند، آرامش خود را بر پیامبرش و بر مؤمنان فرو فرستاد و سپاهیان فرستاد که شما آنان را ندیدید و کافران را عذاب کرد، و این کیفر کافران است.

نکته ها:

در قرآن، شش مرتبه کلمه «سکینه» به کار رفته که پنج بار آن در مورد جنگ است.

در جنگ حنین، خداوند چهار نوع لطف به مؤمنان داشت: سکینه، جنود نامرئی، قهر بر کفار و پذیرش توبه ی فراریان (که در آیه ی بعد مطرح است).

بعضی از اسیران کفار، از مسلمانان می پرسیدند: کجایند آن سفید پوشانی که ما را می کشتند؟ (۱) اشاره به فرشتگانی که با لباس های سفید، به چشم کفار می آمدند.

پیام ها:

۱ لغزش رزمندگان در جبهه، سبب محروم شدن از امدادهای غیبی الهی نمی شود. «ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ» ۲ امدادهای غیبی، رمز پیروزی مسلمانان است. «أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ» ۳ داشتن روحیه ی خوب و اطمینان برخاسته از ایمان، از عوامل اصلی پیروزی در نبرد است. «سَكِينَتَهُ» ۴ آرامش و اطمینان، هم برای رهبر لازم است، هم پیروان او. «سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ» نگرانی پیامبر از فرار افراد بود و ناآرامی مردم، از ترس.

۵ آرامش روحی مؤمنان، از سوی خدا بود، «سَكِينَتَهُ» در آیه ای دیگر می فرماید:

«سَكِينَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ» (۲) ۶ باور به حضور فرشتگان و مأموران الهی در جنگ برای امداد مؤمنان، یک عقیده ی قرآنی است. «أَنْزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا» ۷ کشته شدن، برای کسی که به مبدأ و معاد ایمان دارد افتخار است، ولی برای کافران، مایه ی عذاب. «عَذَابٌ» ۸ عاقبت همه ی کفار، شکست و ذلت است. «عَذَابٌ» ... «ذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۲۷]

اشاره

ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ مَن بَعَدَ ذَلِكَ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (۲۷)

سپس خداوند بعد از آن (فرار)، لطف خود را به هر که بخواهد بر می گرداند (و توبه ی فراریان را می پذیرد). و خداوند، آمرزنده و مهربان است.

ص: ۴۲

۱-۱. تفسیر صافی.

۲-۲. بقره، ۲۴۸.

نکته ها:

در این که مراد از توبه چیست، چند احتمال است:

۱ توبه از گناه فرار از جبهه.

۲ توبه از شرک.

۳ توبه از غرور و اتکا به فزونی جمعیت.

پیام ها:

۱ درهای توبه همیشه و برای همه باز است، حتی بر اسیران کافر و فراریان.

﴿يَتُوبُ اللَّهُ﴾

(فعل مضارع بر استمرار دلالت دارد) ۲ پذیرش توبه، بر خداوند واجب نیست، بلکه تفضلی است که به حکمت خود او مربوط است. «مَنْ يَشَاءُ» ۳ خداوند، هم گناهان را می پوشاند، هم انسان را دوست دارد. «غَفُورٌ رَحِيمٌ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۲۸]

اشاره

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا وَ إِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ
إِنْ شَاءَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (۲۸)

ای کسانی که ایمان آورده اید! قطعاً مشرکان، پلید و ناپاکند، پس بعد از این سال نباید به مسجد الحرام نزدیک شوند و اگر (به) خاطر راندن کفار و قطع داد و ستد (از فقر و تنگدستی می ترسید، پس به زودی خداوند اگر بخواهد از فضل خویش شما را بی نیاز خواهد کرد، قطعاً خداوند آگاه و حکیم است.

نکته ها:

یکی از فرمان های چهارگانه ای که حضرت علی علیه السلام در حج سال نهم هجری به مشرکان ابلاغ کرد این بود که از سال آینده، حق ورود به مسجد الحرام را ندارند.

۱ شرک، پلیدی است. «نَجَسٌ» پاکی واقعی در سایه ی ایمان است.

۲ مؤمن باید نسبت به شرک، تنفر داشته باشد. «الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ» ۳ در احکام دین باید قاطعانه عمل کرد، نه با تعارف. «إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ» ۴ در اعلام برنامه و دیدگاه، توجه به توان اجرایی خود داشته باشیم. «إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ» با آنکه پلید بودن مشرکان مربوط به سال نهم و سال اعلام براءت نبود، لکن چون در آن سال مسلمانان قدرت اجرا پیدا کردند، این امر اعلام شد) ۵ چون نزدیک شدن، زمینه ی وارد شدن است، پس مشرکان نباید به مکان های مقدس حتی نزدیک شوند. «فَلَا يَقْرَبُوا» ۶ در قرآن، فلسفه ی برخی نهی ها و تحریم ها بیان شده است. «نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا» ۷ همه ی زمین ها از نظر قداست، یکسان نیستند. «فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ» ۸ با مخالفان هم مدارا کنیم و به آنان مهلت دهیم. «بَعِيدًا عَمِهِمْ هَذَا» ۹ در دستورات و آئین نامه ها، به تنش ها و پیامدهای آن نیز توجه کنیم. «نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا» ... «وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً...» ۱۰ تنگناهای اقتصادی و فشارهای مالی، ما را نسبت به دینمان بی تعهد نسازد.

«إِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً»

۱۱ هر کجا احساس نگرانی اجتماعی شد، باید روحیه ی امید و توکل را در مردم زنده کرد. «إِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ» ۱۲ رزق ما به دست دیگران (مسافران و جهانگردان) نیست، بلکه به دست خداست. «يُغْنِيكُمُ اللَّهُ» ۱۳ از قطع رابطه اقتصادی با کفار، به خاطر مکتب، نگران نباشیم. «يُغْنِيكُمُ اللَّهُ» ۱۴ بیش از زرنگی و مدیریت و سرمایه و...، فضل الهی در غنای مردم نقش دارد.

«يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ»

۱۵ احکام دین، بر پایه ی علم و حکمت الهی است. «عَلِيمٌ حَكِيمٌ»

اشاره

فَاتَلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ (۲۹)

با کسانی از اهل کتاب (یهود، نصاری، مجوس، صابئین)، که به خدا و روز قیامت ایمان نمی آورند و آنچه را خدا و رسولش حرام کرده اند، حرام نمی شمردند و به دین حق گردن نمی نهند بجنگید، تا با خواری و ذلت، به دست خود جزیه پردازند.

نکته ها:

در آیات قبل، سخن از پلید بودن مشرکان و نبرد با آنان بود، در این آیه شیوه ی برخورد با اهل کتاب را بیان می کند که یکی از دو راه در پیش آنان است: جنگ، یا پرداخت جزیه.

همان گونه که مسلمانان با پرداخت خمس و زکات، به دولت اسلامی کمک می کنند و از مزایای امتی و خدمات بهره مند می شوند، اهل کتاب نیز با پرداخت مبلغی به نام جزیه، بودجه ای را که صرف آنها می شود، تا حدی تأمین می کنند.

مقدار جزیه را نیز رهبر مسلمین تعیین می کند. البته باید به اندازه ای باشد که پرداخت آن برای اهل کتاب سنگین باشد. «وَهُمْ صَاغِرُونَ» امام صادق علیه السلام فرمود: اگر مقدار جزیه کم باشد، در پرداخت تفاوتی در روحیه ی آنان حاصل نشده و احساس حقارت نمی کنند. (۱)

با اینکه اهل کتاب، به خدا و قیامت ایمان دارند، ولی در آیه آنان را نسبت به خدا و قیامت بی ایمان معرفی کرده است، زیرا قرآن، کسانی را که به بخشی از معارف ایمان دارند و بخشی را منکرند، کافر می داند. (۲) به علاوه اگر ایمان به مبدأ و معاد

ص: ۴۵

۱-۱. تفسیر نور الثقلین؛ کافی، ج ۳، ص ۵۶۶.

۲-۲. «يَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ» ... «أُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا». نساء، ۱۵۰.

پیام ها:

۱ اهل کتاب، اگر به دستورات انبیای خود عمل نکنند، مجرم شناخته می شوند.

﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ﴾

... «لَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ» ۲ دین حق، تنها اسلام است و ادیان دیگر به دلیل تحریف و خرافاتی که در آنها جا داده اند، حق نمی باشند. «وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ» ۳ در مقابل کفار اهل کتاب که ایمان نمی آورند، دو راه وجود دارد: یا جنگ، یا تسلیم و پرداخت جزیه. «قَاتِلُوا» ... «حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ» ۴ گرفتن مالیات سرانه از اهل کتاب، الزامی است و باید از موضع قدرت و به صورت نقدی باشد و آنان نیز با تواضع و تسلیم بپردازند. «عَنْ يَدٍ»، «صَاغِرُونَ» ۵ حکومت اسلامی باید از چنان قدرتی برخوردار باشد که دیگران تسلیم او شوند. «قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ» ... «وَهُمْ صَاغِرُونَ» ۶ اقلیت های مذهبی باید در برابر نظام اسلامی خاضع باشند. «صَاغِرُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۳۰]

اشاره

﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ﴾
﴿أَتَى يُؤْفَكُونَ﴾ (۳۰)

و یهودیان می گفتند: عُزیر، پسر خداست و مسیحیان می گفتند: مسیح، پسر خداست. این سخنی است (باطل) که به زبانشان می آورند و به گفتار کسانی که پیش از این کافر شده اند، شباهت دارد (که می گفتند: فرشتگان دختران خدا هستند). خدا آنان را بکشد، چگونه (از حق) رویگردان می شوند.

ص: ۴۶

عربی شده ی «عزراء» است، مثل «عیسی» که عربی «یسوع» و «یحیی» که معرّب «یوحنا» است.

عزیر یکی از علمای بزرگ یهود بود که لقب «مُنَجِّی یهود» یافت. زیرا پس از واقعه ی قتل عام مردم به دست بخت النصر و خرابی معبدها و سوزاندن تورات و اسارت زنان و فتح بابل توسط کورش، عزیر نزد کورش آمد و از او خواست که به یهودیان سروسامانی بخشد.

این آیه، به گونه ای توضیح و دلیل آیه ی قبل است که فرمود: اهل کتاب به خدا و قیامت ایمان ندارند.

محققان معتقدند بسیاری از معارف تورات و انجیل، با خرافات بودائیان و برهمنیان و یونانیان آمیخته شده است، حتی بسیاری از داستان های انجیل، عیناً در مذهب بودا و برهمنی دیده می شود. البته یهودیان امروز، عزیر را فرزند خدا نمی دانند، ولی در زمان پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله، چنین عقیده ای داشته و در مقابل سؤال پیامبر که «با اینکه مقام موسی بالاتر است، چرا او را فرزند خدا نمی دانید؟» جوابی نداشتند. (۱)

پیام ها:

۱ با آنکه فقط گروهی از یهود، عزیر را فرزند خدا می دانستند، ولی چون دیگران نیز سکوت کردند، نسبت انحراف به همه داده است. «قَالَتِ الْيَهُودُ» ۲ درباره ی شخصیت های دینی والهی نباید غلو کرد. «عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ» ... «الْمَسِيحُ...» ۳ عقاید یهود و نصاری، آمیخته به خرافات است. «ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ» ۴ مشرکان، بت ها را شریک خدا و فرشتگان را دختران خدا می دانستند، یهود و نصاری، عزیر و عیسی را پسر خدا، از این جهت کلامشان به کلام کفار

ص: ۴۷

شبهات داشت. «يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا» ۵ ریشه ی خرافات در مذهب یهود و نصاری، در عقاید کفار پیشین است.
(۱) «يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۳۱]

اشاره

اتَّخَذُوا أَحْبَابَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ (۳۱)

(اهل کتاب)، دانشمندان و راهبان خود و مسیح فرزند مریم را به جای خداوند به خدایی گرفتند، در حالی که دستور نداشتند جز خدای یکتا را که معبودی جز او نیست پرستند. خداوند از هر چه برای او شریک می پندارند، منزّه است.

نکته ها:

«احبار»، جمع «جبر»، به معنای دانشمند و «رهبان»، جمع «راهب»، به معنای تارک دنیا و دیرنشین است. آنان با همه ی قداستشان بنده ی خدایند، نه معبود.

اطاعت بی قید و شرط از احبار و راهبان، نوعی پرستش آنان است و امام صادق علیه السلام فرمود: «مَنْ اطَاعَ رَجُلًا فِي مَعْصِيَةِ اللَّهِ فَقَدْ عَبَدَهُ» هر کس در راه معصیت خدا، از دیگری پیروی کند، او را پرستش نموده است. (۲)

امام صادق علیه السلام فرمود: اهل کتاب برای علمای خود، نماز و روزه انجام نمی دادند، بلکه علمای آنان حرام هایی را حلال و حلال هایی را حرام کرده بودند و مردم از آنان پیروی می کردند. (۳)

در قیامت، مشرکان از اینکه خدا را با شرکای دیگر برابر پنداشته اند، حسرت

ص: ۴۸

۱- ۱. محققان امروز معتقدند: بسیاری از معارف تورات و انجیل، با خرافات بودائیان و برهمنیان و یونانیان آمیخته شده است، حتی بسیاری از داستان های انجیل، عیناً در مذهب بودا و برهمنی دیده می شود. تفسیر نمونه.

۲- ۲. تفسیر نور الثقلین.

۳- ۳. بحار، ج ۲، ص ۹۸.

می خورند و می گویند: «تَاللَّهِ إِن كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ إِذْ نُسَوِّدُكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ» (۱)

پیام ها:

۱ اطاعت بی قید و شرط از غیر خدا، نوعی عبادت غیر خداست. «مَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا» ۲ انسان پرستی به هر شکل، شرک است. هیچ شخصیتی نباید بت شود. «اتَّخَذُوا أَحْبَابَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ» ۳ پیامبر معصوم که همه ی فکر و هدفش خداست، حسابی جدا از علما دارد، لذا نام مسیح جداگانه مطرح شده است. «أَحْبَابُهُمْ وَرُهْبَانُهُمْ» ... «وَالْمَسِيحَ» ۴ عشق ها، دوستی ها و اطاعت ها باید حد و مرز داشته باشد. هر نوع نظام، قطب، مراد، مرشد، اطاعت تشکیلاتی و حزبی و... اگر سرچشمه اش وحی و امر خدا نباشد، شرک است. «اتَّخَذُوا» ... «أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ» ۵ خطر انحراف از توحید به شرک، همیشه و همه جا بوده است. «اتَّخَذُوا» ... «أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ» ۶ تنها خداوند حق قانونگذاری دارد. آنان که قانون غیر خدا را می پذیرند، از مدار اسلام، خارجند. «اتَّخَذُوا أَحْبَابَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ» ۷ غلو و زیاده روی درباره ی انبیا، پرستش انبیا و یا آنان را فرزند خدا دانستن، شرک است. «سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۳۲]

اشاره

يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ (۳۲)

می خواهند نور خدا را با دهانهایشان خاموش سازند، ولی خداوند جز این نمی خواهد که نور خود را به کمال برساند، هر چند کفار، ناراحت باشند.

ص: ۴۹

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: خداوند به اهل زمین نگاه کرد و من را انتخاب کرد، سپس بار دیگر نگاه کرد و علی بن ابی طالب علیهما السلام را انتخاب فرمود، او بعد از من نور زمین است. آن گاه حضرت این آیه را تلاوت کردند. (۱)

۱ توطئه دشمنان، دائمی و بی وقفه است. «يُرِيدُونَ» (فعل مضارع، رمز تداوم است) ۲ احکام اسلام و دین خدا، نور است و نور، سرچشمه ی حیات. «نُورَ اللَّهِ» ۳ هر چند گروه های کفار هر دسته ای به نوعی تلاش می کنند، اما هدف همه ی آنها خاموش ساختن فروغ دین است. «يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ» ۴ تلاش های کافران در مبارزه با دین، مثل فوت کردن به خورشید است. (۲) «يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ» ۵ بیشترین تلاش دشمنان دین، از راه تبلیغات است. «بِأَفْوَاهِهِمْ» ۶ اگر ندای اسلام از زبان پیامبر نور است، تداوم آن در شکل امامت، تمام نور است. (۳) «يُتِمُّ نُورَهُ» ۷ خداوند به طرفداران حق، وعده ی پیروزی داده است. «أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ...» ۸ خداوند، فروغ دین را نه تنها حفظ می کند، بلکه گسترش می دهد. «يُتِمُّ نُورَهُ» ۹ کفار بدانند که با اراده ی حتمی خداوند برای پیروزی دین حق، طرف اند و هر گونه تلاش بر علیه مکتب اسلام محکوم به شکست است. «يُتِمُّ نُورَهُ» ۱۰ اسلام مکتبی جاودانه بوده، «يُتِمُّ نُورَهُ» و مخالف آن کافر است. «وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ»

۱-۱. بحار، ج ۲۳، ص ۳۲۰.

۲-۲. نمرودها، فرعون ها، بنی امیه و بنی عباس و امثال آنان، نمونه های عملی تلاش کفارند.

۳-۳. چنان که در آیه ی اکمال دین، مسأله ی امامت به عنوان اتمام نعمت به حساب آمده است: «اليوم اكملت لكم دينكم و اتممت عليكم نعمتي». مائده، ۳.

۱۱ اراده ی الهی، در مسیر راضی ساختن پیامبر خویش است، هر چند کفار را خوش نیاید. (۱) «وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۳۳]

اشاره

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ (۳۳)

او کسی است که پیامبر خود را با هدایت و دین حق فرستاد، تا آن را بر همه ی دین ها پیروز گرداند، هر چند مشرکان ناراحت باشند.

نکته ها:

این آیه به همین صورت، علاوه بر این سوره در دو سوره ی دیگر نیز آمده است:

سوره ی فتح، آیه ی ۲۸ و سوره ی صف، آیه ی ۹.

گرچه اسلام از نظر منطق و استدلال همیشه پیروز بوده است، اما این آیه، غلبه ی ظاهری و وعده ی حاکمیت اسلام بر جهان را بیان می کند. چنان که در آیات دیگری نیز «ظهر» به معنای استیلا یافتن آمده است، مثل: «إِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ» (۲) اگر بر شما غالب شوند، سنگسارتان می کنند. و درباره ی کفار آمده است: «إِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَقْبَلُوا فِيكُمْ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً» (۳) اگر بر شما غالب شوند، هیچ عهد و پیمانی را مراعات نمی کنند.

از یک سو این آیه تا کنون تحقق نیافته است و از سویی دیگر خداوند وعده ی حاکمیت کلی اسلام را داده و وعده اش دروغ نیست، در نتیجه همان گونه که در روایات بسیاری آمده است، این آیه به ظهور حضرت مهدی علیه السلام اشاره دارد.

مسأله ی حضرت مهدی علیه السلام و قیام جهانی او، در روایات بسیاری از طریق شیعه و اهل سنت آمده و در اغلب کتب حدیثی عامه نیز مطرح شده و از مسلمانات اعتقادی

ص: ۵۱

۱- ۱. در داستان تغییر قبله نیز خداوند قبله ای قرار داد که پیامبر اسلام راضی باشد؛ «قبله ترضاها» (بقره، ۱۴۴) و نیز: «و لسوف يعطيك ربك فترضى» ضحی، ۵.

۲- ۲. كهف، ۲۰.

۳- ۳. توبه، ۸.

مسلمانان است. هر چند برخی از جمله وهابیت به دروغ این عقیده را مخصوص شیعه دانسته اند. (۱)

□ امام باقر علیه السلام فرمودند: زمانی خواهد آمد که هیچ کس باقی نخواهد ماند، مگر اینکه به رسالت حضرت محمد صلی الله علیه و آله اقرار خواهد کرد. (۲)

در مورد حاکمیت دین در سراسر گیتی، احادیث بسیاری است؛ از جمله از حضرت علی علیه السلام روایت شده است که در زمان ظهور امام زمان علیه السلام، هیچ خانه ای و هیچ قریه ای نخواهد بود، مگر آنکه اسلام وارد آن خواهد شد، چه بخواهند، چه نخواهند. و صدای اذان هر صبح و شام در هر قریه ای شنیده خواهد شد. (۳)

پیام ها:

۱ محور و پایه ی دین اسلام، حق است. «دین الحَقِّ» (همه ی ادیان آسمانی حَقَّند، ولی به خاطر پیدایش تحریف در آنها، حَقَّانیت آنها مخدوش شده است) ۲ حق بر باطل پیروز است. «لِيُظْهِرَهُ» ۳ اراده و حرکت خود را با اراده ی الهی هماهنگ سازیم، و گرنه محو و نابود خواهیم شد. «لِيُظْهِرَهُ»، «وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۳۴]

اشاره

□ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَخْبَارِ وَالزُّهَّانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصِيدُونَ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ (۳۴)

ای کسانی که ایمان آورده اید! بسیاری از دانشمندان و راهبان، (با سوء استفاده از موقعیت خود)، اموال مردم را به ناحق می خورند و آنان را از راه خدا باز می دارند. و کسانی که طلا و نقره می اندوزند و آن را در راه خدا انفاق نمی کنند، پس آنان را به عذابی دردناک، بشارت بده!

ص: ۵۲

۱-۱. منتخب الأثر.

۲-۲. تفسیر نور الثقلین.

۳-۳. تفسیر صافی.

معنای احبار و رهبان در آیه ی ۳۱ گذشت.

«الذَّهَبَ»

به معنی طلاست، و به دلیل اینکه زود از دست می رود، یا آنکه مردم به سویش می روند، به طلا «ذهب» گفته شده است. «الْفِضَّةَ» به نقره گفته می شود، چون زود پراکنده می شود، یا مردم به سوی آن جذب نمی شوند.

علمای یهود به خاطر منافع مادی خود، حق را کتمان کردند و به حقایق دین اسلام اعتراف نکردند، یا رشوه گرفتند و گناه بخشودند، یا تفتیش عقاید کرده و به دیگران تهمت زدند.

خلیفه ای سوّم می خواست حرف «و» را از «وَالَّذِينَ» حذف کند، تا آیه وصف احبار و رهبان زراندوز باشد، نه مسلمانان، که عدّه ای شدیداً اعتراض کردند. (۱)

زکات در روایات

از امام صادق علیه السلام پرسیدند: در چه مقدار مال، زکات واجب می شود؟ حضرت فرمود: زکات ظاهر یا باطن؟ گفتند: هر دو. حضرت ابتدا نصابی را برای زکات ظاهر بیان نموده و آن گاه در بیان زکات باطن فرمودند: «فلا تستأثر علی اخیك بما هو احوج الیه منك» (۲) آنچه را برادر دینی ات به آن نیازمندتر از توست، او را انتخاب و ترجیح دهی.

در روایتی دیگر، آن حضرت می فرماید: «أَمَّا اعطاكم الله هذه الفضول من الأموال لتوجهوها حيث وجهها الله تعالى و لم تعطلوها لتكنزوها» (۳) خداوند این مال های اضافی را به شما عطا کرد تا در مسیر رضای او خرج کنید، نه آنکه احتکار و گنج کنید.

طبق روایات، امام زمان علیه السلام چون ظهور کند، گنج ها را حرام می کند و همه را به مصرف مبارزات خود می رساند.

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «إِنَّ اللَّهَ فَرَضَ عَلَىٰ اغْنِيَاءِ الْمُسْلِمِينَ فِي أَمْوَالِهِمُ الْقَدْرَ الَّذِي يَسْعُ فُقَرَاءَهُمْ»...

ص: ۵۳

۱-۱. تفسیر فرقان.

۲-۲. تفسیر صافی.

۳-۳. تفسیر صافی.

«الا انَّ الله يحاسبهم حساباً شديداً و يعذبهم عذاباً اليماً» (۱) خداوند، در مال مسلمانان ثروتمند، به مقداری زکات واجب کرده که کفاف فقرا را بدهد، آگاه باش! همانا خداوند آنان را اگر به وظیفه‌ی خود عمل نکنند، حسابرسی شدید می‌کند.

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: هر مالی که زکات آن پرداخت نشود کتَر است، گرچه پنهان نباشد، یا غیر طلا و نقره باشد. (۲)

ابو ذر و آیه‌ی کنز

ابو ذر غفاری، صحابی بزرگوار پیامبر، در اعتراض به زراندوزی‌های معاویه و عثمان و عمال حکومت و حیف و میل اموال عمومی، صبح و شام این آیه را با صدای بلند در برابر معاویه و سپس در مقابل عثمان می‌خواند و می‌گفت: این آیه مخصوص مانعان زکات نیست و هر نوع زراندوزی را شامل می‌شود.

در تفسیر شریف المیزان آمده است که از برخوردهای ابو ذر با عثمان و معاویه و کعب الأحبار، بر می‌آید که ثروت اندوزی در جامعه‌ی فقیر حرام است، گرچه از راه حلال باشد و زکاتش پرداخت شده باشد.

البته برخی آن را به اجتهاد شخصی ابو ذر نسبت می‌دادند، ولی خودش می‌گفت:

«ما قلتُ لهم الا ما سمعتُ من نبيهم» آنچه گفته‌ام از پیامبر شنیده‌ام. از طرفی صراحت و صداقت ابو ذر هم مورد تأیید پیامبر است.

از فرازهای برجسته‌ی زندگی ابو ذر، همین امر به معروف و نهی از منکر او نسبت به حکام، در زمینه‌ی ریخت و پاش‌های اقتصادی است و نزاعش با عثمان بر سر مال و مقام نبود، بلکه اعتراض به یک منکر اجتماعی بود.

سرانجام عثمان، این صحابی پارسا و انقلابی را به شام تبعید کرد، از شام هم به بدترین وضعی به مدینه آوردند، سپس به «ربذه» تبعید شد و در تبعیدگاه، مظلومانه جان سپرد. و این نیز از فرازهای ناپسند و ننگین حکومت عثمان بود.

ص: ۵۴

۱-۱. تفسیر صافی.

۲-۲. تفسیر کنز الدقائق.

دیگران برای تبرئه ی عثمان، کوشیده اند تا به ابو ذر تهمت سوسیالیست بودن و فکر اشتراکی داشتن و مخالفت با مالکیت خصوصی بزنند، اما علامه امینی قدس سره در الغدیر، بحث مبسوطی در رد این اتهام دارد. (۱)

تبعیدهای مکرر ابو ذر به خاطر مناقشات او با حکومت و فریادهای اعتراض آمیزش بر ضدّ روش مالی عثمان و زراندوزی معاویه و توجیه گری های کعب الأخبار، در کتب تاریخی شیعه و اهل سنت آمده است، (۲) هر چند برخی خواسته اند به نوعی توجیه کنند و این مناقشات را به حساب آزادی بیان و عقیده در دوره ی عثمان بگذارند، یا آنکه تبعید آن صحابی بزرگوار را به عنوان اینکه «دفع شرّ مهم تر از کسب منفعت است» بدانند و حضورش را در مدینه و شام، شرّ تلقی کنند و تبعیدش را رعایت مصلحت به شمار آورند، (۳) ولی این رفتار ننگ آلود با یار صدیق و پرهیزکار پیامبر که زبان صریح و اعتراض دلسوزانه اش تنها با انگیزه ی عمل به وظیفه در برابر انحرافات بود، هیچ توجیه و تأویلی نمی پذیرد.

پیام ها:

۱ همه ی علمای اهل کتاب، بد نیستند. (۴) «كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ» ۲ سوء استفاده از موقعیت ها، حرام است و بزرگترین خطر برای علمای دین، فساد مالی است. «لِيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ» کسانی که متولّی موقوفات اند و آنها را در مسیر اهداف وقف شده مصرف نمی کنند، از مصادیق این آیه می باشند) ۳ بهره گیری علما از مال مردم و بهره نرساندن به آنان، موجب بی رغبتی مردم به دین می شود و مصداق «يَصِفُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ» است. «لِيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ» ... «وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ» ۴ بازداشتن علمای یهود و نصاری مردم را از راه حقّ، به خاطر دست یابی به

ص: ۵۵

۱-۱. الغدیر، ج ۸، ص ۳۳۵.

۲-۲. تفسیر نمونه.

۳-۳. از جمله: تفسیر المنار، ج ۱۰، ص ۴۰۶ ۴۰۷.

۴-۴. در آیه ی ۸۲ سوره ی مائده، گروهی از آنان ستایش شده اند.

دنیاست. «يَكْتِزُونَ» ... «يَصُدُونَ» ۵ در اسلام، محدودیتی برای سرمایه نیست، اما راه تحصیل آن شروطی دارد و زراندوزی و بد مصرف کردن ثروت حرام است. «الَّذِينَ يَكْتِزُونَ» ... «وَلَا يُنْفِقُونَ»^۳ فِي سَبِيلِ اللَّهِ» (وقتی زراندوزی حرام باشد، احتکار ضروریات قطعاً حرام است) ۶ مال اندوزی یک بلای اجتماعی است و بدتر از آن حرص است و بدتر از آن احتکار و پنهان کردن است. چون مشکلات بسیاری را برای جامعه فراهم می کند. «الَّذِينَ يَكْتِزُونَ» ... «وَلَا يُنْفِقُونَ»^۳ ۷ دنیاپرستی علما و زراندوزی ثروتمندان، سبب قهر الهی است. «فَبَشِّرْهُمْ...» ۸ جمع آوری طلا و نقره و پول، و انفاق نکردن و احتکار آن، گناه کبیره است.

چون وعده ی عذاب به آن داده شده است. «الَّذِينَ يَكْتِزُونَ» ... «بِعَذَابِ أَلِيمٍ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۳۵]

اشاره

يَوْمَ يُحْمَىٰ عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْتِزُونَ (۳۵)

روزی که آن طلاها و نقره ها، در آتش دوزخ گذاخته می شود و با آنها پیشانی ها و پهلوها و پشت های آنان را داغ می نهند، (فرشتگان عذاب به آنان می گویند:) این است آنچه برای خود اندوختید (و به محرومان ندادید)، پس مزه ی آنچه را که می اندوختید بچشید!

نکته ها:

کلمه ی «فَتُكْوَىٰ» از ریشه «کی»، به معنای چسباندن چیز داغ به اعضای بدن است.

انتخاب این سه موضع از بدن برای داغ نهادن، یا برای آن است که گرما از این سه نقطه زودتر به درون بدن سرایت می کند، (۱) یا برای این است که ثروتمندان با چهره به فقیران عبوس می کنند، با پهلو بی اعتنایی و با کمر، پشت به آنان می کنند، یا اینکه مراد از صورت، جلوی بدن است و مراد از کمر، عقب بدن و مقصود از پهلو، دو

ص: ۵۶

طرف بدن. یعنی کنایه از گداختن همه ی بدن است.

امام صادق علیه السلام، با استناد به این آیه، ترک زکات را از گناهان کبیره دانسته اند. (۱)

در روایتی ابو ذر می گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله کنار کعبه دو بار فرمودند: «هم الأخرسون و ربّ الکعبه»، به خدای کعبه قسم! آنان زیانکارترین هستند. پرسیدم: پدر و مادرم فدایت! منظورتان چه کسانی است؟ فرمود: زراندوزان. (۲)

پیام ها:

۱ خداوندی که انسان ها را به همان صورت اول زنده می کند، می تواند جمادات و طلا- و نقره را هم به همان صورت دنیوی، حاضر سازد. «هذا» ۲ کیفر و پاداش انسان در قیامت، با اعمال او در دنیا متناسب است. «هذا ما كنزتم» ۳ یکی از ابزارهای شکنجه در قیامت، اموال دنیوی است. «هذا ما كنزتم» ۴ در قیامت، خداوند شیرینی مال و ثروت را از ذائقه ی زراندوزان در می آورد.

«فَذُوقُوا»

[سوره التوبه (۹): آیه ۳۶]

اشاره

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ (۳۶)

همانا تعداد ماهها نزد خداوند، در کتاب (آفرینش) خدا و از روزی که آسمان ها و زمین را آفرید، دوازده ماه است، که چهارماه از آن (جنگ) حرام است، این آیین ثابت و پابرجاست. پس در این ماهها، با جنگ و خونریزی بر خود ستم نکنید و جملگی با همه ی مشرکان بجنگید، آن گونه که آنان همگی با شما می جنگند و بدانید که خداوند با پروا پیشه گان است.

ص: ۵۷

۱-۱. تفسیر کنز الدقائق.

۲-۲. تفسیر مجمع البیان.

سال، دوازده ماه دارد و کلمه ی «شهر» (ماه) نیز دوازده بار در قرآن آمده است. (۱)

عدد دوازده که بارها در قرآن آمده است، عدد مبارکی است، تعداد رهبران بنی اسرائیل و چشمه های آب زلال که با معجزه ی موسی علیه السلام جوشید، عدد امامان اهل بیت و... دوازده است.

چهار ماهی که جنگ در آن حرام است عبارتند از: ذی القعدة، ذی الحجة، محرم و رجب. سه ماه اول پی در پی است. (۲)

نظام حرکت ماه به دور زمین و چرخشی که به اراده ی الهی در منظومه ی شمسی در طول سال است، از آغاز خلقت بر این کرات حاکم بوده است.

احترام ماههای حرام تا وقتی است که دشمن از آن سوء استفاده نکند و در این ماهها حمله و هجوم نیاورد و الا اگر دشمن حمله کرد، دفاع لازم است. طبق آیه ی ۱۹۴ سوره بقره: «وَ الْحُرْمَاتُ قِصَاصٌ، فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ»، همه ی چیزهای مورد احترام، قابل قصاص است. هر کس از قانون عدم تعرض، سوء استفاده کرد و بر شما تجاوز کرد، شما هم به همان گونه عمل کنید.

تعبیر ثابت و پا بر جا بودن این آیین، شاید اشاره به این باشد که احترام چهارماه در همه ی ادیان آسمانی ثابت بوده است. (طبق روایات) در برخی روایات از امام باقر علیه السلام، دوازده امام پس از پیامبر اسلام، به عنوان تأویل این آیه شمرده شده است.

(۳)

پیام ها:

۱ بهترین تقویم تاریخ و زمان بندی، آن است که ثابت، طبیعی و همگانی باشد.

ماههای قمری این سه ویژگی را دارند. «عِدَّة الشُّهُورِ...» ۲ وجود ماههای دوازده گانه، به تدریج شکل نگرفته است، بلکه از آغاز پیدایش

ص: ۵۸

۱-۱. اعجاز عددی قرآن.

۲-۲. کافی، ج ۴، ص ۲۴۰.

۳-۳. تفسیر کنز الدقائق.

زمین و آسمان بوده است. «اِثْنَا عَشَرَ شَهْرًا» ... «يَوْمَ خَلَقَ» ۳ رزمندگان و خانواده هایشان، نیاز به عیادت، آموزش، استراحت و رسیدگی به خانه و زندگی دارند. بنا بر این یک سَوم سال، اجباراً باید جنگ خاموش شود تا فرصتی برای آنها باشد. «مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ» حتی در جنگ هم باید اصولی رعایت شود و به ناآگاهان، اغفال شدگان، زنان، سالمندان و کودکان، تعرض نشود و بدون توجیه و تذکر قبلی، حمله نشود.

۴ همه زمان ها یکسان نیستند. در زمان هم قداست و حرمت مطرح است.

«مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ»

۵ اسلام، هم مکان امن دارد، (مکه) هم زمان امن (ماههای حرام). جالب آنکه محور سه ماه (ذیقعد، ذیحجه و محرم) از این چهار ماه حرام، ماه حج (ذیحجه) است.

۶ زیان بی توجهی به ماههای حرام، به خود انسان ها باز می گردد «فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ» ۷ در اسلام اصل بر جنگ نیست، بلکه بر فکر، برهان، حکمت، موعظه و زندگی مسالمت آمیز است؛ اما اگر دشمنان به تجاوز دست زدند، مسلمانان حق دفاع دارند، حتی در ماههای حرام. «قَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ» ۸ اجازه ندهید دشمن از مقدسات دینی و احکام فقهی شما سوء استفاده کند.

«قَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً»

اگر دشمن در ماههای حرام حمله کرد، مقدس مآب نشوید، بلکه مقابله کنید.

۹ حمله به دشمن، باید همانند ابعاد حملات دشمن باشد. «كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ» ۱۰ پیروزی در سایه ی تقواست. «أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ»

اشاره

إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُوَاطِّئُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيَحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ زَيْنَ لَهُمْ سُوءَ أَعْمَالِهِمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ (۳۷)

همانا تأخیر (و تغییر ماههای حرام به ماههای دیگر)، سبب افزایش در کفر است، که به وسیله آن کافران گمراه می شوند. (آنها) یک سال (جنگ در ماههای حرام) را (به سلیقه و تمایل و مصلحت اندیشی)، حلال می دانند و یک سال آن را حرام، تا با تعداد ماههایی که خداوند حرام ساخته، مطابق آید. از این رو آنچه را خدا حرام کرده حلال می کنند. کارهای ناپسند آنها، در نظرشان زیبا جلوه یافته است و خداوند کافران را هدایت نمی کند.

نکته ها:

«النَّسِيءُ»

و «نسیه» از یک ریشه است. نسیه کردن، یعنی گرفتن جنس و پرداخت پول را به تأخیر انداختن. جا به جا کردن روزهایی را که جنگ در آن حرام است، نسیء گفته اند.

کافران گاهی روشن فکر شده، در قانون الهی دست می بردند و در گرماگرم جنگ، چون به ماههای حرام برمی خوردند، برای آنکه جنگ را متوقف نکنند می گفتند:

ادامه می دهیم و به جای این ماه، در ماه دیگری آتش بس اعلام می کنیم. (۱)

پیام ها:

۱ به مقدّسات احترام بگذاریم. دخل و تصرف و بازی کردن با قانون الهی، کفر است. «إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ» چهار ماه تعطیلی مطرح نیست، بلکه نافرمانی در آنچه خدا فرموده مهم است.

۲ کفر دارای درجات و مراحل است. «زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ»

ص: ۶۰

۳ یکی از عوامل گمراهی کفار، جابه جایی ماههای حرام است. «يُضِلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا» ۴ یکی از عوامل انحراف مردم، تفسیر و تحلیل های غلط، برای دست بردن در احکام و قوانین الهی است. «يُحِلُّونَهُ عَمَّا...» ۵ اعراب جاهلی با اینکه ماهها را جابجا می کردند، ولی به مقدار زمان آن معتقد بودند. «لِيُؤْطُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ» ۶ آنکه کار خود را بد بداند، شاید هدایت شود، اما آنکه زشت کاری های خود را زیبا می بیند، قابل هدایت نیست. «زَيْنٌ لَهُمْ سُوءٌ أَعْمَالِهِمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي...»

[سوره التوبه (۹): آیه ۳۸]

اشاره

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ أَنْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ إِثْقَالْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ (۳۸)

ای کسانی که ایمان آورده اید! چرا وقتی به شما گفته می شود در راه خدا (و برای جهاد) حرکت کنید، سنگین و زمین گیر می شوید؟ آیا به جای آخرت، به زندگی دنیا راضی شده اید؟ پس بدانید بهره ی زندگی دنیا در (برابر) آخرت، جز اندکی نیست.

نکته ها:

این آیه اشاره به جنگ تبوک دارد که برخی از شرکت در آن سستی نشان می دادند. عوامل و بهانه های سستی، فاصله ی زیاد مدینه تا تبوک (حدود ۶۰۰ کیلومتر)، گرمی هوا، فصل برداشت محصول و تبلیغات منافقان نسبت به عظمت و قدرت سپاه روم بود.

پیام ها:

۱ مؤمنان نیز باید گاهی مورد انتقاد و مؤاخذه قرار گیرند. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ...»

۲ چابکی و آمادگی رزمی برای مسلمانان ضروری است، اما اینکه فرمانده چه کسی است، مهم نیست. جمله ی «إِذَا قِيلَ لَكُمْ أَنْفِرُوا...»، فاعل مشخصی ندارد و به صورت مجهول آمده است.

۳ دل بستگی به دنیا و مادیات، مانع جدا شدن انسان از زمین و خاک و رسیدن به کمال و افلاک می شود. «إِذَا قُلْتُمْ...» (دنیا طلب، کوتاه همت است) ۴ ارزش و جایگاه انسان تا حدی است که دنیا برای او ناچیز است. «أَرْضَيْتُمْ» ۵ کسی که آخرت را برتر از دنیای اندک بداند، به جبهه ی جنگ رو می کند، نه دنیا. «إِلَّا قَلِيلٌ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۳۹]

اشاره

إِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (۳۹)

اگر (به سوی میدان جنگ) نشتابید، خداوند شما را به عذابی دردناک عذاب می کند و گروه دیگری را جایگزین شما می کند و شما (با ترک جبهه)، ضرری به خدا نمی زنید و خداوند بر هر چیزی تواناست.

نکته ها:

در این آیه و آیه ی قبل، از هشت راه بر مسأله ی جهاد تأکید شده است:

شما که اهل ایمانید، چرا سستی؟ «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا»، سؤال همراه با توبیخ «مَا لَكُمْ»، جهاد راه خداست «سَبِيلِ اللَّهِ»، فرمان حرکت «انْفِرُوا»، تهدید به عذاب «يُعَذِّبُكُمْ»، تهدید به جایگزینی «يَسْتَبْدِلْ»، تهدید به بی اثر بودن ترک جبهه از سوی شما «لَا تَضُرُّوهُ» و تهدید به قدرت الهی. «وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» بر اساس برخی روایات مراد از افراد جایگزین در «قَوْمًا غَيْرَكُمْ»، مردمانی از ایران و یمن هستند که برای یاری دین خدا قیام می کنند. (۱)

ص: ۶۲

۱ کيفر تركِ جبهه، هم عذاب و ذلت دنياست، هم عقوبتِ دوزخ در آخرت است. «عَذَاباً أَلِيماً وَ يَسْتَبْدِلُ قَوْماً غَيْرَكُمْ» ۲ دست خداوند، برای جایگزین ساختن دیگران به جای ما باز است و هر لحظه اراده کند، چنان خواهد کرد. «يَسْتَبْدِلُ» ۳ زیان بی تحرّکی و رکود، به خودمان می رسد، نه به خدا. «لَا تَضُرُّوهُ شَيْئاً» (سستی و تنبلی، سبب جایگزین شدن دیگران به جای ما می شود) ۴ سنت خداوند آن است که در صورت ضعف عملکرد مردم، قومی را جایگزین قوم دیگر می کند. «يَسْتَبْدِلُ» فعل مضارع، نشانه ی استمرار است.

۵ قدرت نامحدود خدا، سبب می شود که دیگران را به جای ما جایگزین کند.

«يَسْتَبْدِلُ»

... «عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» ۶ کسی که قدرت بی نهایت دارد، هرگز ضربه و ضرر نمی بیند. «لَا تَضُرُّوهُ شَيْئاً» ... «عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۴۰]

اشاره

إِلَّا تَضُرُّوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَىٰ وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (۴۰)

اگر پیامبر را یاری نکنید، همانا خدا آن زمان که کافران او را (از مکه) بیرون کردند یاری کرد، در حالی که او نفر دوّم از دو تن بود، زمانی که آن دو در غار (ثور) بودند، (پیامبر) به همراهش (ابو بکر) می گفت: اندوه مدار که خدا با ماست. پس خدا، آرامش خویش را بر او نازل کرد و او را با سپاهسانی که آنها را ندیدید یاری کرد و سخن و طرح کافران را (که قصد کشتن پیامبر را داشتند)، پست تر (و خنثی) قرار داد و کلمه (و اراده) خداوند (برای نصرت پیامبرش)، برتر (و پیروز) است و خداوند توانا و حکیم است.

ص: ۶۳

آیه، اشاره به توطئه ی خطرناک مشرکین برای کشتن پیامبر صلی الله علیه و آله دارد. در داستان «لیلہ المیت» از هر قبیله ای شخصی آماده شد و تصمیم گرفتند شبانه پیامبر را بکشند. آن حضرت، علی بن ابی طالب علیهما السلام را به جای خود خواباند و شبانه همراه ابو بکر به سوی غار ثور رفت. کفار در تعقیب پیامبر صلی الله علیه و آله تا در غار آمدند، ولی با دیدن تار عنکبوت بر غار، منصرف شدند و برگشتند و پیامبر صلی الله علیه و آله پس از سه روز به مدینه عزیمت فرمود. در آن مدّت، غلام ابو بکر، (عامر بن فهیره) برای آنان غذا می برد و علی علیه السلام مقدمات سفر به مدینه را فراهم می کرد. پس از سه روز، سه شتر آماده شد و پیامبر صلی الله علیه و آله، ابو بکر و راهنما، عازم مدینه شدند. (۱)

چند سؤال و جواب

سؤال: آیا همراهی ابو بکر، برای دفاع از جان پیامبر صلی الله علیه و آله بود؟ پاسخ: یک پیر مرد در برابر بسیج عمومی مشرکان، چه دفاعی می توانست بکند؟ سؤال: اطلاق کلمه ی «صاحب پیامبر» در آیه به ابو بکر، نشان لیاقت او برای جانشینی پیامبر صلی الله علیه و آله نیست؟ پاسخ: کلمه ی صاحب، مفهوم لایق ندارد. گاهی دو نفر با دو فکر و سلیقه و روش متفاوت، مصاحب می شوند. چنان که در آیه ۳۷ کهف می خوانیم: «قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ» با آنکه میان آن دو نفر تفاوت بسیار بود.

سؤال: اینکه از میان همه ی اصحاب، تنها ابو بکر با پیامبر بود، آیا این بالاترین ارزش برای او نیست؟ پاسخ: همان شب، علی علیه السلام هم در بستر پیامبر خوابید. ابو بکر آن شب به خاطر وظیفه، همراه پیامبر بود. دو نفر دو وظیفه انجام دادند.

سؤال: ترس ابو بکر بر جان خودش بود یا بر جان پیامبر صلی الله علیه و آله؟ پاسخ: اگر بر جان پیامبر نیز ترسیده، وظیفه ی هر مسلمان است که در موقع خطر،

نگران حال رهبر باشد.

سؤال: اصحاب کساء که فضیلت دارند، پنج نفر بودند و اصحاب غار دو نفر، آیا این خصوصی تر و مهم تر نیست؟ پاسخ: دعاهای پیامبر صلی الله علیه و آله برای اصحاب کساء که اهل بیت او بودند و در تشهّد هر نماز بر مسلمانان واجب است بر آنان صلوات بفرستند، هر شب و روز و همیشه و همه جا، حساب این دو صحنه را جدا می کند.

سؤال: در این آیه پیامبر می فرماید: «إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا» پس خدا با ابو بکر است. آیات دیگر، خدا را با متّقین و محسنین می داند. پس او نیز از متّقین و محسنین است؟ پاسخ: مادامی که انسان در مدار احسان و تقوا باشد، خدا با اوست، ولی اگر از مدار خارج شد، مشمول لطف خدا نیست. باید دید مسیر حرکت ها، موضعگیری ها، عکس العمل در برابر غدیر خم و بیعت به کجا انجامید؟ سؤال: آیه می فرماید: خدا بر او (ابو بکر) آرامش نازل کرد، آیا این امتیاز نیست؟ پاسخ: در این آیه، پنج ضمیر است که همه به پیامبر بر می گردد، چگونه ضمیر «عَلَيْهِ» به ابو بکر بر گردد؟!

پیام ها:

۱ اسلام وابسته به حمایت ما نیست، حامی اسلام خداست. پس به نصرت خود مغرور نشویم. «إِلَّا تَنْصُرُوهُ» ۲ خداوند پیروزی مسلمین را در تبوک تضمین کرد. «إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ» ۳ پیروزی های مسلمین، نمونه ای از قدرت الهی است. «عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ» ۴ خروج پیامبر از مکه، به خاطر جوّ ارباب و تحت فشار قرار دادن کفار بود.

«أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا»

۵ اگر خدا اراده فرماید، اشرف المخلوق (پیامبر صلی الله علیه و آله) را با او هن البیوت (تار عنکبوت) حفظ می کند. «إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ...»

ص: ۶۵

۶ آرامش و اطمینان، هدیه ی الهی است و با ابزار مادی فراهم نمی شود. «فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ» ۷ فرشتگان به فرمان خدا، مؤمنان را امداد می کنند. «أَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا» ۸ هجرت، سبب عزت اسلام و فروپاشی کفر است. «أَخْرَجَهُ» ... «كَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا» ۹ اراده ی خداوند، برتر از هر اراده و خواسته ای است. «كَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا» ۱۰ نیروهای استکباری، در مقابل مؤمنانی که سکنه و اطمینان دارند، با همه ی تخصص ها و امکاناتشان عاجزند. (۱) «جَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى» ۱۱ عزت و اعتلای کلمه الله و خنثی شدن توطئه های کفار، نمودی از عزت و حکمت خداوند است. «فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ» ... «وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۴۱]

اشاره

انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (۴۱)

(به سوی جبهه و جهاد) کوچ کنید، سبکبار و سنگین بار، (خواه بر شما آسان باشد، خواه دشوار). و در راه خدا با اموال و جانهای خود جهاد کنید، اگر می دانستید، این برای شما بهتر است.

نکته ها:

مقصود از دو کلمه ی «خِفَافًا» و «ثِقَالًا»، یکی از این معانی متقابل است: مجرّد و متأهّل، فقیر و غنی، پیاده و سواره، کم عائله و عیالمند، بی گرفتاری و گرفتار، تجارت و زراعت.

امام صادق علیه السلام فرمود: مراد از «خِفَافًا» و «ثِقَالًا»، پیر و جوان است. (۲)

در تفسیر فی ظلال القرآن آمده است: کسانی همچون ابو ایوب انصاری، مقداد و ابو طلحه، در سنّ پیری آماده ی جبهه می شدند. وقتی به آنان گفته می شد که شما

ص: ۶۶

۱-۱. اشاره به آیه ی ۳۰ سوره انفال «وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا...»

۲-۲. بحار، ج ۹۷، ص ۴۸.

سالخورده اید، در پاسخ این آیه را تلاوت می کردند.

پیام ها:

۱ در برابر فرمان بسیج عمومی برای جبهه، مانع تراشی نکنید. «انْفِرُوا خِفَافًا وَ ثِقَالًا» (مشکلات زندگی، بهانه‌ی تخلف از جهاد نیست) ۲ گاهی بسیج همه‌ی مردم در برابر دشمن ضروری است، گرچه تجهیزات نظامی کم باشد. «انْفِرُوا خِفَافًا وَ ثِقَالًا» ۳ مکتب از مال و جان با ارزش تر است. همه چیز فدای مکتب است، هم مال، هم جان. «بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ» و نفرمود: «بِأَمْوَالِكُمْ وَ أَنْفُسِكُمْ» ۴ بر فقیران، جهاد با جان و بر اغنیاء، جهاد با مال و جان واجب است. «بِأَمْوَالِكُمْ وَ أَنْفُسِكُمْ» ۵ ملاک ارزشها، اخلاص است. «فِي سَبِيلِ اللَّهِ» ۶ احکام الهی، از جمله فرمان جهاد، در جهت منافع و مصالح واقعی انسان است. «ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ» ۷ مردم، مصالح واقعی خود را نمی دانند. «خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ» ۸ کسب ارزشهای واقعی، در پرتو علم و شناخت میسر است. «ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۴۲]

اشاره

لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَ سَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَ لَكِن بَعِدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ وَ سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ وَ اللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (۴۲)

اگر غنیمتی نزدیک و سفری کوتاه (برای جهاد) بود، قطعاً (منافقان) در پی تو می آمدند، ولی آن راه بر آنان دور و دشوار آمد (و به این بهانه نمی آیند) و به خدا سوگند خواهند خورد که اگر می توانستیم، با شما (به جنگ) بیرون می شدیم! آنان (با این روش)، خود را هلاک می کنند و خداوند می داند که آنان دروغگویانند.

این آیه، از اخبار غیبی قرآن است که قبل از وقوع حادثه، از آن خبر می دهد، و مربوط به جنگ تبوک است، چون منطقه ی تبوک تا مدینه فاصله ای بسیار داشت.

اینک تبوک، در مرز حجاز قرار دارد.

امام باقر علیه السلام فرمود: مراد از «عَرَضاً قَرِيباً»، غنیمت نزدیک است. (۱)

پیام ها:

۱ اموال و غنایم دنیوی، کالایی ناپایدار است. «عَرَضاً» ۲ جنگ، معیار خوبی برای آزمودن انسان هاست. «لَوْ كَانَ عَرَضاً» ... «لَا تَبْعُوكَ» ۳ افشاگری روحیه و باطن منافقین لازم است. «لَوْ كَانَ عَرَضاً» ... «لَا تَبْعُوكَ» ۴ منافقین برای دستیابی به منافع مادی، در بعضی جنگ ها شرکت می کنند. «لَوْ كَانَ عَرَضاً» ... «لَا تَبْعُوكَ» ۵ پذیرفتن کارهای راحت و پر منفعت، نشانه ی رشد و ایشار نیست. «لَا تَبْعُوكَ» ۶ مسلمانی، با تن پروری و رفاه طلبی سازگار نیست. «بَعِدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ» ۷ دروغ و نفاق، ملازم یکدیگرند و منافقان برای فرار از کار، به دروغ سوگند می خورند. «سَيَحْلِفُونَ» ۸ سوگند دروغ، کاری منافقانه است. «سَيَحْلِفُونَ» ۹ آثار ترک جهاد را نمی توان با توجیه نابجا و دروغ از بین برد، بلکه شقاوت و هلاکت، پیامد قطعی آن است. «يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ» ۱۰ پیامدهای فرار از جبهه، دامنگیر خود فراریان است. «يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۴۳]

اشاره

عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنَتْ لَهُمْ حَتَّىٰ يَتَّبِعَنَّ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ (۴۳)

ص: ۶۸

خداوند از تو در گذشت، چرا پیش از آنکه (حال) راستگویان بر تو روشن شود و دروغگویان را بشناسی، به آنان اجازه (مرخصی) دادی؟

نکته ها:

□
گویا برخی از منافقان بدون عذر، نزد پیامبر آمده و از رفتن به جبهه ی تبوک عذر آوردند. رسول خدا صلی الله علیه و آله هم اجازه داد. این آیه، بطور ضمنی بر این اذن دادن عتاب می کند تا اجازه ی مرخصی، مخصوص معذوران واقعی باشد، نه بهانه جویان.

□
در آیه ی بعد، سخن از آن است که خداوند توفیق جبهه رفتن را از منافقان گرفته است، «كَرِهَ اللَّهُ انبِعَاثَهُمْ...» پس اذن پیامبر در سایه ی کراهت خدا از شرکت منافقان در جنگ است و انتقاد به خاطر زودتر افشا کردن آنان است. به علاوه در آیه ی ۴۷ نیز زیانبار بودن حضور منافقان در جبهه مطرح شده است. پس این اجازه، نه گناه بوده است و نه نشان سوء مدیریت پیامبر.

پیام ها:

□
۱ مدیریت و تدبیر را باید از خدا آموخت که انتقادش در کنار عفو و رحمت است. «عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنَتْ لَهُمْ» ۲ هنگام عملیات نظامی، مرخصی ممنوع است. «لِمَ أَذْنَتْ لَهُمْ» ۳ راههای بهانه جویی را به روی منافقان ببندید. «لِمَ أَذْنَتْ لَهُمْ» ۴ شرکت نکردن در جنگ، نیازمند اذن رهبر است. «لِمَ أَذْنَتْ لَهُمْ» ۵ جنگ، وسیله ی مناسبی برای شناخت حقیقت افراد است. «حَتَّى يَتَبَيَّنَ...» ۶ همه جا عیب پوشی ارزش نیست، گاهی باید افشاگری کرد. «حَتَّى يَتَبَيَّنَ» ... «وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ» ۷ در شناخت منافقان باید به بررسی عملکردشان در زمان جنگ و جهاد پرداخت. «وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ» ۸ جامعه ی اسلامی باید چنان صادقانه حرکت کند که منافقان رسوا شوند. «يَتَبَيَّنَ» ... «وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ»

۹ حضور منافقان در جبهه، ارزش نیست ولی فرارشان از جبهه، موجب رسوایی آنان است. «تَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۴۴]

اشاره

لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ (۴۴)

آنان که به خدا و روز قیامت ایمان دارند، هرگز برای جهاد کردن با مال و جانشان، از تو مرخصی نمی طلبند و خداوند به (حال) پرهیزکاران آگاه است.

نکته ها:

مؤمن واقعی که عاشق جهاد و شهادت است، از مرگ بیم ندارد و در پی اجازه ی مرخصی نیست. چنان که در صدر اسلام کسانی بودند که با اصرار از پیامبر صلی الله علیه و آله می خواستند که آنان را به جبهه اعزام کند، و هنگامی که پیامبر به دلیل نبود امکانات، جواب رد به آنان می داد، از ناراحتی می گریستند. (۱)

رسول خدا صلی الله علیه و آله هنگام عزیمت به تبوک، علی علیه السلام را به عنوان جانشین خود در مدینه گذاشت و آن حضرت متأثر شد، پیامبر حضرت را دلداری داد و فرمود: تو نسبت به من مثل هارون نسبت به موسایی.

پیام ها:

۱ مؤمن، از کار فرار نمی کند. «لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ» ۲ متخلفان از جنگ تبوک، گروهی بی ایمان بودند. «لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ» ۳ ایمان به مبدأ و معاد، عامل اصلی تقوا و شهادت طلبی و حضور در جبهه هاست. «يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ» ۴ مجاهدان واقعی باید هم با مال و هم با جان فداکاری کنند. «بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ» ۵ تقوی، مانع تخلف از جهاد با مال و جان است. «أَنْ يُجَاهِدُوا» ... «وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ»

ص: ۷۰

۶ ایمان به علم خداوند، مایه ی دلگرمی در جهاد است. «أَنْ يُجَاهِدُوا» ... «وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ» ۷ متقی را در جنگ و جبهه باید شناخت، نه در خانه و ایام صلح. «وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۴۵]

اشاره

إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ (۴۵)

تنها کسانی از تو اجازه می گیرند (به جبهه نروند)، که به خدا و روز قیامت ایمان ندارند و دل‌هایشان مردد گشته است، پس آنان در شک و تردیدشان سرگردانند.

نکته ها:

حضرت علی علیه السلام می فرماید: هر کس در شک و تردید بماند، شیطان‌ها او را له و لگدمال می کنند. (۱)

پیام ها:

۱ جنگ، میدان آزمونی برای باورها و اعتقادات است. «يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ» ۲ منافقان چون ایمان به هدف ندارند، در پی بهانه و فرار و اجازه ی مرخصی هستند. «لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ» ۳ عامل اصلی حضور در جبهه یا فرار از جنگ، بود و نبود ایمان است. «يُؤْمِنُونَ»، «لَا يُؤْمِنُونَ» ۴ بدتر از تردید، استمرار و باقی ماندن در شک است. «فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ»

ص: ۷۱

اشاره

وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَ لَكِن كَرِهَ اللَّهُ انبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ (۴۶)

(منافقان) اگر تصمیم جدی بر رفتن به جبهه داشتند، ساز و برگ جهاد آماده می کردند. ولی خداوند، انگیزه و بسیج آنان را (به خاطر کوردلی و نالایقی،) خوش نداشت و آنان را (از رفتن به جبهه) بازداشت و به آنان گفته شد:

همنشین خانه نشینان (کودکان و سالمندان و بیماران) باشید.

نکته ها:

منع و بازداشتن خدا از شرکت در جبهه و جهاد، به معنای سلب توفیق است، نه منع عملی.

پیام ها:

۱ منافقان هرگز تصمیم جبهه رفتن ندارند. «وَلَوْ أَرَادُوا...» «لَأَعَدُّوا» ۲ مقدمه ی واجب، واجب است. «لَوْ أَرَادُوا...» «لَأَعَدُّوا» ۳ مؤمن، آماده ی جهاد و منتظر رفتن به جبهه است، نه بی تفاوت و بی انگیزه.

«لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً»

۴ شرکت در جهاد، توفیق الهی است که از ناهلان سلب شده است. «فَثَبَّطَهُمْ» ۵ تارکین جنگ و جهاد باید تحقیر شوند. «اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ»

اشاره

لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَ لَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمْ الْفِتْنَةَ وَ فِيكُمْ سَمَاعُونَ لَهُمْ وَ اللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ (۴۷)

اگر (منافقان) همراه شما به جنگ بیرون آمده بودند، جز فساد، تردید و اضطراب، چیزی بر شما نمی افزودند و به سرعت در میان شما رخنه می کردند تا فتنه پدید آورند و در میان شما کسانی (تأثیرپذیرند که) به سخنان آنان گوش و دل می سپارند و خداوند به حال ستمگران آگاه است.

نکته ها:

«خَبَالًا»

به معنای اضطراب و تردید است. «خَبَلٌ» یعنی جنون و «خَبَلٌ» یعنی فساد.

«لَأَوْضَعُوا»

از «ایضاع» به معنای سرعت در حرکت و نفوذ است.

«الْفِتْنَةَ»

در اینجا به معنای تفرقه و گمراهی است.

«سَمَاعٌ» به معنای جاسوسی است که طبق منافع دشمن، سخن چینی کند.

پیام ها:

۱ نیروهای سپاه اسلام باید برگزیده و خالص باشند، تعداد نفرات و کمیت، ملاک نیست. «لَوْ خَرَجُوا» ... «مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا»
۲ خداوند به مؤمنین دلداری می دهد که به خاطر تخلف گروهی از منافقان از جبهه، نگران نباشند. «لَوْ خَرَجُوا» ... «مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا»
۳ حضور منافقان در جبهه ها، عامل تضعیف روحیه و تفرقه و تردید است.

«لَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ»

۴ تحرکات منافقان، بسیار سریع است. «لَأَوْضَعُوا» ۵ همه ی مسلمانان، خطر منافقان را درک نمی کنند و بعضی ساده لوحان زودباور، تحت تأثیر قرار می گیرند. «سَيَمَاعُونَ لَهُمْ» ۶ منافق، ظالم است و خداوند به آنها هشدار داده است. «وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۴۸]

اشاره

لَقَدْ ابْتِغُوا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتَّىٰ جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَارِهُونَ (۴۸)

(منافقان) پیش از این دنبال فتنه گری بودند و کارها را برای تو واژگون جلوه می دادند، تا آنکه حق آمد و امر خدا آشکار شد (و پیروز شدید)، در حالی که آنان ناراحت بودند.

پیام ها:

۱ منافقان با قصد و انگیزه، سراغ فتنه می روند. «ابْتَغُوا»

ص: ۷۳

۲ در موارد بروز تفرقه و فتنه، رد پای منافقان را جستجو کنید. «ابْتَغُوا الْفِتْنَةَ» ۳ به سابقه ی افرادی که توبه ی واقعی نکرده اند، توجه کنید. «مَنْ قَبْلُ» ۴ تحریف واقعیت ها و گزارش های جعلی برای رهبر، کار منافقانه است. «قَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ» ۵ رهبر امت اسلامی باید هوشیار باشد و به هر گزارشی اعتماد نکند. «قَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ» ۶ فتنه گری و تفرقه افکنی، کار همیشه و پیوسته ی منافقان بوده و تا پیروزی قطعی جبهه ی حق، شیطنت می کنند. «ابْتَغُوا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ» ... «حَتَّىٰ جَاءَ الْحَقُّ» ۷ امدادهای الهی، نقشه های منافقان را بر باد می دهد. با تمام فتنه هایی که علیه اسلام می شود، اسلام به جای ریزش، رویش دارد. «جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ» ۸ منافقان هرگز دلشان تسلیم نظام اسلامی نمی شود. «كَارِهُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۴۹]

اشاره

وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ إِذْ نُذِرْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنْ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ (۴۹)

و برخی از آنان (بهانه جویان ترسو) می گویند: به من اجازه بده (به جبهه نیایم) و مرا (به گناه و) فتنه مینداز. آگاه باشید که اینان در فتنه (و گناه) سقوط کرده اند و همانا جهنم بر کافران احاطه دارد.

نکته ها:

یکی از بزرگان قبیله ی بنی سلمه که از منافقان بود، از رسول خدا اجازه خواست تا به جنگ تبوک نیاید و بهانه اش این بود که اگر چشمم به زنان رومی بیفتد، فریفته شده، به گناه می افتم. حضرت اجازه داد. این آیه نازل شد و او را به خاطر عدم شرکت در جبهه، گناهکار و در فتنه افتاده دانست. پیامبر صلی الله علیه و آله او را از ریاست قبیله برکنار و بشر بن براء را که سخاوتمند و خوش اخلاق بود، به جای او نصب کرد. (۱)

ص: ۷۴

۱ فرماندهی کل قوا، از مسئولیت های پیامبر و رهبر در جامعه ی اسلامی است.

«مِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْتَدَنْ لِي»

۲ منافقان بی ادب، رسول خدا را عامل فتنه می پنداشتند. «ائْتَدَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي» ۳ در بینش منافقان، جهاد در راه خدا، بلا و گرفتاری است. «وَلَا تَفْتِنِّي» ۴ جنگ، بوته ی فتنه و آزمایش است. «وَلَا تَفْتِنِّي» ۵ بعضی منافقان برای فریب متدینین، از عنوان ها و مسائل مذهبی استفاده می کنند. «وَلَا تَفْتِنِّي» (به اسم نگاه نکردن به دختران رومی، فرمان خدا و رسول را زیر پا می گذارند!) ۶ آنان که از فتنه ی جنگ نگران و گریزانند، در فتنه ی بالا-تری خواهند افتاد. «الْأَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا» ۷ فرار از آزمایش الهی، امکان ندارد. (۱) با آنکه گفتند: «لَا تَفْتِنِّي» اما به فتنه گرفتار شدند. «فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا» ۸ بهانه گیری منافقانه برای فرار از جهاد، مایه ی کفر است. «ائْتَدَنْ لِي» ... «بِالْكَافِرِينَ» ۹ احاطه ی جهنم بر کافران، به خاطر احاطه ی گناه بر وجود آنان است. (۲) «لَمَّحِيظَةً»

[سوره التوبه (۹): آیه ۵۰]

اشاره

إِنْ تُصِيبَكَ حَسَنَةٌ تَسُوهُمْ وَإِنْ تُصِيبَكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرًا مِنْ قَبْلٍ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ فَرِحُونَ (۵۰)

اگر به تو نیکی رسد (و پیروز شوی)، منافقان را ناراحت می کند، ولی اگر به تو مصیبتی و شکستی برسد، می گویند: ما چاره ی خویش را از قبل اندیشیده ایم (و این را پیش بینی می کردیم) و بر می گردند، در حالی که خوشحالند.

ص: ۷۵

۱- ۱. «احسب الناس ان يتركوا ان يقولوا آمنا وهم لا يفتنون». عنكبوت، ۲.

۲- ۲. در جای دیگر می خوانیم: «من كسب سيئته و احاطت به خطيئته فاولئك اصحاب النار» بقره، ۸۱.

پیام ها:

۱ پیامبر و رهبر، سیمای نظام اسلامی و امت است. «تُصِيبُكَ» به جای «تُصِيبُكُمْ» ۲ هر که از کامیابی دیگران رنج می برد، حسد و خوی منافقانه دارد. «إِنْ تُصِيبَكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ» ۳ دوستان و دشمنان خود را هنگام سختی ها و حوادث تلخ و شیرین بشناسیم.

«إِنْ تُصِيبَكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ...»

۴ در جنگ های پیامبر، هم پیروزی وجود داشت وهم شکست. «حَسِيئَةٌ» ... «مُصِيبَةٌ» ۵ منافقان فرصت طلب، از ناگواری های مسلمانان به نفع مقاصد خود، سوء استفاده و از تیزهوشی و آینده نگری خود تبلیغ می کنند. «أَخَذْنَا أَمْرًا مِنْ قَبْلُ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۵۱]

اشاره

قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَ عَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ (۵۱)

بگو: هرگز جز آنچه خداوند برای ما مقرر کرده است، به ما نخواهد رسید. او مولای ماست و مؤمنان باید تنها بر خداوند توکل کنند.

پیام ها:

۱ رهبر و امت در غم و شادی شریک هستند. آیه ی قبل «تُصِيبُكَ» اینجا «يُصِيبُنَا» ۲ ما مأمور به تکلیفیم، نه ضامن نتیجه. جهاد می کنیم، ولی مقدرات به دست خداست. «إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا» ۳ مؤمنان واقعی حتی سختی های جبهه را در راستای منافع و مصالح خود می بینند. «كَتَبَ اللَّهُ لَنَا» ۴ مقدرات انسان، از پیش نوشته شده است. «كَتَبَ اللَّهُ لَنَا» ۵ آنچه خداوند برای مؤمن مقدر کرده خیر است، چون مولی برای بنده اش، بد نمی نویسد. «كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا» ۶ مؤمن، خود را تحت ولایت خدا می داند. «هُوَ مَوْلَانَا»

۷ بالاترین درجه ی توحید، حرکت در مدار قانون الهی و سپردن سرنوشت به دست خدای حکیم است. «هُوَ مَوْلَانَا» ۸ تنها باید بر خدا تکیه کرد. «عَلَى اللَّهِ» ۹ شرط ایمان، توکل بر خداست. «فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۵۲]

اشاره

قُلْ هَيْلٌ تَرْبُّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسَيْنَيْنِ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَنْ يُصِيبَكُمْ اللَّهُ بِعَذَابٍ مِنْ عِنْدِهِ أَوْ بِأَيْدِينَا فَتَرْبَّصُوا إِذَا مَعَكُمْ مُتْرَبَّصُونَ (۵۲)

(ای پیامبر! به منافقان) بگو: آیا برای ما جز یکی از دو نیکی (فتح یا شهادت) را انتظار دارید؟ ولی ما منتظریم که عذاب خداوند یا از سوی خودش یا به دست ما به شما برسد.

پس شما منتظر باشید، ما نیز با شما در انتظار می مانیم.

نکته ها:

این آیه، توضیحی بر آیه ی قبل است که خدا را مولای مؤمنان دانست، خدایی که جز خیر نمی نویسد و حتی اگر شهادت هم مقرر کند، خیر و خوبی است.

امام باقر علیه السلام در تفسیر «إِحْدَى الْحُسَيْنَيْنِ» فرمودند: مراد یا مرگ در راه خدا و یا درک ظهور امام زمان علیه السلام است. (۱)

پیام ها:

۱ باید دیدگاه «إِحْدَى الْحُسَيْنَيْنِ» را برای دوست و دشمن، تبیین و تبلیغ کرد. «قُلْ» ۲ ارزشها و ملاک های ارزش گذاری، در بینش مؤمنان و منافقان متفاوت است.

«إِحْدَى الْحُسَيْنَيْنِ»

در دید اهل ایمان، رفتن یا ماندن مهم نیست، مهم در خط بودن است، لذا فتح یا شهادت، هر دو پیروزی است.

۳ منافقان، اگر در جنگ و درگیری با نظام اسلامی کشته شوند، دوزخی اند و اگر

ص: ۷۷

بدون جنگ هم بمیرند، اهل دوزخ اند. پس به دست مؤمنان، یا از سوی خدا گرفتار عذاب می شوند. «مِنْ عِنْدِهِ أَوْ بِأَيْدِينَا» ۴
مؤمن، به هدف و نتیجه ی کار یقین دارد. «فَتَرَبُّوا إِنَّا مَعَكُمْ مُتْرَبِّصُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۵۳]

اشاره

قُلْ أَنْفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَنْ يُتَقَبَلَ مِنْكُمْ إِنْ كُمْ كُنْتُمْ قَوْمًا فَاسِقِينَ (۵۳)

(به منافقانی که به جای حضور در جبهه، قصد کمک مالی دارند) بگو: چه از روی علاقه انفاق کنید و چه از روی کراهت، هرگز از شما پذیرفته نخواهد شد، زیرا شما قومی فاسق بوده اید.

نکته ها:

به گفته ی تفاسیر، منافقانی که در جنگ تبوک شرکت نکردند، می خواستند با کمک مالی به جبهه، خود را شریک پیروزی بدانند.

قبول نشدن انفاق منافقان، یا به این معنی است که در دنیا کمک های مالی از آنان دریافت نمی شود، یا آنکه در آخرت پاداشی ندارند.

پیام ها:

۱ انفاق تنها برای سیر کردن شکم نیست، اصلاح روح و رشد معنوی هم مورد نظر اسلام است. «أَنْفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا» ۲
روح، نیت و باطن افراد، در ارزش اعمالشان اثر دارد. منافقی که از پیروزی مسلمانان ناراحت و از آسیب رسیدن به آنان خوشحال می شود، اعمالش با این آلودگی باطن، بی اثر است. «أَنْفِقُوا» ... «لَنْ يُتَقَبَلَ» ۳ خدمات و انفاق های منافقان، بی ارزش است و حبط می شود. «أَنْفِقُوا» ... «لَنْ يُتَقَبَلَ» ۴ هر کمکی را از هر کسی قبول نکنیم. «لَنْ يُتَقَبَلَ مِنْكُمْ» ۵ شرط قبولی اعمال، تقوا و پاکدلی است و مسائل سیاسی، اجتماعی، عبادی و اخلاقی با هم پیوند دارند. «لَنْ يُتَقَبَلَ» ... «كُنْتُمْ قَوْمًا فَاسِقِينَ» ۶
فسق، مانع قبولی اعمال است. «إِنَّكُمْ» ... «فَاسِقِينَ»

اشاره

وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا وَهُمْ كُسُوفًا وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ (۵۴)

و چیزی منافقان را از پذیرفته شدن انفاقشان منع نکرد، جز اینکه به خدا و پیامبرش کافر شدند و نماز را جز از روی کسالت و بی حالی به جا نمی آورند و جز از روی کراهت و بی میلی انفاق نمی کنند.

نکته ها:

در آیه ی قبل، به صورت فرض بیان شد که منافقان، چه با علاقه و چه از روی بی میلی اگر انفاق کنند، پذیرفته نیست. اینجا صورت واقعی و وجود خارجی را بیان می کند که انفاقشان از روی کراهت است، نه علاقه.

از امتیازات درآمدهای دولت اسلامی از قبیل خمس، زکات، صدقات و انفاقات بر دیگر درآمدهای دولتی، موارد ذیل است:

۱ افراد، با اراده و انتخاب و بر اساس وجدان دینی می پردازند.

۲ بدون ترس و با قصد قربت می پردازند.

۳ پرداخت های مالی را غنیمت و ذخیره ی قیامت می دانند.

۴ گیرنده ی مال را عالم عادل انتخاب می کنند.

۵ مورد مصرف را می دانند و زیر نظر دارند.

۶ ساده زیستی را شرط گیرنده می دانند و خدا را شکر می کنند.

پیام ها:

۱ با کفر، کسالت و کراهت، اعمال خیر پذیرفته نیست. «مَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ...» ۲ خداوند در قرآن، بارها منافق را کافر دانسته است. «أَنَّهُمْ كَفَرُوا» ۳ متخلفان از جنگ تبوک، به ظاهر مسلمان ولی در باطن کافرند. «أَنَّهُمْ كَفَرُوا» ۴ ارزش دهنده به کارها، نیت و نشاط و عشق است. آری انگیزه مهم است، نه

حرکات فیزیکی! (۱) «کَسَالِي» ، «كَارِهُونَ» ۵ هدف اسلام از انفاق، رشد انتخابی و معنوی است، نه تنها سیر کردن شکم.

زیرا با کمک منافقین شکم هایی سیر می شود، اما رشد معنوی برای کمک کننده حاصل نمی شود. «كَفَرُوا بِاللَّهِ» ... «وَهُمْ كَارِهُونَ» ۶ از نشانه های نفاق، نماز با کسالت، «کَسَالِي» و انفاق با کراهت است. «كَارِهُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۵۵]

اشاره

فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ (۵۵)

پس اموال و فرزندان منافقان تو را به شگفتی نیندازد. جز این نیست که خداوند می خواهد به این وسیله آنان را در زندگی دنیا عذاب کند و جانشان در حال کفر، خارج شود.

نکته ها:

«تَزْهَقَ»

به معنای خارج شدن همراه با دشواری و تأسف و حسرت است.

نهی خدا از تعجب، دلیل بر وجود این تعجب در پیامبر نیست، بلکه جنبه ی پیشگیری دارد.

در نهج البلاغه، لحظات جان دادن گروهی ترسیم شده است که اموالشان در آن هنگام، در برابر چشمشان جلوه می کند و از اینکه آنها را می گذارند و می روند، عذاب می کشند. (۲)

راههای عذاب شدن به وسیله ی مال از این قبیل است: عذاب در تهیه آن، در

ص: ۸۰

۱-۱). در داستان یوسف، زلیخا تمام درها را با دست خود بست و از یوسف کام خواست. اما یوسف علیه السلام به سوی در فرار کرد و زن هم به دنبال او می دوید. در این صحنه یوسف و زلیخا از نظر ظاهر و حرکات فیزیکی، هر دو می دویدند، اما انگیزه ی یکی فرار از گناه و انگیزه ی دیگری گناه کردن بود. و این است معنای نقش نیت و انگیزه در اعمال انسان.
۲-۲). نهج البلاغه، خطبه ۱۰۸.

نگهداری آن از سرقت و حریق و مردم حسود، به جا گذاشتن و رفتن هنگام جان دادن، پاسخگویی در قیامت برای چگونگی تهیّه و مصرف آن.

پیام ها:

۱ مؤمنان معاصر پیامبر در مقایسه با منافقان، در ضعف مالی بودند. «فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ...» ۲ چه بسیار نعمت هایی که در باطن نعمت است و چه بسا توان های اقتصادی که وسیله ی نابودی و بدبختی می شود. «لِيَعْلَمُوا أَنَّهُمْ بِهَا» ۳ به ذلت کشاندن ثروتمندان منافق، از سنت های الهی است. «لِيَعْلَمُوا أَنَّهُمْ بِهَا» ۴ عذاب الهی تنها در آخرت نیست، در دنیا هم وجود دارد. «فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا» ۵ مرگ، جدایی روح از بدن است، نه نیست و فانی شدن. «تَزْهَقَ» ۶ جان منافق، ارزش گرفتن ندارد، خود خارج می شود. «تَزْهَقَ» ۷ منافق ثروتمند، سخت جان می دهد. «تَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ» ۸ مال و اولاد فراوانت منافقان، زمینه ی کافر مردن آنان است. «فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ...» «تَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَ هُمْ كَافِرُونَ» ۹ به عاقبت امور توجه کنید، نه به جلوه های آن. «فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ» «تَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَ هُمْ كَافِرُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۵۶]

اشاره

وَ يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْهُمْ لَمِنْكُمْ وَ مَا هُمْ مِنْكُمْ وَ لَكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ (۵۶)

منافقان به خدا قسم می خورند که همانا آنان از شما نیستند، بلکه از شما نیستند، بلکه آنان گروهی هستند که (از شما) می ترسند (یا میان دل و زبان و عملشان جدایی است).

نکته ها:

«يَفْرَقُونَ»

، به معنای شدت خوف است، گویی قلبشان از ترس متلاشی می شود.

پیام ها:

۱ یکی از ابزار کار منافقان، سوگند دروغ است. «يَحْلِفُونَ» ۲ در قبول توبه ی منافق و باور کردن ادعایش عجله نکنید، چون آنان دروغگویند. «وَمَا هُمْ مِنْكُمْ» ۳ افشای چهره ی منافقان لازم است. «وَمَا هُمْ مِنْكُمْ» ۴ ترس و وحشت قلبی، از نشانه های دیگر منافقان است. «قَوْمٌ يَفْرَقُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۵۷]

اشاره

لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأً أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مُدْخَلًا لَوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ (۵۷)

اگر (منافقان) پناهگاه یا غارها یا گریزگاهی بیابند، البته شتابان به آن روی می آورند.

نکته ها:

«مَلْجَأً»

پناهگاه است و «مَغَارَاتٍ» جمع «مغاره» به معنای غار. «مُدْخَلًا» راه پنهان و نقب گونه ی زیرزمینی است. «يَجْمَحُونَ» از «جماح» به معنای حرکت شتابانی است که نتوان جلوی آن را گرفت، و به اسب چموش، «جموح» می گویند.

منافقان یا از ترس، اظهار ایمان می کنند، یا از روی طمع به مال و مقام آیه گروه اول را می گوید. (۱)

پیام ها:

۱ منافق، هراسان و در پی فرصت است تا از وضع موجود بگریزد. «لَوْ يَجِدُونَ...» ۲ محیط جامعه ی اسلامی برای منافقان، قابل تحمل نیست. «لَوْ يَجِدُونَ...» (زندگی منافقان آوارگی است و با مسلمانان زندگی اضطرابی دارند) ۳ رنج و اضطراب منافقان در جامعه ی اسلامی، با وجود داشتن مال و فرزند، نمونه ای از عذاب دنیوی آنان است. در دو آیه قبل فرمود: «يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا» و در این آیه می فرماید: «لَوْ يَجِدُونَ»

ص: ۸۲

[سوره التوبه (۹): آیه ۵۸]

اشاره

وَ مِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطُوا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسَخَطُونَ (۵۸)

و بعضی از منافقان در صدقات (تقسیم زکات)، به تو عیب می گیرند. پس اگر چیزی از آن (اموال) به آنان داده شود، راضی می شوند (و تو را عادل می شمارند)، ولی اگر چیزی به آنان داده نشود، به ناگاه آنان خشمگین می شوند (و تو را به بی عدالتی متهم می کنند).

نکته ها:

«لمز»، عیب جویی روبروست و اگر پشت سر عیب جویی کنند، «همز» است.

شخصی که بعدها رهبر خوارج و مارقین شد، در تقسیم غنایم جنگ حنین به پیامبر صلی الله علیه و آله اعتراض کرد و گفت: به عدالت رفتار کن!! حضرت فرمود: چه کسی از من عادل تر است؟ عمر خواست به خاطر این جسارت او را بکشد، پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: رهاش کنید، او پیروانی خواهد داشت که چنان عبادت کنند که شما عبادت های خویش را نسبت به آنها ناچیز خواهید شمرد (اشاره به عبادت های خشک و بی ولایت آنان). با آن همه عبادت از دین خارج می شوند، همچون خروج تیر از کمان. سرانجام آن شخص در جنگ نهروان به دست علی علیه السلام به هلاکت رسید.

پیام ها:

۱ منافق، حتی نسبت به پیامبر صلی الله علیه و آله نیش می زند و جسارت می کند. «يَلْمِزُكَ» ۲ لبه ی تیز حملات منافقان و تبلیغات سوء آنان، رهبری است. «يَلْمِزُكَ» ۳ همه ی اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله عادل نبوده اند. «وَ مِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ» ۴ مسئولان نظام اسلامی نباید تحت تأثیر عیب جویی های منافقان قرار گیرند. «وَ مِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ»

۵ تقسیم اموال عمومی، چنان دقیق و حساس است که گاهی پیامبر را هم متهم می کنند. «يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ» ۶ آغاز برخی انحراف ها، بی ادبی و جسارت به رهبر است که از خودخواهی سرچشمه می گیرد. (با توجه به شأن نزول) ۷ انگیزه ی انتقادها، گاهی منافع شخصی است، نه دلسوزی. «فَإِنْ أُعْطُوا» ۸ سیاست گذاری امور مالی و اقتصادی جامعه اسلامی، از شئون پیامبر و از اختیارات رهبر است. «فَإِنْ أُعْطُوا» ... «وَإِنْ لَمْ يُعْطُوا» ۹ منافق به حق خود قانع نیست، خودخواه و بی منطق است. «فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطُوا» ... «يَسْخَطُونَ» ۱۰ کینه و دشمنی و طعن و قضاوت به ناحق بعضی مردم، به خاطر از دست دادن منافع مادی و شخصی است. (۱) «وَإِنْ لَمْ يُعْطُوا» ... «يَسْخَطُونَ» (آری، ریشه ی بعضی تحلیل های نادرست، انگیزه های درونی است)

[سوره التوبه (۹): آیه ۵۹]

اشاره

وَ لَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَ رَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ (۵۹)

اگر آنان به آنچه خدا و پیامبرش به آنان داده اند راضی می شدند و می گفتند:

خداوند (و آنچه او صلاح بداند) برای ما بس است، خدا و پیامبرش به زودی از فضل خود به ما خواهند داد و ما تنها به پروردگار، راغب و امیدواریم، (اگر چنین می گفتند، برای آنان بهتر بود).

نکته ها:

در این آیه چهار مرحله مطرح شده است:

۱ رضا و تسلیم به تقدیر الهی. «رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ» ۲ اظهار رضایت به زبان. «قَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ»

ص: ۸۴

(۱- ۱). امام صادق علیه السلام فرمود: بیش از دو سوم مردم این گونه می باشند. کافی، ج ۲، ص ۲۲۸.

۳ امید به فضل و کرم الهی. «سَيُؤْتِينَا...» ۴ بی توجهی به دنیا و رغبت به خداوند. «إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ»

پیام ها:

۱ منافقان هرگز از خداوند و تقدیرهای او راضی نمی شوند. «وَلَوْ» ۲ سیاست گذاری و تصمیم گیری در نحوه ی تقسیم و صرف بیت المال و امور مالی و اقتصادی با خدا و پیامبر و رهبر امت اسلامی است. «آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ» ۳ تنها نباید به تنگناها نگریست، صبر، آینده بهتری را پیش می آورد. «سَيُؤْتِينَا» ۴ تلخی محرومیت های دنیوی، با وعده های قطعی خداوند به مؤمنان و نعمت های بهشتی، شیرین می شود. «سَيُؤْتِينَا» ۵ ما از خداوند طلبکار نیستیم، هر چه عطا کند از فضل خویش است. «فَضْلِهِ» ۶ الطاف الهی از طریق پیامبران و اولیا به ما می رسد. «فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ» ۷ محبت خدا، زمینه ساز صبر، رضا و قناعت است. «إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۶۰]

اشاره

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (۶۰)

همانا صدقات (زکات)، برای نیازمندان و درمانده گان و کارگزاران زکات و جلب دلها و آزادی بردگان و ادای بدهی بدهکاران و (هزینه ی جهاد) در راه خدا و تأمین در راه مانده است، این دستور، فرمانی است از جانب خدا و خداوند، دانا و حکیم است.

نکته ها:

اشاره

«صِدْقَهُ» و «صِدَاق» از «صِدْق» است. «صَدَقَهُ»، نشان صداقت در ایمان به خدا و «صِدَاق» یا مهریه، نشانه ی صِدْق و راستی در علاقه به همسر است.

مراد از صدقه در این آیه، زکات واجب است.

«فَقِير» از «فَقْر» به معنای کسی است که ناداری، ستون فقراتش را می شکند. و «مَسْكِين» از «مَسْكَن» یعنی آنکه به خاطر ناداری، خانه نشین شده است. طبق بعضی روایات، فقیر ناداری است که از مردم درخواست نمی کند، ولی مسکین کسی است که از شدت بینوایی، سؤال و درخواست می کند. (۱)

از اینکه در آیات قبل، منافقان از نحوه ی تقسیم اموال به پیامبر صلی الله علیه و آله عیب می گرفتند؛ «يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ» و در این آیه، صدقات تنها برای گروه های خاصی اجازه داده شده، می فهمیم که منافقان، به زکات چشم داشته اند.

«الْعَامِلِينَ عَلَيْهَا»

، عاملان زکات، همه ی آنانند که در جمع آوری، نگهداری، توزیع و محاسبات زکات، زحمت می کشند که اجرت آنان از زکات پرداخت می شود.

«الْمَوْلَاهُ قُلُوبُهُمْ»

، آنانند که زمینه ای برای گرایش به اسلام ندارند و با مصرف بخشی از زکات، می توان قلوب آنان را جذب کرد.

البته پرداخت زکات برای تألیف قلوب، به مفهوم ایمان آوردن پولی نیست، بلکه زمینه سازی برای حصول درک و آموزش و سپس معرفت و ایمان است. «يَتَأَلَّفُهُمْ وَيُعَلِّمُهُمْ كَمَا يَعْرِفُوا» (۲) «الْعَارِمِينَ» که یکی از مصارف زکات است، بدهکارانی هستند که بی تقصیر زیر بار قرض رفته اند، مثل آنان که در آتش سوزی، سیل، غرق کشتی و حوادث طبیعی دیگر، هستی و دارایی خود را از دست داده اند.

امام صادق علیه السلام فرمود: «إِيْمَانُ مُؤْمِنٍ أَوْ مُسْلِمٍ مَاتَ وَ تَرَكَ دِيْنًا وَ لَمْ يَكُنْ فِي فِسَادٍ وَ لَا اسْرَافٍ فَعَلَى الْإِمَامِ أَنْ يَقْضِيَهُ» (۳) هر مؤمن یا مسلمانی که بمیرد و بدهی بر جای گذارد، که بر اساس فساد و اسراف نباشد، پرداخت بدهی او بر امام است.

«فِي سَبِيلِ اللَّهِ»

، همه ی کارهای خداپسندانه است و شامل مواردی چون تبلیغات دینی، خدمات رفاهی و گره گشایی از مشکلات مسلمانان می شود. گرچه مصداق بارز آن در غالب تفاسیر، جنگ و جهاد معرفی شده است.

ص: ۸۶

۱-۱. تفسیر المیزان.

۲-۲. تفسیر نور الثقلین.

۳-۳. تفسیر کنز الدقائق.

کسی است که در وطن خویش توانگر است، ولی در سفر، گرفتار و بی پول شده است.

سیمای زکات

حکم زکات در مکه نازل شده است، اما به علت کمی مسلمانان و اندک بودن پول زکات، مردم خودشان می پرداختند. پس از تشکیل حکومت اسلامی در مدینه، مسأله ی گرفتن زکات از مردم و واریز کردن آن به بیت المال و تمرکز آن توسط حاکم اسلامی مطرح شد. «خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً» (۱) زکات مخصوص اسلام نیست، بلکه در ادیان پیشین نیز بوده است. حضرت عیسی علیه السلام در گهواره به سخن آمد و گفت: «أَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ» (۲) و حضرت موسی علیه السلام خطاب به بنی اسرائیل می فرماید: «أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ» (۳) و درباره ی عموم پیامبران می خوانیم: «وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَهْتَدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ» (۴) در قرآن چهار تعبیر برای زکات بیان شده است:

۱ ایتاء مال. «وَأَتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى» (۵) ۲ صدقه. «خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً» (۶) ۳ انفاق. «يُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُنْفِقُوا» (۷) ۴ زکات. «يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ» (۸) در قرآن، معمولاً زکات همراه با نماز آمده است و طبق روایات، شرط قبولی نماز، پرداخت زکات است. این پیوند رابطه ی با خدا و رابطه ی با مردم را می رساند.

در قرآن هیچ یک از واجبات دین، این گونه مقارن با نماز نیامده است.

گرفتن زکات بر سادات حرام است، گروهی از بنی هاشم از پیامبر صلی الله علیه و آله تقاضا کردند

ص: ۸۷

۱-۱. توبه، ۱۰۳.

۲-۲. مریم، ۳۲.

۳-۳. بقره، ۳۴.

۴-۴. انبیاء، ۷۳.

۵-۵. بقره، ۷۷.

۶-۶. توبه، ۱۰۳.

۷-۷. ابراهیم، ۳۱.

۸-۸. مائده، ۵۵.

تا مسئول جمع آوری زکات چهارپایان باشند و بدین وسیله سهمی به عنوان کارگزاران زکات نصیبشان گردد. حضرت فرمودند: زکات بر من و شما حرام است. (۱) مگر آنکه دهنده و گیرنده ی زکات هر دو سید باشند.

قانون زکات، به معنای تمایل اسلام به وجود قشر فقیر زکات گیرنده و ثروتمند زکات دهنده نیست، بلکه راه حلی برای یک واقعیت خارجی جامعه است. اغنیا هم گاهی با پدیده هایی چون سرقت، آتش سوزی، تصادف، جنگ و اسارت مواجه می شوند و در نظام اسلامی باید بودجه ای برای تأمین اجتماعی باشد.

در روایات آمده است: خداوند در مال اغنیا به مقدار حلّ مشکل نیازمندان حقی قرار داده است و اگر می دانست که برایشان کافی نیست، آن را می افزود. اگر مردم حقوق فقرا را به آنان می پرداختند، همه زندگی خوبی داشتند و اگر اغنیا زکات می دادند، فقیری در کار نبود. (۲)

بر خلاف عقیده ی بعضی در مورد جلوگیری از افزایش درآمد افراد و محدود ساختن آن، اسلام عقیده دارد که باید به انسان آزادی نسبی داد تا با تلاش، ابتکار و بهره گیری از طبیعت رشد کند، ولی مالیات هم پردازد.

شرط مصرف زکات در راه خدا، «فِي سَبِيلِ اللَّهِ» فقر نیست، بلکه در هر جا که کمک به حاکمیت خطّ اسلام کند، می توان خرج کرد. (۳)

برای نجات جامعه از شرّ افراد شرور، می توان از زکات استفاده کرد و این مضمول «وَالْمَوْلَفَهُ قُلُوبُهُمْ» است. (۴)

اگر بر گردن کسی، دیه ثابت شد و توان پرداخت نداشت، مضمول «وَالْغَارِمِينَ» است و می توان از زکات به او کمک کرد. (۵)

شاید تعبیر «وَفِي الرَّقَابِ»، شامل مصرف زکات برای آزادسازی زندانیان یا تأمین مخارج آنان هم بشود.

ص: ۸۸

۱-۱. تفسیر نور الثقلین؛ کافی، ج ۴، ص ۵۸.

۲-۲. وسائل، ج ۶، ص ۴.

۳-۳. تفسیر روح المعانی.

۴-۴. تفسیر روح المعانی.

۵-۵. تفسیر مراغی.

تقسیم زکات در موارد هشتگانه، لازم نیست یکسان باشد؛ بلکه زیر نظر حاکم اسلامی و به مقدار نیاز و ضرورت تقسیم می شود.

زکات، عامل تعدیل ثروت است.

زکات، تشکر عملی از داده های الهی است.

زکات، فاصله ی طبقاتی را کاسته، کینه ی میان فقرا و ثروتمندان را می زداید.

زکات، روح سخاوت و رحمت را در انسان زنده ساخته، از دنیا طلبی و وابستگی مادی می کاهد.

زکات، پشتوانه ی تأمین اجتماعی محرومان است. به فقیر می گوید: نگران نباش، به ورشکسته می گوید: تلاش مجدد کن، به مسافر می گوید: از ماندن در راه نترس، به کارمند می گوید: سهم تو محفوظ است، به بردگان وعده ی آزادی می دهد، بازار خدمات الهی را رونق می بخشد و دل های دیگران را به اسلام جذب می کند.

غفلت از یاد خدا، بهره کشی از مردم، سنگدلی، طغیان و عیاشی، ثمره ی تکاثر و ثروت اندوزی است و زکات، داروی این بیماری است.

زکات، علاوه بر محرومیت زدایی، گرایش به اسلام را می افزاید و یا لا اقل موجب ترک همکاری افراد با دشمنان اسلام می گردد. چنان که در روایات آمده است که گاهی افرادی که ایمان ضعیفی دارند، با کمک های مالی و نزدیک شدن به اسلام، ایمانشان استوار می شود. (۱)

زکات که نموداری از نظام اسلامی است زمینه ساز عدالت اجتماعی، فقرزدایی، تأمین کارمندان، محبوبیت بین المللی، آزادی بردگان و افراد در بند، به حرکت در آوردن نیروها، حفظ آیین و کیان مسلمانان و گسترش خدمات عمومی است.

پیام ها:

۱ زکات، نشانه ی صداقت در اظهار ایمان است. «إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ»

ص: ۸۹

۲ تقسیم زکات بر اساس وحی است، نه توقعات. در مقابل عیب جویی منافقان، فرمود: «إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَ...» ۳ مصرف زکات در غیر موارد هشتگانه ی این آیه، جایز نیست. «إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ» ۴ یکی از اصول عدالت اجتماعی اسلامی، بیمه و تأمین زندگی محرومان است. «إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ» ۵ همه ی دارایی های انسان از خودش نیست، دیگران هم در آن سهم دارند.

«لِلْفُقَرَاءِ وَ...»

۶ پرداخت کنندگان زکات، نباید بر فقیران مَت بگذارند، چون سهم زکات، ملک خودشان است. «لِلْفُقَرَاءِ» ۷ فقرزدایی باید در رأس برنامه های نظام اسلامی باشد. «فَرِيضَةٌ مِنَ اللَّهِ» ابتدا «لِلْفُقَرَاءِ» مطرح شد و سپس موارد دیگر.

۸ تأمین زندگی کسانی که به دنبال اقامه ی احکام و فرائض دینی هستند، لازم است. «وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا» ۹ هر کاری بها و ارزشی دارد، خواه کارگر و کننده ی آن نیازمند باشد، یا غنی.

«الْعَامِلِينَ عَلَيْهَا»

۱۰ هم چنان که قاضی باید تأمین شود تا به فکر رشوه نیفتد، دست اندرکاران زکات هم باید تأمین شوند تا به فکر رشوه و اختلاس نیفتند. «الْعَامِلِينَ عَلَيْهَا» ۱۱ برای جمع آوری زکات، باید کسانی از سوی حکومت اسلامی مأمور شوند.

«الْعَامِلِينَ عَلَيْهَا»

۱۲ مسائل مادی و معنوی، به هم آمیخته است. «وَالْمُؤَلَّفَهُ قُلُوبُهُمْ» ۱۳ اسلام، بر خلاف استعمارگران دروغگو و لاف زن، با حلّ مشکلات اقتصادی جامعه ها و به قصد قربت، همراه با برهان و ارشاد، مکتب خود را توسعه می دهد. «الْمُؤَلَّفَهُ قُلُوبُهُمْ» ۱۴ از وظایف دولت اسلامی آن است که مال را وسیله ی جذب دلها قرار

دهد. (۱) «وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ» ۱۵ اسلام برای آزادی بردگان، بودجه قرار داده است. «وَفِي الرِّقَابِ» ۱۶ مخارج تشکیلات زکات، بر دولت تحمیل نمی شود، بلکه خود کفاست.

«الْعَامِلِينَ عَلَيْهَا»

۱۷ حکومت اسلامی، مسئول گرفتن زکات و پرداخت بجای آن است، تا فقرا، خود مستقیماً نزد اغنیا نروند و احساس حقارت نکنند. (۲) «الْعَامِلِينَ عَلَيْهَا» ۱۸ بودجه ی جهاد و دفاع از سرزمین اسلامی از زکات و به دوش مردم است. «فِي سَبِيلِ اللَّهِ» ۱۹ مال، باید وسیله ی قرب به خدا باشد. «فِي سَبِيلِ اللَّهِ» ۲۰ اسلام با تأمین بودجه برای واماندگان در سفر، به مسأله ی سفر، تجارت و سیاحت بها داده است. «ابْنِ السَّبِيلِ» ۲۱ قانون زکات، قانونی حساب شده و حکیمانه است. «إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ» ... «فَرِيضَةٌ» ... «عَلَيْمٌ حَكِيمٌ» ۲۲ اسلام، تنها دین عبادت نیست، قوانین اقتصادی هم دارد. «فَرِيضَةٌ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۶۱]

اشاره

وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ قُلْ أُذُنٌ خَيْرٌ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ يُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ رَحْمَةٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَ الَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (۶۱)

برخی از منافقان، پیامبر را آزار می دهند و می گویند: او سراپا گوش است. (و به سخن هر کس گوش می دهد.) بگو: گوش دادن او به نفع شماست، او به خداوند ایمان دارد و مؤمنان را تصدیق می کند و برای هر کس از شما که ایمان آورد، مایه ی رحمت است و آنان که رسول خدا را اذیت و آزار می دهند، عذابی دردناک دارند.

ص: ۹۱

۱-۱. در اسلام، مسائلی همچون هدیه، سوغات و اطعام، به عنوان اهرمی جهت جذب قلوب به حساب آمده است.

۲-۲. آیه ای دیگر می فرماید: «خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً» توبه، ۱۰۳.

مقصود از «مِنْهُمْ»؛ یا گروه منافقان است، یا برخی افراد سست ایمان که از روی ترس در جبهه شرکت نکردند و پس از جنگ، عذر و بهانه می آوردند.

به فرموده ی روایات، به دلیل تماس های دائمی پیامبر صلی الله علیه و آله با علی علیه السلام، عده ای از منافقان آن حضرت را ساده لوح و زودباور معرفی می کردند. (۱)

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «مَنْ آذَانِي فِي عِزَّتِي فَعَلِيهِ لَعْنَةُ اللَّهِ» کسی که اهل بیت مرا اذیت کند، لعنت خدا بر او باد. در مورد حضرت فاطمه علیها السلام نیز فرمود: «مَنْ آذَاهَا فَقَدْ آذَانِي» هر کس فاطمه را اذیت کند، مرا اذیت نموده است. (۲)

پیام ها:

۱ گروهی دائماً پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله را اذیت می کردند. «يُؤْذُونَ» (فعل مضارع، رمز استمرار است) ۲ همه ی اصحاب پیامبر، عادل نبودند و برخی پیامبر را می آزردهند. «يُؤْذُونَ» ۳ رهبری امت، ملازم آزار دیدن از خودی و بیگانه است. «يُؤْذُونَ النَّبِيَّ» ۴ آزار پیامبر، کفر است. (۳) تقابل «الَّذِينَ يُؤْذُونَ» با «الَّذِينَ آمَنُوا» ۵ منافقان حتی علیه پیامبر نیز تبلیغات و جوسازی می کردند. «يَقُولُونَ هُوَ أذُنٌ» ۶ خداوند، پیامبرش را از حرف های محرمانه و درون گروهی مخالفان، آگاه می سازد. «يَقُولُونَ هُوَ أذُنٌ» ۷ به همه مردم اجازه ی سخن بدهید تا نگویند حاضر به شنیدن حرف ما نیستید، هر چند به ساده لوحی متهم شوید. «يَقُولُونَ هُوَ أذُنٌ» ۸ از آداب گوش دادن، توجه با تمام وجود به سخنان گوینده است. کلمه ی «أذُنٌ» به معنای آن است که او سر تا پا گوش است.

ص: ۹۲

۱-۱. تفسیر نور الثقلین.

۲-۲. ملحقات احقاق الحق، ج ۱۸، ص ۴۵۸ و ۴۳۹.

۳-۳. تفسیر المنار.

۹ گاهی به خاطر مصلحتِ امت باید از بعضی شنیده ها تغافل کرد. «أُذُنُ خَيْرٍ لَّكُمْ» ۱۰ گاهی آثار تربیتی و اجتماعی یا سیاسی سکوت، بیش از برخورد و اعلام موضع است. «أُذُنٌ» ۱۱ از صفات یک رهبر آگاه، سعه ی صدر، گوش دادن به حرف همه ی گروه ها، برخورد محبت آمیز با آنان، عیب پوشی و باز گذاشتن راه عذر و توبه ی مردم است. «قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ» ۱۲ با روی باز و از روی خیرخواهی، شنوای سخن مردم باشید. «أُذُنُ خَيْرٍ لَّكُمْ» ۱۳ سکوت در برابر شنیده ها، همیشه نشانه ی رضایت نیست. «أُذُنُ خَيْرٍ لَّكُمْ» ۱۴ آزار دیده را حمایت کنید. خداوند در برابر سخن دشمن که پیامبر را «أُذُنٌ» می گفت، چهار ارزش برای آن حضرت بیان می کند: «أُذُنُ خَيْرٍ لَّكُمْ»، «يُؤْمِنُ بِاللَّهِ»، «يُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ»، «رَحْمَةٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا» ۱۵ اگر مؤمنی خبری داد، سخن او را تصدیق کنید. «يُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ» ۱۶ گرچه پیامبر برای جهانیان رحمت است، ولی بهره بردن از این رحمت، مخصوص اهل ایمان است. «رَحْمَةٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا» ۱۷ از کیفر آزار پیامبر بترسید. «لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۶۲]

اشاره

يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيُرْضَوْكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضَوْهُ إِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ (۶۲)

(منافقان) برای شما به خدا سوگند می خورند تا شما را راضی کنند، در حالی که اگر ایمان آورده اند، شایسته تر آن است که خدا و رسولش را راضی کنند.

پیام ها:

۱ منافق، پیوسته در بیم، وحشت و اضطراب است و می خواهد با سوگند و تظاهر، از اعتقادات مذهبی مردم سوء استفاده کرده و توجه آنان را به خود جلب کند. «يَخْلِفُونَ» ... «لَكُمْ»

۲ فریب هر سوگندی را مخورید، چون گاهی مقدسات، دستاویز نامقدسین قرار می گیرد. «يُخْلِفُونَ بِاللَّهِ» ۳ برای مؤمن، رضایت خداوند اصل است، نه پسند مردم. «وَ اللَّهُ» ... «أَحَقُّ أَنْ يُرْضَوْهُ» ۴ رضایت رسول، همان رضایت الهی است. «اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضَوْهُ» و نفرمود: «یرضوهما» (۱) ۵ هر کس رضای خلق را بر رضای خالق ترجیح دهد، سهمی از نفاق دارد و باید توبیخ شود. «اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضَوْهُ إِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۶۳]

اشاره

أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا ذَلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ (۶۳)

آیا ندانستند که هر کس با خدا و پیامبرش دشمنی کند، کيفرش آتش دوزخ است و پیوسته در آن خواهد بود؟ این است خواری و رسوایی بزرگ (که بهره ی مخالفان است).

نکته ها:

﴿يُحَادِدِ اللَّهَ﴾

، یا به معنای محدود کردن قدرت خداست، گویا خداوند در اعمال قهر نسبت به آنان محدود است. یا این که خدا را دست بسته می پنداشتند.

فخر رازی، این واژه را از «حدید» به معنای سرسختی دانسته و گفته است: «محدّده» یا به معنی تجاوز از قانون الهی است یا به معنای آنکه خود را یک طرف و خدا را در سوی دیگر پنداشتن است.

پیام ها:

۱ مخالفت با رهبری حق، مخالفت با خداست. «مَنْ يُحَادِدِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ»

ص: ۹۴

(۱-۱). البتّه ممکن است دلیل این که نفرمود: «یرضوهما» این باشد که هیچ کس حتّی پیامبر همتای خداوند متعال نیست.

۲ حفظ آبرو از طریق سوگند دروغ، نمونه‌ی دشمنی و سرسختی با خداست.

□
«يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ»

... «يُحَادِدِ اللَّهُ» ۳ ثمره‌ی سرسختی افراد آگاه در برابر دین خدا، دوزخ ابدی است. «أَلَمْ يَعْلَمُوا» ... «فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ» ۴ یاد دوزخ می‌تواند مانع سرسختی و لجابت باشد. «فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۶۴]

اشاره

□
يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ قُلِ اسْتَهِرُوا إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ (۶۴)

منافقان بیم دارند که سوره‌ای به زیان آنان نازل شود که از آنچه در درونشان است، خبر دهد. بگو: (هر چه می‌خواهید) مسخره کنید، قطعاً خداوند آنچه را که (از آشکار شدنش) بیم دارید، آشکار خواهد کرد.

نکته‌ها:

در شأن نزول آیه گفته‌اند: گروهی از منافقان، تصمیم گرفتند شتر پیامبر را در بازگشت از جنگ تبوک در گردنه‌ای رم دهند تا پیامبر صلی الله علیه و آله کشته شود. رسول خدا از تصمیم آنان از طریق وحی با خبر شد.

در حالی که عمار و حذیفه از جلو و پشت سر حضرت مراقب بودند، به گردنه رسیدند و منافقان حمله کردند. پیامبر آنان را شناخت و نامشان را به حذیفه گفت.

□
او پرسید: چرا فرمان قتلشان را نمی‌دهی؟ فرمود: نمی‌خواهم بگویند که محمد صلی الله علیه و آله چون به قدرت رسید، مسلمانان را کشت. (۱)

منافقان در غیاب پیامبر، از روی استهزا می‌گفتند: او می‌خواهد کاخهای شام را تسخیر کند! این آیه نازل شد و آنان را تهدید به رسوایی کرد. (۲)

کلمه‌ی «سُورَةٌ»، یعنی مجموعه‌ای از آیات الهی. این کلمه برای ۱۱۴ سوره‌ی قرآن،

ص: ۹۵

۱-۱. تفاسیر المیزان، فی ظلال القرآن، مجمع البیان، کبیر فخر رازی و نمونه.

۲-۲. تفسیر مجمع البیان.

اصطلاح شده است، و در همان صدر اسلام، برای همه شناخته شده بود.

پیام ها:

۱ منافق، هر لحظه از افشا شدن چهره اش نگران است. «يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ» ۲ منافقان می دانستند که خداوند بر کارشان آگاه است و پیامبر اسلام حق است و با خدا رابطه دارد، به همین دلیل نگران نزول سوره ای و افشا شدن خود بودند. «يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ...» ۳ آیات قرآن بر اساس نیازها و به تدریج نازل می شده است. «أَنْ تَنْزَلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ...» ۴ استهزا، شیوه ی منافقان است. «اسْتَهْزَؤُا» (شاید مراد از استهزا، نفاق باشد) ۵ سنت و وعده ی الهی در مورد منافقان، افشاگری است، پس از نیش های آنان نگران نباشیم. «إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ» ۶ اراده ی خداوند، بر تمایل منافقان غالب است. «يَحْذَرُ» ... «إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ» ۷ تهدید منافقان لازم است. «إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۶۵]

اشاره

وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَ نَلْعَبُ قُلْ أ بِاللَّهِ وَ آيَاتِهِ وَ رَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِؤُنَّ (۶۵)

اگر از منافقان بپرسی (چرا مسخره کردید؟) قطعاً می گویند: ما فقط شوخی و بازی می کردیم (و غرضی نداشتیم). بگو: آیا خداوند و آیات او و پیامبرش را مسخره می کردید!؟

نکته ها:

«خوض» در زبان عربی به معنای، پانهادن در گِل است و در قرآن به ورود در کارهای ناپسند گفته می شود.

آیه، مربوط به جنگ تبوک است که منافقان قصد کشتن پیامبر را در بازگشت داشتند. یکی از آنان گفته بود: اگر توطئه فاش شد، چه کنیم؟ دیگری گفت:

می گوئیم مزاح و

شوخی بود. در واقع عذری بدتر از گناه آوردند. (۱)

پیام ها:

۱ دروغ و توجیه گری، از کارهای دائمی منافقان است. «لَئِنْ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ» ۲ عقب نشینی، احساس ضعف و تزویر و اصرار بر خلاف، حتی پس از افشای توطئه نشانه‌ی منافق است. «لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَ نَلْعَبُ» ۳ خداوند از توجیه گری‌ها و آینده منافقان خبر داده و آنان را رسوا کرده است.

«لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَ نَلْعَبُ»

۴ منافقان برای تبرئه خود هم سوگند خوردند و هم قصد خود را صد در صد شوخی دانستند. (لام در «لَيَقُولُنَّ» حرف قسم و «إِنَّمَا» حصر را می‌رساند) ۵ پیامبر مأمور توبیخ منافقان است. «قُلْ أَلِلَّهِ وَ آيَاتِهِ...» ۶ شوخی با مقدسات دینی جایز نیست. «أَلِلَّهِ وَ آيَاتِهِ وَ رَسُولِهِ كُنتُمْ تَسْتَهْزِؤْنَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۶۶]

اشاره

لَا تَعْتَدُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِنَّ نَعْفَ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ يُعَذِّبُ طَائِفَةٌ بَأْتَهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ (۶۶)

(بی جهت) عذر و بهانه نیاورید. همانا شما بعد از ایمانتان کافر شدید. اگر از گروهی از شما (به خاطر توبه یا آنکه بار اول اوست) درگذریم، گروهی (دیگر) را به خاطر سابقه‌ی جرمشان کیفر می‌دهیم.

نکته ها:

درباره‌ی اینکه کدام گروه از منافقان عفو می‌شوند اقوالی است:

الف: آنان که توبه کنند. (۲)

ب: آنان که در حاشیه و کنار استهزاکنندگان بوده اند. (۳) ولی از سردمداران آنان پذیرفته نمی‌شود.

ص: ۹۷

۱-۱. تفسیر مجمع البیان.

۲-۲. تفسیر مجمع البیان.

۳-۳. تفسیر کبیر فخر رازی.

ج: آنان که عفوشان به مصلحت نظام و حکومت است. (۱)

د: آنان که تنها مدّت کوتاهی منحرف شدند، در مقابل آنان که جرمشان ریشه دار و سابقه دار و هم چنان استمرار دارد. «كَانُوا مُجْرِمِينَ»

پیام ها:

۱ عذر دروغگویان و مسخره کنندگان در همه جا پذیرفته نیست. «لَا تَعْتَذِرُوا...» ۲ ارتداد، سبب پذیرفتن هر عذری است. «قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ» ۳ به ایمان امروز خود مغرور نشویم، چون خطرِ سوء عاقبت و مرتد شدن وجود دارد. «قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ» ۴ توهین و استهزا به خدا و پیامبر و آیات الهی، کفر است. «تَشْتَهَرُونَ»، «كَفَرْتُمْ» ۵ منافق، در حقیقت کافر است. «كَفَرْتُمْ» ۶ هنگام تهدید مخالفان و منافقان توطئه گر، همه ی راهها را نبندیم. «نَعْفُ» ۷ بعضی از منافقان قابل عفوند، البته اگر توبه کنند. «نَعْفُ عَنْ طَائِفَةٍ» (نفاق نیز دارای مراتبی است) ۸ دلیل کیفر منافقان، کفر و جرم سابقه دار آنان است. «نُعَذِّبُ» ... «كَانُوا مُجْرِمِينَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۶۷]

اشاره

الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمْ الْفَاسِقُونَ (۶۷)

مردان و زنان منافق، از یکدیگرند (از یک قماشند)، به منکر فرمان می دهند و از معروف نهی می کنند و دستهای خود را (از بخشش و انفاق) می بندند. خدا را فراموش کرده اند، پس خداوند نیز آنان را فراموش کرده است. همانا منافقان، همان فاسقانند.

ص: ۹۸

در صدر اسلام، زنان منافقی بودند که همچون مردان در فساد مؤثر بودند.

سؤال: خداوند که فراموشی ندارد، «وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا» (۱) پس این آیه که می فرماید: خداوند آنان را فراموش کرد، به چه معنایی است؟ پاسخ: نسبت دادن فراموشی به خداوند، مجازی است، یعنی خداوند با آنان مثل فراموش شده ها عمل می کند (نه آنکه فراموششان کند).

امام رضا علیه السلام فرمود: کیفر کسی که خدا و قیامت را فراموش کند، آن است که خود را فراموش کند. (۲) و حضرت علی علیه السلام فرمود: فراموش کردن خداوند آن است که آنان را از خیر محروم کند. (۳)

پیام ها:

۱ زن و مرد هر دو، در اصلاح یا فساد جامعه نقش دارند. «الْمُنَافِقُونَ»، «الْمُنَافِقَاتُ» ۲ بعضی از منافقان نقش رهبر دارند و بعضی دیگر، تأثیر پذیرند. «بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ» (نفاق دارای مراتبی است) ۳ اهل نفاق با درجات مختلفشان، اصول و عملکردهای مشترکی دارند. «بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ» ۴ منافقان، هر چند سوگند بخورند که از شما بمانند، باور نکنید، زیرا آنان جزء باند خودشانند. «بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ» ۵ میان منافقان رابطه ای قوی می باشد. «بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ» ۶ اشاعه ی فحشا و دعوت به منکرات و نهی از خوبی ها، نشانه ی نفاق است.

«يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ»

۷ در فرهنگ منافقان، خیر رسانی وجود ندارد. «يَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ» ۸ ترک امر به معروف، نهی از منکر و انفاق در راه خدا، نشانه ی فراموش کردن

ص: ۹۹

۱-۱. مریم، ۶۴.

۲-۲. تفسیر نور الثقلین.

۳-۳. تفسیر برهان.

خداست. «نَسُوا اللَّهَ» ۹ محرومیت از لطف الهی و فراموش شدن، نتیجه ی فراموش کردن خداوند است. «فَنَسِيَهُمْ» ۱۰ کیفرهای الهی، با کردار انسان متناسب است. «نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ» ۱۱ منافقان در محاسبات خود، مردم را در نظر می گیرند، نه خدا را. «نَسُوا اللَّهَ» ۱۲ نفاق و دورویی، فسق است. «هُمُ الْفَاسِقُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۶۸]

اشاره

وَعَدَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا هِيَ حَسْبُهُمْ وَ لَعْنَةُ اللَّهِ وَاللَّهُ عَذَابٌ مُّقِيمٌ (۶۸)

خداوند به مردان و زنان منافق و به کافران، وعده ی آتش دوزخ را داده، که پیوسته در آن خواهند بود. آن (دوزخ) برایشان بس است و خداوند آنان را لعنت کرده (و از لطف خویش دور ساخته) و برایشان عذابی پایدار است.

پیام ها:

۱ زن و مرد در برابر تکالیف الهی مساوی هستند. «الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ» ۲ کیفرهای الهی نتیجه عملکرد خود ما و مقابله به مثل است. (در آیه ۶۵، منافقان مسلمانان را به بازی گرفته و استهزا می کردند، در این آیه خداوند با کلمه ی «وَعَدَ» و «حَسْبُهُمْ» که نشانه ی وعده به خوبی و کفایت رضایت بخش است، به نوعی آنان را استهزا و تحقیر کرده است) ۳ وعده ی دوزخ، ابتدا برای منافقان است، سپس کافران. «وَعَدَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ» ۴ منافقان، هر چند در دنیا خود را در کنار مؤمنان جای دهند، ولی در آخرت، در ردیف کفار خواهند بود. «الْمُنَافِقِينَ» ... «وَالْكُفَّارَ» ۵ دوزخ، مجموعه ی هر گونه رنج و بلاست، پس برای منافقان و کافران کافی است. «هِيَ حَسْبُهُمْ»

اشاره

كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَ أَكْثَرَ أَمْوَالًا - وَ أَوْلَادًا فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلْقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلْقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلْقِهِمْ وَ خُضْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا أُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ وَ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ (۶۹)

(حال شما منافقان)، همچون کسانی است که پیش از شما بودند، (با آنکه) آنان نیرومندتر از شما و ثروت مندتر و صاحب فرزندان بیشتری بودند، پس آنان از نصیبشان بهره مند شدند، شما نیز همان گونه که پیشینان شما متمتع شدند، بهره ی خود را بردید و (در روش باطل خود) فرو رفتید، چنان که آنان فرورفتند. آنها اعمالشان در دنیا و آخرت محو شد و آنان همان زیانکارانند.

نکته ها:

«خلاق» در آیه، به معنای مطلق بهره و نصیب است، گرچه در لغت به معنای اخلاق و خلقیاتی است که انسان کسب می کند.

مراد از حبط عمل در دنیا، شاید افشای چهره ی واقعی منافقان و بی ارزش شدن کارهای نیک آنان باشد.

پیام ها:

۱ تاریخ و سرنوشت امت ها، به یکدیگر شبیه است. «كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ» ۲ راه کفر و نفاق همیشه بوده و سنت الهی نیز یکسان است. «كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ» ۳ قدرت نظامی، «قُوَّةً» و اقتصادی، «أَمْوَالًا» و نیروی انسانی، «أَوْلَادًا» مانع قهر الهی نیست.

۴ منافقان و کفار، به قدرت، مال و فرزند خود تکیه دارند. «كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَ...» ۵ در بهره مند شدن از منافع دنیوی، ایمان شرط نیست، کفار و منافقان نیز نصیب دارند. «فَاسْتَمْتَعُوا» ۶ کامجویی ها و کامیابی های دنیوی، زود گذر است. «فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلْقِهِمْ»

۷ دلیل کامیابی مخالفان انبیا از دنیا، خلق و خوی و تلاش آنان است. «فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلْقِهِمْ» ۸ هر کامیابی و نعمتی، نشانه ی لطف الهی نیست. «فَاسْتَمْتَعُوا» ... «حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ» ۹ خداوند در دنیا برای منحرفان از حق، بهره ای قرار داده است. «بِخَلْقِهِمْ» ولی در آخرت، هیچ بهره و نصیبی ندارند. (۱)

۱۰ فرو رفتن و غرق شدن در فساد و دین ستیزی، عامل سقوط است. «خُضُّتُمْ»، «خَاضُوا» و گرنه، توبه و بازسازی پس از هر گناه، می تواند نجات بخش باشد.

۱۱ کفر و نفاق، سبب حبط اعمال است. «حَبِطَتْ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۷۰]

اشاره

أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبِيٌّ مِنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (۷۰)

آیا خبر کسانی که پیش از آنان بودند، (سرنوشت) قوم نوح، عاد، ثمود و قوم ابراهیم و اصحاب مدین و شهرهای زیر و رو شده، به آنان نرسیده است؟ پیامبران شان دلایل روشن برایشان آوردند، (ولی آنان لجاجت کرده، نابود شدند). پس خداوند به آنان ستم نکرد، بلکه خودشان به خویش ستم می کردند.

نکته ها:

قوم نوح، با غرق شدن، قوم عاد (قوم حضرت هود)، با تندبادهای سرد و مسموم، قوم ثمود (قوم حضرت صالح)، با زلزله، قوم مدین (اصحاب حضرت شعیب)، با ابر آتشبار و قوم لوط، با زیر و رو شدن آبادی هایشان هلاک شدند.

﴿الْمُؤْتَفِكَاتِ﴾

از «اتتكاف» به معنای زیر و رو شدن است که در این جا اشاره به عذاب قوم لوط دارد.

ص: ۱۰۲

۱ از سنت های الهی، عذاب و کیفر دنیوی است. «أَلَمْ يَأْتِهِمْ...» یعنی در مورد شما نیز چنین است.

۲ هر کس آگاه تر است، مسئول تر است. «أَلَمْ يَأْتِهِمْ...» مردم عصر پیامبر، از سرنوشت اقوام گذشته آگاه بودند.

۳ تاریخ و اخبار اقوام گذشته، بسیار مهم و مفید است. «نَبَأٌ» (به خبر مهم و مفید «نَبَأٌ» گفته می شود) ۴ هر کس از تاریخ عبرت نگیرد باید توبیخ شود. «أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ» بهترین درس برای زندگی امروز، عبرت از تاریخ گذشته است.

۵ قهر الهی همواره پس از اتمام حجت است. «أَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ» ۶ سرپیچی از دستورهای الهی، ظلم به خویشان است. «أَنفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ» ۷ انسان دارای اختیار است و می تواند در برابر همه ی معجزات، تصمیم بگیرد.

«أَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ»

... «وَلَكِنْ كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ» ۸ قهر الهی به خاطر اصرار و استمرار بر ظلم است. «كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۷۱]

اشاره

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (۷۱)

مردان و زنان با ایمان، یار و یاور و اولیای یکدیگرند، به معروف (خوبی ها) فرمان می دهند و از منکرات و بدی ها (منکرات) نهی می کنند، نماز بر پای داشته، زکات می پردازند و از خداوند و پیامبرش پیروی می کنند. بزودی خداوند آنان را مشمول رحمت خویش قرار خواهد داد. همانا خداوند، توانای غالب و حکیم است.

ص: ۱۰۳

آیه ی ۶۷، درباره ی منافقان تعبیر «بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ» را آورده بود، اما این آیه درباره ی مؤمنان می فرماید: «بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ»، شاید اختلاف تعبیر به خاطر آن است که بر خلاف مؤمنان، وحدت عمیق و پیوند ولایت در میان منافقان نیست و هنگام بروز منافع شخصی، وفادار نیستند و وحدتشان ظاهری و صوری است، به قول قرآن: «تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّى» (۱) آنان را متحد می پنداری در حالی که دل‌هایشان پراکنده است.

چون امر به معروف و نهی از منکر، عامل برپایی واجبات دیگر است، از این رو در آیه، قبل از نماز و زکات آمده است. (۲)

پیام ها:

۱ زن و مرد هر دو، در اصلاح جامعه تأثیر گذارند. «الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ» ۲ مؤمنان در جامعه ی اسلامی، نسبت به یکدیگر از طرف خداوند، حق ولایت و نظارت همراه با محبت دارند و بی تفاوت نیستند. «بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ» ۳ امر به معروف و نهی از منکر که بر همه ی مردان و زنان با ایمان واجب است، برخاسته از حق ولایت بر یکدیگر است. «بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ... (و يَنْهَوْنَ)» ۴ امر به معروف و نهی از منکر باید از موضع قدرت باشد نه ضعف. «يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ» ۵ امر و نهی، در سایه ی محبت و ولایت قابل اجراست. «بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ»، «يَأْمُرُونَ...» ۶ توجه به زندگی محرومان و تأمین اجتماعی فقرا، در کنار مسائل عبادی دیگر است. «يُقِيمُونَ»، «يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ...» ۷ ایمان در اصلاح فرد و جامعه، نقش به سزایی دارد. «الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ» ... «يَأْمُرُونَ»، «يَنْهَوْنَ»، «يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ»

ص: ۱۰۴

۱- (۱). حشر، ۱۴.

۲- (۲). تحف العقول، ص ۲۳۷.

۸ امر به معروف و نهی از منکر، اقامه ی نماز، پرداخت زکات و اطاعت از خدا و رسول، وظیفه و عملکرد دائمی مؤمنان است. «يَأْمُرُونَ»، «يَنْهَوْنَ»، «يُقِيمُونَ»، «يُؤْتُونَ»، «يُطِيعُونَ» (فعل مضارع رمز استمرار است) ۹ کسانی که دیگران را به کارهای خوب دعوت می کنند، باید خود نیز اهل عمل باشند. «يَأْمُرُونَ»، «يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَ يُطِيعُونَ» ۱۰ اطاعت از خدا و رسول باید با میل و رغبت باشد. «يُطِيعُونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ» (اطاعت در لغت به معنای پیروی با میل است) ۱۱ هم اطاعت از خدا در برنامه های عبادی لازم است و هم اطاعت از رسول در برنامه های حکومتی. «يُطِيعُونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ» ۱۲ اعمال انسان، زمینه ساز رحمت الهی است. «يَأْمُرُونَ»، «يَنْهَوْنَ»، «يُقِيمُونَ»، «يُؤْتُونَ»، «يُطِيعُونَ»، «سَيَرَحْمُهُمُ اللَّهُ» ۱۳ زن و مرد در دریافت رحمت الهی یکسان می باشند. «الْمُؤْمِنُونَ وَ الْمُؤْمِنَاتُ» ... «سَيَرَحْمُهُمُ اللَّهُ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۷۲]

اشاره

وَ عِدَّ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَ مَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَ رِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (۷۲)

خداوند به مردان و زنان با ایمان، باغهایی (از بهشت) که از پای (درختان) آن، نهرها جاری و در آن جاودانند و (نیز) مساکن هایی دلپسند در بهشت برین را وعده داده است. ولی رضایت و خرسندی خداوند، برتر و والاتر (از اینها) است. این همان رستگاری بزرگ است.

نکته ها:

اشاره

این آیه چگونگی تحقق رحمتی را که در آیه ی قبل بود، «سَيَرَحْمُهُمُ» بیان می کند.

«جَنَّاتِ عَدْنٍ»

، طبق روایات، بهترین و شریف ترین منطقه ی بهشت و جایگاه

پیامبران و صدیقان و شهداست، منطقه ای که از نظر خوبی، به خیال کسی خطور نکرده است. (۱)

مقایسه ی اهل نفاق با اهل ایمان

(آیات ۶۷ و ۶۸ با ۷۱ و ۷۲) ۱ اهل نفاق، «بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ»، اما اهل ایمان «بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ» ۲ اهل نفاق، «يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَ يَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ»، اما اهل ایمان «يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ يَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ» ۳ اهل نفاق، «نَسُوا اللَّهَ»، اما اهل ایمان «يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ» ۴ اهل نفاق، «يَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ»، اما اهل ایمان «يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ» ۵ اهل نفاق، «الْفَاسِقُونَ»، اما اهل ایمان «يُطِيعُونَ اللَّهَ» ۶ خداوند به اهل نفاق، «نَارِ جَهَنَّمَ» وعده داده، اما به اهل ایمان «جَنَاتٍ»، «مَسَاكِنَ» ۷ برای اهل نفاق، «لَعْنَهُمُ اللَّهُ»، اما برای اهل ایمان «رِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ» ۸ برای اهل نفاق، «عَذَابٌ مُقِيمٌ»، اما برای اهل ایمان «الْفَوْزُ الْعَظِيمُ»

پیام ها:

۱ زن و مرد، در برخورداری از پاداش الهی، برابرند «وَعِدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ» ۲ بزرگ ترین امتیاز بهشت، خلود در آن و جاودانگی نعمت های آن است.

«خَالِدِينَ فِيهَا»

۳ زندگی آخرت تنها معنوی نیست، بلکه مادی و جسمانی است. «جَنَاتٍ»، «مَسَاكِنَ طَيِّبَةً» ۴ مسکن خوب، وقتی ارزشمند است که در منطقه ی خوب باشد. «مَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَاتٍ عَدْنٍ» ۵ از تمایلات طبیعی انسان به آب، سرسبزی، باغ، بوستان و منزل، در جهت گرایش به معنویت استفاده کنیم. «وَعَدَ اللَّهُ» ... «جَنَاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ...»

ص: ۱۰۶

۶ لذت های معنوی، بالاتر از لذت های مادی بهشت است. «رِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ» ۷ بهشت نیز درجات و مراتبی دارد. «جَنَّاتٍ تَجْرِي» ، «جَنَّاتٍ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ» ۸ رسیدن به پاداش اخروی و رضایت الهی، رستگاری بزرگ است «الْفَوْزُ الْعَظِيمُ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۷۳]

اشاره

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبئسَ المصيرُ (۷۳)

ای پیامبر! با کافران و منافقان ستیز کن و بر آنان سخت گیر و خشن باش که جایگاهشان دوزخ است و بد سرنوشتی دارند.

نکته ها:

تا منافقان دست به جنگ نزده و توطئه نکرده اند و مثل کافر حربی نشده اند، جهاد با آنان تنها با زبان است. (۱)

پیامبر صلی الله علیه و آله پیش از این آیه، با منافقان رفتاری کریمانه داشت، اما پس از نزول این آیه، برخورد حضرت شدت یافت. (۲)

پیام ها:

۱ جهاد باید مطابق فرمان و نظر رهبر مسلمانان باشد. «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ» ۲ در نظام اسلامی، فرمانده کل قوا، رهبر است. «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ» ۳ اسلام، آیین جهاد و مبارزه با کفر و نفاق است. «جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ» ۴ هم با دشمنان آشکار خارجی مبارزه کنیم، «جَاهِدِ الْكُفَّارَ» ، هم با دشمنان پنهان داخلی. «وَالْمُنَافِقِينَ» ۵ رهبر مسلمانان باید در برابر استکبار قاطع باشد. «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ» ، «وَاغْلُظْ» ۶ با آنکه پیامبر، سرچشمه ی رحمت است، ولی به خاطر کفر و نفاق دشمنان، مأمور به خشونت می شود. «وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ»

ص: ۱۰۷

۱-۱. تفسیر المنار.

۲-۲. تفسیر فی ظلال القرآن.

۷ جهاد با کفار و منافقان، جزای دنیوی آنان است و کیفر اخروی شان جهنم است. «وَمَا أَوْاهُمْ جَهَنَّمَ» ۸ منافق، بدعاقبت است. «بِئْسَ الْمَصِيرُ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۷۴]

اشاره

يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهُمُوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا وَمَا نَعَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ وَإِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ (۷۴)

(منافقان) به خدا سوگند می خورند که (سخنی کفر آمیز) نگفته اند، در حالی که قطعاً سخن کفر (آمیز) گفته اند و پس از اسلام آوردنشان کافر شدند و تصمیم به کاری (کشتن پیامبر) گرفتند که به آن دست نیافتند. و جز اینکه خداوند و پیامبرش آنان را از لطف خویش بی نیاز کرده، عیبی (برای پیامبر و مؤمنین) نیافتند (با این حال) اگر توبه کنند، برایشان بهتر است و اگر روی بگردانند، خداوند آنان را در دنیا و آخرت به عذابی دردناک گرفتار می کند و در روی زمین هیچ دوست و یاورى برایشان نخواهد بود.

نکته ها:

در آیه ی ۶۶، از قول پیامبر به منافقان چنین آمده بود: «كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ»، در این آیه خداوند می فرماید: «كَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ»؛ پیامبر صلی الله علیه و آله تعبیر «ایمان» داشت و خداوند تعبیر «اسلام»، زیرا پیامبر طبق ظاهر، آنان را مؤمن می دانست، اما خداوند آگاه از اسرار، آنان را مسلمان می داند، نه مؤمن. (۱)

آیه، شامل همه ی توطئه هایی می شود که منافقان بر ضد پیامبر و اسلام داشتند، ولی اغلب تفاسیر شیعه و سنی به توطئه ی «لیله العقبه» اشاره کرده اند که منافقان برای کشتن پیامبر در گردنه ای کمین کردند تا شتر پیامبر را رم دهند، اما توطئه ی آنها

ص: ۱۰۸

کشف شد و به مقصود خود نرسیدند. «هَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا» نقل شده است که هنگام سخنرانی پیامبر صلی الله علیه و آله در تبوک، منافقی به نام حلاس گفت: اگر پیامبر راست بگوید، ما از الاغ بدتریم. یکی از اصحاب (عامر بن قیس) این جسارت را به پیامبر خبر داد. رسول خدا صلی الله علیه و آله احضارش کرد. او انکار می کرد و عامر می گفت که دروغ می گوید و او چنین گفته است. به دستور پیامبر، هر دو نزدیک منبر سوگند یاد کردند، اما با نزول این آیه، منافق رسوا شد. (۱)

پیام ها:

۱ دروغگویی و سوگند دروغ، از نشانه های منافق است. «يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ» ۲ منافقان ناسپاسند، آنان در سایه ی اسلام به جایی رسیده اند، اما دست از عیب جویی و بدگویی بر نمی دارند. «وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ...» ۳ آوردن نام رسول الله در کنار نام خدا و نسبت دادن کاری به هر دو، شرک نیست. «أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ» ۴ سرچشمه ی فضل، تنها خداست. «مِنْ فَضْلِهِ»، و فرمود: «من فضلها» (۲) ۵ اسلام، علاوه بر تربیت فکری و اخلاقی، وضع مادی زندگی را نیز بهتر کرد.

«أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ»

۶ راه توبه حتی برای آنان که نقشه قتل پیامبر را کشیدند، باز است. «فَإِنْ يَتُوبُوا» ۷ منافقان، در دنیا نیز عذاب می شوند، چون نظام علل و اسباب جهان بر پایه ی صدق است. «يُعَذِّبُهُمْ» ... «فِي الدُّنْيَا» (گندم از گندم بروید، جو ز جو) ۸ عذاب منافقان در دنیا؛ بی پناهی، سرگردانی و وحشت درونی است که همواره مضطربند. (۳) «يُعَذِّبُهُمْ» ... «فِي الدُّنْيَا» ۹ منافقان سرانجام بی یاورند، تشکیلاتشان فرو می ریزد، منزوی و تحقیر

ص: ۱۰۹

۱-۱. تفسیر المیزان.

۲-۲. نظیر آیه ی ۶۲ همین سوره: «اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضَوْهُ» و فرمود: «یرضوهما».

۳-۳. «يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ» منافقون، ۴.

می شوند، نه از حمایت مردم برخوردارند و نه از حمایت حکومت ها. «مَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ»

[سوره التوبه (۹): آیات ۷۵ تا ۷۶]

اشاره

وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهُ لَئِنْ آتَانَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ (۷۵) فَلَمَّا آتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ (۷۶)

و برخی از آنان با خدا پیمان بسته بودند که اگر خداوند از فضل خویش به ما عطا کند، حتماً صدقه (زکات) خواهیم داد و از نیکوکاران خواهیم بود.

پس چون خداوند از فضل خویش به آنان بخشید، بدان بخل ورزیدند و (به پیمان) پشت کرده و روی گردان شدند.

نکته ها:

مسلمان فقیری از مدینه، (ثعلبه بن حاطب) از پیامبر صلی الله علیه و آله درخواست کرد تا دعا کند خداوند او را ثروتمند کند. حضرت فرمود: مال اندکی که شکرش را ادا کنی بهتر از مال زیادی است که از عهده ی شکرش برنیایی. ثعلبه گفت: اگر خدا عطا کند، همه ی حقوق واجب آن را خواهم داد.

به دعای آن حضرت، ثروتش افزون شد تا آنجا که دیگر نتوانست در نماز جمعه و جماعت شرکت کند. وقتی مأمور گرفتن زکات نزد او رفت، به او گفت: ما مسلمان شدیم که جزیه ندهیم! [\(۱\)](#) فخر رازی می گوید: ثعلبه از کار خود پشیمان شد و زکات خود را نزد پیامبر آورد، ولی آن حضرت نپذیرفت.

آری، انسان نمی داند صلاح و خیرش در چیست، لذا گاهی با اصرار، چیزی را می خواهد که به زیان اوست، پس باید به داده های خدا قانع بود.

ص: ۱۱۰

شبهه این آیه در عمل نکردن به پیمان با خدا، در سوره ی اعراف آمده است:

«دَعَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِن آتَيْنَاهُمَا صَالِحًا لَنُكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ. فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ» (۱) زن و شوهری عهد کردند که اگر خداوند فرزند شایسته ای به آنان بدهد، شکر گزار او باشند، اما چون صاحب فرزند صالحی شدند، برای خدا شریک قائل شده و پیمان را از یاد بردند.

پیام ها:

۱ انسان، ناسپاس و عهد شکن است. «عَاهَدَ اللَّهَ» ... «لَنَصَّدَّقَنَّ» ، «بِخَلُّوا بِهِ» ۲ به پیمان و قول های در حال فقر و اضطرار، چندان اعتمادی نیست. «فَلَمَّا آتَاهُم» ... «بِخَلُّوا» ۳ اگر لیاقت و ظرفیت نباشد، نعمت های الهی برای انسان نعمت می شود. مالی ارزشمند است که عامل سقوط نگردد. «آتَاهُم مِنْ فَضْلِهِ» ... «تَوَلَّوْا وَ هُمْ مُعْرِضُونَ» ۴ دلبستگی به دنیا، انسان را بدفرجام می کند. کسی که در ادای زکات و صدقات بخل ورزد، کم کم از دین روی گردان می شود. «بِخَلُّوا» ... «وَ هُمْ مُعْرِضُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۷۷]

اشاره

فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ (۷۷)

۷۷/۹

سرانجام به دنبال آنکه با خدا در آنچه پیمان بسته بودند، خلف وعده کردند و بدان سبب که دروغ می گفتند، (خداوند، روح) نفاق را تا روزی که به دیدار او رسند، (روز مرگ یا قیامت)، در دل های آنان قرار داد.

پیام ها:

۱ خلف وعده با خدا و بخل نسبت به محرومان، انسان را بدعاقبت می کند.

«بِخَلُّوا بِهِ»

... «فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا»

ص: ۱۱۱

۲ نفاق، درجاتی دارد: نفاقِ زبانی، نفاقِ رفتاری و نفاقِ قلبی. «فِي قُلُوبِهِمْ» ۳ نفاق، گاهی موقت و گاهی دائمی و همیشگی است. (۱) «إِلَى يَوْمٍ يَلْقَوْنَهُ» ۴ پیمان شکنی و دروغ، روحیه‌ی نفاق می آورد. گناه، گناه می آورد. «فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا» ... «بِمَا أَخْلَفُوا» ... «وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ» ۵ سرچشمه‌ی بدبختی‌های انسان، خود اوست. «بِمَا أَخْلَفُوا»، «بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۷۸]

اشاره

أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَأَنَّ اللَّهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ (۷۸)

آیا ندانستند که خداوند، راز آنان و سخنان آهسته (و درگوشی) آنان را می داند و اینکه خداوند، به همه‌ی غیب‌ها داناست؟!

نکته‌ها:

شاید مراد از «سِرَّهُمْ»، کفر باطنی منافقان باشد و مراد از «نَجْوَاهُمْ»، توطئه‌ی گروهی آنان و مقصود از «الْغُيُوبِ»، اهداف و نیت‌های آنان باشد. (۲)

پیام‌ها:

۱ منافقان برای مخفی نگهداشتن توطئه‌های خود تلاش می کنند، ولی خداوند آنان را به اسرارشان هشدار می دهد. «أَلَمْ يَعْلَمُوا...» ۲ شناخت ناقص، سبب عملکرد ناقص است. «أَخْلَفُوا اللَّهَ مِمَّا وَعَدُوهُ» ... «أَلَمْ يَعْلَمُوا...» آری، اگر انسان بداند که خداوند از آشکار و پنهان او آگاه است، تقوایش زیاد شده، نفاقش از بین می رود و تویخ نمی شود.

[سوره التوبه (۹): آیه ۷۹]

اشاره

الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (۷۹)

ص: ۱۱۲

۱-۱. حضرت علی علیه السلام فرمودند: مراد از «یوم یلقونه»، روز قیامت است. بحار، ج ۹۰، ص ۱۳۲.

۲-۲. تفسیر فرقان.

منافقان بر مؤمنانی که (علاوه بر صدقات واجب)، داوطلبانه صدقات مستحب نیز می دهند و همچنین بر مؤمنان (تهی دستی) که جز به اندازه ی توانشان چیزی (برای انفاق و پشتیبانی از جبهه) نمی یابند، عیب می گیرند و آنان را مسخره می کنند. (بدانند که) خداوند آنان را به ریشخند می گیرد (و کیفر تمسخرشان را خواهد داد) و برای آنان عذابی دردناک است.

نکته ها:

رسول خدا صلی الله علیه و آله از مردم تقاضای کمک به جبهه کرد. توانگران کمک های شایانی کردند و ناتوانان کمک اندک داشتند. منافقان، کمک توانگران را ریایی دانسته و مورد عیب جویی و طعن قرار می دادند و کمک بی بضاعت ها را مسخره می کردند. (۱) از جمله ابو عقیل انصاری با اضافه کاری، مقصداری خرما برای کمک به جبهه نزد پیامبر آورد، منافقان او را نیز مسخره کردند.

مال و ثروت داشتن، شرط انفاق نیست، باید اخلاص، ایمان و سخاوت داشته باشیم. در آیه ی ۷۹ خواندیم که ثعلبه با آن همه ثروت، حق واجب الهی را نپرداخت و ابو عقیل که کارگری ساده بود، با اخلاص چند عدد خرما را به جبهه ی اسلام کمک کرد.

امام رضا علیه السلام فرمودند: مراد از مسخره کردن خداوند، «سَخَرَ اللَّهُ مِنْهُمْ»، آن است که خداوند کیفر استهزای آنان را می دهد. (۲)

پیام ها:

۱ مسخره کردن، کار منافقان است. خود کمک نمی کنند، کمک های دیگران را نیز زیر سؤال می برند. «الَّذِينَ يَلْمِزُونَ» مؤمنان با میل و علاقه انفاق می کنند. «الْمُطَّوِّعِينَ» (یعنی از روی رغبت)

ص: ۱۱۳

۱-۱. «يَلْمِزُونَ» که به معنای طعنه زدن است، در باره ی مؤمنان توانگر است و «فَيَسْخَرُونَ» در مورد مؤمنان تهیدست می باشد.
۲-۲. بحار، ج ۳، ص ۳۱۹.

۳ تضعیف روحیه ی کمک کنندگان به جبهه، حرام و کاری منافقانه است.

«يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ»

... «لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ» ۴ منافقان می خواهند با تبلیغات و استهزا، مردم را نسبت به جهاد دلسرد و بی انگیزه کنند. «يَلْمِزُونَ» ... «فَيَسْخَرُونَ» (۱) ۵ در دید منافقان مقدار مال مهم است، نه انگیزه ها و خصلت ها، لذا انفاق اندک را بر فقیران مؤمن، خرده می گیرند. «يَلْمِزُونَ» ... «الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ» ۶ برای برطرف کردن نیاز جامعه، باید از تمام امکانات استفاده کرد. «جَاهِدَهُمْ» ۷ مسئولیت هر کس به اندازه ی توان اوست. «لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ» ۸ به وظیفه ی خود عمل کنیم و از استهزای دشمن نهراسیم. «لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ» زیرا خداوند جزای آنان را می دهد. «سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ» ۹ کیفر باید متناسب با عملکرد باش. «فَيَسْخَرُونَ»، «سَخِرَ اللَّهُ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۸۰]

اشاره

إِسْتَغْفَرَ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الْفَاسِقِينَ (۸۰)

برای منافقان استغفار کنی یا استغفار نکنی، (یکسان است). اگر هفتاد بار برایشان آمرزش بخواهی، خداوند هرگز آنان را نخواهد بخشید. این (قهر حتمی الهی) به خاطر آن است که آنان به خدا و پیامبرش کفر ورزیدند و خدا، گروه فاسق را هدایت نمی کند.

نکته ها:

عدد هفتاد، رمز کثرت و زیادی است، نه بیان تعداد معین. یعنی هر چه برای آنان استغفار کنی بی اثر است، نه آنکه اگر مثلاً هفتاد و یک بار شد، بخشوده می شوند.

نظیر آیه ی ۶ سوره ی منافقون: «سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ»

ص: ۱۱۴

۱- ۱. در آیه ی ۷ سوره منافقون می خوانیم: «هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَيَّ مِنْ عِنْدِ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْفُضُوا» به اطرافیان پیامبر کمک مالی نکنید تا پراکنده شوند.

که عددی ذکر نشده است. در روایات نیز آمده است که پیامبر صلی الله علیه و آله فرمودند:

اگر بدانم استغفار بیش از هفتاد بار نجاتشان می دهد، استغفار می کردم. (۱)

انسان در سقوط به حدی می رسد که هیچ چیز نجاتش نمی دهد، مثل بیماری که اگر روح از او جدا شود، تلاش همه ی پزشکان اثری ندارد.

پیام ها:

۱ گناه مسخره کردن دین تا آنجاست که استغفار پیامبر صلی الله علیه و آله نیز کارساز نیست.

«فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ»

... «فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ» ۲ تا انسان خود دگرگون نشود و انقلابی در درون نیابد، دعای پیامبر نیز کارساز نیست. «فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ» ... «كَفَرُوا بِاللَّهِ» ۳ دلسوزی برای منافق لجوج، بی فایده است. «إِنْ تَشَاءُ تَغْفِرْ» ... «فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ» ۴ خداوند، در هدایت بخل ندارد، منافقان از قابلیت افتاده اند. «كَفَرُوا» ۵ کفر، مانع مغفرت، و فسق، مانع هدایت است. «كَفَرُوا»، «الْفَاسِقِينَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۸۱]

اشاره

فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعِدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ (۸۱)

به کسانی که بر خلاف (فرمان) رسول خدا، از جنگ سر باز زدند و از خانه نشستن خود (به هنگام جنگ تبوک) شادمان شدند و از اینکه با اموال و جانهای خود در راه خدا جهاد کنند، کراهت داشتند و (به دیگران نیز) گفتند در این گرما (برای جنگ) بیرون نروید! بگو: آتش دوزخ، سوزان تر است اگر می فهمیدند.

نکته ها:

شان نزول این آیه در مورد جنگ تبوک است. این آیه، سه نشانه برای منافقان ذکر

ص: ۱۱۵

کرده است: الف: از جبهه نرفتن به جای پشیمانی شادند. ب: جهاد با مال و جان بر ایشان سنگین است. ج: دیگران را از جبهه نرفتن منع می کنند.

طبق آیات گذشته، منافقان مانع کمک مالی دیگران می شدند، مطابق این آیه نیز از حضور در جبهه، تخلف می کنند و دیگران را هم دلسرد می کنند.

پیام ها:

۱ شادی به خاطر نرفتن به جبهه و تخلف از فرمان پیامبر، نشانه ی نفاق است.

﴿فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ﴾

۲ بدتر از جبهه نرفتن، شکستن قداست رهبری و تخلف از فرمان اوست.

﴿بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ﴾

نفرمود: «بمقعدهم عن الجهاد» ۳ اطاعت بی چون و چرا از رسول خدا لازم است. «بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ» ۴ مؤمن ترسو، از منافق جداست. ترسو کمک مالی می کند، میل قلبی برای جهاد هم دارد. اما منافقان، نه کمک می کنند و نه میل کمک دارند. «كَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا» ۵ منافقان برای باز داشتن مردم از جهاد، با تبلیغ دلسرد کننده و اخلال گری، مشکلاتی چون گرم بودن هوا را بهانه قرار می دهند. «قَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ» ۶ در آستانه ی جنگ باید آماده باشیم تا شایعات و سخنان دلسرد کننده ی منافقان را به سرعت خنثی کنیم. «قَالُوا»، «قُلْ» ۷ در پاسخگویی به تبلیغات دشمن، از اصطلاحات خودش استفاده کنیم. «الْحَرِّ»، «أَشَدُّ حَرًّا» ۸ یاد معاد، عامل حرکت به سوی جبهه است، «قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ» مؤمنان واقعی هرگز گرمی هوا را مانع جهاد نمی دانند.

۹ منافقان، ظاهرین اند و شناخت عمیق ندارند. «لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۸۲]

اشاره

فَلْيُضْحَكُوا قَلِيلًا وَ لْيُنْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (۸۲)

پس به سزای آنچه (با دست خود) کسب می کردند، کم بخندند و بسیار بگریند.

نکته ها:

منافقان اگر بدانند که به خاطر ترک جهاد، چه پاداش هایی را از دست داده و چه فرصت ها و نعمت هایی را کفران کرده اند، باید کمتر شادی کنند و بسیار بگرینند، گرچه گریه ی ما دام العمرشان هم در برابر گریه های طولانی قیامت، چیزی نیست!

پیام ها:

۱ ناله و گریه بر گرفتاری ها، کیفر دنیوی متخلفان از جهاد است. «فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ» ... «وَلْيُبْكِوْا كَثِيْرًا جَزَاءً» ۲ کیفر، متناسب با عمل است. «فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ» ، «وَلْيُبْكِوْا كَثِيْرًا» ۳ خنده ها و خوشی های چند روزه ی منافق، حسرت و گریه های طولانی در پی دارد. «فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ» ... «وَلْيُبْكِوْا كَثِيْرًا»

[سوره التوبه (۹): آیه ۸۳]

اشاره

فَإِنْ رَجَعَكَ اللَّهُ إِلَى طَائِفَةٍ مِنْهُمْ فَاسْتَأْذِنُواكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ (۸۳)

پس اگر خداوند تو را (پس از این جنگ) به سوی طایفه ای از منافقان بازگرداند و آنان از تو برای حرکت (به جنگ دیگری) اجازه ی خروج خواستند بگو: شما هرگز با من بیرون نخواهید شد و هرگز همراه من، با هیچ دشمنی نبرد نخواهید کرد، زیرا شما نخستین بار به نشستن در خانه راضی شدید، پس (اکنون نیز) با آنان که از فرمان تخلف کرده اند (در خانه) بنشینید!

نکته ها:

«خالف»، هم به معنای متخلف از جنگ، هم به معنای مخالف و هم به کسی گفته می شود که به خاطر پیری، بیماری و عجز، توان جبهه رفتن را ندارد.

هر کس صادقانه توبه کند، پذیرفته می شود، ولی منافقان از روی ریا، تظاهر و

انقلابی نمایی، تقاضای جبهه رفتن داشتند.

از این آیه استفاده می شود که شخص پیامبر صلی الله علیه و آله برای جنگ تبوک از مدینه خارج شد و در پایان جنگ نیز به آنجا برگشت. همچنین این آیه از برخورد آینده ی منافقان خبر می دهد، تا پیامبر چهره ی منافقانه ی آنان را رسوا کند.

پیام ها:

۱ به تقاضای منافقان برای حضور در جهاد، اعتماد نکنیم. «فَإِنْ رَجَعَكَ» ... «فَاسْتَأْذِنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا...» آنان هنگام حرکت، اجازه ی ماندن می گیرند و هنگام بازگشت، اجازه ی خروج و حرکت! ۲ بترسیم از آنان که دیروز فراری بودند و امروز داوطلب حضور در جبهه اند.

«لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا»

۳ سوء سابقه ی افراد را فراموش نکنیم. «رَضِيَ بَيْتُكُمْ بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ» ۴ منافقان را تحقیر و بایکوت کنیم. «فَافْعَلُوا مَعَ الْخَالِفِينَ» هم‌رزمی با پیامبر، توفیق الهی است که باید منافقانی را که از ترک جبهه خوشحالند، برای همیشه محروم کرد. «لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا وَ لَنْ تَقَاتِلُوا مَعِيَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۸۴]

اشاره

وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ (۸۴)

و بر مرده ی هیچ یک از منافقان نماز مگزار و (برای دعا و استغفار) بر قبرش نایست، چون آنان به خدا و پیامبرش کافر شدند و از دنیا رفتند در حالی که فاسق بودند.

نکته ها:

سیره ی رسول خدا صلی الله علیه و آله بود که در مراسم تشییع و تدفین مردگانِ مسلمان حاضر شود، برای آنان دعا کند و بر جنازه ی آنان نماز بخواند. خداوند با این آیه پیامبرش را از حضور در مراسمِ مردگانِ منافق، نهی کرد.

امام صادق علیه السلام فرمود: پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در نماز میت بعد از تکبیر چهارم، برای مرده

دعا می کردند، اما پس از نزول این آیه، دیگر چنین کاری را انجام ندادند. (۱)

پیام ها:

۱ یکی از شیوه های مبارزه با منافقان، مبارزه ی منفی است. «لَا تُصَلِّ» ، «لَا تَقُمْ» ۲ مرده ی منافق نیز باید تحقیر شود. در تشییع جنازه ی آنان شرکت نکنیم و به زیارت قبور آنها نرویم. «لَا تُصَلِّ» ، «لَا تَقُمْ» ۳ از اهرم نماز، برای تنبیه متخلفان کمک بگیریم. «لَا تُصَلِّ عَلَيَّ أَحَدٍ مِنْهُمْ» ۴ نماز میت و زیارت قبور، نشانه ی حرمت و احترام مؤمن پس از مرگ و کاری پسندیده است و چون منافق، حرمتی ندارد لذا فرمود: «لَا تُصَلِّ» ، «لَا تَقُمْ» ۵ منافق، کافر و فاسق است. «كَفَرُوا» ، «فَاسِقُونَ» ۶ عاقبت کار، مهم است. خطر وقتی است که انسان بدون توبه و در حال فسق بمیرد. «مَاتُوا وَ هُمْ فَاسِقُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۸۵]

اشاره

و لَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا وَ تَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَ هُمْ كَافِرُونَ (۸۵)

اموال و فرزندان آنان (منافقان)، تو را به شگفتی و اعجاب نیاورد! همانا خداوند می خواهد آنان را بدین وسیله در دنیا عذاب کند و در حال کفر جانشان به در آید.

نکته ها:

منافقان صدر اسلام، از مال، فرزند و امکانات فراوانی برخوردار بودند، ولی مسلمانان این گونه نبودند و خطر مجذوب شدن مسلمانان در کار بود که این آیه و آیه ی ۵۵ این سوره که با اندک تفاوتی در لفظ، مشابه این آیه است، به مسلمانان هشدار می دهد.

«زَهْوَقَ» به معنای خارج شدن همراه با سختی، تأسّف و حسرت است.

ص: ۱۱۹

۱ به خاطر امکانات و برخورداری دیگران، احساس حقارت نکنیم. «لَا تُعْجِبْكَ» ۲ مال و فرزند، گاهی مایه ی آزمایش و عذاب است، نه رفاه و خوشبختی.

«يُعَذِّبُهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا»

۳ کیفر خداوند در دنیا، گاهی با همان مظاهر دنیوی است. «يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا» ۴ مرگ، خارج شدن روح از بدن است، نه فانی شدن روح. «تَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ» ۵ یک عمر کفر و ناسپاسی باعث می شود انسان لحظه ی مرگ، کافر از دنیا برود.

«تَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَ هُمْ كَافِرُونَ»

۶ ملاک ارزشها، حسن عاقبت و با ایمان مردن است، نه زرق و برق چند روزه ی دنیوی. «تَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَ هُمْ كَافِرُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیات ۸۶ تا ۸۷]

اشاره

وَ إِذَا أَنْزَلَتْ سُورَةٌ أَنْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ جَاهَدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَأْذَنَكَ أُولُوا الطَّوْلِ مِنْهُمْ وَ قَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ (۸۶) رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَ طَبَعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ (۸۷)

و هر گاه سوره ای نازل شود که به خداوند ایمان آورید و همراه پیامبرش جهاد کنید، صاحبان ثروت (منافقان)، از تو اجازه ی مرخصی (برای فرار از جبهه) می خواهند و می گویند: ما را واگذار تا با خانه نشینان، (آنان که از جنگ معافند و باید در خانه بنشینند) باشیم.

آنان راضی شدند که با متخلفان و خانه نشینان باشند و بر دل‌های آنان مهرزده شده است، از این رو نمی فهمند.

نکته ها:

«الطَّوْلِ»

، به معنای امکانات و توانمندی، «أُولُوا الطَّوْلِ» یعنی توانگران و ثروتمندان.

مراد از «سُورَةُ» مجموعه ای از آیات است که موضوع خاصی را بیان می کند. لذا به قسمتی از یک سوره نیز «سوره» گفته شده است.

پیام ها:

۱ جهاد، لازمه ی ایمان به خداست. «آمِنُوا بِاللَّهِ وَجَاهِدُوا» ۲ پیامبر در جبهه های نبرد، پیشاپیش دیگران بود. «مَعَ رَسُولِهِ» ۳ جهاد باید با فرمان رهبر مسلمانان و همراه و همگام با او باشد. «جَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ...» ۴ ضعف، نفاق و ترس خود را از رفتن به جهاد، با اجازه ی مرخصی توجیه نکنیم. «اسْتَأْذِنَكَ» ۵ مرفهان تن پرور، از جهاد بیشتر می ترسند، به آنان امیدی نداشته باشیم.

«اسْتَأْذِنَكَ أَوْلُوا الطُّولِ»

۶ منافقان، دل مرده اند. «طَبَعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ» ۷ دنیاطلبی، رفاه زدگی و روحیه ی نفاق، دید صحیح و شناخت عمیق را از انسان می گیرد. «لَا يَفْقَهُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۸۸]

اشاره

لَكِنَّ الرُّسُولَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ جَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَأَوْلِيَّكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ وَأَوْلِيَّكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (۸۸)

ولی (در مقابل منافقان رفاه طلب و گریزان از جنگ)، پیامبر و مؤمنان همراه او، با اموال و جانهایشان جهاد کردند و اینانند که همه ی خیرات و نیکی ها برای آنان است و همانانند رستگاران.

پیام ها:

۱ از شرکت نکردن منافقان و مرفهان در جنگ، نگران نباشیم. «لَكِنَّ الرُّسُولَ...» ۲ منافقان مپندارند با نیامدنشان به جهاد، اسلام بی یاور می ماند. «لَكِنَّ الرُّسُولَ...»

ص: ۱۲۱

۳ رهبر، پیشاپیش رزمندگان است. «الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ» ۴ تنها ایمان به پیامبر کافی نیست، همراهی با او نیز لازم است. «آمَنُوا مَعَهُ» ۵ جهاد باید در همه ی ابعاد باشد. «جَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ» ۶ رستگاری، تنها در سایه ی ایمان و جهاد است. «أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» ۷ جنگ و جهاد، مایه ی نزول خیرات و برکات الهی بر رزمندگان است. «أُولَئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ» ۸ مجاهدان رستگارند، چه پیروز شوند و چه در ظاهر شکست بخورند.

﴿جَاهِدُوا﴾

، «الْمُفْلِحُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۸۹]

اشاره

أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (۸۹)

خداوند برای آنان باغهایی (در بهشت) آماده ساخته که نهرها از پای (درختان) آنها جاری است، و در آنجا جاودانند. این همان رستگاری بزرگ است.

پیام ها:

۱ پاداش مجاهدان، از پیش آماده شده است. «أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ» ۲ بهشت، آفریده شده و هم اکنون موجود است. «أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ» ۳ از غرائز و خواسته های طبیعی، در راه رشد و هدایت استفاده کنیم. (انسان به طور طبیعی خواهان باغها و نهرهاست) «جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ» ۴ اقامت دائمی در بهشت رحمت الهی، سعادت واقعی است. «الْفَوْزُ الْعَظِيمُ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۹۰]

اشاره

وَلِجَاءِ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (۹۰)

بادیه نشینانی که (از شرکت در جنگ) معذور بودند، (نزد تو) آمدند تا به آنان اذن داده شود (که در جنگ شرکت نکنند)، ولی کسانی که به خدا و پیامبرش

دروغ گفتند (و عذری نداشتند)، از جنگ باز نشستند. بزودی به کسانی از آنان که کفر ورزیدند، عذابی دردناک خواهد رسید.

نکته ها:

کلمه ی «الْمُعْذِرُونَ» هم می تواند به معنای «معتذرون» و عذرخواهان واقعی باشد که عذر موجه دارند و هم به معنای کسانی که عذر تراشی می کنند. (۱)

برخی عذر واقعی داشتند و برای آن جهت مرخصی می گرفتند، ولی برخی بدون عذر، در جهاد شرکت نکردند که عذاب برای این گروه است.

«الْأَعْرَابِ»

، بادیه نشینان را می گویند که در بیابان ها زندگی می کنند و از تمدن شهری دور مانده اند.

پیام ها:

۱ در جنگ تبوک فرمان بسیج عمومی بود که هر کس شرکت نمی کرد باید عذرش را خدمت پیامبر بیان می کرد و رسماً اجازه می گرفت. «جَاءَ الْمُعْذِرُونَ» ۲ جهاد، امری حکومتی است نه فردی، لذا هم حضور در جبهه و هم ترک آن باید با اجازه ی رهبر مسلمانان باشد. (۲) «جَاءَ الْمُعْذِرُونَ» ... «لِيُؤْذَنَ لَهُمْ» ۳ آنان که به فریضه ی جهاد، بی اعتنایی کرده و در پی فرارند، در ایمانشان دروغ می گویند. «كَذَّبُوا» ۴ دروغ، تنها با زبان نیست، عمل انسان نیز گاهی نشان دروغ بودن ادعاست.

«قَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا»

۵ بهانه جویان برای گریز از تکلیف، بزودی تنبیه می شوند. «الْمُعْذِرُونَ» ... «سَيُصِيبُ» ... «عَذَابٌ أَلِيمٌ»

ص: ۱۲۳

۱- ۱. به اصطلاح ادبیات عرب، یا از باب تفعیل است که عذر دروغ آوردن است و یا از باب افتعال و عذر واقعی داشتن است. تفسیر راهنما.

۲- ۲. در مورد حضور در جبهه در آیات قبل خواندیم: «فَاسْتَأْذِنُوا كَلِمَةً لِّلْخُرُوجِ فَمَنْ لَّمْ يَخْرُجْ مَعِيَ أَلِدًا»

اشاره

لَيْسَ عَلَى الضُّعْفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَىٰ وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَّحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۹۱)

بر ناتوانان و بیماران (که نمی توانند در جهاد شرکت کنند) و تهیدستانی که چیزی برای خرج کردن (در راه جهاد) نمی یابند، ایرادی نیست، به شرط آن که خیرخواه خدا و پیامبرش باشند، (و از آنچه در توان دارند مضایقه نکنند). (زیرا) بر نیکوکاران راه سرزنش و مؤاخذه ای نیست و خداوند بخشنده ی مهربان است.

نکته ها:

پیر مردی نابینا خدمت پیامبر آمد و عرض کرد: کسی را ندارم که دستم را گرفته و به جبهه ببرد. ناتوان و سالمندم. آیا عذر می پذیرفته است؟ پیامبر سکوت کرد، تا آنکه این آیه نازل شد.

شگفتا از عاشقان اسلام که با وجود پیری و نابینایی، باز هم وجدانشان آرام نیست و برای ترک جبهه، از پیامبر سؤال می کنند! ممکن است مراد از ناداری این باشد که آنان نمی توانند بدون حضور خود در خانواده، هزینه ی زندگی زن و فرزند خود را تأمین کنند و اگر به جبهه بروند، آنان گرسنه می مانند. (۱)

در اسلام فرمان حَرَجی و فوق طاعت نیست، اسلام انعطاف پذیر است و بن بست ندارد. امام صادق علیه السلام فرمود: هر کاری را که انسان نتواند انجام دهد، تکلیف ندارد و سپس این آیه را تلاوت فرمودند. (۲)

پیام ها:

۱ تکالیف الهی به قدر توان بشر است. «لَيْسَ عَلَى الضُّعْفَاءِ» ... «حَرَجٌ» (ضعیفان و

ص: ۱۲۴

۱-۱). تفسیر راهنما.

۲-۲). تفسیر نور الثقلین؛ کافی، ج ۱، ص ۱۶۵.

بیماران که ناتوانی جسمی دارند، از جهاد با جان و فقیران که ناتوانی مالی دارند، از جهاد با مال معاف اند) ۲ خیرخواهی هرگز ساقط نمی شود، ناتوانان نیز به نحوی که می توانند حمایت کنند. حتی نابینای سالمند، به دعای با زبان و قلب و خیرخواهی برای رزمندگان، موظف است. «إِذَا نَصَّحُوا» ۳ آنان که از جهاد معذورند، ولی علاقه به آن دارند، از نیکوکارانند. «الْمُحْسِنِينَ» ۴ از آنان که بدون قصور و کوتاهی و با داشتن انگیزه ی خوب، زیانی سرزند، مؤاخذه نمی شود و تاوانی نمی پردازند. (۱) «مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۹۲]

اشاره

وَ لَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَّ أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ (۹۲)

و نیز (اشکالی نیست) بر آنان که چون نزد تو آمدند تا آنان را برای شرکت در جبهه بر مرکبی سوار کنی، گفتی: چیزی نمی یابم که شما را بر آن سوار کنم و آنان (از نزد تو) برگشتند، در حالی که چشمانشان از اندوه، اشکبار بود که چرا چیزی ندارند که خرج جهاد کنند. (آری، بر این گونه فقیران عاشق جهاد، برای نرفتن به جبهه گناهی نیست)

نکته ها:

در آیه ی قبل، سخن از کسانی بود که توان مالی برای کمک به جهاد نداشتند و در این آیه سخن از فقیرانی است که به خاطر فقر، مرکبی برای حضور در جبهه ندارند لذا غصه می خورند و اشک می ریزند، به این جهت در پاداش رزمندگان شریکند.

چنان که حسن بصری می گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله به رزمندگان جنگ تبوک می فرمود:

ص: ۱۲۵

۱- ۱). مثل کارمند امینی که هنگام جا به جایی پول بانک، گرفتار سارقین شود، یا باربری که هنگام حمل بار، دچار حادثه شود. بنا بر این هر گونه اقدام اصلاحی که با انگیزه ی نیک و بی غرضانه انجام شود و حوادث و زیان های پیش بینی نشده پیش آید، نباید تاوان پرداخت شود. در فقه نیز قاعده ای به نام «احسان و نفی حرج» می باشد.

در هر مالی که خرج کردید و هر آسیبی که دیدید، گروهی از جاماندگان در مدینه با شما شریکند، چون قلباً علاقمند به شرکت در جبهه بودند. (۱)

پیام ها:

۱ تأمین امکانات جنگی رزمندگان، به عهده ی حکومت است. «أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ» ۲ ارزش انسان ها، به انگیزه ها و روحیات آنان است، نه تنها حرکت و امکانات مادی و مالی. «أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ» (آیه کسانی را می ستاید که پول و امکانات ندارند، ولی ایمان و سوز و شور جبهه رفتن دارند) ۳ مؤمن از شرکت نداشتن در جبهه، ناراحت و گریان است. «تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ» «جزء ۱۱»

[سوره التوبه (۹): آیه ۹۳]

اشاره

إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْيَاءٌ رَضُوا بَأْنَ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (۹۳)

راه (ایراد و مؤاخذه)، تنها بر کسانی است که در عین توانگری و ثروتمندی، از تو اذن می خواهند (که به جبهه نروند) و راضی شده اند که با متخلفان باشند.

خداوند بر دل‌هایشان مهر زده است، از این رو نمی دانند.

نکته ها:

تفاوت مؤمن و منافق تا به کجاست! در آیه ی قبل دیدیم مؤمن از اینکه وسیله ای برای رفتن به جبهه ندارد گریه می کند و اشک می ریزد، «أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ» ولی در این آیه می خوانیم که منافقان ثروتمند، برای ترک جبهه اصرار دارند و از پیامبر اجازه می خواهند!!

ص: ۱۲۶

پیام ها:

۱ فقیر و غنی، در رفتن به جبهه یکسان اند و ثروت، نه امتیازی برای ترک جبهه است و نه عذر و بهانه ای برای آن. «...عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَ هُمْ أَغْيَاءٌ» ۲ شانه خالی کردن از مسئولیت، موجب بدفرجامی و از دست دادن شناخت صحیح می شود. «طَبَعٌ»، «لَا يَعْلَمُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۹۴]

اشاره

يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَأْنَا اللَّهُ مِنْ أَنْبَارِكُمْ وَ سَيَّرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَ رَسُولُهُ ثُمَّ تَرُدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ فَيُبَيِّنُكُمْ لِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (۹۴)

هنگامی که از جهاد برگشتید، (منافقان متخلف از جنگ تبوک)، برای شما عذر می آوردند. بگو: عذر تراشی نکنید، ما هرگز حرف شما را باور نمی کنیم، خداوند ما را از اخبار (و احوال) شما آگاه کرده است. خداوند و پیامبرش عملکرد شما را می بینند، آن گاه نزد خدایی که دانای پنهان و آشکار است باز گردانده می شوید و او شما را به آنچه می کردید، آگاه خواهد کرد.

نکته ها:

حدود هشتاد نفر از منافقان، در جنگ تبوک شرکت نکردند، و هنگامی که پیامبر و مسلمانان از جنگ بازگشتند، برای توجیه کار خود، بهانه های مختلفی را مطرح کردند. آیه نازل شد که آنچه را می گویند باور نکنید و آنها را به خدا واگذارید.

پیام ها:

۱ مسلمانان باید چنان مقتدر باشند که متخلفان، خود را موظف به عذرخواهی کنند. «يَعْتَذِرُونَ» ۲ با منافقان عذر تراش، قاطعانه برخورد کنیم. «لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ» ۳ خداوند از راه غیب، پیامبرش را از اخبار منافقان و اعمال مردم آگاه می سازد.

۴ پس از پایان جنگ، عذر و بهانه تراشی ها آغاز می شود. «يَعْتَذِرُونَ» ... «إِذَا رَجَعْتُمْ» ۵ علم خدا نسبت به غیب و شهود، پیدا و پنهان، یکی است و چیزی از او پنهان نیست. «عَالِمِ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ» ۶ یادآوری قیامت، از بهترین عوامل سازنده ی انسان است. «تُرَدُّونَ»، «فَيَبِّئُكُمْ» ۷ انسان در برابر تمام کارهای خود مسئول است و قیامت، روز رسوایی است.

«فَيَبِّئُكُمْ...»

[سوره التوبه (۹): آیه ۹۵]

اشاره

سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لَتُعَرِّضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رِجْسٌ وَمَا وَاهُمْ جَهَنَّمَ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (۹۵)

هنگامی که از جهاد نزد منافقان بازگشتید، برای شما به خدا سوگند می خورند تا از (گناه و سرزنش) آنان چشم بپوشید. پس، از آنان اعراض و دوری کنید که آنان پلیدند و به خاطر آنچه بدست خود کسب می کرده اند، جایگاهشان دوزخ خواهد بود.

نکته ها:

اعراض، یا بر اساس بزرگواری و گذشت است، یا بر اساس قهر و بی اعتنایی، و در این آیه، به هر دو معنی به کار رفته است؛ منافقان درخواست اعراض و چشم پوشی از خطا داشتند، خداوند دستور اعراض قهرآمیز داد. (۱)

رسول خدا صلی الله علیه و آله پس از بازگشت از تبوک، فرمان داد تا مردم با منافقان تارک جبهه، معاشرت نکنند. (۲)

در آیه ی قبل، عذر و بهانه شان پذیرفته نشد، در این آیه چون در موضع ضعف و ذلت قرار گرفتند، به سوگند متوسل شده اند.

ص: ۱۲۸

۱-۱. تفسیر کبیر فخر رازی.

۲-۲. تفسیر مراغی.

۱ به هر سوگندی نباید اعتماد کرد. «سَيَخْلِفُونَ بِاللَّهِ» ... «فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ» ۲ منافقان از مقدّسات و نام خدا، سوء استفاده می کنند. «سَيَخْلِفُونَ بِاللَّهِ» ۳ مسلمانان باید اهل تولّی و تبرّی و موضع گیری باشند. «فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ» ۴ با تارکان بدون عذر جبهه و جهاد، قطع رابطه کرده و آنان را بایکوت و منزوی و عرصه را بر آنان تنگ کنیم. «فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ» ۵ از افراد و محیط فاسد، فاصله بگیریم. چون روحیه ی نفاق و عیوب انسانی، به افراد دیگر منتقل می شود. «فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رِجْسٌ» ۶ نفاق، پلیدی باطن و بیماری روح است. «إِنَّهُمْ رِجْسٌ» ۷ دوزخ، کیفر و نتیجه ی عملکرد خود انسان است، نه انتقام الهی. «جَزَاءٌ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۹۶]

اشاره

يَخْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ (۹۶)

برای شما سوگند می خورند تا شما از آنان راضی شوید. (بدانید که شما هم) اگر از آنان راضی شوید، قطعاً خداوند از گروه فاسق، خشنود نخواهد شد.

نکته ها:

شاید سوگندشان در آیه قبل، برای آن بوده که متعزّض آنان نشوند، در این آیه علاوه بر صرف نظر و عدم تعرّض مسلمانان، خواهان رضایت قلبی آنان نیز هستند. «لِئِمْرَضُوا عَنْهُمْ» منافقان، برای رضایت قلبی مسلمانان ارزشی قائل نبودند، اصرارشان بر رضایت، تنها برای مصون ماندن از عکس العمل قهرآمیز مسلمین بود، تا بتوانند پایگاه اجتماعی و نفوذ خود را در جامعه حفظ کنند! پیامبر صلی الله علیه و آله فرمودند: «من التمس رضی الله بسخط الناس رضی الله عنه و أَرْضَىٰ عنه الناس و»

من التمس رضی الناس بسخط الله سخط الله عليه و أسخط علیه الناس» کسی که به قیمت خشم مردم، در پی رضای خدا باشد، خدا از او راضی می شود و مردم را هم از او راضی می سازد، و هر کس با خشم خدا در پی جلب رضایت مردم باشد، خداوند از او ناراضی می شود و دل مردم را هم از او خشمگین و ناراضی می کند. (۱)

پیام ها:

۱ منافقان، در پی جلب نظر مردم و حفظ پایگاه خود در میان مردمند و کاری به رضای خدا و توبه ندارند. «لَتَرْضَوْا عَنْهُمْ» ۲ در پی جلب رضای الهی باشیم، نه رضای مردم که گذشت مردم مهم نیست، عفو و قهر الهی مهم است. «فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضِي» ۳ چون خدا از منافقان راضی نیست، آنان که از منافقان راضی شوند، راهشان را از خدا جدا کرده اند. «فَإِنْ تَرْضَوْا» ... «فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضِي» ۴ جلب رضای مؤمنین در همه جا، مستلزم جلب رضای خدا نیست. «فَإِنْ تَرْضَوْا» ... «فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضِي» ۵ هرگز از فاسق، مادامی که در فسق است، راضی نشوید. «فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضِي عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۹۷]

اشاره

الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَ نِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ وَ اللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (۹۷)

بادیه نشینان عرب (به خاطر دوری از تعلیم و تربیت و سخنان پیامبر)، در کفر و نفاق شدیدترند و به اینکه حدود آنچه را خدا بر پیامبرش نازل کرده ندانند سزاوارتر، و خداوند دانا و حکیم است

ص: ۱۳۰

یعنی بادیه نشینان. مفرد آن «اعرابی» است، نه «عرب».

اعرابی بودن به معنای دوری از فرهنگ دینی و تعالیم مکتب است. کلمه ی «اعراب» ده بار در قرآن آمده و جز یک مورد، بقیه ی موارد، مثل روایات، نکوهش آمیز است.

در حدیث آمده است: «تفقهوا فی الدین فانه من لم یتفقه فی الدین فهو اعرابی» دین شناس شوید، چون هر که فهم عمیق دینی نداشته باشد، اعرابی است. در حدیث دیگری نیز می خوانیم: «نحن بنو هاشم و شیعتنا العرب و سایر الناس اعراب» یاران و پیروان ما عرب اند و دیگران اعرابند. (۱)

□
مردم عصر پیامبر صلی الله علیه و آله دو گروه بودند: شهرنشین و بادیه نشین. چون آیات قبل درباره ی پیروزی مسلمانان در جنگ تبوک بود، این آیه شاید اشاره به این باشد که از بادیه نشینان جاهل و همجوار، غافل نباشید که ممکن است گاهی با تحریک دشمنان، دست به آشوب بزنند.

۱ بادیه نشینی، موجب دوری از فرهنگ و آداب دینی می شود. «الْمَاعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا» ۲ محیط اجتماعی و فرهنگی انسان، در بینش و موضع گیری او در مورد حقایق و معارف مؤثر است. «الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا» ۳ افراد ناآگاه و دور از فرهنگ، گاهی آلت دست کافران و منافقان قرار می گیرند و از خود آنها هم بی منطق تر می شوند. «الْمَاعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَ نِفَاقًا» ۴ کفر و نفاق، درجاتی دارد. «أَشَدُّ كُفْرًا وَ نِفَاقًا» ۵ یکی از عوامل کفر و نفاق، ناآگاهی است. «أَشَدُّ كُفْرًا» ... «أَلَّا- يَعْلَمُوا» ۶ دانستن احکام دین، لازم است و گر نه اعرابی هستیم. «يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ» ۷ شهرنشینان جاهل به حدود الهی، به منزله ی اعراب و بادیه نشینان، بلکه بدتر

از آنان هستند. «أَلَا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۹۸]

اشاره

وَ مِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَائِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (۹۸)

بعضی از بادیه نشینان، کسانی هستند که آنچه را انفاق می کنند، (به خاطر نفاق یا ضعف ایمان)، ضرر حساب می کنند و برای شما پیش آمدهای بد را انتظار می کشند. بر خود آنان پیش آمد بد باد! و خداوند شنوا و داناست.

نکته ها:

«مَغْرَمًا»

از «غرامت»، به معنای ملازمت است. به بدهکار و طلبکار که یکدیگر را رها نمی کنند، «غریم» گفته می شود. و به بدهکاری که ملازم انسان است تا آن بدهی را بپردازد، «مغرم» گویند.

«الدَّوَائِرَ»

جمع «دائره»، حوادثی است که از هر طرف انسان را احاطه می کند.

پیام ها:

۱ منافق و آنکه علم و ایمان به حدود الهی و فرهنگ اسلامی ندارد، انفاق را ضرر می پندارد. «يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا» ۲ منافق، حسود است و برای دیگران جز شر نمی خواهد. «يَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَائِرَ» ۳ کسی که برای دیگران تمنای شر دارد، خودش گرفتار آن می شود. «يَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَائِرَ، عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ» ۴ خداوند، به گفته ها و خصلت های انسان آگاه است. «اللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۹۹]

اشاره

وَ مِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرْبَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَ صَالِحَاتٍ الرَّسُولِ أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ (۹۹)

ص: ۱۳۲

اما برخی از عربهای بادیه نشین، کسانی هستند که به خداوند و روز قیامت ایمان دارند و آنچه را انفاق می کنند، وسیله ی قرب به خدا و (جلب) دعا و صلوات رسول می دانند. آگاه باشید که همین انفاق ها، برای آنان موجب قرب است. بزودی خداوند آنان را در رحمت خویش وارد می کند. همانا خداوند آمرزنده و مهربان است.

پیام ها:

۱ اگر گروهی را سرزنش می کنیم، خوبان آنها را فراموش نکنیم. بدنبال «الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا» می فرماید: «وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ...» ۲ بادیه نشینی و محیط اجتماعی، اختیار رشد را از انسان نمی گیرد. «وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَن يُؤْمِنُ بِاللَّهِ...» ۳ ایمان، زمینه ساز انفاق و آرامش است. «يُؤْمِنُ»، «يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرْبَاتٍ» ۴ از امکانات مادی برای رسیدن به قرب الهی بهره بگیریم. «يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرْبَاتٍ» ۵ آنچه موجب قرب به خداست، نیت خالص است، نه صرف عمل. مؤمن و منافق هر دو انفاق می کنند، ولی انفاق مؤمن ستوده است. «أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ» ۶ کار کردن برای جلب رضایت رسول خدا، با توحید مخالفتی ندارد. «إِنَّهَا قُرْبَةٌ» ۷ مؤمن انفاق گر، مشمول دعای رسول خدا قرار می گیرد. «صَلِّ لِمَا تَرَى الرَّسُولَ» ۸ مؤمن، غرق در رحمت الهی است، «فِي رَحْمَتِهِ» و منافق، غرق در حوادث تلخ است. «عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ» (آیه قبل) ۹ انفاق خالصانه ی بادیه نشینان که از محیط بی فرهنگ اند، بیشتر مورد تقدیر و تمجید است. «أَلَا»، «إِنَّهَا»، «فِي رَحْمَتِهِ»، «غَفُورٌ»، «رَحِيمٌ»

اشاره

وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (۱۰۰)

و نخستین پیشگامان از مهاجران و انصار و کسانی که با نیکوکاری آنان را پیروی کردند، خداوند از آنها راضی است و آنان نیز از خدا راضی، و (خدا) برای آنان باغهایی فراهم ساخته که نهرها از پای (درختان) آن جاری است، همیشه در آن جاودانه اند. این است رستگاری و کامیابی بزرگ.

نکته ها:

در این آیه، مسلمانان صدر اسلام به سه گروه تقسیم شده اند:

۱ پیشگامان در اسلام و هجرت.

۲ پیشگامان در نصرت پیامبر و یاری مهاجران.

۳ متأخران که راه آنان را ادامه داده اند.

امام صادق علیه السلام فرمودند: ابتدا خداوند نام مهاجرین با سابقه را برده، سپس نام انصار و یاوران را و سپس نام پیروان آنان را بیان نموده است. بنا بر این جایگاه و مقام هر گروه را در جای خود بیان کرده است. (۱)

به اتفاق همه ی مسلمانان، اولین زن مسلمان حضرت خدیجه و اولین مرد مسلمان به اتفاق شیعه و نظر بسیاری از اهل سنت، علی بن ابی طالب علیهما السلام است. (۲) چنان که گفته اند: میان تاریخ نویسان خلافتی نیست که علی بن ابی طالب علیهما السلام، اولین مرد مسلمان است. (۳) البته عدّه ای می گویند: ایمان نوجوانی ده ساله چه ارزشی دارد؟ در جواب آنان باید گفت: نبوت حضرت عیسی و حضرت یحیی نیز در

ص: ۱۳۴

۱- ۱). تفسیر نور الثقلین؛ کافی، ج ۲، ص ۴۱.

۲- ۲). روایات در الغدير، (ج ۳، ص ۲۲۰-۲۴۰) و احقاق الحق، (ج ۳، ص ۱۱۴-۱۲۰) آمده است.

۳- ۳). تفسیر قرطبی، ج ۵، ص ۳۰۷۵؛ به نقل از مستدرک حاکم.

کودکی بود و ارزش داشت!

پیام ها:

۱ سبقت در کار نیک، ارزش است و موقعیت پیشگامان در نهضت ها باید حفظ شود. «السَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ» ۲ همه ی مهاجران و انصار، مورد رضای الهی و ستایش قرآن نیستند، بلکه برخی چنین اند. «مِنَ الْمُهَاجِرِينَ...» (کلمه ی «مِنَ» به معنای بعض است) ۳ تنها پیروی از نیکی ها و کمالات گذشتگان ارزش است، نه هر پیروی و تبعیتی.

«اتَّبِعُوهُمْ يٰۤاَحْسَانٍ»

۴ اگر مؤمن، به قضای الهی راضی باشد، خدا هم از او راضی است. «رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ» ۵ بهشت در سایه ی ایمان، سبقت، هجرت، نصرت و تبعیت به احسان است.

«السَّابِقُونَ»

... «أَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ...»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۰۱]

اشاره

وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنَافِقُونَ وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُّوا عَلَىٰ النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُمْ مَّرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَيْنَا عَذَابٍ عَظِيمٍ (۱۰۱)

و از میان بادیه نشینان پیرامون شما، گروهی منافقند و از اهل مدینه نیز عده ای بر نفاق خو گرفته اند، تو آنان را نمی شناسی، (ولی) ما آنها را می شناسیم! بزودی آنان را دو بار عذاب خواهیم کرد، سپس به سوی عذابی سهمگین، بازگردانده می شوند.

نکته ها:

«مَرَدُّوا»

به معنای ممارست و تمرین بر کاری است تا آنجا که خصلتی را ایجاد کند.

دو بار عذاب، «سَنُعَذِّبُهُمْ مَّرَّتَيْنِ» یکی رسوایی میان مردم است و یکی سخت جان

دادن. چنان که در آیه ی ۵۰ سوره انفال آمده است: «يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ»، فرشتگان مرگ، به صورت و پشت آنان سیلی می زنند. و شاید مراد از دو بار عذاب، عذاب روحی و عذاب جسمی باشد.

پیام ها:

۱ مواظب منافقانی باشیم که در کنار و اطراف ما هستند. «حَوْلَكُمْ» ۲ کفر و نفاقِ بادیه نشینان، شدید ولی علنی است، اما نفاق شهرنشینان مرموزانه تر است. «مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ» ۳ نفاق، مراحلی دارد؛ گاهی سطحی و گاهی ریشه دار است. «مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ...» ۴ پیامبر، بدون عنایت و تعلیم الهی، غیب نمی داند. «لَا تَعْلَمُهُمْ» ۵ آنان که بر انحراف اصرار ورزند و خو بگیرند، عذابشان بیشتر است. «مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ»، «سَيُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ» ۶ منافق، در دنیا و آخرت گرفتار است و گرفتاریش چندان دور نیست. «سُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَىٰ عَذَابٍ عَظِيمٍ»

[تفسیر آیه ۱۱۰۲]

اشاره

وَ آخِرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَ آخَرَ سَيِّئًا عَسَىٰ اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

و(از اعراب) دیگرانی هستند که به گناهان خویش اعتراف کرده اند، کار خوب و بد را به هم آمیخته اند. امید است خداوند توبه ی آنان را بپذیرد(و لطف خویش را به آنان باز گرداند). همانا خداوند، آمرزنده و مهربان است.

نکته ها:

چند نفر از یاران پیامبر صلی الله علیه و آله، از شرکت در جنگ تبوک تخلف ورزیدند، آن هم نه از روی نفاق، بلکه به خاطر دل بستگی به زندگی. آیات انتقاد آمیز که نازل شد، پشیمان گشتند و خود را به نشانه ی توبه، به ستون مسجد بستند. تا آنکه خداوند توبه ی آنان را پذیرفت و رسول خدا صلی الله علیه و آله طناب را گشود و آنها آمرزیده شدند.

۱ همه ی اصحاب پیامبر عادل نبودند، برخی مرتکب سیئات هم می شدند.

«خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَ آخَرَ سَيِّئًا»

۲ انسان در میان اعمال خود نباید تنها نقاط قوتش را ببیند، بلکه باید بدنبال جبرانِ نقاط ضعف و خطاهایش باشد. «اعترفوا» ...
«خَلَطُوا» ۳ اعتراف به گناه، انتقاد از خود و داشتن کارهای خوب و صالح، زمینه ساز بخشایش الهی است. «اعترفوا»، «یتوب علیهم» ۴ گرچه خداوند وعده ی آمرزش داده، اما انسان باید میان خوف و رجاء باشد.

«عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ»

۵-خطاکار پشیمان، به امید نیازمند است و آغوش اسلام برای پذیرش او باز است. «اعترفوا» ... «إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۰۳]

اشاره

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَ تُزَكِّيهِمْ بِهَا وَ صَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَ اللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (۱۰۳)

۱۰۳/۹

از اموالشان صدقه (زکات) بگیر تا بدین وسیله آنان را (از بخل و دنیاپرستی) پاک سازی و رشدشان دهی و بر آنان درود فرست (و دعا کن). زیرا دعای تو، مایه ی آرامش آنان است و خداوند شنوا و داناست.

نکته ها:

آیه در ماه رمضان سال دوّم هجری در مدینه نازل شد و پیامبر فرمود: ندا دهند که خداوند، زکات را نیز همچون نماز واجب ساخت. پس از یک سال نیز فرمان داد که مسلمانان زکاتشان را بپردازند.

پیامبر، بر زکات دهندگان درود می فرستد؛ «صَلِّ عَلَيْهِمْ»، ولی خداوند بر مجاهدانی که در خاک و خون غلطیده و مقاومت می کنند، درود می فرستد.

ص: ۱۳۷

پیام ها:

۱ یکی از وظایف حاکم اسلامی، گرفتن زکات از مردم است. «خُذْ» ۲ اسلام، مالکیت خصوصی را می پذیرد. «أَمْوَالِهِمْ» ۳ زکات، بخش کوچکی از سرمایه ی شماست، با دلگرمی آن را پرداخت کنید.

«مِنْ أَمْوَالِهِمْ»

۴ پرداخت زکات، نشانه ی صداقت انسان در ادعای ایمان است. «صَيِّدَقَّةً» ۵ زکات، عامل پاکی روح از بخل، دنیا پرستی و مال دوستی است. «تَطَهَّرُهُمْ» ۶ زکات، موجب رشد فضایل اخلاقی در فرد و جامعه است. «تُزَكِّيهِمْ» ۷ فقر، عامل بسیاری از مفاسد است و تأمین زندگی محرومین به وسیله ی زکات، جامعه را از بخشی از مفاسد پاک می سازد. «تَطَهَّرُهُمْ» ۸ رسول اکرم صلی الله علیه و آله به مردم عادی درود و صلوات می فرستد. زیرا بها دادن به مردم، تشویق آنان به نیکی ها و شخصیت بخشیدن به آنان است. «صَلِّ عَلَيْهِمْ» ۹ رابطه ی مالیات دهنده و مالیات گیرنده باید عاطفی و معنوی باشد. «خُذْ»، «صَلِّ» ۱۰ دعای پیامبر در حق مردم مستجاب است. «صَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ» ۱۱ نگویم زکات دادن وظیفه اش بوده، ما هم تشکر کنیم. «خُذْ»، «صَلِّ عَلَيْهِمْ» ۱۲ تشویق ها لازم نیست، همیشه مادی باشد، گاهی تشویق معنوی کارسازتر است. «إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ» ۱۳ تشویق، سنگینی تکلیف را سبک می کند. «سَكَنٌ لَهُمْ» ۱۴ سرچشمه ی دستورات و تکالیف، علم الهی است. «وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۰۴]

اشاره

أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (۱۰۴)

ص: ۱۳۸

آیا ندانستند که تنها خداوند از بندگانش توبه را می پذیرد و صدقات را می گیرد و اینکه خداوند، بسیار توبه پذیر و مهربان است.

نکته ها:

برخی از آنان که در جنگ تبوک شرکت نکردند، نزد پیامبر آمده و درخواست می کردند که توبه ی آنان را بپذیرد. این آیه می فرماید: توبه پذیر خداست، نه دیگری، و صدقات و زکاتی که به پیامبر و امام داده می شود، در حقیقت گیرنده اش خداوند است.

چون پیامبر به فرمان خدا زکات می گیرد، در حقیقت خدا زکات گیرنده است.

نظیر آیه ی بیعت: «إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ» (۱) هر کس با تو ای پیامبر بیعت کند، گویا با خدا بیعت کرده است.

امام صادق علیه السلام فرمود: صدقه در دست فقیر قرار نمی گیرد، مگر آنکه در دست خدا قرار گیرد. آن گاه این آیه را تلاوت فرمود. (۲)

از امام صادق علیه السلام سؤال شد که آیا گرفتن زکات مخصوص پیامبر است یا بعد از آن حضرت نیز ادامه دارد؟ حضرت فرمودند: آری، ادامه دارد. (۳)

پیام ها:

۱ پیامبر خدا نیز حق توبه پذیری ندارد، تا چه رسد به کشیش ها و مقامات کلیسا.

این مقام، خاص خداست. «هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ» ۲ پرداخت زکات، لازمه ی توبه ی واقعی است. «يَقْبَلُ التَّوْبَةَ» ... «وَ يَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ» ۳ انقلاب درونی، مقدم بر کمک های مادی است. «يَقْبَلُ التَّوْبَةَ» ... «يَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ» ۴ توبه تنها پشیمانی نیست، به دنبال آن اصلاح و عمل لازم است. «يَقْبَلُ التَّوْبَةَ» ، «يَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ» ۵ چون گیرنده ی صدقات خداست، پس با دلگرمی بدهیم و بهترین جنس را با

ص: ۱۳۹

۱-۱. فتح، ۱۰.

۲-۲. تفسیر برهان.

۳-۳. تفسیر نور الثقلین.

بهترین شیوه بپردازیم. «أَنَّ اللَّهَ» ... «يَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ» ۶ زکات، مالیاتی اسلامی است که از قداست برخوردار است، زیرا گیرنده ی آن خداوند است. «يَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۰۵]

اشاره

وَقُلْ اِعْمَلُوا فَمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (۱۰۵)

و بگو: (هر گونه که می خواهید و می توانید) عمل کنید، که بزودی خداوند و پیامبرش و مؤمنان کار شما را می نگرند و بزودی به سوی دانای غیب و آشکار بازگردانده می شوید، پس شما را به آنچه انجام می دادید، آگاه خواهد کرد.

نکته ها:

این آیه که بیان کننده ی آگاهی خدا و پیامبر و مؤمنان از عملکرد ماست، همان عقیده ی شیعه را مبنی بر «عرضه ی اعمال» بر اولیای خدا بیان می کند. این عرضه، روزانه یا هر هفته و هر ماه انجام می گیرد و اگر اعمال ما خوب باشد، اولیای خدا از ما شاد می شوند و اگر بد باشد، نگران و اندوهگین می گردند. ایمان به این عرضه ی عمل، در ایجاد تقوا و حیا مؤثر است. امام صادق علیه السلام فرمود: ای مردم! با گناه خود، رسول خدا را ناراحت نکنید. (۱)

به گفته ی روایات، مراد از «الْمُؤْمِنُونَ»، امامان معصومند که خداوند آنان را از اعمال ما آگاه می سازد. (۲)

پیام ها:

۱ انسان در عمل آزاد است، نه مجبور. «اعْمَلُوا» ۲ توجه به اینکه اعمال ما زیر نظر خداست، مانع گناه است. «فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ»

ص: ۱۴۰

۱-۱. تفسیر کنز الدقائق.

۲-۲. تفسیر کنز الدقائق.

۳ هر چه بیننده ی اعمال بیشتر باشد، شرم و حیای انسان از خلافکاری بیشتر است، به خصوص اگر بیننده، خدا و پیامبر و مؤمنین باشند. «فَسَيَرَى اللَّهُ»، «وَأَسْأَلُهُ»، «وَالْمُؤْمِنُونَ» ۴ عمل معیار سنجش است، آنچه در دنیا بر اولیای خدا عرضه می شود عمل است، آنچه هم در قیامت مورد حساب قرار می گیرد، عمل است. «اعْمَلُوا»، «فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ»، «فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ» ۵ اعمال انسان حقایقی دارد که در قیامت برای او روشن خواهد شد. «فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ»، «فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۰۶]

اشاره

وَ آخِرُونَ مُرْجُونَ لِمَ أَمَرَ اللَّهُ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (۱۰۶)

و گروه دیگری هستند که کارشان به خواست الهی واگذار شده است یا عذابشان می کند و یا (به خاطر توبه و پشیمانی)، به آنان لطف می کند و خداوند دانا و حکیم است.

نکته ها:

«مُرْجُونَ»

از «ارجاء»، به معنای تأخیر و توقّف است، تأخیری همراه با رجاء و امید.

خداوند در این آیات سه گروه را یاد کرده است:

الف: منافقان مرموزی که در مدینه هستند و شناخته نشده اند. (آیه ۱۰۱) ب: منحرفانی که به گناه خود اعتراف کردند و امید توبه دارند. (آیه ۱۰۲) ج: منحرفانی که اصرار بر گناه ندارند و توبه نکرده اند، تکلیف آنان با خداوند است.

(آیه مورد بحث) طبق روایات، (۱) آیه ناظر به قاتلان حضرت حمزه یا جعفر طیار است که پشیمان شده و اسلام آوردند، ولی ایمان در قلبشان رسوخ نکرده تا قطعاً بهشتی باشند، یا

ص: ۱۴۱

مربوط به کسانی است که در جنگ تبوک شرکت نکردند و فقط پشیمان شدند و به زبان اعتراف نکردند.

پیام ها:

۱ دست خدا در عفو یا مجازات گنهکاران، باز است. «إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ» ۲ در تربیت خطاکاران مختلف، باید برخورد های مختلفی داشت. گروهی را باید بین بیم و امید قرار داد. «إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ» ۳ قهر یا لطف الهی، بر اساس علم و حکمت است، نه انتقام جویی! «عَلَيْمٌ حَكِيمٌ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۰۷]

اشاره

وَ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضَرَارًا وَ كُفْرًا وَ تَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَ إِزْوَاجًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَ لِيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَ اللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (۱۰۷)

و(گروهی دیگر از منافقان) کسانی هستند که مسجدی برای ضربه زدن به اسلام و برای ترویج کفر و تفرقه افکنی میان مؤمنان و کمینگاهی برای (مساعدت) به دشمنان دیرینه ی خدا و پیامبرش ساختند، و همواره سوگند می خورند که جز خیر، قصدی نداریم! (ولی) خداوند گواهی می دهد که آنان دروغگویانند.

نکته ها:

آیه، به داستان مسجد ضرار اشاره دارد که منافقان به بهانه ی افراد ناتوان و بیمار یا روزهای بارانی، در برابر مسجد قبا مسجدی ساختند که در واقع پایگاه تجمع خودشان بود، و از پیامبر در آستانه ی عزیمت به جنگ تبوک، خواستند آنجا نماز بخواند و افتتاح کند. بعد از مراجعت پیامبر صلی الله علیه و آله از تبوک، آیه نازل شد و نیت شومشان را بر ملا کرد. پیامبر فرمان داد مسجد را آتش بزنند و ویران کنند و محلّ

آن را زباله دان کنند. (۱)

طبق بعضی روایات، ساخت مسجد ضرار در مدینه، به دستور ابو عامر بود. وی که پدر حنظله ی غسیل الملائکه است، از عابدان مسیحی بود و در قبیله ی خزرج نفوذ داشت. با هجرت پیامبر صلی الله علیه و آله و گسترش و نفوذ اسلام، او به مخالفت با پیامبر پرداخت و نقش منافقانه در جنگ احد داشت. سرانجام به مکه گریخت و از آنجا به روم رفت و از پادشاه روم برای براندازی اسلام کمک خواست. شگفتا که او رهبر منافقان بود و پسرش حنظله، عاشق اسلام و پیامبر و شهید شد! (۲) هنگام دعوت پیامبر برای نماز در مسجد ضرار، سه مسأله را مطرح کردند: عشق به نماز جماعت، عشق به ناتوانان و عشق به رهبر و نماز او. و هر سه منافقانه بود.

منافقان همواره چنین بوده اند؛ در برابر موسی، سامری توطئه می کنند، در برابر مسجد نبوی، مسجد اموی می سازند و در برابر علی علیه السلام قرآن بر نیزه می کنند.

همان گونه که گوساله ی سامری را سوزاندند، مسجد منافقان را نیز می سوزاند تا درسی برای تاریخ باشد.

در کوفه و شام نیز به خاطر پیروزی یزید بر امام حسین علیه السلام مساجدی ساخته شد، که امامان ما آنها را مساجد ملعونه نامیدند!

هر گونه ضرری در اسلام ممنوع است، «لا ضرر و لا ضرار فی الإسلام» (۳) از جمله:

الف: ضررهای جانی. «لَا يُرِيدُ بِكُمْ الْعُسَيْرَ» (۴) ب: ضرر به مردم. «لَا تَعْلَمُونَ عَلَى الْإِيمَانِ وَالْعِيْدَانِ» (۵) ج: ضرر به همسر. «لَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ» (۶) د: ضرر به فرزند. «لَا تُضَارُّ وَالِدَهُ بَوْلِدِهَا» (۷) ه: ضرر به ورثه. «مَنْ بَعْدَ وَصِيَّتِهِ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرِ مُضَارٍّ» (۸)

ص: ۱۴۳

۱- ۱. تفاسیر مجمع البیان، المنار و نور الثقلین.

۲- ۲. تفسیر نمونه.

۳- ۳. وسائل، ج ۲۶، ص ۱۴.

۴- ۴. بقره، ۱۸۵.

۵- ۵. مائده، ۲.

۶- ۶. طلاق، ۶.

۷- ۷. بقره، ۲۳۳.

۸- ۸. نساء، ۱۲.

و:آموزشهای مضر. «يَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ» (۱) ز:ضرر در معاملات و بدهکاری ها. «وَلَا يُضَارُّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ» (۲) ح:ضرر به مکتب و وحدت. «اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا»

پیام ها:

۱ دشمن، از مسجد و مذهب، علیه مذهب سوء استفاده می کند، ظاهر شعارها و القاب، فرییمان ندهد! «اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا» ۲ توطئه گران می خواهند حتی از نماز پیامبر نیز به نفع خود سوء استفاده کنند.

(با توجه به شأن نزول) ۳ مسجدسازی مهم نیست، باید انگیزه های بانیان و متولیان خالص باشد. «اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَ...» ۴ در اسلام، هر گونه ضرر، ممنوع است، گرچه تحت عنوان مسجد باشد. «اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا» ۵ احترام و قداست مسجد، در شرایطی که مورد سوء استفاده دشمنان باشد، برداشته می شود. (با توجه به شأن نزول) ۶ خداوند حامی پیامبر و دین خود می باشد و از طریق وحی توطئه های منافقان را افشا می کند. «وَ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا...» ۷ هر مسجدی که عامل تفرقه میان مسلمانان باشد، مسجد ضرار است. «اتَّخَذُوا مَسْجِدًا...» «تَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ» ۸ منافقان در خدمت کفارند. «إِزْضَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ» ۹ هنگام جنگ با دشمنان خارجی، از توطئه های دشمنان داخلی غافل نشویم.

منافقان در آستانه ی جنگ تبوک از پیامبر می خواستند تا رسماً پایگاه آنها را افتتاح کند، اما پیامبر صلی الله علیه و آله، علی علیه السلام را در مدینه بجای خود گذاشت و پس از

ص: ۱۴۴

۱-۱. بقره، ۱۰۲.

۲-۲. بقره، ۲۸۲.

بازگشت، مسجد ضرار را خراب کرد.

۱۰ شکستن وحدت مسلمانان، همطراز کفر است. «كُفْرًا وَ تَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ» ۱۱ سوگند دروغ، شیوه ی منافقان است. «لِيَخْلِفَنَّ» ۱۲ فریب ادعاهای و تبلیغات حقّ به جانب دشمن را نخوریم. «إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسَيْنَ» ۱۳ دروغگویی خصلت کفار و منافقان است. «إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۰۸]

اشاره

لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمْ بُدِّعْ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رَجُلٌ أُرِيدْنَا إِلَّا الْحُسَيْنَ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ (۱۰۸)

در آن (مسجد ضرار)، هرگز (برای نماز) نایست، همانا مسجدی که از روز نخست بر اساس تقوا بنا شده، سزاوارتر است که در آن نماز برپاداری.

(زیرا) در آن مسجد، مردانی هستند که دوست دارند خود را پاک سازند و خداوند پاکان را دوست می دارد.

نکته ها:

مسجدی که از آغاز بر پایه ی تقوا، بنا نهاده شد، مسجد «قبا» است که هنگام هجرت به مدینه ساخته شد. (۱)

فخر رازی می گوید: وقتی سابقه ی تقوا، مایه ی ارزش یک مسجد است، سبقت انسان به ایمان و تقوا، بیشتر ارزش دارد و علی علیه السلام که از روز اول مؤمن بود، برتر از کسانی است که پس از سالها شرک، مسلمان شدند. (۲)

پیام ها:

۱ در مسجدی که پایگاه مخالفان نظام اسلامی است، به نماز نایستیم. «لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا»

ص: ۱۴۵

۱-۱. تفسیر نور الثقلین.

۲-۲. تفسیر کبیر فخر رازی.

۲ عبادت از سیاست جدا نیست. حتی با نماز نباید باطلی را تقویت کرد. «لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا» (تأیید کفر و نفاق و تفرقه حرام است)
 ۳ رهبر، الگوی دیگران است. پیامبر نباید وارد مسجد ضرار شود تا دیگران هم وارد نشوند. لذا خطابِ آیه به پیامبر است. «لَا تَقُمْ فِيهِ»
 ۴ رهبر جامعه باید در موضع گیری پیشگام باشد. «لَا تَقُمْ فِيهِ» ۵ اگر مردم را از رفتن به مراکز فساد باز می داریم، باید مکان های سالم و مفیدی را جایگزین و به آن راهنمایی کنیم. «لَا تَقُمْ»، «تَقُومَ» ۶ ارزش هر چیز وابسته به اهداف و انگیزه ها و نیتات بنیان گذاران آن دارد. «أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى» ۷ مسجد، زمینه ی پاکی از پلیدی های جسمی و روحی است. «فِيهِ رِجَالٌ يُجِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا» ۸ همنشینی با صالحان ارزش است. «فِيهِ رِجَالٌ...» ۹ ارزش مکان ها، بسته به افرادی است که به آنجا رفت و آمد می کنند. ارزش یک مسجد به نمازگزاران آن است، نه گنبد و گلدسته ی آن. «لَمَسِّ جِدِّ» ... «أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ»، «فِيهِ رِجَالٌ يُجِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا» ۱۰ نماز و مسجد، وسیله ی تهذیب و پاکی است. «لَمَسِّ جِدِّ» ... «يَتَطَهَّرُوا» ۱۱ علاقه به کمال و پاکی، خود یک کمال است. «يُجِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا» ۱۲ پاکان، محبوب خدایند. «يُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۰۹]

اشاره

أَفَمَنْ أُسِّسَ بُيَاتَهُ عَلَى تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ مَنْ أُسِّسَ بُيَاتَهُ عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارٍ جَهَنَّمَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (۱۰۹)

آیا کسی که بنیان (کار) خود را بر پایه ی تقوا و رضای الهی قرار داده بهتر است، یا کسی که بنیاد (کار) خویش را بر لبه ی پرتگاهی سست و فروریختنی نهاده که او را در آتش دوزخ می اندازد؟ خداوند گروه ستمگر را هدایت نمی کند.

ص: ۱۴۶

نکته ها:

آیه ی قبل، مقایسه ی مسجد ضرار و مسجد قبا بود، و در این آیه مقایسه ی بانیان آن دو مسجد است.

کلمه ی «شَفَا»[□]، به معنای لبه و کنار، «جُرْفٍ»[□]، به معنای حاشیه ی نهر یا چاه که آب زیر آن را خالی کرده و پرتگاه شده است، و «هَارٍ»[□]، به معنای سست می باشد.

پیام ها:

۱ ارزش کارها به نیت آنان است، نه ظاهر اعمال. مسجد قبا برای خدا ساخته شد و مسجد ضرار با انگیزه ی تفرقه افکنی! «أَسَسَ بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوَى»[□] ۲ بنیاد باطل بر باد است. «بُنْيَانُهُ عَلَى شَفَا جُرْفٍ هَارٍ»[□] ۳ گاهی مسجد، بانیان خود را به قعر دوزخ می افکند. «فَأَنْهَارَ بِهِ فِي نَارٍ جَهَنَّمَ»[□] ۴ سوء استفاده از مراکز مذهبی و باورهای دینی مردم، ظلم است. «الظَّالِمِينَ»[□]

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۱۰]

اشاره

لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَهُ فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (۱۱۰)

بنیانی را که منافقان بنا نهادند، همواره موجب تحیر و سردرگمی در دل‌های آنان است. (آنها راه نجاتی ندارند)، مگر آنکه دل‌هایشان (از نفاق) جدا شود (یا با مرگ، متلاشی شود) و خداوند دانا و حکیم است.

پیام ها:

۱ بنیان های اعتقادی منافقان، سست و همراه با تردید است. «بَنَوْا رِيبَهُ»[□] ۲ امراض قلبی و روحی، گاهی به صورت خصلتی پایدار و بی تغییر در می آید.

لَا يَزَالُ

... «رِيبَهُ فِي قُلُوبِهِمْ»[□] ۳ بیماری های قلبی و روحی، با توبه ی ظاهری و لفظی مداوا نمی شود. «إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ»[□]

۴ هر چند بنای نفاق ریشه کن شود، ولی آثار نفاق که در دلها ریشه دوانده، هم چنان ماندگار است، تا مرگ منافق فرا رسد. «إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ» ۵ منافقان دارای تشکیلات و پایگاه هستند. «بَيَّنَّا لَهُمْ» ۶ منافق، آرامش ندارد. «رَبِّيهِ» ۷ خداوند از انگیزه ی منافقان در ساختن مسجد ضرار آگاه است. «عَلِيمٌ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۱۱]

اشاره

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعِْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (۱۱۱)

همانا خداوند از مؤمنان، جانها و اموالشان را به بهای بهشت خریده است.

آنان در راه خدا می جنگند تا بکشند یا کشته شوند. (وفای به این) وعده ی حق که در تورات و انجیل و قرآن آمده بر عهده خداست و چه کسی از خدا به عهدش وفادارتر است؟ پس مژده باد شما را بر این معامله ای که به وسیله ی آن (با خدا) بیعت کردید و این همان رستگاری بزرگ است.

نکته ها:

دنیا، بازار است و مردم در آن معامله گر. فروشنده، مردم اند و خریدار خداوند.

متاع معامله، مال و جان است و بهای معامله بهشت. اگر به خدا بفروشند، سراسر سود و اگر به دیگری بفروشند، یکسره خسارت است.

معامله با خدا چند امتیاز دارد:

۱ خود ما و توان و دارایی ما از اوست، سزاوار نیست که به جز او بدهیم.

۲ خداوند، اندک را هم می خرد. «مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ» ۳ عیوب جنس را اصلاح می کند و رسوا نمی سازد.

۴ به بهای بهشت می خرد. خداوند در خریدن وارد مزایده می شود و نرخ را

پیشنهاد می کند که فروختن به غیر او احمقانه و خسارت است.

امام صادق علیه السلام می فرماید: برای بدنهای شما جز بهشت، بهایی نیست، پس خود را به کمتر از بهشت نفروشید. (۱)

پیام ها:

۱ با داشتن خریداری همچون خدا، چرا به سراغ دیگران برویم؟ «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ» ۲ خداوند، تنها از مؤمن خریدار است، نه منافق و کافر. «مِنَ الْمُؤْمِنِينَ» ۳ در پذیرش الهی، جهاد با جان بر جهاد مالی مقدم است. «أَنْفُسِهِمْ وَأَمْوَالَهُمْ» (جان را همه دارند، ولی همه مال و ثروت ندارند) ۴ بهشت، در سایه ی جهاد و شمشیر و تقدیم جان و مال به خداوند است. «لَهُمُ الْجَنَّةُ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ» ۵ اگر هدف از جهاد، خدا باشد، کشته شدن یا نشدن، تفاوتی نمی کند. «يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ» ۶ مؤمن همواره آماده ی رفتن به جبهه است. «يُقَاتِلُونَ» (فعل مضارع، نشانه ی استمرار و تداوم است) ۷ هدف مؤمن از جنگ، ابتدا نابود کردن باطل و اهل آن و سرانجام شهادت است. «فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ» ۸ در معامله با خدا، سود یقینی و قطعی است. «وَعِيدًا عَلَيْهِ حَقًّا» در مزایده با خداوند هر چه هست حقّ و به سود انسان است، بر خلاف دیگران که یا قصد جدی نیست یا بی انگیزه و دروغ است، یا غلو، یا از روی هوس و یا برای طرد کردن رقیب است.

۹ ارزش جهاد، مجاهدان و شهیدان، مخصوص اسلام نیست، در تورات و انجیل هم مطرح است. و اگر امروزه در آن کتاب ها نیست، نشان تحریف

ص: ۱۴۹

آنهاست. «فِي التَّوْرَةِ وَ الْإِنْجِيلِ» ۱۰ گرچه ما بر خدا حقی نداریم، اما خداوند برای ما بر عهده ی خودش حقوقی قرار داده است. «وَعَدًا عَلَيْهِ حَقًّا» ۱۱ معامله یک عقد لازم است که وفا به آن واجب است. «وَعَدًا» ، «حَقًّا» ، «أَوْفِي» ۱۲ خداوند مجاهدان مخلص را طرف معامله ی خود قرار داده است. «بِأَيْعَتُمْ» و نفرمود: «بعتم» ۱۳ بهترین بشارت، تبدیل فانی به باقی و دنیا به آخرت است و غیر آن خسارت و حسرت است. «فَاسْتَبْشِرُوا» ۱۴ در کنار انتقاد از منافقان جهاد گریز، باید از مؤمنان مجاهد تقدیر و تشکر شود. «فَاسْتَبْشِرُوا» ۱۵ بالاترین رستگاری تنها در سایه ی معامله با خداست. «ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۱۲]

اشاره

الَّذِينَ الْعَابِدُونَ أَلْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْأَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ النَّهْيُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ الْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَ بَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ (۱۱۲)

(مؤمنان مجاهد،) اهل توبه، عبادت، ستایش، سیاحت، رکوع، سجود، امر به معروف و نهی از منکر و حفظ حدود و مقررات الهی اند و چنین مؤمنانی را بشارت ده.

نکته ها:

در این آیه، نه صفت برای مؤمنان مجاهد بیان شده است: از گناهان توبه کرده، در مدار عبادت قرار می گیرند. با زبان، حمد و با پا حرکت و با بدن رکوع و سجود دارند، پس از خودسازی، با امر به معروف به اصلاح جامعه می پردازند و از مرز قوانین الهی خارج نمی شوند.

توبه از گناه، راه عبادت را باز می کند، زبان ستایشگر همراه با پویایی و تحرک،

آمادگی برای رکوع و سجود در پیشگاه خدا می آورد، و امر به معروف و نهی از منکر، حافظِ حدود الهی در جامعه است.

کلمه ی «التَّائِبُونَ»[□]، نشانه ی آن است که مؤمنانی که جان و مال خود را به خدا می فروشند، می توانند با یک انقلاب و بازسازی درونی و اعراض از کردارهای ناروای گذشته، وارد این میدان معامله با خدا شوند. (۱)

عُتِبَادِ بَصْرَى در راه مکه امام سجاد علیه السلام را دید، به حضرت گفت: «ترکت الجهاد و صعوبته و أقبلتَ إلى الحج و لینه؟» جهاد و سختی آن را رها کرده ای، به حج و آسانی آن روی آورده ای؟ آن گاه آیه ی «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى...» را خواند! حضرت فرمودند: ادامه ی آن را هم بخوان! عبَاد آیه ی «التَّائِبُونَ...» را خواند. حضرت فرمود: اگر یاران ما این صفات و کمالات را دارا می بودند، بر ما واجب بود، قیام کنیم و در آن صورت، جهاد از حج برتر بود. (۲)

در روایتی آمده است که مراد از «السَّائِحُونَ»[□] روزه داران می باشد. (۳)

پیام ها:

۱ شرط وفاداری خداوند به پیمان خود، پایداری مؤمنان بر حفظ حدود الهی است. «وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ» ... «التَّائِبُونَ...» ۲ جهاد اکبر و خود سازی، لازمه ی جهاد اصغر در جبهه هاست. «يُقَاتِلُونَ» ... «التَّائِبُونَ...» ۳ اسلام دینی جامع است، اشک را در کنار شمشیر و عبادت را در کنار سیاحت قرار داده است. «يُقَاتِلُونَ» ... «التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ» ... «السَّائِحُونَ» ۴ آنچه مطلوب است، ملکه شدن کمالات در انسان است. «التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ...» (همه ی صفات به صورت اسم فاعل آمده نه فعل، تا دلالت بر استمرار کند)

ص: ۱۵۱

۱-۱. چنان که در ماجرای کربلا، افرادی مانند زُهریر و حُر، با آنکه سابقه ی درخشانی نداشتند، ولی در یک چرخش و معامله با خدا، جان خود را تسلیم کردند و درخشیدند.

۲-۲. وسائل، ج ۱۵، ص ۴۶.

۳-۳. تفسیر نور الثقلین.

۵ تقویت روحیه ی رزمندگان اسلام، با ذکر و یاد خدا و عبادت است، نه شراب و موسیقی و... که در جبهه ی دشمن است. «يُقَاتِلُونَ»، «التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ...» ۶ شرط قبولی عبادت، توبه از گناه است. «التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ» ۷ تحرک، تلاش، سیاحت، هجرت و خودسازی، در راه کسب کمال و قرب الهی ارزش است. «السَّائِحُونَ» (مردان خدا، راکد و زمین گیر نیستند) ۸ سرباز و رزمنده ی اسلام باید اهل نماز و عبادت باشد. «يُقَاتِلُونَ»، «الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ» ۹ در مسیر کمال، اول خودسازی است، بعد جامعه سازی. «التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ» ... «الْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ...» ۱۰ درگیری با دشمن در مرزها، ما را از مفسد و منکرات داخلی غافل نسازد.

«يُقَاتِلُونَ»

«الْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ...» ۱۱ برای حفظ حدود الهی، باید هم با دشمن خارجی جنگید، هم با مفسد داخلی مبارزه کرد. «يُقَاتِلُونَ»، «التَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ»، «الْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ» ۱۲ رزمندگان برای جلوگیری از مفسد اجتماعی، بیش از دیگران مسئولند.

«يُقَاتِلُونَ»

«التَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۱۳]

اشاره

«مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولَىٰ قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ» (۱۱۳)

برای پیامبر و کسانی که ایمان آورده اند، سزاوار نیست که برای مشرکان، پس از آنکه برایشان آشکار گردید که آنان اهل دوزخند، طلب آموزش کنند، هر چند خویشاوند آنان باشند.

نکته ها:

برخی مفسران به بعضی روایات جعلی از راویان ناسالم استناد کرده و این آیه را درباره ی ابو طالب دانسته اند! در حالی که دهها دلیل و روایت بر ایمان ابو طالب

داریم. سعید بن مسیب که راوی این روایت است، دشمن علی بن ابی طالب علیهما السلام است و گناه ابو طالب هم این است که پدر علی علیه السلام است!

پیام ها:

۱ پیامبر و دیگر مسلمانان، در برابر قانون یکسان اند. «مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا» ۲ شرک، گناهی نابخشودنی است و حتی استغفار پیامبر برای مشرکان بی اثر است. «مَا كَانَ» ... «أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ» ۳ پیوندهای مکتبی، مهم تر از پیوندهای عاطفی است. نباید عواطف فامیلی بر مکتب غالب شود. «مَا كَانَ» ... «وَلَوْ كَانُوا أَوْلَىٰ قُرْبَىٰ» ۴ خویشاوندی با پیامبر، مانع دوزخ نیست. «وَلَوْ كَانُوا أَوْلَىٰ قُرْبَىٰ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۱۴]

اشاره

وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدِهِ وَعَدِّهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ (۱۱۴)

و آرمزش خواهی ابراهیم برای پدرش (عموی مشرکش که سرپرستی او را به عهده داشت)، فقط به خاطر وعده ای بود که به او داده بود، (آن هنگام که از هدایتش ناامید نبود)، پس هنگامی که برایش روشن شد، او دشمن خداست، از او بیزارای جست. همانا ابراهیم، اهل آه و ناله (از ترس خدا) و بردبار بود.

نکته ها:

در آیه ی قبل، سخن از این بود که پیامبر و مؤمنان حقّ دعا کردن برای مشرکان را ندارند، هر چند از خویشاوندانشان باشند. این آیه، پاسخ شبهه ای را می دهد که پس چرا حضرت ابراهیم، به عموی مشرک خود دعا کرد و به او وعده ی استغفار داد؟ «سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي» (۱)، این آیه می فرماید، وعده ی ابراهیم به امید هدایت او بود. اما چون عمو در حال شرک مرد، ابراهیم هم استغفار را رها کرد.

ص: ۱۵۳

سؤال: چرا حضرت ابراهیم پس از مرگ عمو هم برای او دعا می کرد؟ «رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ»؟ (۱) پاسخ: والد به پدر واقعی گفته می شود، ولی اب، به پدر، معلم، عمو، پدر زن، و جد هم گفته می شود. دعای ابراهیم برای پدر واقعی اش بوده، نه عموی مشرکش.

قرآن در یازده آیه، از عموی ابراهیم تعبیر به «أب» کرده است، تا بفهماند ابراهیم علیه السلام تحت سرپرستی چه کسی بوده، ولی تحت تأثیر قرار نگرفته است.

امام صادق علیه السلام فرمود: ابراهیم علیه السلام اهل دعا و گریه های بسیار و «لَاؤَاة» بود. (۲)

پیام ها:

۱ آنچه سبب بدگمانی به اولیای خداست، باید برطرف شود و توجیه صحیح ارائه گردد. «مَوْعِدَهُ وَعَدَّهَا» ۲ وفای به عهد، حتی نسبت به کافر هم لازم است. «مَوْعِدَهُ وَعَدَّهَا» ۳ علم انبیا محدود است. «فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ...» ۴ در برابر رفتار تند کافران، حلم خود را از دست ندهیم. (۳) «تَبَيَّرَ مِنْهُ» ... «لَاؤَاةٌ حَلِيمٌ» ۵ برائت از عمو به خاطر خدا، نشانه ی عشق و خشوع ابراهیم نسبت به خداوند است. «لَاؤَاةٌ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۱۵]

اشاره

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (۱۱۵)

خداوند بر آن نیست که قومی را بعد از آنکه هدایتشان نمود، بی راه بگذارد تا آنچه را (که باید از آن) پرهیز کنند، برایشان بیان کند. قطعاً خداوند به هر چیزی داناست.

ص: ۱۵۴

۱-۱. ابراهیم، ۴۱.

۲-۲. تفسیر نور الثقلین.

۳-۳. عموی ابراهیم او را تهدید می کرد که سنگسارت خواهیم کرد؛ «لئن لم تنته لأرجمنك» (مریم، ۴۶) ولی ابراهیم هم چنان بردبار بود.

آیه، یا بیانگر حال آنان است که مسلمان شده بودند، ولی پیش از آگاهی از وظایف خود از دنیا رفتند. (۱) یا اشاره به آیه ی قبل و لزوم تبری از دشمن خداست که اگر پس از این هشدار، بی تفاوت باشید، خودتان هم گمراه شده به دشمنان خدا ملحق می شوید، و ممکن است آیه برای رفع نگرانی کسانی باشد که قبل از علم به حرمت استغفار برای مشرکان، برای آنان استغفار می کردند.

امام رضا علیه السلام فرمود: خداوند بر امام واجب کرده است که هر گاه نگران مرگ خود شد، امام معصوم بعدی را برای مردم معرفی کند، سپس این آیه را تلاوت کرد. (۲)

پیام ها:

۱ اگر حدود الهی را رعایت نکنیم، خطر گمراهی در پیش است. «لِيُضِلَّ قَوْمًا...» «حَتَّى يُبَيِّنَ لَهُمْ» ۲ اضلال خدا، کیفر بی اعتنایی به هدایت اوست. مخالفت آگاهانه با رهنمودهای الهی، زمینه ی سلب هدایت خداوند است. «مَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ...» «حَتَّى يُبَيِّنَ» ۳ کیفر الهی، پس از تبیین و روشنگری و اتمام حجت است. «حَتَّى يُبَيِّنَ» ۴ هدایت الهی کامل است و علاوه بر بیان اسباب سعادت، عوامل خطر را نیز هشدار می دهد. «يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ» امام صادق علیه السلام فرمود: خداوند اسباب رضایت و غضب خود را به مردم می شناساند. (۳)

۵ دستور الهی بر پرهیز از چیزی، از علم و حکمت او سرچشمه می گیرد. «إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ»

ص: ۱۵۵

۱-۱. تفسیر مجمع البیان.

۲-۲. تفسیر نور الثقلین.

۳-۳. کافی، ج ۱، ص ۱۶۳.

اشاره

إِنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ (۱۱۶)

همانا حکومت آسمان ها و زمین تنها از آن خداست، زنده می کند و می میراند و شما را جز خداوند، هیچ سرپرست و یاورى نیست.

پیام ها:

۱ زنده کردن و میراندن، حیات و مرگ دلها (هدایت و ضلالت)، به دست خداست. «يُحْيِي وَيُمِيتُ» ۲ به جای تحکیم روابط با خویشاوندان مشرک، به فکر رابطه با خدایی باشید که مالک آسمان ها و زمین است و آنها در برابر این خدا، قدرت هیچ گونه نصرتی ندارند. «لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ» ... «مَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ...»

اشاره

لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْمُنْهَرِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَؤُفٌ رَحِيمٌ (۱۱۷)

همانا خداوند، لطف خود را بر پیامبر و مهاجران و انصاری که او را در لحظه ی دشوار (جنگ تبوک) پیروی کردند، سرازیر نمود، پس از آنکه نزدیک بود دلهای بعضی از آنان منحرف شود (و در جبهه حضور نیابند). سپس خداوند لطف خود را به آنان باز گرداند، همانا او به آنان رءوف و مهربان است.

نکته ها:

جنگ تبوک دشواری های بسیار داشت از جمله: دوری راه، گرمی هوا، فصل چیدن میوه ها و محصولات، و هیبت و قدرت دشمن. لذا بعضی ها که از منافقان نبودند، سایه بان منزل و آب خنک و همسر را بر جبهه و مشقات راه ترجیح دادند و نرفتند، مثل ابو خثیمه که چون متنبه شد، تلاش کرد و پس از چند روز تأخیر، خود را به

پیامبر صلی الله علیه و آله و مسلمانان رساند.

منافقان در جنگ تبوک سه گروه بودند:

۱ عده ای به بهانه ی مفتون شدن به دختران زیبای رومی، به جبهه نرفتند.

۲ جمعی مردم را از رفتن دلسرد می کردند.

۳ بعضی گرمی هوا را بهانه می آوردند، یا اجازه ی ماندن می گرفتند.

امّا در مقابل، عده ای عاشقانه همراه پیامبر صلی الله علیه و آله رفتند و اگر وسیله ی سفر نداشتند، از اندوه، اشک می ریختند. داستان عقب ماندن ابو ذر غفاری که بالاخره خود را به پیامبر رساند، مربوط به همین ماجراست.

در جنگ تبوک، کار چنان سخت شد که گاهی یک خرما را چند نفر می مکیدند (۱) شاید به دلیل این آیه و آیه ی بعد که پذیرش توبه مطرح است، نام این سوره را علاوه بر برائت، توبه نیز گفته اند.

پیام ها:

۱ خداوند، پیامبر و رزمندگان را در صحنه های خطرناک، مورد لطف خاصّ خویش قرار می دهد. «تَابَ اللَّهُ...» ۲ همه ی انسان ها، حتّی پیامبران، به لطف الهی نیازمندند. «تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَ الْمُّهِاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ» ۳ توبه ی الهی، به معنای لطف خاصّ او به پیامبر و مؤمنان است که گاهی در قالب عفو و بخشش نسبت به گنهکاران جلوه می کند. «تَابَ اللَّهُ» ۴ نشانه ی ایمان واقعی، اطاعت از رهبر در شرایط دشوار است. «اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ» ۵ سختی های زندگی، لحظه و ساعتی بیش نیست و می گذرد. «سَاعَةِ الْعُسْرَةِ» ۶ انسان، هر لحظه در معرض لغزش و انحراف است، پس باید به خدا روی

ص: ۱۵۷

آورد. «كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ» ۷ تنها راه نجات از سقوط، لطف الهی است. «تَابَ اللَّهُ» ... «ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۱۸]

اشاره

وَ عَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِفُوا حَتَّىٰ إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَ ضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ وَ ظَنُّوا أَنَّهُ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (۱۱۸)

و نیز بر سه نفری که (از شرکت در جبهه ی تبوک به خاطر سستی) و امانده بودند، تا آن گاه که زمین با همه ی وسعتش (به سبب قهر و نفرت مردم) بر آنان تنگ شد و از خود به تنگ آمده و فهمیدند که در برابر خدا، هیچ پناهگاهی جز خود او نیست، پس خداوند لطف خویش را شامل آنان ساخت تا به توبه موفق شوند. همانا خداوند توبه پذیر و مهربان است.

نکته ها:

سه مسلمانی که در تبوک شرکت نکردند، (۱) پشیمان شده و برای عذرخواهی نزد پیامبر آمدند. اما حضرت با آنان سخن نگفت و دستور داد کسی با آنان حرف نزند و همسرانشان هم به آنان نزدیک نشوند. آنان به کوه های اطراف مدینه رفتند و برای استغفار، جدا از یکدیگر به تضرع و گریه پرداختند تا پس از پنجاه روز، خداوند توبه ی آنان را پذیرفت. (۲)

پیام ها:

۱ بی اعتنایان به جنگ و فرمان رهبری، باید تنبیه شده و تا مدتی پشت سر گذاشته شوند. «خُلِفُوا» ۲ قهر، بی اعتنایی و بایکوت، یکی از شیوه های تربیتی برای متخلفان و مجرمان است. «ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ» ... «ظَنُّوا أَنَّهُ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ»

ص: ۱۵۸

۱- ۱. کعب بن مالک، مراره بن ربیع و حلال بن امیه.

۲- ۲. بحار، ج ۲۱، ص ۲۳۷.

۳ مبارزه ی منفی با متخلفان، جامعه را برای آنان زندانی بی نگرهبان و مؤثر می سازد. «ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْمَأْزُصُ» ۴ با آنکه پیامبر، مظهر رحمت الهی است، اما به عنوان مَرَبِّی، از اهرم قهر هم استفاده می کند. «ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ أَنْفُسُهُمْ» ۵ یکی از عذاب ها عذاب و جدان است. «ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ أَنْفُسُهُمْ» ۶ یأس از مردم، زمینه ساز توبه و توجه به خداست. «لَا مَلْجَأَ...» ۷ «تُتَمَّ تَابَ» ۷ توفیق توبه نیز در سایه ی لطف و عنایت الهی است. اول خداوند لطف خود را به انسان باز می گرداند، «تَابَ عَلَيْهِمْ» تا انسان توفیق پشیمانی و عذرخواهی و توبه پیدا کند، «لِيَتُوبُوا» و همین که توبه کرد، باز خداوند توبه ی او را می پذیرد.

«إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ»

۸ پس از یک دوره مبارزه ی منفی و بی اعتنایی و بایکوت، شرایط مناسب را برای بازسازی خلافکاران به وجود آوریم تا بازگردند و بعد از آن نیز ما با مهربانی آنان را پذیرا باشیم. «تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۱۹]

اشاره

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ (۱۱۹)

ای کسانی که ایمان آورده اید! از خدا پروا کنید و با راستگویان باشید.

نکته ها:

در روایات شیعه و سنی آمده است که مقصود از «الصَّادِقِينَ»، محمد صلی الله علیه و آله و آل محمد علیهم السلام می باشند.

آیه ۱۷۷ سوره ی بقره، اهل ایمان، انفاق، نماز، وفای به عهد و صبر در برابر مشکلات را صادق می شمارد و آیه ۱۵ سوره حجر و ۸ سوره حشر، مهاجران رنج کشیده و جان بر کف را «صادق» شمرده است.

ص: ۱۵۹

۱ دوستی، همنشینی و همراهی با راستگویان، یکی از عوامل تربیت و جلوگیری انسان از انحراف است. «اتَّقُوا اللَّهَ وَ كُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ» ۲ از رهبران الهی جدا نشویم. «كُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ» ۳ رهبران الهی معصوم هستند، و گر نه خداوند فرمان نمی داد با آنان باشید. (۱) «كُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ» ۴ تکامل جامعه در سایه ی ایمان، تقوا و اطاعت از رهبر معصوم است. «آمَنُوا»، «اتَّقُوا»، «مَعَ الصَّادِقِينَ» ۵ در هر زمان باید معصومی باشد که مسلمانان با او همراه باشند. «كُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ» ۶ جایگاه صدق تا حدی است که خداوند به جای «معصومین»، «صادقین» به کار برده است، و کسانی را که مراحل ایمان و تقوا را پشت سر گذاشته اند، با این عنوان ستایش کرده است. «آمَنُوا»، «اتَّقُوا»، «الصَّادِقِينَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۲۰]

اشاره

مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَطَؤُنَّ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عِيدٍ نِيْلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ (۱۲۰)

اهل مدینه و بادیه نشینان اطرافِ آنان، حق ندارند از (فرمان) رسول خدا تخلف کنند و (به جبهه نروند و) جان های خود را از جان پیامبر عزیز تر

ص: ۱۶۰

۱- ۱). شگفت از فخر رازی که می گوید: معصوم، فرد خاصی نیست، بلکه اجماع امت از خطا معصوم است!! آیا اجتماع افراد جایز الخطا و فاسق، عصمت آور است؟

بدانند. زیرا هیچ گونه تشنگی، رنج و گرسنگی در راه خدا به آنان نمی رسد و هیچ گامی در جایی که کافران را به خشم آورد بر نمی دارند و هیچ چیزی از دشمن به آنان نمی رسد، مگر آنکه برای آنان به پاداش اینها عمل صالح نوشته می شود. قطعاً خداوند پاداش نیکوکاران را تباه نمی کند.

نکته ها:

اصولی که از این آیه برای جنگ استفاده می شود، عبارت است از:

۱ ایمان به اینکه همه سختی های جنگ، عمل صالح و موجب رضای الهی است.

۲ حفاظت از فرمانده.

۳ مقاومت و تحمل در برابر سختی ها.

۴ خوار و عصبانی کردن دشمن.

پیام ها:

۱ اصحاب و اطرافیان رهبر که از علم و امکانات بیشتری برخوردارند، مسئولیت بیشتری دارند. «مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ ... «أَنْ يَتَخَلَّفُوا» ۲ در دفاع از اسلام، شهر و روستا مطرح نیست. «لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَ مَنْ حَوْلَهُمْ» ۳ اطاعت بی چون و چرا از پیامبر لازم است و کسی حق تخلف از فرمان حکومتی رسول خدا صلی الله علیه و آله را ندارد. «مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ ... «أَنْ يَتَخَلَّفُوا» ۴ یکی از شئون رسالت، فرماندهی کل قوا در جنگ است. «يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ» ۵ حفظ جان پیامبر، ضروری تر از حفظ جان مسلمانان است. مسلمانان باید پیشمرگ رهبر آسمانی باشند. «لَا يَزْعَبُوا...» ۶ مسلمان باید در راه عقیده، آماده ی تحمل هر سختی و فشاری باشند. «ظَمًا»، «نَصَبًا»، «مَخْمَصَةً...» ۷ جامعه ی اسلامی باید کفرستیز باشد. «يَغِيظُ الْكُفَّارَ» ۸ راهپیمایی ها و حرکات دسته جمعی مسلمانان که موجب خشم و هراس کفار می گردد، در نزد خدا پاداش دارد. «مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ»

۹ نه تنها دفاع ورزم، بلکه همه ی حرکات، تلاش ها و رنجهای جبهه نزد خدا ثبت شده و موجب اجر است. «لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ» ... «عَمَلٌ صَالِحٌ» ۱۰ مقدمات جهاد و آمادگی رزمی نیز عمل صالح و عبادت است. «لَا يَطُؤُنَ مَوْطِئًا» ... «عَمَلٌ صَالِحٌ» ۱۱ نیکوکار واقعی، انقلابی و اهل جبهه است. «أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ» (جان فشانی، نشانه ی کمال نیکوکاری است) ۱۲ دریافت اجر الهی، در سایه ی تحمیل رنج هاست. نابرده رنج، گنج میسر نمی شود. «ظَمِئًا»، «نَصِيبٌ»، «مَخْمَصَةٌ» ... «أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ» ۱۳ ایمان به رضایت و پاداش الهی، مشکلات را آسان می کند. «إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۲۱]

اشاره

وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (۱۲۱)

هیچ مال اندک یا فراوانی را (در مسیر جهاد) انفاق نمی کنند و هیچ سرزمینی را نمی پیمایند، مگر آنکه برای آنان ثبت می شود، تا خداوند آنان را به بهتر از آنچه می کرده اند پاداش دهد.

نکته ها:

مراد از «أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ»، یا آن است که پاداش خداوند از عمل مجاهدان بهتر است و یا آنکه بهترین کاری که آنان انجام می دهند، جهاد با مال و جان است.

پیام ها:

۱ در انفاق، کمیّت و مقدار مهم نیست، چه کم باشد چه زیاد، در نزد خدا اجر دارد. «صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً» ۲ از اینکه کار خیر بی پاداش بماند، نهراسیم که تمام اعمال انسان ثبت می شود.

«لَا يُنْفِقُونَ»

«لَا يَقْطَعُونَ»، «إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ»

ص: ۱۶۲

۳ حرکت به سوی جبهه ها، از بهترین کارهاست. «أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» ۴ پاداش الهی، بهتر و بالاتر از عمل انسان است. «لِيُجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ...» ۵ استمرار بر عمل صالح، سبب اضافه شدن پاداش آن است. «مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» ۶ سنت خداوند این است که مکتب خود را با تلاش مؤمنین پیش ببرد. (اگر نیاز به تلاش آنان نبود، این همه تشویق در این دو آیه لازم نبود)

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۲۲]

اشاره

وَ مَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَآفَّةً فَلَوْ لَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَ لِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ (۱۲۲)

سزاوار نیست که همه ی مؤمنان (به جهاد) رهسپار شوند، پس چرا از هر گروهی از ایشان دسته ای کوچ نمی کنند تا در دین فقیه شوند و هنگامی که به سوی قوم خویش باز گشتند، آنان را بیم دهند تا شاید آنان (از گناه و طغیان) حذر کنند.

نکته ها:

بدنبال نزول آیاتی که به شدت از متخلفان جنگ انتقاد می کرد و سختگیری پیامبر در مورد آنان، از آن به بعد و در جنگ های بعدی، همه ی مسلمانان برای جهاد آماده می شدند و پیامبر را در مدینه تنها می گذاشتند. این آیه کنترلی برای کوچ آنان به جبهه بود. (۱)

همه ی مسلمانان بادیه نشین برای آموختن دین، به شهر می آمدند و این موجب کوچ به شهر و تبعات بد آن می شد. آیه نازل شد که بعضی برای آشنایی با دین به شهر بیایند، آن گاه به وطن خود برگشته و دیگران را ارشاد کنند.

«الدِّينَ»

مجموعه ی قوانین الهی و مقررات ظاهری و باطنی اسلام است. اسلام که تنها دین پذیرفته ی الهی است، «إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ» (۲) به معنای تسلیم خدا

ص: ۱۶۳

۱-۱. تفسیر مجمع البیان.

۲-۲. آل عمران، ۱۹.

بودن است.

تفقه در دین، به معنای تلاش برای کسب شناخت عمیق در دین و عقاید و احکام اسلامی است. تفقه در دین، گاهی ممکن است برای دنیا و مقام و عشق به درس و بحث و سرگرمی و عقب نماندن از دوستان باشد و گاهی برای دین، خدا، بهشت و نجات امت باشد. آیه، دومی را ارزشمند می داند که بیم دهی مردم و دعوت آنان به راه خداست. «لِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ» فقه، آن چنان مهم است که رسول خدا صلی الله علیه و آله در بدرقه ی علی علیه السلام به یمن، به او فرمان آموزش فقه مردم را داد، «فَقَّهَهُمْ فِي الدِّينِ» (۱) و او را چنین دعا کرد: «اللَّهُمَّ فَقِّهْهُ فِي الدِّينِ» (۲) با آنکه وی فقیه ترین مردم بود.

چنان که حضرت امیر علیه السلام به فرزندش سفارش می کند: «تَفَقَّهْ فِي الدِّينِ فَإِنَّ الْفُقَهَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ» (۳) امام حسین علیه السلام نیز شب عاشورا در جملاتی خداوند را چنین ستود: حمد خدایی که ما را فقیه در دین قرار داد. (۴)

از امام صادق علیه السلام پرسیدند: اگر برای امام حادثه ای اتفاق افتاد، تکلیف مردم چیست؟ امام این آیه را تلاوت فرمود که از هر شهر و طایفه ای باید برای شناخت امام حرکت کنند. (۵)

پیام ها:

۱ در برنامه ریزی و مدیریت ها، جامع نگر باشیم تا توجه به مسئله ای سبب اخلال در مسائل دیگر نباشد. «مَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَآفَّةً» ۲ هجرت، ملازم ایمان است. یا برای دفاع از دین، هجرت کنید، یا برای شناخت دین. «فَلَوْ لَا نَفَرْنَا مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ» ۳ باید از هر منطقه، افرادی برای شناخت اسلام به مراکز علمی بروند تا در همه

ص: ۱۶۴

۱-۱. مستدرک الوسائل، حدیث ۳۶۳۶۹.

۲-۲. بحار، ج ۶۶، ص ۹۲.

۳-۳. بحار، ج ۱، ص ۲۱۶.

۴-۴. موسوعه کلمات الامام.

۵-۵. تفسیر نور الثقلین.

مناطق، روحانی دینی به مقدار لازم حضور داشته باشد. «مَنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ» ۴ دانشمندی که کوچ نکند، فقیه کامل نیست. «نَفَرٌ» امام درباره ی کسی که در خانه اش نشسته بود، فرمود: «كَيْفَ يَتَفَقَّهُ فِي الدِّينِ؟» (۱).

۵ تفقه در دین و آموزش دین به مردم، واجب کفایی است. «فَلَوْ لَا نَفَرٌ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ» (جهاد و اجتهاد، هر دو واجب کفایی است. (۲) پس برنامه ریزی چنان باید باشد که نظام علمی محصلین علوم دینی، به هم نخورد) ۶ هدف از فراگیری فقه، هشدار مردم و هوشیار ساختن آنان و نجات از غفلت و بی تفاوتی نسبت به مشکلات است. «لِيُنذِرُوا» ۷ در زمان جنگ هم نباید مسائل فکری، اعتقادی و اخلاقی، مورد غفلت قرار گیرد و دشمن خارجی ما را از دشمن داخلی (جهل و غفلت) غافل سازد. «مَنْ كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيُنْفِرُوا» ... «فَلَوْ لَا نَفَرٌ» ... «لِيَتَفَقَّهُوا» ۸ فقه، تنها فراگیری احکام دین نیست، بلکه همه ی معارف دینی قابل تحقیق، دقت و ژرف نگری است. «لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ» ۹ شناخت های دینی باید عمیق و ژرف باشد. «لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ» ۱۰ شرط تبلیغ دینی آگاهی عمیق از آن است. «لِيَتَفَقَّهُوا» ... «لِيُنذِرُوا» ۱۱ به سخنان یک اسلام شناس فقیه، می توان اعتماد کرد. «لِيَتَفَقَّهُوا» ... «لِيُنذِرُوا» (ممکن است یک نفر در منطقه باشد، پس خبر واحد حجیت دارد) ۱۲ فقه در دین، آن گاه ارزش دارد که فقیه، عالم به زمان و آگاه از شیطنت ها و راههای نفوذ دشمن باشد تا بتواند هشدار و بیم دهد. «لِيَتَفَقَّهُوا» ... «لِيُنذِرُوا» ۱۳ برای طلاب حوزه ها، دو هجرت لازم است: یکی به سوی حوزه ها و دیگری از حوزه ها بسوی شهرها. لذا ماندن در حوزه ها جایز نیست. «فَلَوْ لَا نَفَرٌ» ... «لِيَتَفَقَّهُوا»

ص: ۱۶۵

۱- ۱). تفسیر کنز الدقائق.

۲- ۲). حضرت علی علیه السلام فرمود: اگر پیش آمدی رخ داد و نیاز به حضور همه در جبهه شد، بر همه لازم می شود. بحار، ج ۹۷، ص ۴۸.

﴿لِيُنذِرُوا﴾

... «إِذَا رَجَعُوا» ۱۴ برای تبلیغ و کار فرهنگی، زادگاه انسان در اولویت است. «لِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ» ۱۵ علما باید سراغ مردم بروند و منتظر دعوت آنان نباشند. «رَجَعُوا إِلَيْهِمْ» ۱۶ محور تبلیغ، باید ایجاد تقوا و یاد معاد باشد. «لِيُنذِرُوا» ... «لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ» ۱۷ فقها نباید انتظار اطاعت مطلق همه ی مردم را داشته باشند، چون گروهی هرگز به راه دین و خدا نمی آیند. «لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۲۳]

اشاره

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلِيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ (۱۲۳)

ای کسانی که ایمان آورده اید! با کسانی از کفار که نزدیک شمایند بجنگید. باید آنان در شما خشونت و صلابت بیابند و بدانید که خداوند، با پرهیزکاران است.

نکته ها:

پرداختن به دشمنان نزدیک تر و جنگیدن با آنان، مزایایی دارد، از جمله: به هزینه و امکانات کمتری نیاز است، اطلاعات ما از آنان بیشتر است، تدارک جبهه آسانتر و آمادگی عمومی برای مقابله با آنان بیشتر است، خطرشان مقدم تر است، راه دفع آنان و دسترسی به منطقه ی جنگ سریعتر است، هم خودش دشمن است، هم می تواند بازوی دشمنان دورتر باشد.

«غِلْظَةً»

به معنای صلابت، قدرت و هیبت است، نه سنگدلی و بد خلقی. از این رو در مسائل نظامی، مانور و قدرت نمایی و رژه و لباس و شعار و هر چه که قوای اسلام را قدرتمند نشان دهد، مورد ستایش است. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله نیز هنگام فتح مکه، مسلمانان را فرمان داد تا در مقابل چشم ابو سفیان رژه رفتند تا با نشان دادن قدرت و شکوه سپاه اسلام، روحیه ی مشرکان تضعیف شود.

مسأله ی «الاقربُ فالاقرب»، یعنی اولویت دادن به آنچه نزدیکتر به انسان است، در همه ی امور تعالیم اسلامی مطرح است، در انفاق و صدقه، ابتدا یتیم و فقیر

ص: ۱۶۶

خویشاوند، در پرداخت زکات ابتدا نیازمندان محلی و نزدیک، در جنگ، نخست دشمنان نزدیکتر، در دعوت و تبلیغ، ابتدا بستگان نزدیک و اهل منطقه، در مسجد، تقدّم همسایه ی مسجد، در سفره و مهمانی، طعام نزدیک انسان و در نماز جماعت و در صف اوّل، آنان که به امام جماعت در کمالات نزدیکترند.

این آیه، جهاد آزادیبخش را می گوید، نه جهاد دفاعی را. از این رو به صفات مبارزان اسلامی پرداخته، نه به شرایط هجوم کافران. (۱)

در سیره ی پیامبر، نمونه های بسیاری دیده می شود که به سپاه اسلام توصیه می فرمود: با تقوا باشند، به زنان کفار آسیبی نرسانند، به درختان لطمه نزنند. حتی یک بار کشته ی دختر کافری را دید و به شدّت ناراحت شد. (۲)

پیام ها:

۱ ایمان باید همراه با عمل و مبارزه باشد. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا» ۲ دفع شرّ دشمنان نزدیکتر، اولویت دارد. «يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ» (استراتژی جنگی اسلام، ابتدا مقابله با دشمنان نزدیکتر است، هم چنان که در مبارزه ی فکری و عقیدتی نیز باید ابتدا شبهات رایج و موجود را پاسخ داد) ۳ هر چه برای ایجاد صلابت و شدّت لازم است باید تدارک دید، چه شجاعت رزمندگان و چه ابزار و سلاحهای پیشرفته و چه آموزش های پیشرفته و تخصصی. «وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً» ۴ سپاه اسلام، باید صلابت و هیبت داشته باشد. «غِلْظَةً» ۵ شجاعت درونی باید با صلابت بیرونی همراه باشد. «وَلْيَجِدُوا» ۶ غلظت و صلابت اسلامی، همراه با تقواست. «أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ» ۷ جهاد، جلوه ای از تقوای الهی است. «قَاتِلُوا» ... «أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ» ۸ چون در جنگ، غرائز، هوسها و کینه ها ممکن است پیش آید، تقوا برای

ص: ۱۶۷

۱-۱. تفسیر فی ظلال القرآن.

۲-۲. تفسیر فی ظلال القرآن.

رزمندگان شرط اساسی است. «أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۲۴]

اشاره

وَ إِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هِدَاهِ إِيْمَانًا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فزَادَتْهُمْ إِيْمَانًا وَ هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ (۱۲۴)

و هر گاه سوره ای نازل شود، برخی از منافقان گویند: این سوره، ایمان کدام یک از شما را افزود؟ اما آنان که ایمان آورده اند، (آیات قرآن) بر ایمانشان بیافزاید و آنان بشارت می گیرند.

پیام ها:

۱ استهزا و موضع گیری منفی به هنگام نزول قرآن، نشانه ی نفاق است. «أُنزِلَتْ سُورَةٌ» ... «يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ...» ۲ منافقان با سؤال های خود، روحیه ی منفی خود را به دیگران انتقال می دهند.

«يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هِدَاهِ إِيْمَانًا...»

۳ مؤمنان برای پاسخگویی به سؤالات و شبهات منافقان، باید آمادگی داشته باشند. «أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هِدَاهِ إِيْمَانًا...» ۴ ایمان، مراتبی دارد و قابل کم و زیاد شدن است، همان گونه که نفاق، قابل توسعه و افزایش است. «فَزَادَتْهُمْ إِيْمَانًا» ۵ قرآن، وسیله ی خوبی برای شناخت مؤمن از منافق است. «فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فزَادَتْهُمْ إِيْمَانًا» ۶ احساس شادی و نشاط روحی پس از شنیدن آیات قرآن، نشانه ی تکامل و رشد ایمان است. «فَزَادَتْهُمْ إِيْمَانًا وَ هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ» ۷ قرآن، مایه ی بشارت و مژده به اهل ایمان است. «وَ هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۲۵]

اشاره

وَ أَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ وَ ماتُوا وَ هُمْ كَافِرُونَ (۱۲۵)

ص: ۱۶۸

و اما آنان که در دل‌هایشان بیماری است، (آیات قرآن) پلیدی بر پلیدی آنان افزاید و در حال کفر بمیرند.

نکته ها:

اگر لاشه‌ی مرده‌ای در استخر بیفتد، هر چه باران بیشتر بر آن ببارد، بدبوتر می‌شود. این بوی بد به خاطر باران نیست، بلکه به خاطر آن مردار است. روح لجاجت و تکبر در انسان، سبب می‌شود که با نزول آیات قرآن، بیمار دلان، متکبرتر شوند و لجاجت، تعصب و عناد بیشتری از خود نشان دهند.

امام صادق علیه السلام فرمود: مراد از «رَجَسًا إِلَى رِجْسِهِمْ»، «شكًّا أَلَى شَكِّهِمْ» است. (۱)

پیام ها:

۱ بیماری‌های روحی، مثل بیماری‌های جسمی است، اگر به فکر چاره نباشیم، گسترش یافته، انسان را نابود می‌کند. «فَرَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ» ۲ کفر، حق پوشی و ناسپاسی، بیماری خطرناک روح و دل انسان هاست. «فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ» ... «كَافِرُونَ» ۳ منافق، بدعاقبت است. «مَاتُوا وَ هُمْ كَافِرُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۲۶]

اشاره

أَوْ لَا يَرُونَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ (۱۲۶)

آیا نمی‌بینند که آنان در هر سال، یک یا دو بار آزمایش می‌شوند، اما نه توبه می‌کنند و نه پند می‌گیرند.

پیام ها:

۱ از سنت‌های الهی، در هر زمان و برای همه، آزمایش انسان هاست. «فِي كُلِّ عَامٍ» ۲ فلسفه‌ی حوادث و آزمون‌های الهی، توبه و تنبیه است. «لَا يَتُوبُونَ»، «لَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ»

ص: ۱۶۹

۳ متنبه نشدن از آزمایشات الهی، نشانه‌ی نفاق و بیماری قلبی است و مورد سرزنش و توبیخ است. «لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَدَّكُرُونَ»
۴ سنگدلی و سوء عاقبت، نتیجه‌ی نفاق است. «لَا يَتُوبُونَ»، «لَا هُمْ يَدَّكُرُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۲۷]

اشاره

وَ إِذَا مَا أَنْزَلَتْ سُورَةٌ نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ هَلْ يَرَاكُمْ مِنْ أَحَدٍ ثُمَّ انْصَرَفُوا صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ (۱۲۷)

۱۲۷ و هر گاه سوره‌ای نازل شود، بعضی از آنان (منافقان) به بعضی دیگر نگاه کنند (و پرسند): آیا کسی شما را می‌بیند؟ پس (مخفیانه از حضور پیامبر) خارج می‌شوند. خداوند دل‌های آنان را (از حق) برگردانده است، زیرا آنان مردم نفهمی هستند.

نکته‌ها:

منافقان، از تذکرات آیات قرآن، هیچ تأثیری نمی‌پذیرند، مثل لامپ سوخته‌ای که هر چه به برق متصل کنند، روشن نمی‌شود.

پیام‌ها:

۱ منافقان، از افشای ماهیت پلید خود دلهره و اضطراب دارند و بدنبال پنهان کاری هستند. «نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ هَلْ يَرَاكُمْ مِنْ أَحَدٍ»
۲ منافقان از نزول آیات الهی اکراه دارند. «نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ»
۳ منافقان از جلسات قرآن می‌گریزند. «أَنْزَلَتْ سُورَةٌ»
... «انْصَرَفُوا» دوری از قرآن، نشانه‌ی نفاق و بیمار دلی است.

۴ قهر الهی به جهت روحیه‌ی هدایت‌گریز انسان است. «انْصَرَفُوا، صَرَفَ اللَّهُ...»
۵ دلیل اعراض از قرآن، نداشتن درک و فهم صحیح است. «قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۲۸]

اشاره

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ (۱۲۸)

ص: ۱۷۰

همانا پیامبری از خودتان به سوی شما آمده است که آنچه شما را برنجانند بر او سخت است، بر هدایت شما حریص و دلسوز، و به مؤمنان رئوف و مهربان است.

نکته ها:

خداوند جز بر پیامبر اسلام، بر هیچ یک از پیامبران دو نام از نام های خویش را اطلاق نکرده است. «رؤف»، «رحیم» توجه به صفات رهبران آسمانی که در این آیه مطرح است و مقایسه ی آنها با صفات دیگر رهبران بشری، لطف خدا را به بشر و لزوم اطاعت مطلق از این گونه رهبران را نشان می دهد.

پیام ها:

۱ رسول خدا برخاسته از میان خود مردم است. «مِنْ أَنْفُسِكُمْ» ۲ رسول خدا صلی الله علیه و آله غم خوار امت است. «عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ» ۳ رهبران اسلامی باید در سختی ها و گرفتاری ها با مردم همدل و همراه باشند.

«عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ»

۴ پیامبر خدا صلی الله علیه و آله در هدایت و ارشاد مردم، سر از پا نمی شناسد. «حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ» ۵ از عوامل تأثیر کلام در دیگران، خیرخواهی، دلسوزی، مهربانی، بی توقعی و تواضع است. «عَزِيزٌ عَلَيْهِ»، «حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ»، «رؤفٌ رَحِيمٌ» ۶ رهبر اسلامی تنها بر مؤمنان رئوف و رحیم است، نه بر همه کس، بلکه بر دشمن شدید و غلیظ است. «بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤفٌ رَحِيمٌ»

[سوره التوبه (۹): آیه ۱۲۹]

اشاره

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ (۱۲۹)

پس اگر (از سخنان خداوند) روی گردان شدند، بگو: خداوند مرا کافی است، هیچ معبودی جز او نیست، تنها بر او توکل کرده ام و او پروردگار عرش بزرگ است.

ص: ۱۷۱

در آیه ی قبل، سخن از رأفت و دلسوزی پیامبر بود، در این آیه می فرماید: مبادا کسی خیال کند که سوز، تلاش و رأفت آن حضرت به مردم به خاطر نیاز به مردم بوده است، زیرا اگر همه ی مردم از او اعراض کنند، خدا با اوست. همان گونه که اگر همه ی مردم رو به خورشید کنند یا پشت به آن، هیچ اثری در خورشید ندارد.

امام صادق علیه السلام فرمود: مراد از «عرش عظیم»، «مُلک عظیم» است. (۱)

خدایی که نظام عظیم هستی را حفظ و تدبیر می کند، انسان کوچکی را نیز می تواند تحت الطاف خویش نگهداری کند.

امام حسین علیه السلام در دعای عرفه خطاب به خداوند عرض می کند:

«ما ذا وجد من فقدك و ما ذا فقد من وجدك؟» هر که تو را ندارد، چه دارد؟ و هر که تو را دارد، چه ندارد؟

پیام ها:

۱ رویگردانی مردم از دین، نباید در ایمان و روحیه ی ما تأثیر گذارد. «فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ» ۲ کسی که خدا دارد، چه کم دارد؟ «حَسْبِيَ اللَّهُ» ۳ توکل بر خداوند، رمز غلبه بر مشکلات است. «فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ» ... «عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ» «الحمد لله رب العالمين»

ص: ۱۷۲

سیمای سوره یونس

دهمین سوره ی قرآن کریم که در اوایل بعثت در مکه نازل شده است، «یونس» نام دارد. این سوره یکصد و نه آیه دارد و عمده ی مطالب آن، پیرامون توحید و حقانیت قرآن، پاسخ به منکران وحی، بیم دادن مشرکان، بیان عظمت آفرینش و آفریدگار، ناپایداری دنیا و توجه دادن به آخرت است.

سوره ی قبل، یعنی توبه، رفتار منافقان و کیفر آنها را بیان می کرد؛ این سوره به بیان رفتار مشرکان پرداخته است.

اشاره

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ;الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ (۱)

الف، لام، را، این است آیات کتاب استوار و حکمت آمیز.

نکته ها:

شش سوره ی پیاپی، با حروف مقطعه ی «الر» آغاز شده اند: یونس، هود، یوسف، رعد، ابراهیم و حجر. البته در سوره ی رعد «الم» آمده است.

امام صادق علیه السلام درباره ی حروف مقطعه ی «الر» فرمودند: (الف) رمز أنا، (لام) رمز الله و (راء) رمز رؤف است؛ یعنی أنا الله الرؤف. (۱) و در روایت دیگری می خوانیم که این حروف همان تشابهات قرآن است. (۲)

پیام ها:

۱ قرآن، مقام والایی دارد. «تِلْكَ» اشاره به دور است.

۲ قرآن، کتاب حکیم است؛ هم حکم و داور است، هم دارای مطالب حکیمانه است و هم محتوای محکمی دارد. (تاریخ و گذشت زمان و دشمن، خللی در قرآن وارد نمی کند) «الْكِتَابِ الْحَكِيمِ»

ص: ۱۷۶

۱-۱. تفسیر نور الثقلین.

۲-۲. تفسیر نور الثقلین.

اشاره

أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ لَهُمْ قَدَمٌ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ مُبِينٌ (۲)

آیا برای مردم شگفت آور است که به مردی از خود آنان وحی کردیم که مردم را بیم و هشدار بده و به مؤمنان بشارت بده که برای آنان نزد پروردگارش جایگاه نیکویی است؟ کافران گفتند: همانا این مرد جادوگری آشکار است!

نکته ها:

«قَدَمٌ صِدْقٍ»

چند معنی دارد:

۱ سابقه ی خوب. مثل «قَدَمٌ فِي الْحَرْبِ، قَدَمٌ فِي الْإِسْلَامِ»، یعنی در مبارزه و در اسلام سابقه دارد.

۲ مقام و منزلتِ صدق و نیکو.

۳ رهبر و پیشوای صدق. در روایات شیعه و سنی «قَدَمٌ صِدْقٍ» را رسول الله صلی الله علیه و آله و علی علیه السلام دانسته اند. (۱)

۴ شفاعت. در روایتی مراد از «قَدَمٌ صِدْقٍ» مقام شفاعت معرفتی شده است. (۲)

کافران در ردّ رسالت پیامبر هیچ گونه دلیل و منطقی نداشتند، بلکه با بعید دانستن آن، از پذیرش آن شانه خالی می کردند. چنان که اصول اعتقادی را نیز فقط با تعجب انکار می کردند:

در توحید: «أَجْعَلُ الْإِلَهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا» (۳) در نبوت: «أَهَذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا» (۴) در معاد: «مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ» (۵) در امامت: «أَنْتَى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتِ سَعَهُ مِنَ الْمَالِ» (۶)

ص: ۱۷۷

۱-۱. تفاسیر قرطبی و برهان.

۲-۲. تفسیر نور الثقلین.

۳-۳. ص، ۵.

۴-۴. فرقان، ۴۱.

٥-٥. ٧٨. ٧٨.

٦-٦. ٢٤٧. ٢٤٧.

۱ ریشه ی کفر، غالباً استبعاد و تعجب از وحی است. «عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا» ۲ سرچشمه ی دعوت انبیا، وحی الهی است. «أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ» ۳ لیاقت های معنوی افراد، در ظاهر دیده نمی شود. اگر کسی مورد لطف خاص خدا قرار گرفت، او را تحمیل کنیم. «رَجُلٍ مِنْهُمْ» ۴ پیامبران به خاطر الگو بودنشان باید از مردم و درد آشنا باشند. «مِنْهُمْ» ۵ وظیفه ی پیامبران، بشارت و انذار است. «أَنْذِرِ»، «بَشِّرِ» ۶ هر آنچه نمی فهمیم، آن را رد نکنیم. زیرا که انکار و تهمت زدن، شیوه ی کفار است. «قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ مُّبِينٌ» ۷ ایمان، زمینه ی قدم صدق و جایگاه ویژه نزد خداوند است. «بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۳]

اشاره

إِنَّ رَبُّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ (۳)

همانا پروردگارتان، خدایی است که آسمان ها و زمین را در شش روز و دوران آفرید، سپس بر عرش استیلاء یافت (زمام امور را به دست گرفت). کار جهان را تدبیر و سامان دهی می کند. هیچ شفاعت کننده ای جز با اذن او نیست. آن خداوند است که پروردگار شماست، پس او را بپرستید. آیا پند نمی گیرید؟

نکته ها:

مراد از شش روز، شش روزگار و شش مرحله و دوران در آفرینش است، و ممکن است مراد از آن، مدتی برابر شش روز باشد.

«الْعَرْشِ»

، مرکز تدبیر و کنایه از قدرت است. وقتی می گویند: فلانی بر تخت نشست یا او را از تخت پایین کشیدند، یعنی به قدرت رسید یا برکنار شد. سلطه ی خداوند،

هم پیش از آفرینش آسمان ها و زمین بر هستی بوده، «وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ» (۱)، هم پس از خلقت آنها، و پس از پایان جهان و در قیامت هم سلطه ی الهی بر همه ی هستی باقی است. «يَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةً» (۲) امام صادق علیه السلام فرمود: عرش، مرتب است، زیرا کلماتی که بنای اسلام بر آن است نیز چهار کلمه است: «سبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله و الله اكبر». (۳)

پیام ها:

۱ آفرینش جهان با برنامه ریزی و زمان بندی صورت پذیرفته است. «سِتِّتَهُ أَيَّامًا» (وقتی بر نظام هستی برنامه و تدبیر حاکم است، چگونه می توان پذیرفت انسان که گل سرسبد موجودات است، بی برنامه باشد؟! ۲ اول خداشناسی، سپس خداپرستی. «إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي... «فَاعْبُدُوهُ» ۳ هستی قانون مند و هدفدار است. لازمه ی تدبیر امر، عاقبت و هدف داشتن و قانون مند بودن است. «يُدَبِّرُ الْأَمْرَ» ۴ عبادت، سزاوار کسی است که خلقت و تدبیر به دست اوست، نه دیگران.

«خَلَقَ»

... «يُدَبِّرُ» ... «ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ» ۵ خداوند هستی را آفریده، «خَلَقَ» و در قبضه دارد، «اسْتَوَى» و با حکمت دائماً آن را اداره می کند، «يُدَبِّرُ» و بدون اذن او کسی را نفوذی نیست، «مَا مِنْ شَفِيعٍ» و توجه به این حقایق، زمینه ی پیدایش روح بندگی و پرستش است. «فَاعْبُدُوهُ» ۶ واسطه شدن هر موجودی باید از سوی خداوند تأیید شود. پس بی جهت بت ها را شفیع قرار ندهیم. «مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ» ۷ الوهیت از ربوبیت جدا نیست. طاغوت ها می کوشند خالق را خدا بدانند، ولی سیاستگذار و مدبّر را خودشان، و دین را از سیاست جدا بدانند. «اللَّهُ رَبُّكُمْ» ۸ انسان آفریدگار خویش را باور دارد، تنها نیازمند تذکر است. «أَفَلَا تَذَكَّرُونَ»

ص: ۱۷۹

۱-۱. هود، ۷.

۲-۲. الحاقه، ۱۷.

۳-۳. علل الشرائع، ص ۳۹۸.

اشاره

إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعاً وَعِدَّ اللَّهُ حَقًّا إِنَّهُ يَبْدُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ (۴)

بازگشت همه ی شما به سوی اوست. این وعده ی حقّ الهی است. اوست که آفرینش را آغاز می کند، سپس آن را باز می گرداند، تا کسانی را که ایمان آورده و عمل صالح انجام داده اند، به عدالت پاداش دهد و برای آنان که کافر شده اند به سزای کفرشان، نوشیدنی ای از مایع سوزان و عذابی دردناک خواهد بود.

نکته ها:

این آیه، هم اصل معاد را مطرح می کند، «إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ» هم امکانش را، «يَبْدُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ»

و هم هدف از معاد را که کیفر و پاداش است. «لِيُجْزَى» احتمال دارد مراد از «بِالْقِسْطِ» این باشد که اهل ایمان به خاطر قسط و عدالتی که دارند، پاداش می بینند. (۱) البتّه فضل الهی منافاتی با قسط ندارد، چنان که در آیات دیگر، به پاداشهای افزون الهی اشاره شده است از جمله: «لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَ زِيَادَةٌ» (۲) و «لِيُؤْتِيَهُمْ أُجُورَهُمْ وَ يَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ» (۳)

پیام ها:

۱ بازگشت ما به سوی خداست، بیهوده به فکر راضی ساختن این و آن نباشیم.

«إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ»

۲ همه ی انسان ها، پس از مرگ زنده خواهند شد. «إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا» ۳ معاد، مادی و جسمانی است. «يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ» (اعاده به معنای بازگرداندن همان چیز است) ۴ توانایی خداوند بر پدید آوردن، نشانه ی توانایی او بر رستاخیز است. «يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ» ۵ نه تنها انسان دوباره زنده می شود، بلکه همه ی آفرینش بار دیگر آفریده می شود. «يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ» ۶ همان گونه که تمام هستی، برای بشر آفریده شده، در آخرت نیز اعاده ی خلق برای پاداش گرفتن بشر است. «يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيُجْزَى...» ۷ آفرینش هم چنان استمرار دارد. «يَبْدَأُ الْخَلْقَ» ۸ مقصود اصلی از معاد، پاداش مؤمنان است. «لِيُجْزَى الَّذِينَ آمَنُوا» و کیفر کافران به خاطر عدل الهی است.

۹ پاداش الهی بر اساس قسط و عادلانه است. (با ازدیاد به واسطه ی فضل او منافات ندارد) «لِيُجْزِيَهُمْ» ... «بِالْقِسْطِ» ۱۰ ارزش کارهای خوب، به انگیزه و هدف خوب آن است. «آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ» ۱۱ استمرار و پافشاری بر کفر، موجب عذاب است. «بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۵]

اشاره

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَ الْقَمَرَ نُورًا وَ قَدَرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَ الْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (۵)

اوست که خورشید را درخشانده و ماه را تابان قرار داد و برای حرکت ماه منزلگاه هایی قرار داد تا شماره ی سالها و حساب را بداند. خداوند اینها را جز بر اساس حق نیافریده است. خداوند آیات را برای آنان که (می خواهند) بدانند، به تفصیل بیان می کند.

نکته ها:

در قرآن، برای خورشید کلماتی همچون «سِرْرًا» و «ضِيَاءً» به کار رفته که به معنای نور شدید و قوی است، و در مورد ماه، کلمات «نُورًا» و «مُنِيرًا»، که نور ضعیف را هم

۱-۱. تفاسیر مجمع البیان و کبیر فخر رازی.

۲-۲. یونس، ۲۶.

۳-۳. فاطر، ۳۰.

شامل می شود آمده است.

البته اگر «ضیاء» را جمع «ضوء» بگیریم، ممکن است اشاره به این باشد که خورشید دارای نورهای گوناگونی است. (۱)

مراد از «يُفَصِّلُ الْآيَاتِ»، شاید گسترش در خلقت باشد، یعنی دست خدا در آفرینش هستی باز است و گسترش خلقت برای اهل فهم، روشن است. (۲)

همان گونه که خداوند حکیم برای شمارش سال، در آسمان ها نشانه گذاری کرده است، برای هدایت مردم نیز در زمین رسولان و هادیانی قرار داده است، زیرا نیاز بشر به ارشاد، مهم تر از نیاز او به تعداد سال هاست. (۳)

پیام ها:

۱ حیات همه ی موجودات، به نور و حرارت بستگی دارد و خداوند این دو نیاز را به وسیله ی خورشید و ماه تأمین کرده است. «جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَ الْقَمَرَ نُورًا» ۲ در حرکت کرات آسمانی و تعیین مدار آنها، به نیازهای انسان توجه شده است. «لِتَعْلَمُوا» ۳ نظم و ترتیب در حرکت ماه، یک تقویم طبیعی، عمومی و همیشگی را بوجود آورده است. «لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ...» (از تغییر شکل ماه، می توان روزشماری کرد) ۴ معیار محاسبات در امور شرعی، سال و ماه قمری است. «لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَ...» ۵ عدد، آمار و حساب، در زندگی انسان نقش مهمی دارد. «لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَ الْحِسَابَ» ۶ آفرینش، بیهوده نیست، بلکه بر اساس حق است. «بِالْحَقِّ» ۷ از شیوه های تعلیم و تربیت، روشن و باز کردن مطالب است، نه کلی گویی.

«يُفَصِّلُ الْآيَاتِ»

۸ پی بردن به رازهای آفرینش، نیازمند فکر و تعلیم است. «لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ»

ص: ۱۸۲

۱-۱. تفسیر راهنما.

۲-۲. تفسیر المیزان.

۳-۳. تفسیر روح المعانی.

اشاره

إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَّقُونَ (۶)

همانا در رفت و آمد (و اختلاف) شب و روز و در آنچه خداوند در آسمان ها و زمین آفریده است، برای مردم پرهیزکار نشانه هایی (بزرگ) است.

نکته ها:

در آیه ی قبل، نشانه های الهی و تفصیل آیات، برای دانشمندان بیان شده بود، «لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ» و در این آیه، برای اهل تقوا «لِقَوْمٍ يَتَّقُونَ»، نتیجه آنکه کسانی کامیابند که هم بدانند و هم پروا پیشه و متقی باشند، و گر نه متقین ناآگاه و یا دانشمندان گناهکار، از آیات الهی بهره ی کافی نمی برند.

«اِخْتِلَافٍ»

هم به معنای رفت و آمد و هم به معنای تفاوت است.

شب و روز از جهاتی با هم اختلاف دارند:

الف: جایگزینی نسبت به یکدیگر. (۱)

ب: شب برای آرامش و روز برای تلاش. (۲)

ج: کاهش و ازدیاد ساعات آنها در فصول مختلف سال.

د: تغییر ساعات آنها در مناطق مختلف جهان.

سؤال: چرا گروهی از دانشمندان منکر خدایند؟ پاسخ: علم به تنهایی کافی نیست، بلکه نگاه ها باید از صاحبان هدف و انگیزه و برخاسته از انسان هایی باشد که در پی دریافت حق و حقیقت باشند. «لِقَوْمٍ يَتَّقُونَ»

پیام ها:

۱ تمام هستی در حال تغییر و تغیر است. «إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ...»
۲ از کنار پدیده ها، به سادگی نگذریم. «لِقَوْمٍ يَتَّقُونَ»

١-١). «فمحنونا آيه الليل و جعلنا آيه النهار» اسراء، ١٢.

٢-٢). «و جعلنا الليل لباساً و جعلنا النهار معاشاً» نأ، ١٠.

۳ گناه و آلودگی، در شناخت، تشخیص و تحلیل انسان اثر منفی دارد. «لَا يَأْتِ لِقَوْمٍ يَتَّقُونَ» (تقوا، وسیله ی بینش صحیح در هستی است)

[سوره یونس (۱۰): آیات ۷ تا ۸]

اشاره

إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنُّوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ (۷) أُولَٰئِكَ مَا لَهُمْ أَلْنَا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (۸)

قطعاً آنان که به دیدار ما (و دریافت نعمت های اخروی) امید ندارند و (تنها) به زندگی دنیا دل خوش کرده اند و به آن آرام گرفته و تکیه می کنند و نیز کسانی که از نشانه های (قدرت) ما غافلند.

آنان به خاطر آنچه که عمل می کردند، جایگاهشان آتش است.

نکته ها:

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «مَنْ أَحَبَّ لِقَاءَ اللَّهِ أَحَبَّ اللَّهُ لِقَائَهُ»، هر کس دیدار خدا را دوست بدارد، خداوند نیز ملاقات با او را دوست دارد. (۱) و در آیه ی آخر سوره ی کهف می خوانیم: «فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا» معتقدان به قیامت و دیدار پروردگار، باید عمل صالح انجام دهند.

پیام ها:

۱ امید و یأس، در اصلاح و افساد انسان، نقش مؤثری دارد. «لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا» ۲ انسان، هر چه بیشتر از قیامت غافل و مأیوس شود، دنیاگراتر می شود. پس معتقدان به قیامت نباید دنیاگرا باشند. «لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا» ۳ اطمینان واقعی تنها با یاد خداست و دنیا، آرام بخش کاذب آن هم برای غافلان است. «اطْمَأَنُّوا بِهَا» ... «غَافِلُونَ»

ص: ۱۸۴

الف: انکار معاد و پادشاهای اخروی. «لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا» ب: راضی شدن به دنیای زودگذر. «رَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا» ج: غفلت از آیات الهی. «هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ» د: عملکرد ناپسند. «بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ» هـ: جهنم، دست آورد خود انسان است. «بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۹]

اشاره

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ (۹)

به یقین آنان که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده اند، پروردگارشان آنان را به خاطر ایمانشان هدایت می کند. و در باغ های پر نعمت که نهرها از زیر پایشان جاری است اقامت دارند.

نکته ها:

در حدیث آمده است: انسان چون از قبرش در قیامت بر می خیزد، عمل صالحش به صورتی نورانی نزد او مجسم شده، او را به بهشت هدایت می کند. (۱)

هدایت الهی، جریانی مداوم است. هر لحظه بر هدایت مؤمنان می افزاید و آنان را از پرتگاه ها حفظ می کند و در بن بست دنیا راهی به رویشان باز می کند: «يَجْعَلُ لَهُ مَخْرَجًا» (۲)، راه را برایشان نمایان می کند: «نُورًا يَمْشِي بِهِ» (۳)، گره از کارشان می گشاید: «أَضِلَّحَ بِاللَّهِمْ» (۴)، همه جا کفایتشان می کند: «فَهُوَ حَسْبُهُ» (۵) و در قیامت هم به بهشت رهنمونشان می کند: «يَشِي عِي نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ» (۶) همه ی این هدایت ها از مفهوم کلی «يَهْدِيهِمْ» بر می آید، که مورد آن را مشخص نفرموده است تا شامل همه ی اینها بشود.

ص: ۱۸۵

۱-۱. تفسیر نمونه.

۲-۲. طلاق، ۲.

۳-۳. انعام، ۱۲۲.

۴-۴. محمد، ۲.

۵-۵. طلاق، ۳.

۶-۶. حدید، ۱۲.

۱ ایمان، از عمل جدا نیست. «آمَنُوا وَعَمِلُوا» ۲ گرچه مؤمن هدایت یافته است، ولی همواره نیازمند هدایت الهی است. (۱) «يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ» ۳ زمینه ی هدایت الهی را باید خود ایجاد کنیم. «يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ» ۴ در مقایسه بین ایمان و عمل، ایمان محور است. «يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ» و فرمود:

«بإيمانهم و عملهم» ۵ هدایت خدا نسبت به مؤمنان، مطلق و فراگیر است. «يَهْدِيهِمْ» مطلق است.

۶ ربوبیت خداوند، سبب دستگیری دائمی او از مؤمنان است. «يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ» ۷ نهرهای بهشتی، نه تنها از زیر درختان، بلکه از زیر خانه های بهشتی نیز جاری است. «مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۱۰]

اشاره

دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (۱۰)

دعا و نیایش آنان در بهشت، «سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ» (خدایا تو پاک و منزهی) است و درودشان در آنجا سلام است و پایان نیایش آنان، «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» (سپاس و ستایش مخصوص خداست) می باشد.

نکته ها:

«سَلَامٌ»

، کلام اهل بهشت است و در بهشت، سلام فضای همه جا را پر می کند:

سلام از سوی خداوند، «سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ» (۲)، سلام از سوی فرشتگان «سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ» (۳)، و سلام از سوی بهشتیان نسبت به هم. (۴) «إِلَّا قِيلاً سَلَامًا سَلَامًا» (۵)

ص: ۱۸۶

۱- ۱. حتی رسول خدا صلی الله علیه و آله و امامان معصوم علیهم السلام نیز همواره می گفتند: «اهدنا الصراط المستقیم»

۲- ۲. یس، ۵۸.

۳- ۳. زمر، ۷۳.

۴- ۴. تفسیر مراغی.

۵- ۵. واقعه، ۲۶.

کلام انبیا و اولیاست. حضرت نوح علیه السلام پس از نجات از قوم ظالم، «الْحَمْدُ لِلَّهِ» گفت، (۱) و ابراهیم علیه السلام نیز خدا را حمد کرد که در سنّ پیری اسماعیل و اسحاق را به او بخشیده است. (۲) «الْحَمْدُ لِلَّهِ» سخن مؤمنان (۳) و کلام بهشتیان است.

در حدیث آمده است: اهل بهشت با کلمه ی «سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ» مسئولین پذیرایی را صدا می زنند، آنان نیز فوری حاضر شده، خواسته ی اهل بهشت را تأمین می کنند. (۴)

در حدیث است: هر گاه بنده ای مشغول تمجید خدا باشد و از سؤال کردن از او غافل شود، خداوند بیش از آنچه با دعا کردن به او می داد، عطا می کند. (۵)

پیام ها:

۱ یاد خدا تنها در دنیا نیست، آخرت هم جای ذکر الهی است. «سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ» ۲ انسان به جایی می رسد که دعا و خواسته اش هم تمجید پروردگار می شود.

«دَعَوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ»

و این تسبیح و تمجید آنان را کامیاب می سازد.

۳ مؤمنان، در برابر صفات الهی می گویند: «سُبْحَانَكَ»، در برابر سایر مؤمنان می گویند: «سَلَامٌ» و در مقابل کامیابی از نعمت های الهی می گویند: «الْحَمْدُ لِلَّهِ» ۴ مؤمن، عاشق خداست. بهشت و لذت های بهشتی هم او را از یاد محبوب باز نمی دارد، بلکه در همه چیز، لطف و قدرت خدا را می بیند. «سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ»، «الْحَمْدُ لِلَّهِ» ۵ آغاز سخن مؤمنان با «سبحان الله» و پایان آن با «الْحَمْدُ لِلَّهِ» می باشد. (از عبارت «آخِرُ دَعَوَاهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ» استفاده می شود که اول سخن آنان «سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ» است)

ص: ۱۸۷

۱-۱. مؤمنون، ۲۸.

۲-۲. ابراهیم، ۳۹.

۳-۳. اعراف، ۴۳.

۴-۴. تفسیر نور الثقلین.

۵-۵. تفسیر روح المعانی.

اشاره

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَقَضَىٰ إِلَيْهِمْ أَجْلَهُمْ فَذَرُوا الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ (۱۱)

و اگر خداوند برای مردم به همان شتاب که برای خود خیر می طلبند، در رساندن بلا به آنان شتاب می نمود، قطعاً اجلشان فرا رسیده بود. پس کسانی را که به دیدار ما امید (و باور) ندارند به حال خود رها می کنیم تا در سرکشی خویش سرگردان بمانند.

نکته ها:

مشابه مفهوم این آیه، در سوره ی کهف آیه ی ۵۸ و سوره فاطر آیه ی ۴۵ نیز آمده است که اگر خداوند مردم را زود به کیفر کارهایشان برساند و مؤاخذه کند، همه نابود می شوند. به علاوه اختیار که اساس تکلیف است از بین می رود و اطاعت، جنبه ی اضطراری پیدا می کند.

ممکن است معنای «اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ» این باشد که سنت خداوند در خیررسانی، سرعت و در شرّ رسانی، با مهلت است و معنای جمله این باشد که خداوند در خیررسانی سرعت و عجله دارد.

پیام ها:

۱ انسان، طبیعتاً عجول است. «اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ» (۱) اگر خداوند در دنیا، بدکاران را کیفر فوری می داد، کسی باقی نمی ماند و نسل بشر منقرض می شد. «لَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ» ... «لَقَضَىٰ إِلَيْهِمْ أَجْلَهُمْ» ۳ یکی از سنت های الهی، «استدراج» در عذاب و مهلت دادن به ظالمان است.

«فَذَرُوا الَّذِينَ...»

۴ هلاک نشدن کفار، نشانه ی حقایقیت آنان نیست. «فَذَرُوا الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا» ۵ آنان که از خدا بریده و سرگرم خود شده اند، هدف معینی ندارند و حیرانند.

ص: ۱۸۸

«فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ»

۶ انکار و بی توجهی به قیامت، موجب طغیان و رهاشدن به حال خود و محروم شدن از الطاف الهی است. «لَا يَزُجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۱۲]

اشاره

وَ إِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَنْ لَمْ يَدْعُنَا إِلَىٰ ضُرِّ مَسَّهُ كَذَلِكَ زِينٌ لِّلْمُتَسْرِفِينَ
مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (۱۲)

و هنگامی که ضرری به انسان برسد، در حالی که به پهلو خوابیده یا نشسته و یا ایستاده است، ما را می خواند، ولی چون ضرر را از او برطرف ساختیم، چنان به راه خود می رود که گویی هرگز ما را برای گرفتاری که به وی رسیده بود، نخوانده است! این گونه برای اسرافکاران، عملکردشان زیبا جلوه می کند.

نکته ها:

بارها خداوند از ناسپاسی انسان گله کرده که در هنگام اضطراب و سختی خدا را می خواند، ولی پس از حل مشکل، از خدا غافل می شود و او را فراموش می کند.

پیام ها:

۱ ایمان به خداوند، در عمق روح انسان عجین شده و حوادث تلخ، عامل بیداری این وجدان و فطرت خداجوی اوست. «مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا» ۲ آنان که دعا و نیایش موسمی دارند، مورد انتقاد و کارشان بی ارزش است. «مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا» ۳ دعا در هر حال جایز است؛ ایستاده، نشسته یا خوابیده. «لِجَنبِهِ»، «قَاعِدًا»، «قَائِمًا» ۴ نیایش خالصانه، سبب رفع گرفتاری است. «دَعَانَا» ... «كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَنْ لَمْ يَدْعُنَا» ۶ انسان، ناسپاس است. «مَرَّ كَأَنْ لَمْ يَدْعُنَا»

۷ آنان که خدا را فراموش کنند، زندگی مادی در نظرشان زیبا جلوه می کند. «زَيْنَ لِلْمُسْرِفِينَ» ۸ فراموش کردن الطاف خداوند، نوعی اسراف است. «مَرَّ» ... «لِلْمُسْرِفِينَ» ۹ هر کس در رفاه، غافل و در گرفتاری دعا کند، مسرف است. «مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانًا» ... «فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ» ... «زَيْنَ لِلْمُسْرِفِينَ» ۱۰ مرفهان، از خودراضی اند. «زَيْنَ لِلْمُسْرِفِينَ» ما كانوا يعملون»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۱۳]

اشاره

وَلَقَدْ أَهَلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ (۱۳)

و همانا ما امت های پیش از شما را چون ستم کردند، هلاک کردیم. (زیرا) پیامبرانشان برای آنها معجزات آوردند، ولی آنها ایمان نیاوردند. ما این گونه گروه تبهکاران را کیفر می دهیم.

نکته ها:

«قرون» جمع «قرن»، به مردمی که در یک عصر و زمان زندگی می کنند، گفته می شود.

۱ ظلم و ستم، زمینه ساز سقوط ملت هاست. «أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ» ... «لَمَّا ظَلَمُوا» ۲ عقاب و قهر الهی، بعد از اتمام حجت است. «أَهْلَكْنَا»، «وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ» ۳ هلاکت، برای ستمگرانی است که امیدی به ایمان و اصلاحشان نیست. «وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا» ۴ در کنار تاریخ باید فلسفه ی تاریخ نیز بیان شود تا مایه ی عبرت باشد. (۱) «أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ» ... «كَذَلِكَ نَجْزِي» ۵ سنت های الهی، همگانی و همیشگی است. «كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ»

ص: ۱۹۰

۱- ۱). هلاک اقوام گذشته، تاریخ است و رمز هلاک که ستم و جرم است، فلسفه ی تاریخ.

اشاره

ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ (۱۴)

سپس شما را پس از (هلاکت) آنان، جانشینانی در زمین قرار دادیم، تا ببینیم شما چگونه عمل می کنید.

پیام ها:

۱ حکومت و تمکن، وسیله ی آزمایش الهی است. «جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ» ... «لِنَنْظُرَ» ۲ هر مدیری که مسئولیت می دهد، باید نظارت هم بکند. «جَعَلْنَاكُمْ» ، «لِنَنْظُرَ» ۳ عملکرد ما، زیر نظر خداوند است. «لِنَنْظُرَ» ۴ همه ی اقوام، نزد خدا یکسانند و قانون آزمایش الهی، درباره ی همه جاری می شود. «لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ» ۵ سرنوشت مردم، نتیجه ی عملکرد خودشان است. «كَيْفَ تَعْمَلُونَ»

اشاره

وَ إِذْ تَتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالِ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ لَقَاءَنَا اِنَّتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَذَا اَوْ بَدَّلْتَهُ فُلٌ مَا يُكُونُ لِي اَنْ اُبَدِّلَهُ مِنْ تَلْقَائِ نَفْسِي اِنْ اَتَّبِعْ اِلَّا مَا يُوحَىٰ اِلَيَّ اِنِّي اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابٌ يَوْمٍ عَظِيمٍ (۱۵)

و هرگاه آیات روشن ما بر آنان تلاوت می شود، کسانی که به دیدار ما (و دریافت پادشاهی اخروی) امید و باوری ندارند می گویند: قرآنی غیر از این بیاور، یا این قرآن را تغییر بده. (به آنان) بگو: من حق ندارم که آن را از پیش خود تغییر دهم. من پیروی نمی کنم مگر آنچه را که به من وحی شود، من از عذاب روزی بزرگ (قیامت) بیمناکم، اگر پروردگارم را نافرمانی کنم.

نکته ها:

بعضی از بت پرستان از رسول خدا صلی الله علیه و آله درخواست داشتند که بعضی آیات این قرآن را که به نکوهش از بت های آنان می پردازد، تغییر دهد یا قرآن دیگری بیاورد!

همیشه کسانی که تعالیم آسمانی را مخالف هوای نفس خود می دیدند، این گونه تقاضاها را داشته اند.

پیام ها:

۱ آیات و نشانه های شناخت الهی باید برای مردم بیان شود. «إِذَا تُتْلَىٰ...» ۲ هیچ کس حتی پیامبر نمی تواند قانون الهی را تغییر دهد. «مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ» ۳ هرگز تسلیم بهانه جویی ها و هوسهای مردم نشویم. اصل آن است که خدا می گوید، نه آنچه مردم می خواهند. «مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ» ۴ هیچ بشری حتی انبیا، در قرآن دست نداشته اند. «مَنْ تَلَقَّاءِ نَفْسِي» ۵ اضافه شدن پیروان، به قیمت تغییر و تحریف مکتب و دست برداشتن از اصول، ارزشی ندارد. (با توجه به شأن نزول) ۶ پیامبران، معصومند و جز از وحی پیروی نمی کنند. «إِنْ أَتَّبِعْ إِلَّا مَا يُوحَىٰ» ۷ یاد معاد، عامل تقوا و مصونیت از گناه است. «إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ»، هم چنان که غفلت از معاد، عامل بهانه گیری است. «لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا» ۸ سرچشمه ی عصمت انبیا، ایمان و یقین به معاد است. «إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۱۶]

اشاره

قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (۱۶)

بگو: اگر خداوند می خواست، آن (قرآن) را بر شما نمی خواندم و شما را به آن آگاه نمی ساختم. من پیش از (آوردن) قرآن، عمری در میان شما بوده ام، آیا نمی اندیشید؟!

نکته ها:

خطاب آیه به درخواست کنندگان تغییر قرآن است و می فرماید: پیامبر صلی الله علیه و آله چهل سال در میان شما زیسته است، اگر قرآن تراوشات فکری او بود، می بایست در

این مدت نمونه های دیگری از افکارش بر زبان او جاری می شد.

پیام ها:

۱ پیامبر خدا، بی اجازه و اراده ی الهی کاری نمی کند. «لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ» ۲ قرآن معجزه ی الهی است، نه محصول فکر بشر. «مَا تَلَوْتُهُ» ... «وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ» ۳ سابقه ی پاکی و امانت و امی بودن پیامبر، نشانه ی حقیقت اوست. «فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا» ... «أَفَلَا تَعْقِلُونَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۱۷]

اشاره

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ (۱۷)

پس کیست ستمکارتر از کسی که بر خدا دروغ بندهد، یا آیات او را دروغ بشمارد؟ قطعاً مجرمان، رستگار نمی شوند.

نکته ها:

آیه، ادامه ی پاسخ کسانی است که از پیامبر تقاضای تغییر و تبدیل قرآن را داشتند و این تقاضا، نوعی افترا بر خداوند به حساب آمده است. مشابه این آیه در موارد دیگری هم هست، از جمله: «وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ» (۱) که ادعای دروغین وحی را دروغ بستن به خداوند شمرده است.

پیام ها:

۱ بزرگ ترین ظلم، ظلم فرهنگی، اعتقادی و تحریف آیات است. «فَمَنْ أَظْلَمُ» ۲ هر چه شخصیت بزرگتر باشد، افترا بر او خطرناک تر است. «أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ» ۳ دین تراش و دین ساز، با کافر در یک ردیف هستند. «افْتَرَى»، «كَذَّبَ» ۴ بدعت، جرم است. «الْمُجْرِمُونَ»

ص: ۱۹۳

۵ مبلغ دینی اگر تفکرات خود را به اسم دین بگوید، سزاوار تعبیراتی همچون «أَظْلَمَ»، «لَا يُفْلِحُ» و «مجرم» است.

[سوره یونس (۱۰): آیه ۱۸]

اشاره

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْصُرُهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ قُلْ أَتَتَّبِعُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ (۱۸)

و به جای خدا چیزهایی را می پرستند که نه به آنان ضرر می رساند و نه سودشان می دهد و می گویند: این بت ها شفیعان ما نزد خدایند. بگو: آیا خدا را به چیزی خبر می دهید که او خبری از آنها در آسمان ها و زمین ندارد؟ خداوند منزّه و والاتر است از شریکانی که برایش قرار می دهند.

نکته ها:

تفسیر مراغی با تمسک به این آیه، توسل به اولیا و زیارت قبور را رد کرده است.

در حالی که اولاً: در این آیه، «يَعْبُدُونَ» به کار رفته است و در زیارت و توسل، کسی را پرستش نمی کنیم. ثانیاً: ما به حیات برزخی معتقدیم، قرآن هم شهیدان را زنده می داند. ما از اولیای خدا که در راه خدا شهید شده اند، تقاضای دعا داریم.

مقایسه ی آنان و شهدا، با سنگ و چوب، بی انصافی است.

پرستش بت ها، یا برای ترس است یا امید نفع. بت ها، نه زیان می رسانند که از روی ترس عبادت شوند، نه سودی می رسانند تا لایق عبادت باشند، پس بهانه ای برای بت پرستی نیست. «لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ»

پیام ها:

۱ بت پرستان، منطبق ندارند و بت پرستی کاری بی منطق است. «يَعْبُدُونَ» ... «لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ» ۲ بت پرستان خدا را قبول داشتند، لکن بت ها را واسطه می دانستند و لذا بت ها را

[سوره یونس (۱۰): آیه ۱۹]

اشاره

وَ مَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا وَ لَوْ لَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ (۱۹)

(در آغاز) مردم جز امتی واحد نبودند (و بر فطرت پاک توحیدی بودند)، پس دچار اختلاف شدند، (گروهی موحد و گروهی مشرک)، و اگر سنت (مهلت یافتن مردم برای آزمایش) از سوی پروردگارت مقدم و مقدر نگردیده بود، (در همین دنیا) میان مردم در آنچه اختلاف می کردند، داوری می شد (و به هلاک منحرفان حکم می گردید).

نکته ها:

خداوند به هنگام هبوط آدم و حوا به زمین، فرمود: «وَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَ مَتَاعٌ إِلَى حِينٍ» (۱) زمین برای شما و نسل شما تا مدتی جایگاه است. بنا بر این از روز اول، تقدیر این بوده که انسان تا مدتی در زمین مهلت داشته باشد، پس شاید مراد از «كَلِمَةٌ سَبَقَتْ» در این آیه، همان تقدیر و برنامه ی زندگی انسان باشد.

پیام ها:

۱ بشر از آغاز یک امت واحد، همفکر و هم عقیده در توحید بوده است. «مَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً» ۲ انسان از همان آغاز، زندگی اجتماعی داشته است. «أُمَّةً» ۳ اختلاف در عقیده و عمل، اقتضای جوامع بشری است. «أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا» ۴ مهلت دادن، از شئون ربوبیت الهی است. «سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ» ۵ سنت الهی، مهلت دادن به افراد برای انتخاب و عمل است. «لَوْ لَا كَلِمَةٌ...» «لَقُضِيَ»

ص: ۱۹۵

اشاره

وَيَقُولُونَ لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ (۲۰)

و می گویند: چرا از سوی پروردگارش بر او آیه و معجزه ای نازل نمی شود؟ پس بگو: غیب (و معجزه که به جهان غیب مربوط است)، از آن خداست (نه در اختیار من یا تابع هوس مردم). پس در انتظار باشید، من نیز همراه شما از منتظرانم (که خداوند چگونه پاسخ بهانه گیری های شما را می دهد).

پیام ها:

۱ بهانه گیران، قرآن و صدها آیه را نادیده می گیرند و خواستار آیه ی دیگری می شوند. «لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ» ۲ معجزه، به خواست خداست، نه در اختیار پیامبر و نه تابع هوسها و تمایلات مردم. «إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ» ۳ سنت و قانون خدا، مهلت دادن است. «فَانْتَظِرُوا...»

اشاره

وَإِذَا أَدْفَنَّا النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُمْ مَكْرٌ فِي آيَاتِنَا قُلِ اللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ (۲۱)

و هرگاه پس از رنجی که به مردم رسیده، (طعم) رحمت و لطفی به آنان بچشانیم، (به جای سپاس،) در آیات ما مکر و حيله می کنند. بگو: تدبیر الهی سریعتر و نافذتر است.

همانا فرستادگان ما (فرشتگان)، آنچه را مکر و نیرنگ می کنید می نویسند.

نکته ها:

آیه ی قبل به بهانه گیری آنان اشاره کرد که می گفتند: چرا آیه ای نازل نمی شود.

اینجا به لجاجت آنان پرداخته، که پس از نزول آیه هم به جای تقدیر، نیرنگ می کنند.

در مکه خشکسالی و قحطی شد و خداوند به برکات رسول خدا صلی الله علیه و آله باران فرستاد. ولی مشرکان گفتند که باران به خاطر بت ها بوده است! این آیه نازل شد و آنان را

در اکثر تفاسیر آمده است که یکی از تدابیر و مکر دشمنان، کوبیدن شخصیت پیامبر و استهزای آیات الهی بوده است.

پیام ها:

۱ نعمت هایی را که انسان از آن استفاده می کند، گوشه ای از رحمت بی کران الهی است. «أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً» ۲ انسان از نعمت های الهی سوء استفاده می کند و به جای شکر، مکر می کند.

«أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً»

... «إِذَا لَهُمْ مَكْرٌ» ۳ کسی که مکر کند، به تدبیر و مکر قهرآمیز الهی گرفتار می شود. «إِذَا لَهُمْ مَكْرٌ» ... «اللَّهُ أَسْرِعُ مَكْرًا» ۴ کیفر الهی با جرم متناسب است. «لَهُمْ مَكْرٌ»، «اللَّهُ أَسْرِعُ مَكْرًا» ۵ فرشتگان الهی حتی افکار و تدابیر انسان را ثبت می کنند. «يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۲۲]

اشاره

هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلِكَ وَ جَرَيْنَ بِهِمْ بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَ فَرِحُوا بِهَا جَاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَ جَاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَ ظَنُّوا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنِ أَنْجَيْتَنَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ (۲۲)

او کسی است که شما را در خشکی و دریا سیر می دهد، تا آن گاه که در کشتی باشید و بادی موافق، کشتی ها را به جریان در آورد و بدین وسیله خوشحال شوند، ناگهان تندبادی آید و موج از هر سو سراغشان آید و گمان برند که در محاصره ی بلا گرفتارند، (در این هنگام) خداوند را با اخلاص عقیده می خوانند (و می گویند): اگر ما را از این خطر نجات دهی، قطعاً از شاکران خواهیم بود.

ص: ۱۹۷

آلوسی و مراغی در تفاسیر خود، آورده اند که شیعیان هنگام خطر، امامان خود را صدا می زنند، در حالی که مشرکان در وقت خطر خدا را صدا می کنند!! غافل از آنکه توسل به امام معصوم شهید که به گفته ی قرآن زنده است، با توسل به بت فرق دارد.

پیام ها:

۱ قوانین حاکم بر طبیعت، مخلوق و محکوم خداوند است. «هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ» ۲ کارهای انسان، به خدا هم نسبت داده می شود، چون قدرت از اوست. با آنکه سیر، عمل انسان است، «فَسَيِّرُوا فِي الْأَرْضِ»، اما می فرماید: «هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ» ۳ انسان هر چه هم پیشرفت کند، از گزند حوادث طبیعی در امان نیست. «جَاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ» ۴ مرفهان نپندارند که پیوسته در رفاه خواهند بود. «فَرِحُوا بِهَا»، «أُحِيطَ بِهِمْ» ۵ حوادث طبیعی، غرور و تکبر انسان را برطرف ساخته، او را در برابر خداوند خاضع می سازد. «دَعَا اللَّهَ» ۶ هنگام خطر فطرت انسان، به یک مبدأ نجات متوجه می شود. «دَعَا اللَّهَ مُخْلِصِينَ» ۷ ایمان و اخلاص باید دائمی باشد، نه موسمی و به هنگام احساس خطر. «أُحِيطَ بِهِمْ دَعَا اللَّهَ مُخْلِصِينَ» ۸ انسان در هنگامه ی خطر قول می دهد، ولی به رفاه که رسید غافل می شود.

«لَئِنْ أَنْجَيْتَنَا»

۹ ناسپاسی و کفران نعمت ها، یکی از زمینه های بروز سختی و عذاب است.

«لَئِنْ أَنْجَيْتَنَا مِنْ هَذِهِ لَنُكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۲۳]

اشاره

فَلَمَّا أَنْجَاهُمْ إِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَعَيْتُمْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَتَنْبِئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (۲۳)

پس چون خداوند نجاتشان داد، در آن هنگام در زمین به ناحق سرکشی می کنند. ای مردم! همانا سرکشی شما فقط به زیان خودتان است. کامیابی زندگی دنیا (چند روزی بیش نیست)، سپس بازگشت شما به سوی ماست که شما را به عملکردتان آگاه خواهیم ساخت (و کیفر ستم هایتان را خواهیم داد).

نکته ها:

«بغی» به معنای طلب است. ظالم چون همیشه خواهان حق دیگران است، به او باغی می گویند. (۱)

پیام ها:

۱ انسان بی وفا، عهدشکن و ناسپاس است. «فَلَمَّا أَنْجَاهُمْ» ، «يَبْغُونَ» (در آیه ی قبل، وعده داد اگر نجات یابد شکر کند، ولی پس از نجات ناسپاسی می کند) ۲ ظلم به مردم، ظلم به خویش است، چون همه از یکدیگریم. (۲) «بَغْيِكُمْ عَلَيَّ أَنْفُسِكُمْ» ۳ کیفر ستم، هم در دنیا است هم در آخرت. «عَلَيَّ أَنْفُسِكُمْ» ، «إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ» ۴ ظالمان، تنها در چند روزه ی دنیا کامیابی دارند که در برابر کیفر قیامت، ناچیز است. «مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا» ۵ ریشه ی ظلم ها، دنیاطلبی انسان است. «مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا» ۶ یاد قیامت، از عوامل بازدارنده ی گناه است. «يَا أَيُّهَا النَّاسُ» ... «إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ» ۷ خداوند به همه ی کارهای انسان آگاه است و انسان نیز در قیامت از همه ی کارهای خود آگاه خواهد شد. «فَنَسَبْنَكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ»

ص: ۱۹۹

۱-۱. تفسیر المیزان.

۲-۲. «بعضكم من بعض» آل عمران، ۱۹۵.

اشاره

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَتَاهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنَبِ بِالْأَمْسِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (۲۴)

همانا مثل زندگی دنیا همچون آبی است که از آسمان فرود آوردیم، پس گیاه زمین از آنچه مردم و چهارپایان می خورند با آن در آمیخت (و روئید)، تا آنکه زمین (از آن گیاهان) زینت بگرفت و اهل زمین پنداشتند که بر استفاده از آن همه ی نباتات توانایند. (ناگهان) فرمان (ویرانی ما) شبی یا روزی آمد، پس آن را چنان درو کردیم که گویی دیروز گیاهی وجود نداشته است. ما این گونه آیات خود را برای گروه اندیشمند تشریح می کنیم.

نکته ها:

آیه ی قبل، دنیا را متاعی ناچیز شمرد و این آیه با تمثیلی زیبا، آن را ترسیم می کند.

در برخی روایات، این آیه رمز ظهور حضرت مهدی علیه السلام به شمار آمده است که هر گاه زمین غرق در زرق، برق و مادیات شد، با امر الهی و انقلاب مکتبی همه چیز عوض می شود. (۱)

پیام ها:

۱ مثال، از بهترین شیوه های تبلیغ و آموزش است. «إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا» ۲ بهترین مثال ها آن است که از طبیعت گرفته شود و زمین و زمان آن را کهنه نسازد. «إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ» ۳ در بهره گیری از مواهب مادی طبیعت، انسان و حیوان یکسانند، ولی ارزش

ص: ۲۰۰

انسان به بهره گیری از معنویات است. «يَأْكُلُ النَّاسُ وَ الْأَنْعَامُ» ۴ تناسب داشتن سبزه ها با نیازهای انسان و حیوانات، از الطاف الهی است.

﴿لَبِاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَ الْأَنْعَامُ﴾

۵ زینت انسان، ایمان است (۱) و زینت زمین، گیاهان هستند. «أَزَيَّنْتُ» ۶ دنیا، انسان را فریب داده و به خیال و گمان وامی دارد. «ظَنَّ أَهْلَهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ» ۷ همان گونه که رویاندن گیاهان به دست خداست، (۲) خشکاندن و نابود کردن آن هم به دست اوست. «فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا» ۸ دنیا و جلوه های آن، در معرض انواع حوادث است. «أَزَيَّنْتُ» ... «حَصِيدًا» ۹ عمر انسان در دنیا همچون عمر سبزه ها و گلها کوتاه و گذراست. «مَثَلُ الْحَيَاءِ الدُّنْيَا» ... «كَأَنَّ لَمْ تَعْنَنَّ بِالْأُمْسِ» ۱۰ قهر خدا گاه چنان شدید است که هیچ اثری را باقی نمی گذارد. «لَمْ تَعْنَنَّ بِالْأُمْسِ» ۱۱ مثالهای قرآن، زمینه ی تفکر است، پس آنها را ساده نگیریم. «لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ» ۱۲ دل بستگی و مغرور شدن به دنیا، نشانه ی کوتاه فکری و مغرور نشدن، نشانه ی اندیشه و فکر است. «لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۲۵]

اشاره

﴿وَ اللَّهُ يَدْعُوا إِلَىٰ دَارِ السَّلَامِ وَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ (۲۵)

و خداوند (مردم را) به سر منزل سلامت و سعادت (بهشت) می خواند و هر که را بخواهد، به راه راست هدایت می کند.

نکته ها:

﴿دَارِ السَّلَامِ﴾

، یکی از نامهای بهشت است، زیرا در آنجا کینه ای در دلها نیست، تا جنگ و جدال و بهره کشی پیش بیاید. «وَ نَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ» (۳)

ص: ۲۰۱

۱- ۱). «حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَ زَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ» حجرات، ۷.

۲- ۲). «إِنَّمَا أَنْتُمْ تُزْرَعُونَ» نحن الزارعون» واقعه، ۶۴.

۳- ۳). اعراف، ۴۳.

سلام، نام خداست و دار السلام، یعنی جوار رحمت الهی و جایی که کلام و درودشان سلام است و از خداوند هم به آنان سلام می شود. «سَلَامٌ قَوْلًا - مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ» (۱) در روایات، راه ولایت امیر المؤمنین علیه السلام و رهبران معصوم آسمانی به عنوان بهترین نمونه ی راه مستقیم بیان شده است.

پیام ها:

۱ دعوت الهی، نشانه ی لطف خاصّ او بر بندگان است. «وَاللَّهُ يَدْعُوا» ۲ سلامتی دنیا گذراست، ولی سلامت آخرت، پایدار است. «دَارِ السَّلَامِ» ۳ صراط مستقیم، مایه ی آرامش است و علاوه بر آخرت، همین دنیا را هم برای انسان دار السلام می سازد. «يَدْعُوا إِلَيَّ دَارِ السَّلَامِ» ۴ زندگی و جامعه ای سالم، خواستگاه خداوند است. «يَدْعُوا إِلَيَّ دَارِ السَّلَامِ» ۵ خداوند، هم دعوت می کند و هم راه نشان می دهد. «يَدْعُوا»، «يَهْدِي» ۶ دعوت الهی برای همه است، ولی هدایت ویژه، مخصوص کسانی است که او بخواند. «يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ» ۷ حرکت در صراط مستقیم، توفیق الهی می خواهد. «يَهْدِي» ... «إِلَيَّ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۲۶]

اشاره

لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَ زِيَادَةٌ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (۲۶)

برای آنان که نیکی کنند، پاداشی نیکوتر (از نظر کیفی) و افزون تر (از نظر کمی) خواهد بود و بر چهره ی آنان غبار ذلت و خواری ننشیند، آنان اهل بهشتند و همیشه در آنجا بمانند.

نکته ها:

«رهق» به معنای پوشاندن اجباری است و «قَتَرٌ» به معنای غبار، دود و خاکستر.

ص: ۲۰۲

اعطای پاداش زیادتر و مضاعف، با تعبیر «زِيَادَةٌ»، «ضعف» و «أضعاف» مکرر در قرآن آمده است. از جمله: هر که نیکی کند پاداش ده برابر دارد، (۱) خداوند علاوه بر پاداش کامل از فضل خود به آنان عطا می کند، (۲) پاداش هفتصد برابر برای انفاق در راه خدا. (۳)

امام صادق علیه السلام می فرماید: هر چیز اندازه ای دارد، جز اشک که قطره ای از آن آتشها را خاموش کند. سپس فرمود: کسی که اشکی برای خدا بریزد، چهره اش تیرگی و خواری نخواهد دید. «لَا يَزَهُقُ وَجُوهَهُمْ قَتْرٌ وَلَا ذِلَّةٌ» (۴) در بعضی روایات مراد از «زِيَادَةٌ» را دنیا گرفته اند. (۵) و روایات بسیاری از اهل سنت، «زِيَادَةٌ» را ملاقات با خدا (و الطاف او) دانسته است. (۶)

«أَحْسِنُوا»

، دامنه ی نیکی، شامل عقیده ی نیک، عمل شایسته و گفتار خوب می شود.

پیام ها:

۱ دریافت الطاف الهی، مخصوص نیکوکاران است. «لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ» ۲ خداوند، هم پاداش عمل را می دهد و هم تشویق می کند. «الْحُسْنَىٰ وَ زِيَادَةٌ» ۳ پاداش نیکوکاران در قیامت، بهترین پاداش هاست. «لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ» ۴ آنان که به غیر خدا رو کنند عذری ندارند، چون خداوند هم دعوت می کند، «يَدْعُوا إِلَىٰ دَارِ السَّلَامِ» هم راهنمایی می کند، «يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ» هم مزد می دهد، «الْحُسْنَىٰ» و هم اضافه می دهد. «زِيَادَةٌ» و هم اضافه اش بسیار مهم است. (۷)

۵ احسان و نیکی در دنیای زودگذر و فانی، زندگی در بهشت جاودان را بدنبال دارد. «أَحْسِنُوا» ... «هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ»

ص: ۲۰۳

۱-۱. انعام، ۱۶۰.

۲-۲. نساء، ۱۷۳.

۳-۳. بقره، ۲۶۱.

۴-۴. تفسیر نور الثقلین.

۵-۵. تفسیر نور الثقلین.

۶-۶. تفسیر در المنثور.

۷-۷. کلمه ی «زیاده» نکره آمده که نشانه ی عظمت است.

اشاره

وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا ۖ وَ تَزَهُفُهُمْ ذَلَّةً مَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطْعًا مِنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (۲۷)

و آنان که به دنبال کسب بدی ها رفتند، به قدر همان بدی ها مجازات دارند و غبار ذلت و خواری آنان را فرا می گیرد. از قهر خداوند، پناه دهنده ای ندارند، گویا چهره هایشان با پاره هایی از شب تیره پوشانده شده است. آنان اهل دوزخند و در آن جاودانه اند.

نکته ها:

امام باقر علیه السلام فرمود: این آیه در مورد اهل بدعت و شبهات و شهوات است. (۱)

«اللَّيْلِ مُظْلِمًا»

شبی است که از نور ماه هیچ خبری نیست که در هر ماه، یک شب چنین است. در مقابل «لَيْلٍ مُّقْتَمِرٍ» که مهتابش برای همه روشن است.

به قرینه ی آیاتی همچون: «وُجُوهُ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ. تَزَهُفُهُمْ قَتْرَةٌ. أُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرَةُ الْفَجَرَةُ» (۲) و آیه ی «فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ» (۳) می توان گفت که در این آیه جمله ی «أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطْعًا مِنَ اللَّيْلِ» نظر به کفار دارد.

پیام ها:

۱ انسان ها با اراده سراغ گناه می روند، نه به اجبار. «كَسَبُوا» ۲ رفتار خداوند با بدکاران، عادلانه است. «جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا» ۳ دنیا، سرای عمل و آخرت سرای پاداش است. «وَالَّذِينَ كَسَبُوا» ... «جَزَاءُ» ۴ تشویق باید بیش از تنبیه و مجازات باشد. درباره ی نیکان فرمود: «الْحُسْنَى وَ زِيَادَةٌ» و درباره ی بدکاران فرمود: «سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا» ۵ روسیاهی مخصوص کفار است، نه مؤمنان گنهگار. «تَزَهُفُهُمْ ذَلَّةً»

ص: ۲۰۴

۱-۱. تفسیر نور الثقلین.

۲-۲. عبس، ۴۰، ۴۲.

۳-۳. آل عمران، ۱۰۶.

۶ در قیامت، هم مجازات و تنبیه است، هم تحقیر و روسیاهی. «سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا»، «أَغْشَيْتَ وُجُوهُهُمْ...» ۷ راه فرار و نجات و شفاعت به روی کافران بسته است. «مَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۲۸]

اشاره

و يَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ أَنْتُمْ وَ شُرَكَائِكُمْ فزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ وَ قَالَ شُرَكَائُهُمْ مَا كُنْتُمْ إِلَّا نَا تَعْبُدُونَ (۲۸)

و روزی که همه را (در قیامت) گردهم آوریم، آن گاه به مشرکان می گوئیم: شما و شریکانی که برای خدا می پنداشتید در جای خود بمانید (تا به حسابتان رسیدگی شود)، پس میانشان جدایی می افکنیم و معبودها (به مشرکین) می گویند: شما (در حقیقت) ما را نمی پرستیدید، (بلکه در پی هوسها و اوهام خود بودید).

نکته ها:

در آیه قبل، سخن از این بود که برای مجرمان و کافران هیچ راه نجاتی نیست، و این آیه می گوید: حتی واسطه های خیالی هم به جای شفاعت، از آنان بیزار می جویند.

پیام ها:

۱ قیامت و حوادث آن را فراموش نکنیم. «يَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا» ۲ قیامت مخصوص انسان ها نیست، بلکه همه ی معبودهای ساختگی نیز حاضر می شوند. «أَنْتُمْ وَ شُرَكَائِكُمْ» ۳ قیامت، روز جدایی است. «فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ» (در قیامت برای بازجویی، میان انسان ها جدایی می افتد) ۴ آنچه را کافران شفیع خود می پنداشتند، در قیامت از آنان تبری می جویند. «مَا كُنْتُمْ إِلَّا نَا تَعْبُدُونَ» ۵ در قیامت بت ها دارای شعور و نطق می شوند و معبودانشان را انکار و یا اظهار بی اطلاعی می کنند. «مَا كُنْتُمْ إِلَّا نَا تَعْبُدُونَ»

اشاره

فَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ إِن كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لِغَافِلِينَ (۲۹)

پس (معبودها به مشرکان گویند): گواهی خدا میان ما و شما کافی است، به راستی ما از پرستش شما بی خبر بودیم.

نکته ها:

در آیه ی قبل، معبودها می گفتند که شما ما را عبادت نمی کردید. اینجا می گویند:

ما از عبادت شما غافل بودیم. نتیجه اینکه: هر عبادتی که معبود از آن بی خبر باشد، عبادت نیست.

در قرآن، بارها به مسأله ی تَفَرُّ و بَرَاءتِ معبودها از مشرکان و عمل آنها اشاره شده است. از جمله: آیه ی ۱۷ سوره فرقان و آیه ی ۶۳ سوره قصص.

پیام ها:

۱ بت ها در قیامت شعور و نطق پیدا می کنند. «فَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا»

اشاره

هُنَالِكَ تَبْلُوا كُلُّ نَفْسٍ مَّا أَسْلَفَتْ وَرُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقُّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ (۳۰)

آنجا هر کس به (جزای) آنچه از پیش فرستاده، مبتلا شود و به سوی سرپرست حقیقی خودشان (خداوند) برگردانده شوند و آنچه به افترا و دروغ خدا می پنداشتند، از پیش چشمشان محو شود.

پیام ها:

۱ قیامت، روز دریافت کارنامه ی آزمون دنیوی است. «تَبْلُوا كُلُّ نَفْسٍ» ۲ حسابرسی در قیامت، برای همه ی انسان هاست. «تَبْلُوا كُلُّ نَفْسٍ» ۳ سرچشمه ی هستی، او و پایان کار به سوی اوست. «رُدُّوا» (۱)

ص: ۲۰۶

۴ مولای حقیقی، خدا و غیر او هر چه باشد پوچ است. «مَوْلَاهُمْ الْحَقُّ» ۵ در قیامت، جلوه های دروغین معبودها محو خواهد شد. «ضَلَّ عَنْهُمْ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۳۱]

اشاره

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ (۳۱)

بگو: چه کسی از آسمان و زمین شما را روزی می دهد؟ یا چه کسی مالک گوش و چشم هاست؟ و چه کسی زنده را از مرده و مرده را از زنده بیرون می آورد و چه کسی کار هستی را سامان می دهد؟ (در پاسخ) خواهند گفت: خدا. پس بگو:

آیا از کیفر پرستش غیر خدا پروا نمی کنید؟

نکته ها:

برای بیرون آوردن مرده از زنده و زنده از مرده که کار خداوند است، نمونه هایی گفته اند، از جمله: خروج انسان از نطفه و نطفه از انسان، جوجه از تخم و تخم از جوجه، گیاه از دانه و دانه از گیاه، فرزند صالح از پدر و مادر فاسد و فرزند فاسد از والدین شایسته.

از اینکه در آیه از میان تمام اعضای انسان، تنها نام چشم و گوش آمده است، شاید به خاطر آن باشد که در میان اعضای بدن، کارآمدترین قوا این دو عضو می باشند.

پیام ها:

۱ شیوه ی سؤال و واداشتن انسان ها به فکر و رجوع به فطرت، از وظایف مریبان آسمانی است. «قُلْ مَنِ يَرْزُقُكُمْ» ۲ خداوند، آسمان و زمین را در رزق و ارتزاق انسان دخالت داده است. «يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ» ۳ رزق دادن، آفریدن و اداره کردن، از سنت های دائمی الهی است. «یرزق»، «یملک»،

«يُدَبِّرُ» (فعل مضارع رمز استمرار است) ۴ جهان آفرینش، پیوسته به تدبیر نیاز دارد و وحدت تدبیر، نشانه ی وحدت ربوبیت است. «مَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ» ۵ رزق ما، شنیدن و دیدن ما، زندگی و مرگ ما، همه به دست خداست و جز او کسی و چیزی در این زمینه ها توانایی و حاکمیت ندارد. «أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ» ... «فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ» ۶ فکر در نعمت ها و قدرت الهی، از شیرین ترین، ملموس ترین، عمومی ترین، ساده ترین و عشق آفرین ترین راههای خداشناسی است. «قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ» ... «فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ» ۷ مشرکان نیز در درون خود، خدا را آفریدگار هستی می دانند. «فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ» ۸ تنها عقیده کافی نیست، عمل هم لازم است. «فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ، قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ» ۹ شناخت و علم، زمینه ساز تقواست. «فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ، قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ»

سوره یونس (۱۰): آیه ۳۲

اشاره

فَذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ فَمَاذَا بَعَدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ فَأَنَّى تُصِرُّونَ (۳۲)

پس این چنین خداوند (قادر و یکتا)، به حق پروردگار شماست. و پس از حق، جز گمراهی چیست؟ پس چگونه (از حق) باز گردانده می شوید!؟

پیام ها:

۱ با وجود خدای حاکم، رازق، خالق و مدبّر، (که در آیه قبل بود) مجالی برای پروردگاری غیر از او نیست. «فَذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ فَمَاذَا بَعَدَ الْحَقِّ» ۲ اعتقاد به ربوبیتی جز خداوند، باطل و گمراهی است. «فَمَاذَا بَعَدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ» ۳ میان حق و باطل دیگر راهی نداریم، بلکه هر چه حق نبود، باطل است و بی طرفی و بی خطی مردود است. «فَمَاذَا بَعَدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ» ۴ انسان، فطرتی حَقِّرا دارد. شیطان ها، اوهام و عوامل دیگر، او را به انحراف می کشانند. «تُصِرُّونَ»

اشاره

كَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (۳۳)

بدین سان حکم و سخن پروردگارت بر آنان که نافرمانی کردند محقق شد که آنان ایمان نمی آورند.

پیام ها:

۱ انسان، با انتخاب راه فسق، قهر الهی را برای خود قطعی می کند. «حَقَّتْ» ... «عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا» ۲ فسق و گناه، مانع گرایش به ایمان و زمینه ی کفر است. «فَسَقُوا» ... «لَا يُؤْمِنُونَ»

اشاره

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَبْدُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ قُلِ اللَّهُ يَبْدُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ فَأَنْتُمْ تُؤْفَكُونَ (۳۴)

بگو: آیا از معبودهایی که شما شریک خدا قرار داده اید، کسی هست که بتواند آفرینش را ایجاد و آغاز کند و سپس آن را باز گرداند؟ بگو: (فقط) خداوند، آفرینش را آغاز می کند و سپس باز می گرداند. پس چرا (از حق) باز گردانده می شوید!؟

پیام ها:

۱ خداوند شیوه ی بحث و جدل با مشرکان را به پیامبرش می آموزد. «قُلْ» ۲ شریک خدا، جز ساخته ی اوهام بشری نیست. «شُرَكَائِكُمْ» ۳ هستی حادث و پدیده است. «يَبْدُوا الْخَلْقَ» ۴ ملاک پرستش دو چیز است: یکی توانایی بر پدید آوردن و دیگری قدرت برپا کردن دوباره ی آن. «يَبْدُوا» ... «ثُمَّ يُعِيدُهُ» ۵ قیامت بعد از انقراض دنیا پدید می آید. «يَبْدُوا» ... «ثُمَّ يُعِيدُهُ» ۶ هستی به سوی مرگ و انقراض در حرکت است و سرانجام آن مرگ و نیستی است. «يَبْدُوا» ... «ثُمَّ يُعِيدُهُ» ۷ معاد و قیامت، همانند دنیا و جسمانی است. «ثُمَّ يُعِيدُهُ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۳۵]

اشاره

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمْ مَنْ لَا يَهْدِي إِلَّا أَنْ يَهْدِيَ
فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ (۳۵)

بگو: آیا از معبودهایی که شما شریک خدا قرار داده اید، کسی هست که به سوی حق هدایت کند؟ بگو: (فقط) خداوند به حق هدایت می کند. پس آیا کسی که به سوی حق هدایت می کند برای پیروی شایسته تر است، یا کسی که خود هدایت نمی شود مگر آنکه هدایتش کند؟ شما را چه می شود؟ چگونه حکم می کنید!؟

نکته ها:

آیه ی قبل به مبدأ، معاد و خلقت هستی اشاره داشت و این آیه به نبوت، امامت و امر هدایت بشر اشاره می کند.

هدایت دو نوع است: یکی نشان دادن راه، دیگری رساندن به مقصد و مقصود.

نوع اول، کار انبیاست، «جَعَلْنَا هُمْ أُمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا» (۱) امیا هدایت به معنای دوّم، خاصّ خداوند است. «إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَ لَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي» (۲) «يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ» و «يَهْدِي لِلْحَقِّ»، هر دو به یک معناست. (۳)

طبق روایات متواتر از شیعه و اهل سنت، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «الحقّ مع عليّ و عليّ مع الحقّ»، همواره حقّ با علی علیه السلام است و علی علیه السلام با حقّ است. (۴)

پیام ها:

۱ ارشاد و هدایت، یکی از شئون خداوندی است. «قُلِ اللَّهُ يَهْدِي» (ملاک پرستش، توانایی برای هدایت کردن است)

ص: ۲۱۰

۱-۱. انبیاء، ۷۳.

۲-۲. قصص، ۵۶.

۳-۳. تفسیر المیزان.

۴-۴. احقاق الحق، ج ۵، ص ۲۸ و ۶۳۵.

۲ هدایت صحیح، به علم گسترده و مصون از خطا، قدرت، محبت و هدف نیازمند است. لذا جز خداوند و کسانی که او به عنوان راهنما تعیین کرده، دیگران نمی توانند هادی باشند. بت ها و طاغوت ها چگونه می توانند هادی باشند؟ (۱) «قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ» ۳ کسی شایسته ی پیروی است که به حق راهنمایی می کند. «أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ» ۴ اصل نبوت، امامت و اطاعت از رهبری معصوم، یک اصل عقلی است. «فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۳۶]

اشاره

وَمَا يَتَّبِعْ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ (۳۶)

و بیشتر آنان جز از گمان (بی پایه) پیروی نمی کنند. قطعاً گمان به هیچ وجه (انسان را) از حقیقت بی نیاز نمی کند، همانا خداوند به آنچه مردم انجام می دهند، آگاه است.

نکته ها:

آنچه دارای ارزش واقعی است، «علم» است. گمان قوی و اطمینان نیز اگر مبنای صحیح داشته باشد، ارزش دارد همچون گمانی که از ظاهر آیات و روایات، در شناخت حکم خدا (آن هم در مسائل فرعی) برای فقیه حاصل می شود. اما گمان در عقیده، اگر منشأ آن تقلید از نیاکان و تعصبات جاهلی باشد، بی ارزش است.

پیام ها:

۱ همیشه اکثریت، نشانه ی حقیقت نیست. «وَمَا يَتَّبِعْ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا» ۲ مخالفان انبیا، منطبق ندارند. «إِلَّا ظَنًّا» ۳ شرک پایه ی علمی ندارد. «هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ» ... «وَمَا يَتَّبِعْ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا» ۴ در عقاید و بینشها باید سراغ علم رفت، نه گمان. «إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ»

ص: ۲۱۱

اشاره

وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرَىٰ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (۳۷)

و چنان نیست که این قرآن از سوی غیر خدا و به دروغ ساخته شده باشد، بلکه تصدیقی است برای کتب آسمانی پیشین و توضیحی از آن کتاب است.

شکی در آن نیست که از سوی پروردگار جهانیان است.

پیام ها:

۱ جامعیت قرآن و محتوای آن به گونه ای است که افترا و انتساب آن به غیر خدا به آن نمی چسبید. «أَنْ يُفْتَرَىٰ» ۲ کتاب های آسمانی مؤید یکدیگرند. تفاوت در اجمال و تفصیل محتوای آنهاست. «تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ» ۳ قرآن وسیله ی رشد و تربیت است. «هَذَا الْقُرْآنُ» ... «مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ»

اشاره

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَعْظَمْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (۳۸)

بلکه می گویند: قرآن را بافته (و به دروغ به خدا نسبت داده) است. بگو: اگر راست می گویند (که قرآن، سخن بشر است، نه کلام خدا)، پس سوره ای همانند آن بیاورید و هر که را غیر از خدا می توانید به یاری بخوانید؟

نکته ها:

اشاره

قرآن چندین بار بر معجزه بودن کلام الهی و عجز جن و انس از آوردن مثل آن و به آوردن نظیر قرآن، یا حتی آیه ای همانند آن، تحدی و مبارزه طلبیده است، از جمله در آیه ۱۳ سوره ی هود. از طرفی با اینکه در طول قرن‌ها، میلیون ها مخالف برای تضعیف قرآن و شکست اسلام، فعالیت های بسیاری داشته و دارند، لیکن این ندای مبارزه خواهانه ی قرآن، تا کنون بی پاسخ مانده و تا قیامت بی جواب خواهد ماند.

چون سخن از تحدی قرآن است، به گوشه ای از امتیازات این معجزه ی جاودان الهی اشاره می شود:

۱ گنجاندن معارفی بلند در کلماتی کوتاه: مثلاً در مورد زن و مرد تعبیر می کند، «هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ» (۱) زنان لباس شما و شما لباس آنها هستید. برای بیان سستی قدرت های غیر الهی، آنها را به خانه عنکبوت تشبیه می کند. (۲) و یا اینکه از آفریدن یک پشه آنان را ناتوان می داند. «لَنْ يَخْلُقُوا دُبَابًا» (۳) شیرینی کلام و نفوذ: هزار بار هم خوانده شود کهنه نمی شود، بلکه هر بار نکته ای به دست می آید.

۳ آهنگ و موسیقی کلام: طنین و آهنگ کلمات آن، مخصوص است و اگر آیه ای از قرآن در میان سخنان هر عرب زبان، یا در میان روایات باشد، مشخص است.

۴ جامعیت قرآن: از برهان تا مثل، از دنیا تا آخرت و نیز مسائل خانوادگی، حقوقی، سیاسی، نظامی، اخلاقی، تاریخی و... را دربر دارد.

۵ واقع گرایی: محتوای آن مبتنی بر حدس و گمان نیست. حتی داستان هایش مستند و واقعی است.

۶ همه گیر و جهانی: مردم در هر سطح و هر کجا باشند، از آن بهره می برند و قرآن به صورت کتاب تخصصی نیست.

۷ ابدی: هر چه از عمر بشر و علوم می گذرد، اسرار بیشتری از قرآن کشف می شود.

۸ رشد فزاینده: با داشتن بیشترین دشمن و ضربات فراوان، بیشترین رشد را در طول عمر خود داشته است.

۹ معجزه ای در دست: این معجزه در دست همه است و از نوع سخن و کلمه است که در اختیار همه است.

۱۰ هم معجزه و هم کتاب دستور و قانون است.

ص: ۲۱۳

۱-۱. بقره، ۱۸۷.

۲-۲. عنکبوت، ۴۱.

۳-۳. حج، ۷۳.

۱۱ از فردی درس نخوانده و در منطقه ای محروم از سواد است.

۱۲ چیزی به آن افزوده یا از آن کاسته نشده است و مصون از تحریف است.

پیام ها:

۱ قرآن برای اثبات اعجاز خود، ساده ترین راه را مطرح می کند که دعوت از مردم برای آوردن سوره ای مثل آن است. «فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ» ۲ نه تنها کل قرآن، بلکه حتی یک سوره از آن هم معجزه است. «بِسُورَةٍ» ۳ قرآن برای مبارزه طلبی، تخفیف هم داده و به آوردن یک سوره مثل قرآن هم قانع است. «بِسُورَةٍ» ۴ مبارزه طلبی قرآن، مخصوص زمان و مکان معینی نیست، تا قیامت، تا پایان عمر بشر و در همه جای زمین، این درخواست مطرح است. «وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ» ۵ مبارزه طلبی قرآن، مخصوص عوام نیست، بلکه همه ی حقوقدانان، ادیبان و نوابغ و... را به مبارزه می طلبد. «وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ» ۶ در این مبارزه طلبی، امکانات و نفرات خاصی را تعیین نکرده است. «وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ» ۷ در این مبارزه طلبی، تحریک هم کرده است. «إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۳۹]

اشاره

بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعَلْمِهِ وَ لَمَا يَأْتِيهِمْ تَأْوِيلُهُ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنَ قَبْلِهِمْ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ (۳۹)

بلکه (حق آن است که) چیزی را که به شناخت آن احاطه نداشتند دروغ پنداشتند، در حالی که سرانجام و حقیقت و باطن آن هنوز بر ایشان روشن نشده است. کسانی که پیش از آنان بودند نیز همین گونه تکذیب کردند. پس بنگر که سرانجام ستمگران چگونه است.

ص: ۲۱۴

امام صادق علیه السلام فرمودند: از دو آیه ی قرآن دو درس بزرگ می آموزیم:

الف: تا علم نداریم، حرفی نزنیم. «أَلَمْ يُوَخِّذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقَ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ» (۱) ب: تا علم نداریم، حرفی را رد نکنیم. «بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ» همین آیه. (۲)

عبد العظیم حسنی از امام جواد علیه السلام نقل می کند که حضرت علی علیه السلام فرمود: چهار نکته گفتم که خداوند آیات آن را نازل کرده است:

۱ «المرء مخبوء تحت لسانه» شخصیت انسان در زیر زبانش پنهان است، آیه نازل شد:

«وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ» (۳) یعنی در گفتگو آنان را می شناسی.

۲ گفتم: «من جهل شيئاً عاداه» هر کس چیزی را نداند، دشمنی با آن می کند، آیه نازل شد: «بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا» ۳ گفتم: «قیمه کل امرء ما یحسنه» ارزش هر کس به لیاقت و عملکرد اوست، آیه نازل شد: «إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ» (۴) یعنی خداوند طالوت را به خاطر توانایی هایش برگزید.

۴ «القتل یقل القتل» کشتن ستمگر، جلو زیاد شدن قتل را می گیرد، آیه نازل شد: «وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ» (۵)

پیام ها:

۱ مخالفان، بدون احاطه ی علمی به قرآن، آن را رد کرده اند. «كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا» ۲ به خاطر ندانستن، چیزی را رد نکنیم. «كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا» ۳ دانستن کلی و اجمالی کم اثر است. آنچه سبب نورانیت می شود، «احاطه ی علمی» است. «لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ»

ص: ۲۱۵

۱-۱. اعراف، ۱۶۹.

۲-۲. تفسیر مجمع البیان.

۳-۳. محمد، ۳۰.

۴-۴. بقره، ۲۴۷.

۵-۵. بقره، ۱۷۹؛ کافی، ج ۱، ص ۱۶۶.

۴ مخالفت مخالفان انبیا در طول تاریخ، اغلب بر اساس جهل بوده است. «كَذَّبَكَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ» ۵ آگاهی بر تاریخ و سرنوشت مخالفان انبیا، لازم است. «فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ...»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۴۰]

اشاره

وَمِنْهُمْ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَ مِنْهُمْ مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهِ وَ رَبُّكَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ (۴۰)

و بعضی از آنان کسانی هستند که به قرآن ایمان می آورند و برخی کسانی که به آن ایمان نمی آورند و پروردگارت به فساد کنندگان داناتر است.

پیام ها:

۱ انسان دارای اختیار است، نه آنکه مجبور باشد. «مِنْهُمْ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَ مِنْهُمْ مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهِ» ۲ رهبر نباید توقع داشته باشد که همه ی مردم به راه و آیین او ایمان آورند.

«وَمِنْهُمْ مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهِ»

۳ بی ایمانی و فساد، ملازم یکدیگرند. هم گناه مانع ایمان است و هم بی ایمانی انگیزه ی فساد می شود. «لَا يُؤْمِنُ بِهِ» ... «بِالْمُفْسِدِينَ» ۴ انسان، زیر نظر پروردگار است. «رَبُّكَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۴۱]

اشاره

وَ إِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي عَمَلِي وَ لَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنْتُمْ بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَ أَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ (۴۱)

و اگر تو را تکذیب کردند، پس بگو: عمل من برای من و عمل شما برای شما باشد. (و هر یک از ما و شما، جزای کار خود را خواهد دید.) شما از آنچه من انجام می دهم بیزارید و من نیز از آنچه شما انجام می دهید، بیزارم.

پیام ها:

۱ مردم را نمی توان به ایمان آوردن مجبور کرد. وظیفه ی پیامبران ارشاد و هدایت است، نه اجبار. «وَ إِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ...» ۲ رهبر باید خود را برای تکذیب گروهی از مردم آماده کند. «وَ إِنْ كَذَّبُوكَ»

۳ در مقابل تکذیب کنندگان احساس شکست نکنیم، چون پاداش هدایت و ارشاد را می‌بریم و مخالفان نیز به کیفر تکذیب و لجاجت خود می‌رسند ولی برنده‌ی این معامله ما هستیم. «لِي عَمَلِي وَ لَكُمْ عَمَلُكُمْ» ۴ پیامبر در برابر تکذیب کنندگان موضع‌گیری قاطعی داشت. «فَقُلْ لِي عَمَلِي وَ لَكُمْ عَمَلُكُمْ» ۵ سود و زیان هر کس تنها به خود او بر می‌گردد. «لِي عَمَلِي وَ لَكُمْ عَمَلُكُمْ» (کلمه‌ی «لی» و «لکم» مقدم بر «عملی» و «عملکم» آمده است) ۶ اسلام دین استدلال و اخلاق است، نه سازش با کفار. اگر حق را پذیرا نشوند، بیزاری خود را از رفتار و عقاید آنان اعلام کنیم. «أَنْتُمْ بَرِيئُونَ»، «وَ أَنَا بَرِيءٌ» ۷ رضای به کار دیگران، انسان را شریک در پاداش یا کیفر می‌کند. «أَنْتُمْ بَرِيئُونَ»، «وَ أَنَا بَرِيءٌ» (دلیل آنکه مزد هر کس مخصوص خود اوست، این است که من و شما هیچ یک به کار دیگری راضی نیستیم)

[سوره یونس (۱۰): آیه ۴۲]

اشاره

وَ مِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَ لَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ (۴۲)

(و چون قرآن بخوانی) گروهی از آنان (در ظاهر) به سخن تو گوش فرا می‌دهند، (اما گویی) کردند و هیچ نمی‌شنوند، آیا تو می‌توانی سخن خود را به گوش ناشنوایان برسانی؛ هر چند اهل تعقل نباشند؟

پیام‌ها:

۱ همه‌ی شنوندگان، حسن نیت ندارند. گاهی لجوجان برای یافتن بهانه و دستاویز قرار دادن، مکرراً گوش می‌دهند. «مِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ...» ۲ بیمار دلی انسان گاهی به جایی می‌رسد که سخن پیامبر هم او را درمان نمی‌کند. «أَفَأَنْتَ...» «تُسْمِعُ الصُّمَّ»

۳ برای هدایت مردم، آمادگی پذیرش لازم است و تنها دلایل روشن و رهبر لایق کافی نیست. «لَا يَعْقِلُونَ» ۴ شنیدن (مستقیم یا غیر مستقیم) مهم نیست، آنچه در هدایت مهم است، تعقل و پذیرش است؛ و گر نه حیوان نیز می شنود. «يَسْتَمِعُونَ»، «لَا يَعْقِلُونَ»

[سوره یونس (۱۰): آیات ۴۳ تا ۴۴]

اشاره

وَ مِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ إِلَيْكَ أَ فَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْيَ وَ لَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ (۴۳) إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئاً وَ لَكِنَّ النَّاسَ أَنْفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ (۴۴)

و گروهی از مردم کسانی اند که به تو نگاه می کنند، (امّا گویی هیچ نمی بینند). پس آیا تو می توانی نابینایان را هدایت کنی، هر چند (با چشم دل) نمی بینند؟

قطعاً خداوند هیچ ظلمی به مردم نمی کند، امّا این خود مردمند که به خویشان ستم می کنند.

نکته ها:

گروهی در قیامت، کور محشور می شوند و این نتیجه ی کوردلی و فراموشی آیات الهی در دنیا است و چنین کسانی گویا کورند: «وَ نَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى» ... «كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَ كَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنْسَى» (۱) امام هادی علیه السلام فرمود: هر کس گمان کند که خداوند بندگان را بر گناه مجبور و آنان را کیفر می کند، به خدا نسبت ظلم داده و این آیه (۴۴) را تکذیب کرده است. (۲)

پیام ها:

۱ هر نگاهی، بصیرت آور نیست و هر تماشاگری، جذب حقیقت نمی شود.

«يَنْظُرُ»

«لَا يُبْصِرُونَ» ۲ حتّی پیامبران در کوردلان مؤثر نیستند. «أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْيَ»

ص: ۲۱۸

۱- (۱). طه، ۱۲۴، ۱۲۶.

۲- (۲). بحار، ج ۵، ص ۷۱.

۳ آنان که با نگاه، به حق نرسند، همچون کورانند. «يَنْظُرُ»، «لَا يُبْصِرُونَ» ۴ خداوند، بهترین مکتب، کتاب و رهبر را برای هدایت مردم فرستاده است، اگر نپذیرند به خودشان ستم کرده اند. «إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ» ... «أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۴۵]

اشاره

و يَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَنْ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ (۴۵)

و روزی که خداوند آنان را محشور و جمع می کند، گویا جز ساعتی از روز را (در دنیا یا برزخ) نمانده اند. آن روز یکدیگر را می شناسند. قطعاً آنان که دیدار خدا (معاد یا قیامت) را تکذیب کردند، زیان کار شدند و هرگز هدایت یافته نبوده اند.

نکته ها:

عظمت روز قیامت چنان است که زندگانی پیش از آن بسیار کوتاه جلوه می کند.

این حقیقت در آیات دیگر هم مطرح شده است، از جمله:

«لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا» (۱) گویا در دنیا یا برزخ شبی بیشتر نبودند.

«وَتَظُنُّونَ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا» (۲) گمان می کنید جز مدت کمی قبل از قیامت نبوده اید.

«إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا عَشْرًا» (۳) فکر می کنید جز ده روزی ساکن نبوده اید.

«لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ» (۴) فکر می کنید روز یا پاره ای از روز در دنیا یا برزخ بوده اید.

«مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ» (۵) فکر می کنید یک ساعتی بیشتر نبوده اید.

کوتاهی عمر دنیا، یا به جهت زودگذری آن است، یا به خاطر بهره نگرستن از زمان و فرصت، یا در مقایسه با عمر آخرت و یا بدان جهت که انسان ها در برزخ گویا در خوابند و پس از بیداری احساس می کنند که زمان اندک بوده است.

به هر حال هم متاع دنیا نسبت به آخرت قلیل است و هم زمانش، چنان که گویا ساعتی بیش نبوده است.

ص: ۲۱۹

۱-۱. نازعات، ۴۶.

۲-۲. اسراء، ۵۲.

۳-۳. طه، ۱۰۳.

٤-٤. مؤمنون، ١١٢.

٥-٥. روم، ٥٤.

۱ زندگی دنیا، نسبت به روز رستاخیز بسیار اندک است. «سَاعَةٌ مِنَ النَّهَارِ» ۲ در قیامت، مردم یکدیگر را می شناسند. «يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ» ۳ زیانکاران واقعی آنانند که با تکذیب قیامت، از بهره های ابدی آخرت محرومند و تنها به لذات دنیوی قانعند. در حالی که مؤمنان، هم در دنیا از نعمت های الهی کامیابند، هم در آخرت نصیب دارند. «قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۴۶]

اشاره

وَإِنَّمَا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ (۴۶)

(ای پیامبر!) برخی از قهر و کیفری را که به کافران وعده می دهیم یا (در حال حیات تو) نشانت می دهیم، یا تو را از دنیا می بریم (و پس از تو به کیفر می رسند، به هر حال) بازگشت آنان به سوی ماست، سپس خداوند بر آنچه انجام می دهند، گواه است.

نکته ها:

کیفر برخی از کافران، در جنگ های بدر، خنین، احزاب و فتح مکه بود، و پس از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله نیز دست خداوند برای کیفر باز است.

تأخیر عذاب مشرکان، دو مسئله را در پی داشت؛ یکی نگرانی پیامبر و دیگری بهانه گیری مشرکان که می گفتند: عذاب موعود کجاست؟ (که در دو آیه ی بعد خواهیم خواند) این آیه حکمت تأخیر عذاب را برای دلداری پیامبر و مردم بیان می کند که بازگشت همه به سوی ماست و ما بر کارهای آنان گواهییم و مشرکان به بهانه گیری خود دلخوش نباشند.

حضرت علی علیه السلام فرمودند:

«اتَّقُوا معاصي الله في الخلوات فإنَّ الشاهد هو الحاكم» از نافرمانی خداوند در پنهانی و

خلوت نیز پرهیز کنید، زیرا شاهد، خود حاکم است. (۱)

پیام ها:

۱ خداوند به حساب کافران می رسد و کیفرشان می دهد، چه این زمان و چه زمان دیگر. پس مسلمانان از تأخیر قضای الهی نباید گرفتار یأس و نگرانی شوند. «وَإِمَّا نُرِيَنَّكَ... «أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ» ۲ وفات پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، در حکم خداوند نسبت به کافران تأثیری ندارد.

«أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ»

۳ بازگشت همه به سوی خداست و هیچ کس را توان فرار از دادگاه عدل الهی نیست. «فَالِإِنَّا مَرْجِعُهُمْ» ۴ خداوند گواه بر اعمال ماست. «اللَّهُ شَهِيدٌ»

[سوره یونس (۱۰): آیات ۴۷ تا ۴۸]

اشاره

وَ لِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَ هُمْ لَا يُظْلَمُونَ (۴۷) وَ يَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ (۴۸)

برای هر امتی پیامبری است. پس هر گاه پیامبرشان بیاید، میان آنان به عدالت داوری می شود و ستمی به آنان روا نمی گردد.

کفار (از روی استهزا) می گویند: اگر راست می گوئید، این وعده (عذاب) چه وقت است؟

نکته ها:

کفار بارها از روی استهزا، از انبیا می پرسیدند که اگر راست می گوئید، زمان قهر خدا چه وقت است؟! این سؤال تحقیرآمیز، نوعی تقویت دل برای افرادی بود که تحت تأثیر آنها قرار می گرفتند، ولی مگر لازمه ی تحقق امری، دانستن زمان آن است؟!

ص: ۲۲۱

سؤال: اگر هر قومی رسولی دارند، پس چرا رسالت قطع شده است؟ پاسخ: مراد از رسول، شخص پیامبر نیست، بلکه پیام و رسالت اوست، چه مستقیم و چه با واسطه. و الا- می بایست در هر منطقه ای پیامبری باشد! حضور انبیا در میان مردم و قضاوت عادلانه، هم مربوط به دنیاست و هم ممکن است مربوط به آخرت باشد که در آیه ۶۹ سوره زمر نیز مطرح است.

امام باقر علیه السلام فرمود: پیامبران الهی، «یقضون بالقسط» به قسط و عدل حکم می کنند. (۱)

پیام ها:

۱ از سنت های الهی آن است که هیچ امتی بدون پیامبر نباشد. «لِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ» ۲ تاریخ دین، همراه با تاریخ انسانیت است. (۲) «لِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ» ۳ قهر الهی «که در آیه قبل مطرح شد» بعد از اتمام حجت و آمدن پیامبران است.

«لِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ»

۴ گسترش قسط و عدل در جامعه، در سایه ی بعثت پیامبران است. «فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ» ۵ در قیامت، هر گروهی با پیامبر خودشان حاضر می شوند، سپس میان آنان به عدالت داوری می شود. (۳) «جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ...»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۴۹]

اشاره

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ إِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ (۴۹)

۴۹/۱۰

بگو: من (حتی) برای خودم جز آنچه خدا بخواهد، مالک زیان و سودی نیستم (تا چه رسد برای شما)، برای هر امتی اجل و سرآمدی معین است که هر گاه مدتشان فرا رسد، نه لحظه ای تأخیر دارند و نه پیشی می گیرند.

ص: ۲۲۲

۱- (۱). تفسیر صافی.

۲- (۲). چنان که در آیه ی دیگری می خوانیم: «و ان من امة الا خلا فيها نذیر» فاطر، ۲۴.

۳- (۳). آیه ی دیگر می فرماید: «و جىء بالنبيين و الشهداء و قضى بينهم بالحق» زمر، ۶۹.

در آیه ی قبل، برای هر اُمّتی «رسول» بود، در اینجا برای هر اُمّتی «أجل» است.

شاید بتوان گفت: فرارسیدن زمان شقاوت یا سعادت هر قومی وابسته به پیروی از رسول یا بی اعتنایی به اوست.

سؤال: اگر هر اُمّتی اجلی دارد، پس اُمّت اسلام نیز باید اجل و پایانی داشته باشد؟ پاسخ: اُمّت به معنای گروه و جماعت است، نه مذهب. پس منافاتی با خاتمیت ندارد و دلیل بر لزوم تغییر مذهب در هر مدّت زمانی نیست.

پیام ها:

۱ هیچ کس حتّی انبیا، از پیش خود قدرتی و مالکیتی ندارد. «لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي» ۲ قدرت انبیا و اولیا، پرتوی از قدرت الهی است. (۱) «إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ» ۳ نشانه ی صداقت پیامبر صلی الله علیه و آله، گفتن «لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا» است.

۴ تعیین زمان کیفر کفار، تنها به دست خداست. «مَتَى هَذَا الْوَعْدُ» ... «قُلْ لَا أَمْلِكُ...» ۵ جامعه همچون افراد، اجل، سعادت و شقاوت، رشد و غیّ دارد. «لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ» (سر آمدن اجل ها، گاهی با هلاکت و نابودی است، گاهی با از دست دادن شوکت و عزّت) ۶ حکومت و قدرت دنیوی ابدی نیست، به آن مغرور نشویم. «لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ» ۷ مهلت دادن به اُمّت ها، از سنّت های الهی است. «لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ» ۸ مقدرات اُمّت ها، بر اساس سنّت های الهی است و تقدیم و تأخیر ندارد. پس در مقدرات الهی شتاب نکنیم. «فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ...»

ص: ۲۲۳

۱- ۱. متأسفانه در تفسیر مراغی برای ردّ توّسل، بحثی مفصّل شده و به جمله ی «قل لا املک» استناد شده و از جمله ی «الا ما شاء الله» غفلت شده است!!

اشاره

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا أَوْ نَهَارًا مَاذَا يَسْتَعِجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ (۵۰) أَتُمْ إِذَا مَا وَقَعَ آمْتُمْ بِهِ آلآنَ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ (۵۱)

بگو: آیا اندیشیده اید، اگر عذاب خداوند شب یا روز به سراغ شما آید (چه می کنید؟) گناهکاران چه چیزی را از او به شتاب می خواهند (که می گویند:

«مَتَى هَذَا الْوَعْدُ» عذاب خدا چه وقت است).

آیا پس از آنکه (عذاب) نازل شد، به آن ایمان می آورید؟ حالا؟ در حالی که بیشتر خواستار زود آمدن عذاب بودید؟

نکته ها:

در حدیثی می خوانیم که مصداق عذاب در آیه، عذابی است که در آخر الزمان نصیب اهل قبله می شود. (۱)

پیام ها:

۱ قهر الهی، ناگهانی است و شب و روز در آن مطرح نیست. «بَيَاتًا أَوْ نَهَارًا» ۲ خردمند، با احتمال عذاب باید احتیاط کند، نه شتاب. «مَاذَا يَسْتَعِجِلُ» ۳ به هنگام قهر خدا که مجرمان را غافلگیر می کند، «بَيَاتًا أَوْ نَهَارًا» راه نجات بسته است. «مَاذَا يَسْتَعِجِلُ» ۴ ایمان آوردن هنگام خطر، اثری ندارد. «آلآن...» ۵ مشرکان همواره خواهان تسریع در عذاب الهی بوده اند. «كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ»

اشاره

ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ (۵۲)

ص: ۲۲۴

سپس به ستمگران گفته شود: عذاب همیشگی را بچشید. آیا جز به آنچه به دست آورده اید، کیفر داده می شوید؟

نکته ها:

مراد از عذاب در آیه ی قبل، کیفر الهی در دنیا بود و در این آیه، عذاب رستخیز مطرح است، لذا فرمود: «ذُوقُوا» و نفرمود: «یذوقون».

پیام ها:

۱ مخالفان پیامبران، ظالمند. «ظَلَمُوا» (با توجه به آیات قبل) ۲ کیفر الهی، برای گروهی از مجرمان جاودانه است. «عَذَابَ الْخُلْدِ»
۳ کیفرهای اخروی، هم روحی است و هم جسمانی. «قِيلَ» ... «ذُوقُوا» ۴ کیفرها طبق عدل الهی است. «هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ» ۵ انسان در عمل نیک و بد آزاد است، نه مجبور. «تَكْسِبُونَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۵۳]

اشاره

وَ يَسْتَنْبِئُكَ أَ حَقُّ هُوَ قَوْلُ إِي وَ رَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ وَ مَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ (۵۳)

و از تو خبر می گیرند که آیا آن (وعده ی مجازات الهی) حق است؟ بگو: آری، سوگند به پروردگام که آن حتمی است و شما نمی توانید (خدا را از انجام آن) عاجز کنید.

نکته ها:

این آیه، نظیر آیه ی ۸ سوره ی طور است: «إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ مَا لَهُ مِنْ دَافِعٍ» قطعاً عذاب الهی واقع خواهد شد و هیچ مانعی جلوگیری از آن نیست.

پیام ها:

۱ وعده های الهی قطعی و حتمی است. «إِي وَ رَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ» (سوگند، کلمه ی ان، حرف لام در «لحق» نشانه ی تأکید است) ۲ رهبر باید از مردم رفع تردید و ابهام کند. «قُلْ» ۳ در برابر تردیدها باید با قاطعیت سخن گفت. «إِي وَ رَبِّي»

۴ گاهی سوگند برای رفع تردید و تزلزل مردم لازم است. «إِی وَ رَبِّی إِنَّهُ لَحَقُّ» ۵ در نظام هستی، هیچ قدرتی مانع اراده ی الهی نیست. «مَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۵۴]

اشاره

وَ لَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِی الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِ وَ أَسْرُوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوْا الْعَذَابَ وَ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَ هُمْ لَا یُظَلِّمُونَ (۵۴)

اگر برای هر کس که ستم کرده، آنچه در زمین است می بود، قطعاً همه ی آن را (برای نجات از قهر الهی و باز خرید خود) می داد. آنان با دیدن عذاب، پشیمانی خود را پنهان می کنند (تا شماتت نشوند) و میانشان به عدالت داوری می شود و بر آنان ستم نرود.

نکته ها:

فدیه دادن برای نجات از عذاب، در آیات دیگر هم مطرح شده است. از جمله آیه ی «مَا فِی الْأَرْضِ جَمِیعاً وَ مِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ» (۱) حتی اگر دو برابر آنچه در زمین است بدهند، از عذاب خدا نجات نمی یابند. همچنین در سوره ی معارج می فرماید: مجرم دوست دارد آن روز، همه ی فرزندان، همسر، برادر و فامیل و آنچه را در زمین است فدیه دهد تا نجات یابد، اما پذیرفته نمی شود. (۲)

پیام ها:

۱ در قیامت، برای مجرم راه نجاتی نیست و کسی یا مالی فدای دیگری نمی شود. «وَ لَوْ...» ۲ حبّ نفس، قوی ترین غریزه در انسان است. زیرا حاضر است همه ی هستی را برای نجات خود فدا کند. «مَا فِی الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِ» ۳ مجرمان برای آنکه گرفتار شماتت نشوند، پشیمانی خود را در دل پنهان نگاه می دارند. (۳) «أَسْرُوا النَّدَامَةَ»

ص: ۲۲۶

۱-۱. رعد، ۱۸ و زمر، ۴۷.

۲-۲. معارج، ۱۱، ۱۵.

۳-۳. تفسیر صافی.

۴ در قیامت، برخی پشیمانی خود را با گفتنِ ای کاش... آشکار می کنند، برخی دست خود را می گزند و برخی هم با سکوت و کتمان آن را پنهان می کنند.

«أَسْرُوا النَّدَامَةَ»

۵ رهبران شرک، در قیامت پشیمانی خود را پنهان می کنند تا از زیردستان خجالت نکشند. (۱) «أَسْرُوا النَّدَامَةَ» ۶ در دادگاه عدل الهی، نه قدرت کارساز است، «مَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ» و نه ثروت. «مَا فِي الْأَرْضِ...» ۷ در دنیا ممکن است به خاطر اشتباه قاضی به کسی ستم شود، اما در قیامت خطایی نیست و به کسی ستمی نمی شود. «فُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَ هُمْ لَا يُظْلَمُونَ» ۸ با ظالم هم به ظلم رفتار نکنیم. «ظَلَمْتُمْ»، «لَا يُظْلَمُونَ»

[سوره یونس (۱۰): آیات ۵۵ تا ۵۶]

اشاره

أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَلَا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (۵۵) هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (۵۶)

آگاه باشید! آنچه در آسمان ها و زمین است، قطعاً از آن خداست. آگاه باشید که وعده ی خدا حتمی و راست است، لیکن بیشترشان نمی دانند.

اوست که زنده می کند و می میراند و به سوی او باز گردانده می شوید.

پیام ها:

۱ دانستن کافی نیست، تذکر و توجه به دانسته ها و باورها مهم است. «أَلَا» ۲ چون مالک همه ی هستی خداست، کفار از خود چیزی ندارند که برای نجات خویش فدیة بدهند. (با توجه به آیه قبل) ۳ مالکیت او بر هستی، نشانه ی توانمندی او بر تحقق وعده هاست. «لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ...» «إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ»

ص: ۲۲۷

۴ همان کسی که هستی از اوست، می تواند زنده کند و بمیراند. «لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ...» «يُحْيِي وَ يُمِيتُ» ۵ حیات و مرگ و سرانجام کار همه به دست خدا و به سوی اوست. «يُحْيِي وَ يُمِيتُ وَ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۵۷]

اشاره

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَ شِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَ هُدًى وَ رَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ (۵۷)

۵۷/۱۰

ای مردم! همانا از سوی پروردگارتان پند و اندرزی برای شما آمد که مایه ی شفا برای آنچه در سینه های شماست و هدایت و رحمتی برای مؤمنان است.

نکته ها:

«مَوْعِظَةٌ»

بازداشتن آمیخته با هشدار و انداز است. (۱)

«شِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ»

یعنی مایه ی پاکی روح و قلب از آفات روحی است. زیرا امراض روحی سخت تر از امراض جسمی است و هنر قرآن نیز در همین شفا بخشی به امراض روحی است.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «اِذَا التَّبَسُّتُ عَلَيْكُمْ الْفِتْنُ كَاللَّيْلِ الْمُظْلَمِ فَعَلَيْكُمْ بِالْقُرْآنِ فَإِنَّهُ شَافِعٌ مُشَفَّعٌ...» در هجوم فتنه های تیره و وحشتناک، به قرآن پناه برید که هم موعظه است، هم شفا، هم نور و هم رحمت. (۲)

امام صادق علیه السلام فرمود: «شِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ مِنَ الْأَمْرَاضِ الْخَوَاطِرِ وَ مَشَبِّهَاتِ الْأُمُورِ» قرآن، برای تمام امراض روحی و شبهات و افکار شفاست. (۳)

گویا آیه اشاره به مراحل چهارگانه ی تربیت و تکامل دارد، یعنی:

الف: مرحله ی موعظه، نسبت به کارهای ظاهری. «مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ» ب: مرحله ی پاکسازی روح از رذایل. «شِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ»

١-١. مفردات راغب.

٢-٢. بحار، ج ٩٢، ص ١٧.

٣-٣. تفسير نور الثقلين.

ج: مرحله ی راهیابی به سوی مقصود. «هُدًى» د: مرحله ی دریافت رحمت الهی. «رَحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ»

پیام ها:

۱ نزول کتاب که شامل موعظه و شفابخشی و هدایت و رحمت باشد، از شئون ربوبیت الهی است. «مِنْ رَبِّكُمْ» ۲ قرآن، شفای هر دردی است. درمان دردها را باید از مکتب قرآن گرفت، نه مکاتب شرق و غرب. «شِفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ» ۳ قرآن برای همه ی مردم موعظه است، ولی تنها گروه حق پذیر، مشمول هدایت و رحمت الهی می شوند. «يَا أَيُّهَا النَّاسُ» ... «هُدًى وَ رَحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۵۸]

اشاره

قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَ بِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ (۵۸)

بگو: (مؤمنان) تنها به فضل و رحمت خداوند شاد شوند، (نه به مال و مقام)، که آن بهتر از هر چیزی است که می اندوزند.

نکته ها:

با توجه به شفا، موعظه و رحمت بودن قرآن که در آیه ی قبل بود، ظاهر این آیه آن است که مراد از فضل و رحمت، همان تمسک به قرآن باشد. به فرموده ی حضرت علی علیه السلام: روز قیامت ندا می دهند که هر کشاورزی گرفتار آفتی می شود، جز آنان که در مزرعه ی قرآن کشتند، پس در زمین قرآن کشت کنید. «فكونوا من حرثه القرآن» (۱) پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «مَنْ هَدَاهُ اللَّهُ لِلْإِسْلَامِ وَعَلَّمَهُ الْقُرْآنَ ثُمَّ شَكَى الْفَاقَةَ كَتَبَ اللَّهُ الْفَاقَةَ بَيْنَ عَيْنَيْهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ» هر کس را که خداوند به نعمت اسلام و فهم قرآن مفتخر ساخت ولی او احساس بدبختی کند واقعاً بدبخت است و تا روز قیامت مهر بدبختی بر پیشانی او زده می شود. سپس این آیه را تلاوت نمود. (۲) و در روایت دیگری فرمودند: به

ص: ۲۲۹

۱- ۱. نهج البلاغه، خطبه ۱۷.

۲- ۲. تفسیر نور الثقلین.

سراغ قرآن بروید تا زندگی تان زندگی سعیدان و مرگتان مرگ شهیدان باشد و از حسرت روز قیامت نجات یابید، چرا که قرآن، کلام خداوند رحمن و مانع و امانی از شرّ شیطان و سبب برتری و سنگینی میزان است. (۱)

در روایات، فضل و رحمت، به نبوت و امامت تفسیر شده است. (۲) چنان که فضل به نعمت های عامّ الهی و رحمت به نعمت های خاصّ خداوند تفسیر شده است. (۳)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: اهل ایمان بدانند که نعمت دین از همه ی اموال کافران بهتر است و باید بدان شاد باشند. (۴)

پیام ها:

۱ به قانونی همچون قرآن که شفا، موعظه، هدایت و رحمت است افتخار کنیم که از همه ی قوانین بشری برتر است. «فَلْيَفْرَحُوا»
۲ به نعمت ولایت شاد باشیم، نه به مال و مقام. «فَلْيَفْرَحُوا» ۳ نعمت ها را از فضل الهی بدانیم، نه از خود تا شادی ما رنگ الهی بیابد و سبب فخر فروشی و تکبر نگردد. (۵) «بِفَضْلِ اللَّهِ» ... «فَلْيَفْرَحُوا» ۴ تنها نعمتی که برخورداری از آن باید سبب شادمانی باشد، قرآن است.

«بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ»

... «فَلْيَفْرَحُوا» (تقدم «بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ» نشانه ی انحصار است) ۵ نعمت های مادی، گاهی سبب فتنه و فساد شده و زود گذر است، ولی نعمت های معنوی، پایدار و سبب رشد است. «خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ» ۶ نعمت های معنوی، برتر از تمام نعمت های مادی است. «خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ» (کسی که بهره ای از قرآن دارد، نباید از تنگدستی خود و دارایی دیگران اندوهناک باشد)

[سوره یونس (۱۰): آیه ۵۹]

اشاره

قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ أَللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ (۵۹)

ص: ۲۳۰

۱-۱. بحار، ج ۸۹، ص ۱۹.

۲-۲. تفسیر نور الثقلین.

۳-۳. تفسیر المیزان.

۴-۴. تفسیر صافی.

۵-۵. تفسیر کبیر فخر رازی.

بگو: آیا دیدید هر رزقی که خداوند برای شما نازل کرده است، (از پیش خود) بعضی را حرام و بعضی را حلال قرار دادید؟
بگو: آیا خداوند به شما اجازه داده یا بر خداوند دروغ می‌بندید؟

نکته ها:

نمونه هایی از تحریم های بی دلیل مشرکان، در آیه ی ۱۰۳ سوره مائده بیان شده است: «مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِغٍ وَلَا وَصِيَلَةٍ وَلَا حَامٍ» آنان سهمی از کشاورزی خود را برای بت ها و بتکده ها قرار داده و بر خود حرام می کردند و یا آنچه را در شکم حیوانات بود، برای مردها حلال و برای زنان حرام می دانستند؛ «وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِتُكُونَنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا» (۱) اما قرآن همه ی اینها را افترا بر خداوند و ناروا می داند. «عَلَى اللَّهِ تَفَتَّرُونَ»

پیام ها:

۱ قانون اصلی و کلی در خوردنی ها حلال بودن است، مگر آنکه حرمت آن از طریق وحی ثابت شود. «مَا أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ» ۲ رزق، از سوی خدا نازل می شود. «أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ» ۳ در احکام شرع نباید از شارع جلو افتاد، چنان که حرام خدا را نمی توان حلال کرد، حلال ها را هم نمی توان حرام شمرد. «فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا» ۴ تشریح و قانونگذاری، مخصوص خداوند است. «اللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ» ۵ کسانی که «ولایت تشریحی» دارند، با اذن الهی می توانند چیزهایی را حلال یا حرام کنند. «اللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ» ۶ وضع قانون بدعت آمیز و آن را به خدا نسبت دادن، جرم است. «فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا» ، «عَلَى اللَّهِ تَفَتَّرُونَ» ۷ قرآن، عادات و رسوم غلطی را که ریشه در وحی و اذن خدا ندارد، محکوم

ص: ۲۳۱

می کند. «عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۶۰]

اشاره

وَ مَا ظَنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ (۶۰)

کسانی که به خدا دروغ می بندند، (درباره ی مجازات) روز قیامت چه گمانی دارند؟ همانا خداوند دارای بخشش و احسان بر مردم است، ولی بیشترشان سپاسگزاری نمی کنند.

نکته ها:

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله از مردی که ثروت و امکانات داشت، ولی ژولیده می زیست انتقاد کرد که چرا به خود نمی رسد و فرمود: نعمت الهی را نمایان کن که خداوند دوست دارد آثار نعمت به بنده اش به زیباترین شکل دیده شود. «فان الله يحب ان يرى اثره على عبده حسناً» (۱)

پیام ها:

۱ افترا بستن به خداوند، مجازات دارد. نباید به مهلت دادن خدا در دنیا مغرور شویم و از دادگاه قیامت غفلت کنیم. «وَ مَا ظَنَّ الَّذِينَ...» ۲ تحریم نعمت های حلال الهی، هم محرومیت دنیوی دارد، هم شرمندگی و عقوبت در قیامت. «مَا ظَنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ» ... «يَوْمَ الْقِيَامَةِ» ۳ در بهره مندی از نعمت های الهی، نه افراط باید کرد، نه تفریط. نه غرق شدن در شهوت ها و مادیات، نه پرهیز از نعمت ها و محروم بودن از کامیابی های حلال. «اللَّهُ لَمَذُوقِ فَضْلِ عَلَى النَّاسِ» ۴ نعمت ها، فضل خداست نه طلب ما، پس باید سپاس گزار باشیم. «اللَّهُ لَذُو فَضْلٍ» ... «لَا يَشْكُرُونَ»

ص: ۲۳۲

[سوره یونس (۱۰): آیه ۶۱]

اشاره

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ (۶۱)

و(تو) در هیچ حال (و اندیشه ای) نیستی و هیچ بخشی از قرآن را نمی خوانی و (شما مردم) هیچ عملی را انجام نمی دهید، مگر آنکه آن گاه که وارد آن (کار) می شوید، ما بر شما گواهییم و چیزی به وزن ذره ای، نه در زمین و نه در آسمان از پروردگارت پوشیده نیست و نه کوچکتر از آن و نه بزرگتر نیست، جز آنکه در کتاب روشن ثبت است.

نکته ها:

«كِتَابٍ مُبِينٍ»

، لوح محفوظ یا علم وسیع خداوند به همه ی موجودات هستی است که هم اعمال انسان را شامل می شود و هم اشیای کوچک و بزرگ را در زمین و آسمان.

امام صادق علیه السلام فرمود: هر گاه پیامبر این آیه را می خواند، به شدت می گریست. (۱)

پیام ها:

۱ همه ی کارهای پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله مهم است، چون الگو و اسوه است. (تعبیر به شأن، نشانه ی مهم بودن کار است) «وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ» ۲ حتی رسول خدا صلی الله علیه و آله هم زیر نظر است. «وَمَا تَكُونُ» ... «إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا» ۳ در تلاوت قرآن باید مواظب بود غلط خوانده نشود، چون علاوه بر تبعات منفی آن، گواهیانی کار ما را زیر نظر دارند. «وَمَا تَكُونُ» ... «إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا» ۴ خداوند، هم شاهد بر افکار بشر، «شَأْنٍ» هم بر گفتار «تَكُونُ» و هم بر کردار اوست. «لَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا»

ص: ۲۳۳

۵ تلاوت قرآن، در ردیف مقام رسالت و همه ی اعمال مردم قرار دارد. (در این آیه، گواه و شاهد بودن خدا بر سه چیز مطرح شده: همه ی امور پیامبر، همه ی کارهای مردم و تلاوت قرآن، و این تعبیر نشانه ی اهمیّت تلاوت قرآن است) ۶ جهان محضر خدا و او شاهد بر اعمال ماست، پس مهلتی که به ما می دهد، نشان غفلت یا عدم احاطه ی او نیست. «كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا» ۷ هم خدا و هم فرشتگان شاهد بر اعمال بشرند. «كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا» ۸ توجه به حضور خداوند، موجب شرم و حیا از او می شود. «شُهُودًا» ۹ علم خداوند به دور و نزدیک، کوچک و بزرگ، ظاهر و باطن، یکسان است.

﴿مِثْقَالِ ذَرَّةٍ﴾

«فِي الْأَرْضِ»، «فِي السَّمَاءِ»، «أَصْغَرَ»، «أَكْبَرَ»

[سوره یونس (۱۰): آیات ۶۲ تا ۶۳]

اشاره

﴿أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (۶۲) الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ (۶۳)﴾

آگاه باشید که قطعاً بر اولیای خدا، نه ترسی است و نه اندوهگین می شوند.

آنان که ایمان آورده اند و شیوه ی آنان پرهیزکاری است.

نکته ها:

این آیات ویژگی های اولیای خدا را بازگو می کند. شعار آنان این است: «إِذَا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا...» (۱) و نتیجه ی این خوف، تقواست و ثمره ی تقوا: «لَا يَحْزَنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ» (۲) این عدم خوف اولیای خدا، هم در دنیاست و هم در آخرت. «لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ» پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: اولیای خدا سکوتشان ذکر است، نگاهشان عبرت، سخنانشان حکمت و حرکتشان در جامعه، مایه ی برکات است. (۳)

علی علیه السلام فرمود: خداوند ولی خود را میان مردم پنهان کرده است، پس هرگز مسلمانی را تحقیر نکنید، شاید او از اولیای خدا باشد، «إِنَّ اللَّهَ اخْفِيَ وَلِيَّهٖ فِي عِبَادِهِ»

ص: ۲۳۴

۱-۱. انسان، ۱۰.

۲-۲. انبیاء، ۱۰۳.

۳-۳. تفسیر صافی.

فلا تستصغرن عبداً من عبید الله فربما یكون ولیه و انت لا تعلم» (۱)

پیام ها:

۱ کسی که ولی خدا باشد، خدا هم ولی اوست. (۲) «إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ» ۲ کسی که خوف الهی داشته باشد، خوفی دیگر نخواهد داشت. «إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ» (آن را که حساب پاک است، از محاسبه چه باک است) ۳ اولیای خدا، آینده ای روشن و بدون بیم و اندوه دارند. «إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ» ۴ ایمان و تقوا، خصلت ریشه دار اولیای خداست. «آمَنُوا وَ كَانُوا يَتَّقُونَ» ۵ ایمان و تقوای دائمی، هم سبب رفع نگرانی است و هم انسان را از اولیای خدا قرار می دهد. «إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ» ... «آمَنُوا وَ كَانُوا يَتَّقُونَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۶۴]

اشاره

لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ فِي الْآخِرَةِ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (۶۴)

برای آنان (اولیای خدا) در زندگی دنیا و آخرت بشارت است. تبدیل و تغییری در سخنان (و وعده های) الهی نیست و آن همان رستگاری بزرگ است.

نکته ها:

بشارت اهل ایمان و تقوا، در دنیا از طریق خواب ها و رؤیاهای صادق، الهامات الهی، نزول آرامش و سکینه، خنثی شدن توطئه ها، مستجاب شدن دعاها و دیدار معصومین به هنگام مرگ است و در آخرت نیز دریافت نعمت های الهی است.

هم چنان که رسول خدا صلی الله علیه و آله به مناسبت این آیه فرمود: بشارت دنیوی همان

ص: ۲۳۵

۱-۱. تفسیر نور الثقلین

۲-۲. آیات ۲۵۷ بقره «الله ولی الذین آمنوا»، ۶۸ آل عمران «و الله ولی المؤمنین» و ۱۹ جاثیه «و الله ولی المتقین»

خواب های خوبی است که در آن مژده است و بشارت اخروی بشارتی است که لحظه ی مرگ به او داده می شود که تو و کسانی که تو را به سوی قبر حمل می کنند، آمرزیده می شوید. (۱) و در روایتی امام باقر علیه السلام به ابو حمزه ثمالی فرمود: لحظه ی مرگ، محمد و علی علیهما السلام نزد مؤمن حاضر شده و می فرمایند: به سوی ما بیا که آینده ی تو بهتر از گذشته است و روح تو به روح خداوند ملحق می شود. (۲)

بشارت های خداوند به اولیایش در دنیا، در آیات دیگر قرآن آمده است که نشان می دهد اولیای خدا در همین دنیا نیز فائز و برنده اند، زیرا:

۱ آرامش دارند. «أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ» (۳) توکل دارند. «فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ» (۴) امداد غیبی می شوند. «وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا» (۵) همواره پیروز هستند. «إِخْدَى الْحُسَيْنِ» (۶) بینش و نور دارند. «يَجْعَلُ لَكُمْ فُرْقَانًا» (۷) در بن بست قرار نمی گیرند. «يَجْعَلُ لَهُ مَخْرَجًا» (۸) کارشان را بیهوده نمی بینند. «فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ» (۹) از ملامت ها نمی ترسند. «لَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ» (۱۰) از مردم نمی ترسند. «إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا» (۱۱) از طاغوت نمی ترسند. «فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ» (۱۲) گرفتار حیرت نیستند. «يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ» (۱۳) محبوبیت دارند. «سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا» (۱۴) کارهای فانی خود را با رنگ الهی جاودانه می کنند. «صِبْغَةَ اللَّهِ» (۱۵)

ص: ۲۳۶

- ۱-۱. تفسیر نور الثقلین.
- ۲-۲. تفسیر نور الثقلین.
- ۳-۳. رعد، ۲۸.
- ۴-۴. آل عمران، ۱۲۲.
- ۵-۵. احزاب، ۹.
- ۶-۶. توبه، ۵۲.
- ۷-۷. انفال، ۲۹.
- ۸-۸. طلاق، ۲.
- ۹-۹. زلزله، ۷.
- ۱۰-۱۰. مائده، ۵۴.
- ۱۱-۱۱. آل عمران، ۱۷۳.
- ۱۲-۱۲. طه، ۷۲.
- ۱۳-۱۳. یونس، ۹.
- ۱۴-۱۴. مریم، ۹۶.
- ۱۵-۱۵. بقره، ۱۳۸.

۱ تنها اولیای خدا، هم دنیا دارند، هم آخرت. «لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا» ... «وَفِي الْآخِرَةِ» ۲ وعده های الهی قطعی و حتمی است. «لَهُمُ الْبُشْرَىٰ» ... «لَا تَبْدِيلَ...» ۳ رستگاری بزرگ برای کسانی است که همواره ایمان و تقوا داشته اند. «آمَنُوا وَ كَانُوا يَتَّقُونَ» ... «الْفَوْزُ الْعَظِيمُ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۶۵]

اشاره

وَلَا يَحْزُنُكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (۶۵)

گفتار مخالفان، تو را غمگین نسازد. زیرا عزت، به تمامی از آن خداوند است و او شنوا و داناست.

نکته ها:

کفار به پیامبر نسبت شاعر، کاهن، ساحر و مجنون می دادند، علاوه بر اینها گاهی می گفتند: او بر ما امتیازی ندارد، بلکه انسانی مثل ماست. «إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا» (۱)، گاهی می گفتند: حرف های او را گروهی ساخته و پرداخته و به او القا می کنند. «أَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ» (۲)، گاهی می گفتند: ما نیز اگر بخواهیم مثل قرآن را می آوریم. «لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَذَا» (۳) و گاهی می گفتند: حرف های او داستان های پیشینیان است. «أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ» (۴) و درباره ی پیروان او می گفتند: آنان افراد فرومایه ای هستند «مَا تَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا أَنْ يَنْفَكُوا» (۵)، ولی اراده ی خداوند بر این است که در برابر آن همه تحقیر، پیامبر و مؤمنان عزیز باشند.

«عزت» به معنای نفوذناپذیری است. هم خداوند چنین است، هم پیامبر، هم مؤمنان «لِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلَّذِينَ آمَنُوا» (۶) و هم مکتب. «وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ» (۷)

ص: ۲۳۷

- ۱-۱. ابراهیم، ۱۰.
- ۲-۲. فرقان، ۴.
- ۳-۳. انفال، ۳۱.
- ۴-۴. نحل، ۲۴.
- ۵-۵. هود، ۲۷.
- ۶-۶. منافقون، ۸.
- ۷-۷. فصلت، ۴۱.

۱ هدف تبلیغات دشمن، تحقیر دین و امت اسلامی است، ولی خداوند پیامبر را دلداری داده و کفار را به این هدف نمی رساند. ﴿لَا يَحْزُنُكَ قَوْلُهُمْ﴾ ۲ مؤمن نباید تحت تأثیر تبلیغات مسموم کفار قرار گیرد و احساس ضعف کند.

﴿لَا يَحْزُنُكَ قَوْلُهُمْ﴾

۳ خداوند پشتیبان اولیای خویش است و پیروزی مکتب و پیامبران را تضمین کرده است. (۱) ﴿لَا يَحْزُنُكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ﴾ ۴ عزت، به دست خداست و با گفته های این و آن نمی شکنند. ﴿إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ﴾

[سوره یونس (۱۰): آیه ۶۶]

اشاره

﴿أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مِيزِينَ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ شُرَكَاءَ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَحْزُنُونَ﴾ (۶۶)

آگاه باشید! همانا هر کس در آسمان ها و هر کس در زمین است، از آن خداست و کسانی که به جای خداوند شریکانی را می خوانند، (از آنها نیز) پیروی نمی کنند، بلکه جز گمان خود چیز دیگری را پیروی نمی کنند و آنان جز دروغگویانی بیش نیستند.

نکته ها:

ممکن است جمله ی «وَمَا يَتَّبِعُ...» سؤال باشد و «إِنْ يَتَّبِعُونَ» جواب آن. یعنی: آنان که غیر خدا به سراغ شریکان خیالی می روند، از چه پیروی می کنند؟ آنان جز از گمان، از چیزی پیروی نمی کنند. شاید هم حرف «ما»، عطف به «من» باشد، یعنی حتی آنچه را مشرکان شریک خدا می پندارند، مملوک خدایند.

ص: ۲۳۸

۱ مالکیت مطلق خداوند، دلیل توحید و عزت کامل اوست. «إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا» ... «إِنَّ لِلَّهِ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ» ۲ همه ملک خدایند، چگونه مملوک را شریک مالک قرار می دهید؟ «لِلَّهِ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَ مَنْ فِي الْأَرْضِ» ۳ در آسمان ها موجودات عاقلی هستند. («مَنْ» ، موجود دارای شعور است) ۴ مشرکان منطقی و پایگاه علمی ندارند. «إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ» ۵ مشرکان از خیالات و اوهام خود پیروی می کنند، نه از شرکای الهی، چون خداوند شریک ندارد. پس آنان دروغ می گویند. «إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۶۷]

اشاره

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ (۶۷)

اوست کسی که شب را برای شما قرار داد تا در آن آرامش یابید و روز را روشنی بخش گردانید (تا به کار پردازید). یقیناً در این (نظام حکیمانه و هدفدار،) نشانه هایی برای گروهی است که می شنوند.

نکته ها:

در آیه ی قبل به مالکیت خدا و در این آیه به تدبیر حکیمانه ی او در نظام هستی اشاره شده است.

آرامش روحی، در قرآن با عناوینی همچون: تلاوت، تهجد، تسبیح، قنوت، سجود و شب زنده داری مطرح شده است، (۱) اما آرامش جسمی، با خواب و استراحت است. «مَنَامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ» (۲)

ص: ۲۳۹

۱- ۱. سوره های: آل عمران، ۱۱۳؛ اسراء، ۷۹؛ طه، ۱۳۰؛ زمر، ۹ و مزمل، ۲.

۲- ۲. روم، ۲۳.

پیام ها:

۱ پیدایش شب و روز، با تدبیر و با هدف بهره گیری انسان و حکیمانه برنامه ریزی شده است. «جَعَلَ» ... «لِتَشْكُنُوا» ۲ شب برای آرامش است، چه آرامش روحی، چه جسمی. «لِتَشْكُنُوا فِيهِ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۶۸]

اشاره

قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ هُوَ الْغَنِيُّ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ إِنَّ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهَذَا أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (۶۸)

(مشركان) گفتند: خداوند فرزندی گرفته است، او منزّه است، او بی نیاز است.

آنچه در آسمان ها و زمین است از آن اوست. هیچ دلیلی نزد شما بر این گفتار نیست. آیا آنچه را نمی دانید به خدا نسبت می دهید؟

نکته ها:

«اتّخاذ ولد»، یعنی کسی را به فرزندی گرفتن. که این غیر از تولّد و فرزند داشتن است. مشركان، فرشتگان را دختران خدا می دانستند و یهود، «عزیر» را و مسیحیان «عیسی» را فرزندان خدا گرفتند.

در قرآن آمده است که عزیز مصر به همسرش زلیخا گفت: یوسف را به فرزندی بگیریم، «تَتَّخِذَهُ وَلَدًا» (۱) و آسیه همسر فرعون به او گفت: موسی را به فرزندی بگیریم. «لَا تَقْتُلُوهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا» (۲)

پیام ها:

۱ خداوند، نه از تنهایی وحشت دارد تا فرزندی برای انس بگیرد، نه وارثی می خواهد تا فرزندی بگیرد، نه نیاز به مددکار دارد تا معاون بگیرد و نه برای بقای نوع، نیاز به فرزند دارد. «سُبْحَانَهُ هُوَ الْغَنِيُّ» ۲ عقاید دینی باید همراه با برهان و استدلال باشد. «إِنَّ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ»

ص: ۲۴۰

۱-۱. یوسف، ۲۱.

۲-۲. قصص، ۸.

۳ سخن بی دلیل و بدون علم، ارزشی ندارد. «إِنَّ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ...» «مَا لَا تَعْلَمُونَ»

[سوره یونس (۱۰): آیات ۶۹ تا ۷۰]

اشاره

قُلْ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ (۶۹) مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ (۷۰)

بگو: همانا کسانی که بر خداوند دروغ می بندند، رستگار نمی شوند.

بهره ای اندک در دنیا دارند، سپس بازگشت آنان به سوی ماست، آن گاه به سزای کفرشان، عذاب سخت به آنان می چشانیم.

نکته ها:

﴿مَتَاعٌ﴾

و «فَأُمَّتُهُ»، به بهره گیری کوتاه مدت گفته می شود. از آنجا که بهره وری انسان از دنیا و نعمت های آن کوتاه است، لذا قرآن در مورد امور دنیوی تعبیر «متاع» را به کار برده است.

سؤال: اگر افترازنندگان رستگار نمی شوند، پس چرا در زندگی مادی آنان را در رفاه بیشتری می بینیم؟ پاسخ: این رفاه و کامیابی موقت است، «مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا» ولی کیفر اصلی آنان در آخرت و زمانی است که به سوی او بازگردند.

پیام ها:

۱ آنان که افرادی را به امید شفاعت، فرزند خدا می دانند، به هدفشان نمی رسند.

﴿قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا﴾

... «لَا يُفْلِحُونَ» ۲ دروغگو به رستگاری نمی رسد. «الَّذِينَ يَفْتَرُونَ» ... «لَا يُفْلِحُونَ» ۳ کامیابی موقت اگر عذاب دائمی در پی داشته باشد، بی ارزش است. «مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا»، «نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ» ۴ لذت های دنیا زودگذر است. «مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا»

ص: ۲۴۱

۵ یاد معاد، از عوامل بازدارنده از انحراف و گناه است. «إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ» ۶ دروغ بستن به خداوند با انواع بدعت ها، تحریف ها، تفسیر به رأی ها و فرزند قرار دادن برای او، کفر است. «بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۷۱]

اشاره

وَ اٰتٰى عَلَيْهِمْ نَبَاً نُوحٍ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ اِنَّ كَانَ كَبْرَ عَلَيكُمْ مَقَامِي وَ تَذَكِيرِي بِآيَاتِ اللّٰهِ فَعَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْتُ فَاَجْمَعُوا اَمْرَكُمْ وَ شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ اَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اَقْضُوا اِلَيَّ وَ لَا تَنْظُرُوْنَ (۷۱)

و بر آنان سرگذشت نوح را بخوان، آن گاه که به قوم خود گفت: ای قوم من! اگر ماندن و موقعیت من (در میان شما) یادآوری ام نسبت به آیات خداوند بر شما سنگین و تحمل ناپذیر است، پس (بدانید که) من تنها بر خداوند توکل کرده ام (و از چیزی هراس ندارم) پس شما و شریکانتان فکرتان را جمع کنید تا چیزی از کارتان بر شما پوشیده نماند، سپس در باره ی من تصمیم بگیرید و مهلتم ندهید!

نکته ها:

این آیه، استقامت و پشت گرمی حضرت نوح علیه السلام را به امدادهای الهی می رساند که از تهدیدها و نقشه های دشمن هراسی نداشت.

نقل شده است که امام حسین علیه السلام نیز در کربلا، قبل از ظهر عاشورا این آیه را بر سپاه کوفه خواند. (۱)

پیام ها:

۱ آشنا کردن مردم با خبرهای مهم و مفید گذشته و تاریخ و فلسفه ی آن، از وظایف رهبران الهی است. «وَ اٰتٰى عَلَيْهِمْ نَبَاً» ۲ انبیا از مردم و با مردم بودند و حتی تا آخرین لحظه با مخالفان خود برخورد عاطفی داشتند. «يَا قَوْمِ»

ص: ۲۴۲

۳ دل اگر آمادگی نداشته باشد، حتی تذکر و یادآوری انبیا هم بر او سنگین است. «كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَ تَذَكِيرِي» ۴ ایمان به هدف، بزرگ ترین اهرم مقاومت انبیا و مبارزه طلبی آنان است. «إِنَّ كَمَا نَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي» ... «فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ» ۵ انبیا مخالفان خود را به مبارزه می طلبیدند. «فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ» ۶ انبیا با توکل به خدا، قدرت های مخالف را تحقیر می کردند و به مؤمنان شجاعت می دادند و همه ی قدرت ها را پوچ می دانستند. (۱) «فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ» ... «ثُمَّ اقْضُوا» ۷ ارزیابی درست، جمع آوری قوا و تصمیم قاطع، از اصول مبارزه است. «أَمْرَكُمْ وَ شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرَكُمْ عَلَيْكُمْ عُمَّةً» ۸ انبیا از شهادت نمی ترسیدند. «ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَ لَا تُنظِرُونِ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۷۲]

اشاره

فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجِرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَ أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ (۷۲)

پس اگر (به دعوت الهی) پشت کردید، من از شما اجرتی نخواسته ام. پاداش من تنها بر خداست و من مأمورم که تسلیم فرمان او باشم.

نکته ها:

نگرانی ها اغلب یا به خاطر جان است، یا مال. در آیه ی قبل، بیم نداشتن پیامبران از توطئه ی دشمنان در مورد جان خود مطرح بود، در این آیه بی توقعی آنان نسبت به مال و پاداش از سوی مردم است.

ص: ۲۴۳

۱-۱). تلاوت این آیات از سوی مسلمانان که در مکه در اقلیت بودند، نشان روح بلند و شجاعت کامل پیامبر است.

۱ پذیرش یا سرپیچی مردم از دعوت پیامبران، اثر مادی برای انبیا ندارد. «فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ» ۲ مبلغ موفق و مؤثر کسی است که چشم به مال مردم نداشته باشد و این را به مردم اعلام کند. «فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ» ۳ انبیا هیچ گونه پاداشی از مردم نمی خواستند، نه مال، نه خدمات و امثال آن. «فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ» ۴ اگر همه ی مردم از دین اعراض کنند، در رهبر الهی تاثیری ندارد، بلکه او تسلیم دین خداست. «فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ»، «أَكُونَنَّ مِنَ الْمُسْلِمِينَ» ۵ کسی که به پاداش اخروی عقیده دارد، به راحتی دل از پاداش های دنیوی می کند. «إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ» ۶ مأموریت همه ی پیامبران، تسلیم بودن در برابر حق است. «مِنَ الْمُسْلِمِينَ» ۷ کسی که می خواهد مردم را به تسلیم خدا وادارد باید خودش تسلیم باشد.

«أَمْرٌ»

... «مِنَ الْمُسْلِمِينَ» ۸ گرچه امروز مردم اعراض می کنند، اما خداوند بندگان تسلیم و مؤمنان واقعی در تاریخ کم ندارد، تو به آنان ملحق شو. «مِنَ الْمُسْلِمِينَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۷۳]

اشاره

فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلَائِفَ وَأَعْرَفْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ (۷۳)

پس او (نوح) را تکذیب کردند، آن گاه ما او و کسانی که در کشتی همراه او بودند را نجات دادیم و آنان را جانشین (در زمین) قرار دادیم و همه ی کسانی که آیات ما را تکذیب کردند، غرق ساختیم. پس بنگر که پایان کار هشدار داده شدگان چگونه بود!

نکته ها:

یاران نوح هشتاد نفر بودند و کافران بسیار، اما به امداد الهی، کافران نابود و مؤمنان

ص: ۲۴۴

در این آیه، به فرجام نیک مؤمنان و هلاکت مخالفان دعوت انبیا اشاره شده است.

پیام ها:

۱ تنها ایمان کافی نیست، همراهی و همگامی با رهبران الهی لازم است تا به نجات برسیم. «مَنْ مَعَهُ» به جای «آمنوا به» ۲ نتیجه ی ایمان و استقامت، نجات و حکومت است. «فَنَجِّينَاهُ»، «جَعَلْنَاهُمْ خَلَائِفَ» ۳ در نهایت، پیروزی با اهل ایمان است و رسوایی با اهل کفر و شرک. «فَنَجِّينَاهُ»... «أَغْرَقْنَا...» ۴ از سنت های الهی، ابتدا مهلت دادن و سپس قهر و غضب بر عاصیان است.

«أَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا»

۵ نتیجه ی اصرار بر کفر و بیراهه رفتن، هلاکت است. «أَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا» ۶ اول اتمام حجّت و هشدار و تذکر، بعد قهر و غضب. «أَغْرَقْنَا»... «عَاقِبَةُ الْمُتَذَرِّينَ» ۷ تاریخ مفید و سازنده آن است که به طرفداران حق دلگرمی دهد و پیروان باطل را تهدید کند. «فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُتَذَرِّينَ» ۸ شناخت تاریخ و عوامل پیشرفت یا انقراض امت ها، در جهت گیری حرکت ها لازم است. «فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُتَذَرِّينَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۷۴]

اشاره

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَاءُوهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ كَذَلِكَ نَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِ الْمُعْتَدِينَ (۷۴)

آن گاه پیامبرانی را پس از نوح به سوی قومشان فرستادیم، پس آنان معجزات و دلایل روشن را برای مردم آوردند، ولی مردم بر آن نبودند که به آنچه قبلاً تکذیبش کرده بودند ایمان بیاورند. ما این گونه بر دل‌های متجاوزین مهر می‌زنیم.

ص: ۲۴۵

پیام ها:

۱ فرستادن پیامبران، یک سنت الهی بوده است. «بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِ رُسُلًا» (خداوند در فاصله زمانی میان حضرت نوح و موسی پیامبرانی را فرستاد) ۲ همه ی پیامبران معجزه داشته اند. «فَجَاؤُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ» ۳ همه ی پیامبران مخالف داشته اند. «فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا» ۴ انسان آزاد است، با دیدن معجزه و شنیدن قهر الهی، باز هم نافرمانی می کند.

«فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا»

۵ استکبار و تعدی، زمینه ی مُهر خوردن بر دلهاست. «نَطْبَعُ عَلَيَّ قُلُوبَ الْمُعْتَدِينَ» ۶ آنان که با دیدن معجزات، ایمان نمی آورند، متجاوزند. «كَذَّبُوا»، «الْمُعْتَدِينَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۷۵]

اشاره

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِم مُوسَى وَ هَارُونَ إِِلَى فِرْعَوْنَ وَ مَلَائِهِ بِآيَاتِنَا فَاسْتَكْبَرُوا وَ كَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ (۷۵)

سپس بعد از آنان، موسی و هارون را همراه با معجزات خویش، به سوی فرعون و سران قومش فرستادیم، اما آنان که گروهی تبهکار بودند، استکبار ورزیدند (و دعوت پیامبران را نپذیرفتند).

نکته ها:

مراد از «ملائاً»، چهره های چشم پُر کن مثل کاخ نشینان و درباریان است که اطرافیان فرعون محسوب می شدند. فرعون جامعه را به دو دسته ی کاخ نشین قبطی و محرومین سبطی تقسیم کرده بود و یک گروه را به بردگی کشیده بود و گروه دیگر کاخ نشینان بودند. «وَ جَعَلَ أَهْلَهَا شَيْعًا يَسْتَضِعُّ طَائِفَهُ مِنْهُمْ» (۱) جرم بزرگ فرعون، ادعای خدایی او، «أَنَا رَبُّكُمْ الْمَاعِلِي» (۲) و کشتن کودکان بی گناه و زنده نگهداشتن دختران برای کنیزی بود. «سَنَقْتُلُ أَبْنَاءَهُمْ وَ نَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ» (۳)

ص: ۲۴۶

۱-۱. قصص، ۴.

۲-۲. نازعات، ۲۴.

۳-۳. اعراف، ۱۲۴.

۱ مبارزه با طاغوت، اولین وظیفه ی انبیاست. زیرا مبارزه با علت فساد مهم تر از معلول آن است. «فِرْعَوْنَ وَ مَلَأْتِهِ» ۲ آنجا که بافت جامعه، قومی و قبیله ای بوده، پیامبران سراغ اقوام می رفتند، اما آنجا که تشکیلات و نظام داشته، سراغ ریشه ها می رفتند. (۱) «إِلَى فِرْعَوْنَ وَ مَلَأْتِهِ» ۳ طاغوت ها، قدرت خود را از یاران و اطرافیان دارند و گرنه خود از درون پوکند. «وَ مَلَأْتِهِ» ۴ انبیا معجزه داشتند. «بَعَثْنَا» ... «بِأَيَاتِنَا» ۵ همواره فرعون ها و طاغوت ها در برابر انبیا ایستاده اند. «بَعَثْنَا» ... «فَأَسِ تَكْبُرُوا» ۶ آنان که به گناه عادت کنند، براحتی راه انبیا را نمی پذیرند. «كَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۷۶]

اشاره

فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا إِنَّ هَذَا لَسِحْرٌ مُّبِينٌ (۷۶)

پس هنگامی که از جانب ما حقّ به سراغشان آمد، گفتند: قطعاً این یک جادوی آشکار است.

پیام ها:

۱ مردم سراغ حقّ نمی روند، طرفداران حقّ باید سراغ مردم روند. «جَاءَهُمُ الْحَقُّ» ۲ هم ذات خداوند حقّ است، هم انبیا و قانون الهی و معجزه و هر چه که منسوب به خداوند است. «جَاءَهُمُ الْحَقُّ» ۳ پیامبران با خداوند رابطه ی مستقیم دارند و معجزات و برنامه هایشان از او سرچشمه می گیرد. «عِنْدِنَا» ۴ مبلغ و رهبر باید بداند که همواره در جامعه، گروهی با برنامه های آنان مخالفت می کنند. «قَالُوا...»

ص: ۲۴۷

۱-۱). قرآن درباره گروهی از انبیا کلمه «الی قومهم» بکار برده است، ولی درباره حضرت موسی «اذهب الی فرعون» آورده است.

۵ تهمت جادوگری، بُرنده ترین، ساده ترین و شایع ترین تهمت ها به پیامبران است. «لَسَّحَرٌ» ۶ سرچشمه ی تهمت، روحیه ی سرکش انسان است. «كَاثُوا» ... «مُجْرِمِينَ» ... «إِنَّ هَذَا لَسَّحَرٌ...» ۷ مخالفان، بیشترین تأکید را در مخالفت بکار می برند. (۱) «إِنَّ هَذَا لَسَّحَرٌ مُّبِينٌ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۷۷]

اشاره

قَالَ مُوسَىٰ أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَكُمْ أَسِحْرٌ هَذَا وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ (۷۷)

موسی (به آنان) گفت: آیا چون حقّ به سراغ شما آمد، (به آن سحر و جادو می گوئید و می پرسید): آیا این سحر است؟ در حالی که جادوگران هرگز رستگار نمی شوند.

نکته ها:

معمولاً جادوگری کار افراد ناسالم و برای بدست آوردن نام و نان است. لذا دشمنان پیامبران برای تحقیر آنان در نزد مردم، از این تهمت استفاده می کردند.

لازم به ذکر است که جادوگری در فقه، حرام شمرده شده است. چنان که امام خمینی قدس سره کار سحر و تعلیم و آموزش آن و درآمد از طریق آن را حرام و همچنین شعبده بازی که انسان با تردستی، غیر واقع را در چشم بینندگان، واقع نشان دهد

(۲)

پیام ها:

۱ موسی از پیروزی خود و شکست تهمت زندگان خبر داد. «قَالَ مُوسَىٰ...» ۲ دشمنان، حقّ را سحر و پیامبران را ساحر معرّفی می کردند. «أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ...» «سِحْرٌ هَذَا» ۳ ساحر به خاطر اغفال مردم و به کار بردن ابزار نامشروع و شهرت طلبی،

ص: ۲۴۸

۱-۱. جمله ی اسمیه، حرف انّ و حرف لام، مفید این تأکید است.

۲-۲. تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۴۹۸.

اشاره

قَالُوا أَجِئْنَا لِنُلْفِتْنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا وَتَكُونَ لَكُمُ الْكِبْرِيَاءُ فِي الْأَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمُ بِمُؤْمِنِينَ (۷۸)

گفتند: (ای موسی!) آیا آمده ای تا ما را از راهی که پدرانمان را بر آن یافته ایم، برگردانی تا بزرگی و حکومت در زمین برای شما دو نفر (موسی و هارون) باشد؟ و (لی) ما به شما دو نفر ایمان آور نیستیم.

نکته ها:

احترام به نیاکان و احسان به والدین، غیر از سرسپردگی به آنهاست. فرهنگ گذشتگان نباید بدون منطق و دلیل پذیرفته شود و بر آن تعصب بی جا داشت.

پیام ها:

۱ انقلاب های فرهنگی و تحولات فکری، همواره در جامعه بازتاب داشته است. «لِنُلْفِتْنَا عَمَّا وَجَدْنَا» ۲ کار نیاکان، در نسل های بعد مؤثر است. «وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا» ۳ اساس حکومت فرعون، عقاید خرافی نیاکان مردم بود. «وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا» ۴ گاهی احترام به نیاکان و حفظ میراث های کهن، ابزاری برای مقاومت در برابر نهضت انبیاست. «آبَاءَنَا» ۵ تقلید از نیاکان، بدون منطق و دلیل باطل است. «وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا» ۶ به نام حفظ میراث فرهنگی، هر کار غلطی جایز نیست. «وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا» ۷ چون طاغوت ها ریاست طلبند، تلاشهای اصلاحگرانه ی مصلحان را هم به عنوان «ریاست طلبی» قلمداد می کنند. «تَكُونَ لَكُمُ الْكِبْرِيَاءُ» ۸ مصلحین، خود را آماده شنیدن تهمت از ظالمین کنند. «تَكُونَ لَكُمُ الْكِبْرِيَاءُ»

اشاره

وَ قَالَ فِرْعَوْنُ اِنِّتُونِي بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ (۷۹) فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالَ لَهُمْ مُوسَى اَلْقُوا مَا اَنْتُمْ مُلْقُونَ (۸۰)

و فرعون گفت: هر جادوگر کاردانی را نزد من آورید.

پس چون جادوگران (به میدان مبارزه) آمدند، موسی به آنان گفت: بیفکنید آنچه را (از وسایل جادوگری که می توانید) بیفکنید.

نکته ها:

فرعون می خواست به کمک جادوگران ماهر، حرکت الهی موسی علیه السلام را خنثی کند.

جادوگران، وسایلی همچون طناب، چوب و... داشتند که با آغستن آن به موادی خاص، در برابر آفتاب به حرکت در می آمدند.

پیام ها:

۱ طاغوت ها با جار و جنجال و تبلیغات، می خواهند جلوی حرکت انبیا را بگیرند. «اِنِّتُونِي بِكُلِّ سَاحِرٍ» ۲ طاغوت ها همه ی توان خود را برای سرکوب مخالفان به کار می گیرند. «اِنِّتُونِي بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ» ۳ طاغوت ها گاهی دانشمندان و متخصصان را خریده و در راه اهداف خود از آنها استفاده می کنند. «جَاءَ السَّحَرَةُ» ۴ مبارزه طلبی از ویژگی های پیامبران است. «اَلْقُوا» ۵ پیامبران چون به هدف خود و امداد الهی اطمینان دارند، قاطعانه سخن می گویند. «اَلْقُوا مَا اَنْتُمْ مُلْقُونَ»

اشاره

فَلَمَّا اَلْقَوْا قَالَ مُوسَى مَا جِئْتُمْ بِهٖ السَّحْرِ اِنَّ اِلٰهَ سَبِيطُلَهٗ اِنَّ اِلٰهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِيْنَ (۸۱)

پس چون (ساحران، ابزار سحر خود را) افکندند، موسی گفت: آنچه را شما آورده اید جادوست، خداوند به زودی آن را باطل خواهد کرد. چرا که خداوند کار مفسدان را اصلاح نمی کند.

پیام ها:

۱ باطل گرچه جولانی دارد، اما سرانجام رفتنی است. «سَيَبْطُلُهُ» ۲ خداوند، کار مؤمنان را اصلاح می کند: «وَ أَصْلَحَ بِاللَّهِمْ» (۱) اما کار مفسدان را اصلاح نمی کند. «لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ» ۳ ساحر، مفسد است و سحر فساد. پس باید با آن مقابله کرد. «عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۸۲]

اشاره

وَ يُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ (۸۲)

و خداوند، حق را با کلمات و قدرت و سنت های خویش (و وعده ای که داده) تثبیت می کند، هر چند مجرمان از آن ناخشنود شوند!

نکته ها:

در فرهنگ قرآن، به قوانین و سنت ها و هر چیزی که خداوند آن را سبب تحقق اراده ی خود قرار دهد، «کلمه» اطلاق شده است.

پیام ها:

۱ تحقق بخشیدن و پیروز ساختن حق، از وعده ها و سنت های الهی است. «وَ يُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ» ۲ احقاق حق، ابزار و وسائل می خواهد. «بِكَلِمَاتِهِ» ۳ خواست مستکبران در جلوگیری از پیروزی حق، بی تأثیر است. «وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ»

ص: ۲۵۱

اشاره

﴿فَمَا آمَنَ لِمُوسَىٰ إِلَّا ذُرِّيَّتُهُ مِنْ قَوْمِهِ عَلَىٰ خَوْفٍ مِنْ فِرْعَوْنَ وَ مَلَائِهِمْ أَنْ يَفْتِنَهُمْ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ﴾
(۸۳)

(در آغاز) جز گروهی اندک از فرزندان قوم موسی به او ایمان نیاوردند، در حالی که از فرعون و اشرافیان آنان ترس داشتند، ترس اینکه آنان را شکنجه کنند، زیرا که فرعون در آن سرزمین برتری جوی و از اسرافکاران بود.

نکته ها:

در قرآن گاهی می خوانیم: «آمَنَ بِهِ»، گاهی «آمَنَ مَعَهُ» و گاهی «فَأَمَّنَ لَهُ»، هر کدام یک ویژگی دارد: «آمَنَ بِهِ» به معنای ایمان و «فَأَمَّنَ لَهُ» به معنای تسلیم است.

پیام ها:

۱ ایمان باید همراه با تسلیم و اطاعت باشد. «آمَنَ لِمُوسَىٰ» ۲ زمینه ی تحوّل فکری و گرایش به حقّ، در نوجوانان بیشتر است، چون قلبی پاک دارند و تعلقاتشان به مال و مقام کمتر است. «آمَنَ» ... «ذُرِّيَّتُهُ مِنْ قَوْمِهِ» ۳ تنها پیامبر اسلام نبود که در راه دعوت مردم، سختی ها کشید و شاهد ایمان نیاوردن افراد بود. «فَمَا آمَنَ لِمُوسَىٰ» ۴ گاهی بزرگان به خطا می روند و جوانان به حقّ می رسند. «إِلَّا ذُرِّيَّتُهُ مِنْ قَوْمِهِ» ۵ جوانان مؤمن گویا علاوه بر فرعون، از سران قوم خود که محافظه کار و ترسو و وابسته بودند نیز می ترسیدند. «مَلَائِهِمْ» نه «ملائه» ۶ نظام فرعونى نمی تواند مانع ایمان درونی باشد. «آمَنَ»، «عَلَىٰ خَوْفٍ» ۷ ایمان راسخ، هرگز در محیط بد، نظام فاسد، اقتصاد و تبلیغات ناسالم و محیط رعب، سست نمی شود. «آمَنَ» ... «عَلَىٰ خَوْفٍ» ۸ در نظام فرعونى، خفقان و اختناق است. «عَلَىٰ خَوْفٍ مِنْ فِرْعَوْنَ» ۹ نظام شکنجه گر، نظام فرعونى است. «يَفْتِنَهُمْ» ۱۰ ریشه ی فساد انسان، برتری جویی های اوست. «إِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۸۴]

اشاره

وَ قَالَ مُوسَىٰ يَا قَوْمِ إِن كُنتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِن كُنتُمْ مُسْلِمِينَ (۸۴)

و موسی گفت: ای قوم من! اگر به خداوند ایمان آورده اید و تسلیم او هستید، پس فقط بر او توکل کنید.

پیام ها:

۱ رهبر باید به امت روحیه بدهد. «وَ قَالَ مُوسَىٰ يَا قَوْمِ» ۲ ایمان، از توکل جدا نیست. «إِن كُنتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا» ۳ تسلیم در برابر رضای الهی، بالاتر از ایمان است. (۱) «إِن كُنتُمْ مُسْلِمِينَ» بعد از «إِن كُنتُمْ آمَنْتُمْ» ۴ با توکل و تسلیم باید مشکلات را پشت سر گذاشت. «تَوَكَّلُوا إِن كُنتُمْ مُسْلِمِينَ»

[سوره یونس (۱۰): آیات ۸۵ تا ۸۶]

اشاره

فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (۸۵) وَ نَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ (۸۶)

پس آنان گفتند: تنها بر خداوند توکل کرده ایم، پروردگارا: ما را گرفتار سختی ها و آزمایش ستمگران قرار مده.

و ما را به رحمت خویش، از شرّ قوم کافر رهایی بخش.

نکته ها:

ممکن است مراد از «الظَّالِمِينَ»، بزرگان بنی اسرائیل باشند که به خاطر منفعت و رفاه، مطیع فرعون شدند و مراد از «الْكَافِرِينَ» طرفداران فرعون باشند. پس درخواست ذریه ی مؤمن، حفاظت از شرّ مخالفان داخلی و خارجی است.

ص: ۲۵۳

کسی که به خدا توکل کند، هم خدا او را دوست می دارد، «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ» (۱) و هم او را تأمین می کند. «وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ» (۲)

پیام ها:

۱ اول توکل، بعد دعا. «تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا» ۲ با ایمان، توکل و دعا، خود را از شر ظالمان نجات دهیم. «تَوَكَّلْنَا»، «رَبَّنَا»، «نَجِّنَا» ۳ فرعونیان، هم مسرفند، (۳) هم ظالم و هم کافر. اسراف زمینه ساز ظلم و ظلم نیز زمینه ی کفر است. «الْمُسْرِفِينَ»، «الظَّالِمِينَ»، «الْكَافِرِينَ» ۴ ابتدا باید برای حفظ هویت مکتبی دعا کرد، «لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً» و سپس برای سلامتی شخصی. «نَجِّنَا» چون اگر ستمگران پیروز شوند، خط ظلم و کفر حاکم شده، مؤمنان تحقیر و مبتلا می شوند.

[سوره یونس (۱۰): آیه ۸۷]

اشاره

وَ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَنْ تَبَوَّءَا لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بَيْوتًا وَ اجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَ اقِيمُوا الصَّلَاةَ وَ بَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ (۸۷)

و به موسی و برادرش وحی کردیم که در مصر، برای قوم خودتان خانه هایی آماده کنید و خانه هایتان را مقابل هم (یا رو به قبله) بسازید و نماز به پا دارید و به مؤمنان بشارت بده (که سرانجام پیروزی با آنهاست).

نکته ها:

«قِبْلَةً»

هم به معنای مقابل و رو بروی هم است و هم به معنای جهت کعبه، یعنی خانه سازی رو به قبله. شاید معنای این آیه چنین باشد که تا قدرت فرعون باقی است و تصمیم بر نابودی شما دارد، شما مراسم عبادی را در خانه هایتان برقرار سازید. (۴) مثل سه سال اول بعثت پیامبر اسلام.

ص: ۲۵۴

۱-۱. آل عمران، ۱۵۹.

۲-۲. طلاق، ۳.

۳-۳. با توجه به آیه ۸۳.

۴-۴. تفسیر نور الثقلین.

بهترین بشارت به مؤمنان در بند، بشارت به استعجاب دعایشان است که از تحت ستم فرعونیان و فتنه گری هایشان نجات یابند.

پیام ها:

۱ همه ی برنامه های انبیا حتی روش مساکن سازی هم بر اساس دریافت های وحی است. «أَوْحَيْنَا» ... «أَنْ تَبُوءَ» ۲ مساکن، یکی از نعمت های الهی است. «أَوْحَيْنَا» ... «أَنْ تَبُوءَ» ۳ رهبران دینی باید به مسائل مادی و رفاهی امت هم توجه کنند. «تَبُوءَ لِقَوْمِكُمْ» ۴ منطقه ی مسکونی افراد مؤمن باید از کفار جدا باشد، تا زمینه ساز عزت، قدرت و استقلال گروه با ایمان گردد. «تَبُوءَ لِقَوْمِكُمْ بِمِصْرَ بَيْتًا» ۵ تاریخ شهرسازی تا زمان حضرت موسی علیه السلام قطعی است. «تَبُوءَ» ... «بَيْتًا» ۶ معماری و شهرسازی اسلامی باید با اهداف مکتبی سازگار باشد و جهت قبله فراموش نشود. «وَ اجْعَلُوا بَيْوتَكُمْ قِبْلَةً» ۷ به گونه ای خانه بسازیم که انجام مراسم مذهبی و اقامه ی نماز در آن عملی باشد. «وَ اجْعَلُوا بَيْوتَكُمْ قِبْلَةً» ۸ خانه افراد مکتبی باید نمازخانه باشد. «بَيْوتَكُمْ قِبْلَةً» ۹ خانه های مقابل یکدیگر، از نظر تمرکز، حفاظت، نظارت و انس با هم مناسب تر است. «وَ اجْعَلُوا بَيْوتَكُمْ قِبْلَةً» ۱۰ نگذاریم بیگانگان در محله و جامعه ی ما رخنه کنند. «اجْعَلُوا بَيْوتَكُمْ قِبْلَةً» ۱۱ نماز در رأس برنامه همه ی پیامبران و زمینه رهایی بوده است. «أَقِيمُوا الصَّلَاةَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۸۸]

اشاره

وَ قَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَ مَلَأَهُ زِينَةً وَ أَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَيَّ أَمْوَالِهِمْ وَ اشْدُدْ عَلَيَّ قُلُوبَهُمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ (۸۸)

ص: ۲۵۵

و موسی گفت: پروردگارا! تو به فرعون و بزرگان قومش در زندگی دنیا زینت و اموال بسیار داده ای، پروردگارا تا(به وسیله ی آنها)، مردم را از راه تو گمراه سازند. پروردگارا! اموالشان را نابود کن و دلهایشان را سخت، زیرا که آنان تا عذاب دردناک را نبینند، ایمان نخواهند آورد.

نکته ها:

قطع شیرهای نفت، بستن راههای تجارتي و نظامی و آتش زدن انبار مهمات دشمن، از مصادیقِ «رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَيَّ اَمْوَالِهِمْ» می باشد.

پیام ها:

۱ کلمه ی «رَبَّنَا» در دعا نقش مهمی دارد. «رَبَّنَا» (سه بار در آیه تکرار شده) ۲ هر کس هر چه دارد، از خداست. «آتَيْتَ فِرْعَوْنَ» ۳ مال و دارایی، نشانه ی محبوبیت نزد خدا نیست. «آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَ مَلَأَهُ زِينَةً...» ۴ کفر، مانع کامیابی نیست. «آتَيْتَ فِرْعَوْنَ» ... «زِينَةً وَ اَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا» ۵ جلوه های مادی مستکبرین، تنها در چند روزه ی دنیاست. «فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا» ۶ طاغوت ها هم خود گمراهند، هم دیگران را به گمراهی می کشند. «لِيُضِلُّوْا» ۷ نفرین انبیا، نه بر اساس کینه ی شخصی، بلکه به خاطر حفظ مکتب و امت است. «لِيُضِلُّوْا عَنْ سَبِيلِكَ» ۸ سرمایه و مال نزد افراد ناصالح، سبب انحراف و اغفال، و فقر نیز زمینه ی کفر می شود. «اَمْوَالًا» ... «لِيُضِلُّوْا عَنْ سَبِيلِكَ» ۹ در دعاها، دعای سیاسی و نفرین بر دشمنان را فراموش نکنیم. «رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَيَّ اَمْوَالِهِمْ وَ اشْدُدْ...» ۱۰ آنجا که استدلال و معجزه کارساز نباشد، نوبت نفرین است. «رَبَّنَا اطْمِسْ...» ۱۱ سنگدلان تا اجبار و قهر الهی را نبینند، حق را باور نمی کنند. «فَلَا يُؤْمِنُوْا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ»

اشاره

قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَانَّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ (۸۹)

(خداوند) فرمود: دعای شما دو تن مستجاب شد، پس ایستادگی کنید و از شیوه ی نادانان پیروی نکنید.

نکته ها:

در آیه ی قبل، نفرین موسی علیه السلام بود و در این آیه اجابت دعای موسی و هارون علیهما السلام است. در روایات آمده است: موسی دعا می کرد، هارون آمین می گفت. شاهد آن کلمه ی «رَبَّنَا» است. (۱)

امام صادق علیه السلام فرمود: فاصله ی بین نفرین موسی و غرق فرعون، چهل سال بود. (۲)

پیام ها:

۱ دعای انبیا مستجاب است. «قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا» ۲ استجابت دعای موسی، نشانه ی صحت و درستی درخواست های او در هلاکت فرعونیان است. «أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا» ۳ حتی پس از قبولی دعا هم صبر و پشتکار لازم است. «فَاسْتَقِيمَا» ۴ رهبران الهی باید در برابر افکار جاهلانه، با صلابت و قاطع باشند، زیرا سستی نشانه ی جهل است. «فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَانَّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ» ۵ پیروی از اهل علم جایز است. «لَا تَتَّبِعَانَّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ»

اشاره

وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدُوًّا حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْعَرْقُ قَالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَ أَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ (۹۰)

ص: ۲۵۷

۱-۱. تفسیر نور الثقلین.

۲-۲. تفسیر نور الثقلین.

و ما بنی اسرائیل را از دریا عبور دادیم. در حالی که فرعون و لشکریانش از روی ستم و تجاوز آنان را دنبال می کردند تا چون غرقاب فرعون را فراگرفت گفت: ایمان آوردم که معبودی نیست جز همان که بنی اسرائیل به او ایمان آورده اند و من از تسلیم شده گانم.

نکته ها:

مراد از «الْبَحْر» در این آیه، همان رودخانه ی دریاگونه نیل است. عبور از آن، به فرمان الهی بود که به موسی علیه السلام فرمان داد عصایش را به رود نیل بزند، آب شکافته و کف دریا خشک شد و موسی و همراهانش از آن عبور کردند.

توبه کردن و ایمان آوردن هنگام مرگ، بی اثر است. چنان که می فرماید: «وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْإِيمَانَ» (۱) توبه ی خلفکارانی که در آستانه ی مرگ توبه و اظهار پشیمانی می کنند، پذیرفته نیست.

پیام ها:

۱ در مبارزه با طاغوت ها، به خدا توکل کنیم که ما را تنها نمی گذارد. «جَاوَزْنَا...» ۲ در نظام هستی، همه ی امور با اراده ی خداست. «جَاوَزْنَا»، «أَذْرَكَ الْغُرُقُ» ۳ دعای پیامبران سرانجام مستجاب می شود. «أَذْرَكَ الْغُرُقُ» ۴ فرعون که می خواست موسی را براندازد، (۲) خودش نابود شد. «أَذْرَكَ الْغُرُقُ» چراغی را که ایزد بفرورد هر آن کس پف کند ریشش بسوزد ۵ ایمان آوردن در لحظه ی نزول عذاب الهی، اثری ندارد. «آمَنْتُ» در حال «أَذْرَكَ الْغُرُقُ» ۶ مستکبران، روزی به عجز و لایبه خواهند افتاد. «قَالَ آمَنْتُ» ۷ مستکبرانی چون فرعون، لحظه ی مرگ، مؤمن و مسلمان می شوند، ولی دیگر

ص: ۲۵۸

۱-۱. نساء، ۱۸.

۲-۲. «فَارَادَ أَنْ يَسْتَفْزَهُمْ مِنَ الْأَرْضِ فَاغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ جَمِيعًا» اسراء، ۱۰۲.

چه سودا! «آمَنْتُ» ۸ ضربه ها و حوادث تلخ، پرده های غفلت را کنار می زند. «آمَنْتُ» ۹ قدرت های غیر الهی، تار عنکبوتی بیش نیستند و روزی تسلیم می شوند.

□
«قَالَ»

... «أَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ»

[سوره یونس (۱۰): آیات ۹۱ تا ۹۲]

اشاره

الآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ (۹۱) فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِدِنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ (۹۲)

آیا اکنون؟! (در آستانه ی مرگ توبه می کنی؟) در حالی که پیشتر نافرمانی می کردی و از تبهاران بودی؟

پس امروز جسد تو را (از متلاشی شدن و کام حیوانات دریایی) نجات می دهیم تا عبرتی برای آیندگان باشی. یقیناً بسیاری از مردم از نشانه های ما غافلند!

نکته ها:

روایتی از امام رضا علیه السلام در تفسیر صافی نقل شده است که فرمود: سر تا پای فرعون غرق در زره و سلاح بود و طبق قاعده می بایست پس از غرق شدن به قعر دریا برود، ولی امواج، آن بدن سنگین را به ساحل بلندی افکند. که این خود یک معجزه بود.

پیام ها:

۱ توبه در لحظه ی مرگ، سودی ندارد، تا فرصت هست توبه کنیم. «الآن» ۲ قرآن از آینده و غیب خبر می دهد. (هنوز هم پس از دهها قرن، بدن مومیایی شده ی فرعون را در موزه ی قاهره تماشا می کنند) «نُنَجِّيكَ بِدِنِكَ» ۳ از مرگ و محو طاغوت ها باید درس عبرت گرفت. «آيَةً» ۴ باید در حفظ آثار و نشانه های قدرت و امداد الهی کوشید. «لِمَنْ خَلْفَكَ آيَةً» ۵ بیشتر مردم از تاریخ و حوادث، عبرت نمی گیرند. «كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ» ... «لِغَافِلُونَ»

ص: ۲۵۹

اشاره

وَ لَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مُبَوَّأً صِدْقٍ وَ رَزَقْنَاهُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْعِلْمُ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ (۹۳)

و ما بنی اسرائیل را در جایگاه شایسته ای جا دادیم و از چیزهای پاکیزه به آنان روزی بخشیدیم، ولی آنان (با دیدن آن همه معجزات) اختلاف نکردند، مگر پس از علم و آگاهی (به حقایق موسی). همانا پروردگارت، روز قیامت در آنچه که در آن اختلاف می کردند، میان آنان داوری می کند.

نکته ها:

کلمه ی «صِدْقٍ» در فرهنگ قرآن، گاه در پی کلماتی می آید و مفهوم شایسته، خوب و مناسب را می رساند، مانند: «قَدَمَ صِدْقٍ» (۱)، «مُيَذَخَلُ صِدْقٍ»، «مُخْرَجُ صِدْقٍ» (۲)، «لِسَانَ صِدْقٍ» (۳)، «وَعِيدُ الصُّدْقِ» (۴)، «مَقْعِدُ صِدْقٍ» (۵) و «مُبَوَّأُ صِدْقٍ». یعنی صدق و مطابق با واقع بودن، برای همه چیز ارزش است. در اینجا هم گویا مطلوب بودن محل زیست بنی اسرائیل از نظر آب و هوا و نعمت ها، یعنی شام و فلسطین منظور است. مکان صدق یعنی آنچه واقعاً جایگاه درست است، آن گونه که باید باشد. مساکن بنی اسرائیل هم دارای تمام شرایط زندگی بود و هم بسیار حاصلخیز که جمله ی «رَزَقْنَاهُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ» بیانگر آن است.

پیام ها:

۱ برخورداری از مساکن مناسب، یکی از نعمت های الهی و مورد پسند ادیان الهی است. «مُبَوَّأُ صِدْقٍ» ۲ در نهضت های انبیا، علاوه بر معنویت، ابعاد مادی زندگی مردم نیز مورد توجه است. «بَوَّأْنَا»، «رَزَقْنَاهُمْ»

ص: ۲۶۰

۱-۱. یونس، ۲.

۲-۲. اسراء، ۸۰.

۳-۳. مریم، ۵۰.

۴-۴. احقاف، ۱۶.

۵-۵. قمر، ۵۵.

۳ با آنکه اغلب پس از انقلاب‌ها و تحولات، توازن اقتصادی جامعه به هم می‌خورد و گرانی یا قحطی پیش می‌آید، ولی خداوند با سرنگونی رژیم فرعون، بنی اسرائیل را از کمبودها نجات بخشید. «رَزَقْنَاهُمْ» ۴ تفرقه، همه‌ی نعمت‌های الهی را خنثی می‌کند. «بَوَّأْنَا»، «رَزَقْنَاهُمْ»، «اِخْتَلَفُوا» ۵ ریشه‌ی اختلاف‌ها، همیشه مسائل مادی و رفاهی نیست، گاهی هم هوس‌ها است. «بَوَّأْنَا»، «رَزَقْنَاهُمْ»، «اِخْتَلَفُوا» ۶ علم به تنهایی نجات‌بخش نیست. «اِخْتَلَفُوا»، «جَاءَهُمُ الْعِلْمُ» ۷ قرآن بیشترین انتقاد را از اختلاف‌های آگاهانه دارد. «جَاءَهُمُ الْعِلْمُ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۹۴]

اشاره

فَمَا إِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَسَيَلِ الَّذِينَ يَقرُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ (۹۴)

پس اگر در آنچه بر تو نازل کردیم شک داری، از آن کسانی که کتاب آسمانی پیش از تو را می‌خوانند پرس. یقیناً حق از سوی پروردگارت به سوی تو آمده است، پس از شک آوران مباش.

نکته‌ها:

اشاره

در روایتی از امام هادی علیه السلام می‌خوانیم: افراد جاهل می‌پرسیدند: چرا به جای پیامبر، فرشته‌ای بر ما نازل نمی‌شود؟ خداوند با نزول این آیه و اینکه همه‌ی انبیا دارای زندگی مردمی بوده‌اند، پاسخشان داد. (۱)

سؤال: با آنکه کتب آسمانی گذشته تحریف شده است، چرا علمای اهل کتاب، در این آیه مرجع و داور قرار داده شده‌اند؟ پاسخ: زیرا با آنکه بخشهایی از کتب آسمانی گذشته تحریف شده، اما میان دانشمندان اهل کتاب، اشخاص و حرف‌های قابل استنادی یافت می‌شود. (۲)

ص: ۲۶۱

۱-۱. تفسیر نور الثقلین.

۲-۲. تفسیر کبیر فخر رازی.

سؤال: چگونه قرآن می فرماید: «فَإِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْهُ فَبِأَيِّ آيَاتٍ نَدِينُ» ای پیامبر! اگر در حقیقت قرآن شک داری، از اهل کتاب سؤال کن. با آنکه پیامبر صلی الله علیه و آله هرگز در شک نبوده است؟ و عقل نمی پذیرد که پیامبری، در وحی شک کند؟ پاسخ: ۱ کلمه ی «ان» (اگر) فرض است و نشانه ی حتمیت و وقوع نیست. مثل «إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَعْدٌ» (۱) اگر خداوند فرزندی داشت. با آنکه آیه ی «لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ»، فرزند داشتن را صریحاً نفی می کند.

۲ در آیه ی ۱۰۴ این سوره از قول پیامبر خطاب به مردم آمده است: اگر در دین من شک دارید. «إِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي» پس خود آن حضرت شک نداشت، و گر نه تحدی نمی کرد. همچنین قرآن می فرماید: «آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ» (۲) پیامبر به آنچه به او وحی می شد ایمان داشت.

۳ گاهی خطاب قرآن به پیامبر است، ولی مخاطب مورد نظر دیگرانند. مثل این آیه:

«إِنَّمَا يَنْتَظِرُ عِنْدَكَ الْكَبِيرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا»... (۳) اگر پدر و مادرت در نزد تو به سن پیری رسیدند. در حالی که پدر حضرت رسول قبل از تولدش و مادر او در سن کودکی آن حضرت از دنیا رفتند و در هنگام نزول این آیه، پیامبر پدر و مادری نداشت تا پیر باشند. آیه از باب «به در بگو تا دیوار بشنود» است، که در زبان عربی می گویند:

«أَيَّاكَ اعْنِي وَاسْمَعِي يَا جَارَهُ». در مسائل تربیتی هم گاهی خطاب به بزرگان و شخصیت ها می کنند، تا دیگران حساب کار خودشان را بکنند.

۴ گاهی آیه ای خطاب به پیامبر است، ولی مسلمانان مورد خطاب اند چنان که جمله ی بعدی آن نیز جمع است. مانند: «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمْ...» (۴) و نیامده «طَلَّقْتُمْ». به علاوه می دانیم که پیامبر هرگز زنی را طلاق نداده است.

۵ اگر بنا باشد با این آیه، وحی زیر سؤال و شک برود، باید در حقیقت همین آیه

ص: ۲۶۲

۱-۱. مریم، ۹۱.

۲-۲. بقره، ۲۸۵.

۳-۳. اسراء، ۲۳.

۴-۴. طلاق، ۱.

هم که می گوید: «اگر شک داری»، شک کرد!! ۶ برای اهل کتاب، شک و سؤالی مطرح بود و از پرسیدن خجالت می کشیدند، خداوند با این بیان راه سؤال را به رویشان گشوده است.

۷ ممکن است از باب مماشات و همراهی با طرف در بحث باشد، مثل حضرت ابراهیم که به ستاره پرستان گفت: «هَذَا رَبِّي» (۱) این (ستاره) خدای من است.

۸ رسول اکرم صلی الله علیه و آله چون این آیه را شنید، فرمود: من شک ندارم. امام صادق علیه السلام نیز فرموده است: و الله پیامبر شک نداشت. (۲)

پیام ها:

۱ از بین بردن شک در عقاید، ضروری است. «فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ» ۲ هنگام شک باید به عالمان رجوع کرد. «فَسْئَلِ الَّذِينَ يَقرءُونَ الْكِتَابَ» (پس سخن عالم حجت است) ۳ کتاب های آسمانی مؤید یکدیگرند. «يَقْرءُونَ الْكِتَابَ» ۴ بعضی اهل کتاب، حق را می گویند. «فَسْئَلِ الَّذِينَ يَقرءُونَ الْكِتَابَ» ۵ رهبر باید قاطع باشد و هیچ تردیدی به خود راه ندهد. «فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمتَرِينَ» ۶ فضل آن است که دشمنان به آن گواهی دهند، آیا با اعتراف مخالفان به حقایق آن، باز هم شک دارید؟! «فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمتَرِينَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۹۵]

اشاره

وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ فَتَكُونُوا مِنَ الْخَاسِرِينَ (۹۵)

و هرگز از کسانی که آیات الهی را تکذیب کردند، مباش که از زیانکاران خواهی بود.

نکته ها:

در آیه ی قبل، از شک در قرآن نهی کرد، در اینجا از تکذیب آیات. چه بسا اگر شک برطرف نشود، سرانجام به تکذیب بیانجامد.

ص: ۲۶۳

۱- ۱. انعام، ۷۶، ۷۸.

۲- ۲. تفسیر صافی.

همه ی تحلیل ها و پاسخ هایی که در آیه ی قبل درباره ی «شک» مطرح شد، اینجا هم مطرح است، چون تکذیب، بدتر از شک است. آیات و احادیث بسیاری از یقین پیامبر خبر می دهد. پس مقصود و مخاطب این نهی ها مردمند، نه شخص پیامبر. کسی که از یقین او انسان هایی به یقین رسیده اند، چگونه ممکن است خودش دچار شک یا تکذیب گردد؟! پیامبر با آنکه معصوم است، اما بارها در قرآن مورد خطاب و هشدار قرار گرفته است تا بدین وسیله به مردم هشدار داده شود و آنان حساب کار خود را بکنند. از جمله: «فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُكْفِرِينَ» (۱)، «فَلَا تَكُونَنَّ ظَهْرًا لِلْكَافِرِينَ» (۲) و «لَا يَصِدُّكَ عَنْ آيَاتِ اللَّهِ بَعْدَ إِذْ أُنزِلَتْ إِلَيْكَ» (۳)

پیام ها:

۱ خداوند به پیامبرش نیز هشدار داده است. «فَلَا تَكُونَنَّ» ۲ از دست دادن سرمایه ی ایمان و رهبری پیامبران، خسارت است. «الْخَاسِرِينَ»

[سوره یونس (۱۰): آیات ۹۶ تا ۹۷]

اشاره

إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ (۹۶) وَ لَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ (۹۷)

همانا کسانی که فرمان پروردگارت علیه آنان (به جرم اعمالشان) تحقق یافته، ایمان نمی آورند.

و اگرچه برای آنان هر گونه معجزه ای بیاید، تا آنکه عذاب دردناک الهی را ببینند (که ایمان آن هنگام، بی ثمر است).

نکته ها:

با توجه به جمله ی «حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ» در آیه ی ۹۷ و جمله ی «كَلِمَتُ رَبِّكَ» در آیه ۹۸، مراد از «كَلِمَتُ رَبِّكَ»، قهر الهی می باشد.

ص: ۲۶۴

۱-۱. انعام، ۱۴.

۲-۲. قصص، ۸۶.

۳-۳. قصص، ۸۷.

۱ قهر الهی، حق کافران است. (۱) «حَقَّتْ عَلَيْهِمْ» ۲ محروم شدن از ایمان به خاطر تکذیب و لجابت مستمر کفار، مقتضای ربوبیت و از سنت های الهی است. «حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ» ۳ انتظار ایمان همه ی مردم را نداشته باشیم. «لَا يُؤْمِنُونَ وَ لَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ» ۴ گردنکشان وقتی قهر و عذاب الهی را با چشم ببینند، از وحشت و اضطراب ایمان می آورند، ولی چه سود؟ «لَا يُؤْمِنُونَ» ... «حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۹۸]

اشاره

فَلَوْ لَا كَانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمٌ يُونُسَ لَمَا آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ مَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ (۹۸)

چرا اهل هیچ شهری (به موقع) ایمان نیاورد که (ایمانش به او) سود بخشد؟ مگر قوم یونس (که وقتی در آخرین لحظه ایمان آوردند)، ما عذاب خوار کننده را در زندگی دنیا از آنان برطرف کردیم و تا مدتی بهره مندشان ساختیم.

نکته ها:

با اینکه در این سوره، تاریخ حضرت نوح و موسی به تفصیل بیان شده، اما داستان توبه ی قوم یونس در نصف آیه و با اشاره آمده است، ولی نام این سوره را سوره یونس نهاده اند، شاید به خاطر حساسیت و اهمیت کار قوم یونس باشد که در آخرین لحظه ها توبه کردند و خداوند توبه ی آنان را پذیرفت.

امام صادق علیه السلام فرمود: حضرت یونس علیه السلام از سی سالگی تا ۶۳ سالگی تبلیغ کرد، تنها دو نفر به او ایمان آوردند. حضرت، مردم را نفرین کرد و از میان آنان رفت.

یکی از آن دو مؤمن که حکیمی دانا بود، با دیدن نفرین پیامبر و رفتنش از آن منطقه، بر

ص: ۲۶۵

(۱- ۱). در آیه ی دیگر می خوانیم: «لِيُنذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَ يَحَقِّقَ الْقَوْلَ عَلَى الْكَافِرِينَ» یس، ۷.

بلندی رفت و با فریاد به مردم هشدار داد. مردم متأثر شده و با راهنمایی او از شهر بیرون رفتند و میان خود و فرزندان شان فاصله انداختند و به درگاه خدا ناله و توبه کردند تا بخشوده شدند. یونس علیه السلام چون برگشت، دید که آن قوم هلاک نشده اند، سبب را پرسید، ماجرا را برایش شرح دادند. (۱)

پیام ها:

۱ انسان می تواند حتی در لب پرتگاه، خود را حفظ کند. «إِلَّا قَوْمٌ يُونُسَ» ۲ ایمان و توبه ی به موقع، عذاب الهی را برطرف می سازد «لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنَا» (از میان تمام اقوام تکذیب کننده ی گذشته، تنها قوم یونس بود که به موقع توبه کرده و ایمان آوردند) ۳ سرنوشت مردم به دست خودشان است. «آمَنُوا كَشَفْنَا» ۴ رمز خوشبختی انسان ها در دنیا نیز ایمان است. «آمَنُوا» ... «مَتَّعْنَاهُمْ» ۵ دعا و نیایش، هم بلا را رفع می کند، هم کامیابی می آورد. (با توجه به شأن نزول) «كَشَفْنَا» ، «مَتَّعْنَاهُمْ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۹۹]

اشاره

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعاً فَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ (۹۹)

و اگر پروردگارت می خواست، (به اجبار) همه ی مردم روی زمین یک جا ایمان می آوردند. (اکنون که سنت خدا بر ایمان اختیاری مردم است،) پس آیا تو مردم را مجبور می کنی تا ایمان آورند؟!

نکته ها:

خداوند، هم قدرت دارد، هم حکمت و از قدرتش آنجا و آن گونه استفاده می کند که خلاف حکمت نباشد و چون حکمتش اقتضا دارد که مردم آزاد باشند، هرگز با

ص: ۲۶۶

قدرت قهری خود آنان را به ایمان اجباری وادار نمی کند. اما مشرکان می گفتند:

«لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا» (۱) اگر خدا می خواست ما مشرک نبودیم، پس شرک ما خواست خدا بوده است و ما بالاجبار مشرک شده ایم! این آیه می تواند پاسخی به سخن آنان باشد که اگر اراده خدا بر اجبار کردن است، چرا اجبار به انحراف و شرک کند و لا اقل اجبار به هدایت و ایمان نکند!؟

پیام ها:

۱ ایمان بر مبنای انتخاب است، نه اجبار و تحمیل. «أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ» ۲ پیامبر صلی الله علیه و آله از روی دلسوزی، برای ایمان آوردن مردم اصرار می کرد. «أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۱۰۰]

اشاره

وَ مَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُوْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَ يَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ (۱۰۰)

در حالی که هیچ کس جز به اذن و اراده ی الهی توفیق ایمان ندارد و خداوند پلیدی (تردید و کفر) را بر کسانی که نمی اندیشند مقرر می دارد.

پیام ها:

۱ مردم نه مجبور به ایمانند (طبق آیه ی قبل) و نه بدون هدایت و توفیق الهی، به ایمان آوردن موفق می شوند. (۲) «إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ»
۲ کفر، پلیدی است. «الرِّجْسَ» ۳ لطف الهی و توفیق ایمان، شامل اهل خرد و تعقل می شود و آنکه با اختیار خود فکر و تعقل نکند، مشمول قهر الهی می شود. «وَ يَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ» ۴ عقل سالم، زمینه ساز ایمان است و بی ایمانی، نشانه ی بی خردی است.

«... لَا يَعْقِلُونَ»

ص: ۲۶۷

۱-۱. انعام، ۱۴۸.

۲-۲. «لا جبر و لا تفویض بل امر بین الامرین» بحار، ج ۴، ص ۱۹۷.

اشاره

قُلْ أَنْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا تُعْجِبُ الْآيَاتِ وَالنُّذُرِ عَنِ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ (۱۰۱)

بگو: (به دیده ی عبرت) بنگرید که در آسمان ها و زمین چیست؟ امّا نشانه ها و هشدارها برای کسانی که ایمان نمی آورند سودی ندارد.

نکته ها:

در آیه ی قبل، عدم تعقل دلیل کفر به شمار آمد، در این آیه، تفکر و تدبّر، راه ایمان دانسته شده است.

«النُّذُرُ»

یا جمع «نذیر» است یعنی انبیا، یا جمع «انذار»، یعنی هشدارها.

پیام ها:

۱ مطالعه و تدبّر در آفرینش، بهترین و ساده ترین و عمومی ترین راه خداشناسی است. «انظروا...» ۲ نگاهی ارزشمند و مؤثر در تصمیم گیری است که با اراده ی انسان باشد، نه صرف دیدن و انعکاس اشیا در مغز و اعصاب. «انظروا...» ۳ آیات الهی و هشدارها، تنها در انسان های پاک نهاد و غیر لجوج مؤثر است.

«وَمَا تُعْجِبُ الْآيَاتُ...»

۴ انسان، در گزینش مکتب آزاد است، لذا گاهی در برابر انبیا و کتب آسمانی و نشانه های خدا در جهان می ایستد و ایمان نمی آورد. «قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ»

اشاره

فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ إِلَّا مِثْلَ أَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ قُلْ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ (۱۰۲)

پس آیا (کسانی که در برابر آن همه آیات و انبیای الهی سرپیچی می کنند)، انتظار چیزی جز نظیر روزگار (پر نکبت و ذلت) پیشینیان را دارند؟ بگو: در انتظار باشید که من نیز با شما از منتظرانم (تا همان بلائی که بر سر آنها آمد، بر سر شما نیز بیاید).

پیام ها:

۱ سنت و قانون خداوند نسبت به همه ی مردم یکسان است. «مِثْلَ أَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ» ۲ تاریخ گذشتگان، عبرتی برای آیندگان است. «خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ» ۳ به مهلت های الهی مغرور نشویم. «فَانْتَظِرُوا» ۴ پایان بی دینی، تباهی است. «فَانْتَظِرُوا» ۵ لجاجت مردم، گاهی انبیا را نیز مأیوس کرده به حدی که یأس خود را اعلام می کردند. «قُلْ فَاَنْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۱۰۳]

اشاره

ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا كَذَلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنَجِّ الْمُؤْمِنِينَ (۱۰۳)

(به هنگام نزول بلا- و مجازات،) پیامبران و مؤمنان را نجات می دهیم. این گونه بر ما حق است که مؤمنان (به تو را نیز) رهایی بخشیم.

نکته ها:

سؤال: به تجربه مشاهده کرده ایم که گاهی خوب و بد (خشک و تر) با هم می سوزند و در آیه ی ۲۵ سوره ی انفال نیز هشدار می دهد که بترسید از فتنه ای که تنها به ستمگران نمی رسد، بلکه به مؤمنین نیز می رسد، بنا بر این چگونه این آیه می فرماید: مؤمنان را به هنگام نزول بلا نجات می دهیم؟ پاسخ: اهل ایمان اگر در میان کفار و مجرمان ساکت باشند، قهر خدا همه را فرا می گیرد، ولی اگر به وظیفه ی الهی خود، یعنی نهی از منکر عمل کنند، خداوند هنگام خطر آنان را نجات می دهد.

پیام ها:

۱ خداوند انبیا و مؤمنان را به قهر خود گرفتار نمی کند. «نُنَجِّي رُسُلَنَا» ... «نُنَجِّ الْمُؤْمِنِينَ» ۲ از سنت های الهی و از جمله حقوقی که مؤمنان بر خدا دارند، نجات و

حمایت آنان به هنگام عذاب و خطر است. «كَذَلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنَجِّ الْمُؤْمِنِينَ» ۳ وعده ی نجات و رهایی، بهترین پشتوانه ی نهضت های الهی است. «حَقًّا عَلَيْنَا نُنَجِّ الْمُؤْمِنِينَ» ۴ آینده از آن مؤمنین است. «حَقًّا عَلَيْنَا نُنَجِّ الْمُؤْمِنِينَ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۱۰۴]

اشاره

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ أَعْبُدُ اللَّهَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (۱۰۴)

بگو: ای مردم! اگر از (درستی) دین من در شک و تردیدید، پس (بدانید که من) کسانی را که شما به جای خدا می پرستید، نمی پرستم، بلکه خدایی را می پرستم که جان شما را (در وقت مرگ) می گیرد و مأمورم که از مؤمنان باشم.

پیام ها:

۱ شک دیگران، باعث شک و تردید ما نشود. قاطعیت، شرط رهبری است. «إِنْ كُنتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي فَلَا أَعْبُدُ...» ۲ هر گونه سازش، مدهانه و انعطاف با کافران ممنوع است، باید جبهه ی کفر را از خود مایوس سازیم. «فَلَا أَعْبُدُ...» ۳ دشمن حتی در سران اسلام هم طمع دارد. پس باید برائت و تسلیم ناپذیری خود را به صراحت اعلام کنیم. «فَلَا أَعْبُدُ» ۴ کسی که مرگ و حیات به دست اوست، سزاوار پرستش است. «أَعْبُدُ اللَّهَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ» ۵ با آنکه مرگ و حیات هر دو تنها به دست خداست، اما این آیه، مرگ را مطرح می کند. زیرا مرگ، بهترین وسیله ی هشدار است. «الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ» ۶ مشرکان، معبودهای خود را عاقل می پنداشتند. («الَّذِينَ» برای عقلا می باشد)

اشاره

وَ أَنْ أَقِمَّ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَ لَّا تُكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (۱۰۵) وَ لَّا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَ لَّا يَضُرُّكَ فَإِنْ فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذًا مِنَ الظَّالِمِينَ (۱۰۶)

و(به من فرمان داده شده که) به آئینی خالی از هر گونه شرک، روی آور و هرگز از مشرکان مباش.

و غیر از خداوند، چیزی را که نه سودی برای تو دارد، نه زیانی، نخوان. پس اگر چنین کنی، همانا تو از ستمگران (مشرک) خواهی بود.

نکته ها:

«حَنِيفًا»

، به معنای راست و مستقیم است که در او هیچ گونه انحرافی به چپ و راست وجود ندارد.

پیام ها:

۱ دینداری، تصمیم و همیت و عشق می طلبد. «أَقِمَّ وَجْهَكَ» ۲ دین اسلام، آئینی بی انحراف است. «حَنِيفًا» ۳ مسلمان راستین، پس از پذیرش اسلام به هیچ شرکی آلوده نمی شود و به طاغوت ها نمی گراید. «وَ لَّا تُكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ» ۴ عاقلان، یا برای سود کار می کنند، یا برای رفع خطر و دفع ضرر. بت ها نه نفعی دارند و نه قدرت دفع ضرر. پس شرک، نوعی حماقت است. «لَا تَدْعُ» ... «مَا لَا يَنْفَعُكَ وَ لَّا يَضُرُّكَ» ۵ شرک، ظلم و مشرک، ظالم است. «فَإِنَّكَ إِذًا مِنَ الظَّالِمِينَ»

اشاره

وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (۱۰۷)

و اگر خداوند (برای آزمایش یا هدف دیگر بخواهد) زیانی به تو برساند، جز خود او کسی توان برطرف کردن آن را ندارد و اگر برای تو خیری بخواهد، هیچ کس مانع فضل او نخواهد شد. خیر را به هر کس از بندگانش که بخواهد می رساند و او بس آمرزنده و مهربان است.

نکته ها:

اینکه در برطرف کردن ضرر، تعبیر «إِلَّا هُوَ» آمده، اما در برطرف کردن خیر نیامده، به خاطر آن است که خداوند ضرری را که به انسان برسد برطرف می کند، اما فضلی را که به انسان برسد او بر نمی دارد، مگر آنکه اعمال ما آن را تغییر دهد. (۱) چنان که در قرآن آمده است: «إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ» (۲) یعنی تغییر نعمت، بستگی به عملکرد خود انسان دارد. (۳)

پیام ها:

۱ خیر و شر تنها به دست خداست. «إِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ»، «يُرِدْكَ بِخَيْرٍ» ۲ هر تلخی و ضرری شر نیست، گاهی حوادث تلخ برای بیداری فطرت یا آزمودن انسان است. «بِضُرٍّ» و نه «بِشَرٍّ» ۳ مقصود خدا، خیر رساندن است. از این رو در مورد خیر، «يُرِدْكَ» و اراده به کار رفته و در ضرر، تعبیر «يَمْسَسْكَ» آمده است. (۴)

۴ خیری که به انسان می رسد، فضل الهی است، نه استحقاق انسان. «لِفَضْلِهِ»

ص: ۲۷۲

۱-۱. تفسیر روح المعانی.

۲-۲. رعد، ۱۱.

۳-۳. در دعای کمیل نیز می خوانیم: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي الذُّنُوبَ الَّتِي تَغَيَّرُ النِّعَمَ»

۴-۴. تفسیر روح المعانی.

۵ خواست خدا، بر اساس حکمت است و مشیت های او در کنار حکیم بودن او معنی می شود. «يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ»

[سوره یونس (۱۰): آیه ۱۰۸]

اشاره

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ (۱۰۸)

بگو: ای مردم! اینک حق از سوی پروردگارتان به سراغ شما آمده است. پس هر کس هدایت یابد، یقیناً به سود خویش هدایت می یابد و هر کس گمراه شود، تنها به زیان خویش گمراه می شود و من بر (ایمان آوردن) شما وکیل نیستم (تا به اجبار شما را به راه حق درآورم).

پیام ها:

۱ آنچه از سوی خداوند آمده، (مثل قرآن و تعالیم انبیا) همه حق و از شئون ربوبیت اوست. «الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ» ۲ هدف بعثت انبیا و فرستادن کتب آسمانی، تربیت تمام انسان هاست. «يَا أَيُّهَا النَّاسُ» ... «رَبِّكُمْ» ۳ خداوند حجت را تمام کرده است و ما عذری در نپذیرفتن حق نداریم. «قَدْ جَاءَكُمْ الْحَقُّ» ۴ خداوند از هدایت یافتن ما بی نیاز است، سود و زیان هدایت و گمراهی تنها به خود ما باز می گردد. «لِنَفْسِهِ» ۵ انسان دارای اختیار است و سرنوشت هر کس به دست خود اوست، حتی انبیا هم حق اجبار مردم را ندارند. «مَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ» ۶ وظیفه ی انبیا، ارشاد و تبلیغ است، نه اجبار و اکراه. «مَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ»

ص: ۲۷۳

اشاره

وَ اتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِيَّاكَ وَ اصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ وَ هُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ (۱۰۹)

و(تنها) آنچه را بر تو وحی می شود پیروی کن و پایدار باش تا آنکه خداوند داوری کند و او بهترین داوران است.

پیام ها:

۱ مردم چه ایمان آورند، چه کفر ورزند، نباید از وحی و دستورهای الهی جدا شویم. «وَ اتَّبِعْ...» ۲ انبیا تسلیم فرمان وحی اند. «وَ اتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ» ۳ نزول وحی تدریجی بوده است. «يُوحَىٰ» (فعل مضارع نشان استمرار است) ۴ پیروی از وحی، نیاز به صبر دارد. «وَ اتَّبِعْ...» ۵ رهبر باید صبور باشد. «وَ اتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِيَّاكَ وَ اصْبِرْ» ۶ علم، شرط عمل، «وَ اتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ» و استقامت، شرط پیروزی است. «وَ اصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ» ۷ نگران آینده نباشیم، که خدا بهترین داور است. «خَيْرُ الْحَاكِمِينَ»
«الحمد لله رب العالمين»

سیمای سوره ی هود

این سوره در سال های آخر حضور پیامبر صلی الله علیه و آله در مکه نازل شده است، سال هایی که به جهت وفات حضرت ابو طالب و حضرت خدیجه مسلمانان در شرایط بسیار سختی بسر می بردند.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: سوره ی هود مرا پیر کرد. (۱) زیرا آیه ی استقامت در این سوره نازل شده است: «فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَ مَنِ تَابَ مَعَكَ» (۲) همان گونه که به تو دستور داده شده پایداری و صبر کن و یاران تو نیز باید پایداری کنند. اما بی صبوری یاران پیامبر صلی الله علیه و آله آن حضرت را زجر می داد.

محتوای این سوره که یکصد و بیست و سه آیه دارد، تاریخ پیامبران و به خصوص حضرت نوح علیه السلام و توجه به مسائل اعتقادی است. از دقت در تاریخ انبیا استفاده می شود که حرکت انبیا یک جریان مستمر تاریخی است، نه یک حادثه ی زود گذر. تاریخ پیامبران و اقوام آنان قانون مند است و مطالعه ی آن رمز سقوط یا عزت ملت ها را روشن می سازد و نشان می دهد که دین از جامعه جدا نیست و سرنوشت جامعه بستگی تمام به دین و آئین مردم آن جامعه دارد.

در این سوره پنج مرتبه نام حضرت هود علیه السلام آمده است که برابر با تکرار این نام در باقی قرآن است.

ص: ۲۷۷

۱-۱. تفسیر نمونه؛ بحار، ج ۹۲، ص ۱۹۸.

۲-۲. هود، ۱۱۲.

اشاره

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الر كِتَابٌ أُحْكِمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ (۱) أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنَّنِي لَكُم مِّنْهُ
نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ (۲)

الف لام را، (قرآن) کتابی است که آیات آن استوار گشته، آن گاه از جانب حکیمی آگاه، شرح و تفصیل داده شده است.

که جز خداوند یکتا را نپرستید، همانا از طرف او برای شما هشدار دهنده و بشارت دهنده هستم.

نکته ها:

قرآن از همین حروف الفبا تشکیل شده که همواره در اختیار همه هست، اما خداوند از همین حروف ساده، کتابی ساخته که کسی نمی تواند مشابه آن را بیاورد. چنان که انسان از خاک، آجر و سفال می سازد، ولی خداوند از همین خاک، هزاران نوع گل، گیاه، میوه، حیوان و انسان خلق می کند. آری، همان گونه که قدرت خداوند را در نظام تکوین می بینیم، قدرت او را در کتاب تشریح نیز مشاهده می کنیم.

قرآن کتابی است هم محکم و هم مفصل، نه تناقض دارد و نه تهافت، هم فصیح است و هم بلیغ، محتوایش در فصل ها و سوره های مختلف جدای از یکدیگر اما به دنبال هم آمده است.

قرآن، کتابی است محکم که یک روح دارد و آن روح توحید است و تمام داستان ها و

مواعظ و احکام و آیات قرآن، تفصیل همان روح توحید است.

قرآن کتابی است محکم، نه تغییر و تحریف یافته و نه قابل شک و تردید است.

بنای آن بر حدس و فرض نیست، بلکه همه ی مطالبش محکم و استوار است.

پیام ها:

۱ قرآن کتاب بس مهم است. («کِتَابٌ» نکره و تنوین دارد که رمز عظمت است) ۲ الفاظ و محتوای قرآن، نشانه ی عظمت آن است. «آیَاتُهُ» ۳ بنیان قرآن، محکم و استوار است و هیچ چیزی نمی تواند سبب تزلزل آن شود، بلکه با پیشرفت علم، اسرار این کتاب بیشتر کشف می شود. «أُحْكِمْتُ آيَاتُهُ» ۴ قانون و کتاب، هم باید محکم باشد و هم روشن و واضح. «أُحْكِمْتُ» ... «ثُمَّ فَصَّلْتُ» (قوانین غیر الهی، یا محکم نیست، یا روشن نیست و یا قانونگذار طبق حکمت و مصلحت و آگاهی، قانون را وضع نکرده است) ۵ قرآن، هم استدلالی و تزلزل ناپذیر است و هم جامع تمام ابعاد زندگی دنیوی و اخروی می باشد. «أُحْكِمْتُ» ... «ثُمَّ فَصَّلْتُ» ۶ کلیات قرآن یک جا بر قلب پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شده، آن گاه در مدّت بیست و سه سال تفصیل داده شده است. «أُحْكِمْتُ» ... «ثُمَّ فَصَّلْتُ» ۷ چون خداوند حکیم است، کتابش محکم است و چون خبیر است، تمام نیازها را تفصیل داده است. «أُحْكِمْتُ» ... «ثُمَّ فَصَّلْتُ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ» ۸ دعوت به یکتاپرستی، سرلوحه ی پیام همه ی انبیاست. «أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ» ۹ فلسفه ی نزول کتب آسمانی، توحید و پاکسازی جامعه از شرک است. «کِتَابٌ أُحْكِمْتُ آيَاتُهُ» ... «أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ» ۱۰ دعوت به یکتاپرستی و هشدار و بشارت، نمونه ی سخن استوار خداوند است. «أُحْكِمْتُ آيَاتُهُ» ... «أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ» ۱۱ پیامبر صلی الله علیه و آله از جانب خدا، اما برای سعادت مردم آمده است. «إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ» ۱۲ شیوه ی تبلیغ پیامبران، هشدار و بشارت است. «نَذِيرٌ وَ بَشِيرٌ»

اشاره

وَ أَنْ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَتَاعًا حَسَنًا إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَ يُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ وَ إِنْ تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ (۳)

و از پروردگارتان طلب مغفرت کنید و بسوی او بازگردید تا شما را به بهره ای نیکو تا مدتی معین (که عمر دارید) کامیاب کند و به هر بافضیلتی فزونی بخشد و اگر (از بندگی خدا) روی بگردانید، همانا من از عذاب روزی بزرگ بر شما بیمناکم.

نکته ها:

در آیه ی قبل، توحید مطرح شد و در این آیه، بازگشت به خداوند و قرار گرفتن در مدار توحید مطرح است.

﴿مَتَاعًا حَسَنًا﴾

یعنی زندگی دلنشین همراه با آرامش روحی، در برابر کسانی که به خاطر اعراض از یاد خدا، معیشتی ضنک و زندگی تلخ دارند، گرچه از نظر مادیات در آسایش و رفاه هستند.

پیام ها:

۱ یکی از وظائف پیامبران، بازسازی منحرفان است. «اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا» ۲ تا اسنان خود را از گناه پاک نکنند و سبکبال نشود، نمی تواند به سوی حق پرواز کند. «اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا» ۳ محو گناه کافی نیست، حرکت بسوی خدا لازم است. «اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا» ۴ توبه واجب است. «تُوبُوا إِلَيْهِ» ۵ توبه از گناه، سبب بازگشت الطاف مادی خدا نیز می شود. «فَتُوبُوا» ... «يُمَتِّعْكُمْ» ۶ امکاناتی که در اختیار کافران و گنهکاران است، چون در راه فساد و فتنه به کار می رود، مبارک و حسن نیست. «مَتَاعًا حَسَنًا» ۷ زندگی خوب، مورد توجه اسلام است. «مَتَاعًا حَسَنًا» ۸ ایمان و توبه، زندگی انسان را تا آخر عمر بیمه می کند. «يُمَتِّعْكُمْ» ... «إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى»

۹ توبه، رمز کامیابی کیفی و کمی است. «مَتَاعًا حَسَنًا إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى» ۱۰ توبه، عامل جلوگیری از مرگ های ناگهانی است. «إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى» ۱۱ تاریخ و زمان مرگ، بر انسان مجهول است. «إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى» ۱۲ درجات در قیامت متفاوت است. هر کس فضیلت بیشتری در دنیا کسب کند، لطف بیشتری در آخرت دریافت خواهد کرد. «يُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ» ۱۳ پیامبران دلسوز مردمند. جمله ی «فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ» در قرآن زیاد آمده است.

۱۴ ترک توبه، گناه کبیره است. «وَإِنْ تَوَلَّوْا» ... «عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ»

[سوره هود (۱۱): آیات ۴ تا ۵]

اشاره

إِلَىٰ اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ وَهُوَ عَلِيُّ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (۴) أَلَا إِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ أَلَا حِينَ يَسْتَغْشَوْنَ بِأَبْهَمٍ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ
وَ مَا يُعْلِنُونَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (۵)

بازگشت شما به سوی خداست و او بر هر چیزی تواناست.

بدانید که مخالفان برای آنکه خود را از پیامبر پنهان دارند، سر و سینه های خود را به هم نزدیک می کنند و لباس های خویش را بر سر می کشند (تا شناخته نشوند، غافل از آنکه) خداوند تمام کارهای سرّی و آشکار آنان را می داند. همانا او به اسرار درون سینه ها آگاه است.

نکته ها:

«يَثْنُونَ»

، به معنای نزدیک قرار دادن و خم کردن دو چیز است؛ «اِنَّآن» یعنی دو تا و به کینه در دل گرفتن نیز گفته می شود. بنا بر این جمله «يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ» یا به معنای آن است که کفار سینه های خود را برای حرف های محرمانه و توطئه علیه انبیا به هم نزدیک می کنند و یا به معنای آن است که آنها کینه ی انبیا را در دل دارند.

در آیه ی ۷ سوره ی نوح می خوانیم: «جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَعْشَوْا بِآبَائِهِمْ» یعنی کفار انگستان خود را در گوش هایشان می گذارند و لباسشان را بر سر می کشند تا

ندای انبیا را نشنوند.

مهم ترین اشکال منکرین معاد دو چیز است:

الف: چه قدرتی می تواند مردگان را زنده کند، که آیه ی ۴ می فرماید: «هُوَ عَلِيٌّ كُلُّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» خداوند بر هر کاری قادر است.

ب: چگونه ذرات پخش شده یک جا جمع می شوند، که آیه ی ۵ می فرماید: «إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ»

پیام ها:

۱ بازگشت ما تنها به سوی خداست، نه دیگران. «إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ» در آیات قبل توحید و نبوت مطرح بود، این آیه اصل معاد را مطرح می کند.

«إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ»

۳ بر فرض اهداف شوم خود را از پیامبر مخفی بدارید، خداوند که عالم به اسرار سینه هاست. «يَتَّبِعُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ» ... «إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۶]

اشاره

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ (۶)

و هیچ جنبنده ای در زمین نیست، مگر آنکه روزی او بر خداست و او قرارگاه دائمی و جایگاه موقت او را می داند. همه در کتاب آشکاری ثبت است.

نکته ها:

کلمه ی «دَابَّةٍ» از «دَبَّ» به معنای آهسته راه رفتن و قدم های کوچک برداشتن است، ولی به هر جنبنده ای اطلاق می شود.

«رزق» به معنای بخشش مستمر است، چه مادی و چه معنوی، و لذا در دعا

می خوانیم: «اللهم ارزقني»... «قلباً خاشعاً»... «و لساناً ذاكراً»... «و علماً نافعا» (۱) رزقی که خداوند می دهد از هر جهت مناسب با موجودات است، مثلاً غذای کودک در شکم مادر به تناسب نیاز او تغییر می کند تا آنکه پس از تولد تبدیل به شیری گوارا می شود و الا انسان با چه قدرتی می توانست به نوزاد در رحم مادر غذا برساند و یا نوزاد چگونه می توانست غذای خود را بدست آورد. «وَ كَأَيُّنْ مِنْ ذَابِّهِ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا» (۲) «مُسْتَقْرَّهَا»، به معنای جایگاه ثابت و «مُسْتَوْدَعَهَا» به معنای ودیعه گذاشتن و گرفتن آن است که کنایه از جایگاه موقت است.

حضرت علی علیه السلام در وصیت به فرزندش امام حسن می فرماید: رزق دو گونه است: نوعی از آن را باید با تلاش و کوشش بدست آوری و نوعی دیگر خود به سراغ تو می آید. (۳) (مثل نور، باران و هوا در طبیعت و هوش، حافظه و استعداد در انسان) پس مراد آیه آن نیست که در گوشه ای بنشینیم و منتظر نزول غذای آسمانی باشیم، بلکه منظور آن است که هم کار و تلاش داشته باشیم و هم آنچه را بدست می آوریم رزقی از جانب خدا بدانیم، لذا همه ی پیشوایان دینی ما کار می کرده اند.

لازمه ی رزق رسانی به همه ی موجودات، علم به مکان و نیاز آنهاست، باید یک سیستم بسیار دقیق وجود داشته باشد که آخرین آمار، آخرین نیازها و آخرین قرارگاه را بداند. تعداد انسان ها و حیوانات از دریایی، هوایی و صحرائی و همه ی موجودات ریز و درشت با ویژگی های گوناگون و نیازهای بسیار متنوع آنان را بداند. «يَعْلَمُ مُسْتَقْرَّهَا وَ مُسْتَوْدَعَهَا» اگر همه ی امور در کتاب مبین است «كُلُّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ»، پس کسی که علم کتاب را داشته باشد، همه چیز را می داند. در آیه آخر سوره ی رعد می خوانیم: به کفّار بگو:

شاهد من خداوند است و کسی که علم کتاب را دارا است. روایات شیعه و سنی می گویند که مراد از این شخص حضرت علی علیه السلام است.

خداوند دو سنت دارد: یکی سنت رزق رسانی و یکی سنت اجرای امور از طریق

ص: ۲۸۳

۱-۱. بحار، ج ۹۵، ص ۲۵۸.

۲-۲. عنکبوت، ۶۰.

۳-۳. بحار، ج ۵، ص ۱۴۷.

اسباب و وسایل، بنا بر این رسیدن به رزق منافاتی با قانون تلاش انسان ها ندارد.

پیام ها:

۱ موجود زنده، حق تغذیه دارد و خداوند این حق را بر خود واجب کرده است.

﴿مَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا﴾

۲ رزق ما بدست خداست، در برابر دیگران گردن خم نکنیم. ﴿مَا مِنْ دَابَّةٍ...﴾ ... ﴿إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا﴾ ۳ درباره ی روزی، نه حرص بورزیم و نه بترسیم. ﴿وَمَا مِنْ دَابَّةٍ...﴾ ... ﴿إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا﴾ ۴ خداوند، هم منابع رزق را در اختیار ما قرار داده و هم عقل و وسیله ی استخراج، اکتشاف و تحصیل آن را به ما عطا کرده است. ﴿إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا﴾ ۵ هر کجا برویم، زیر نظر خدا هستیم. چه در سفر و چه در حضر. ﴿يَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَ مُسْتَوْدَعَهَا﴾ ۶ همه ی اطلاعات و آمار این جهان به طور دقیق در مرکزی ثبت و ضبط می شود. ﴿كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾

[سوره هود (۱۱): آیه ۷]

اشاره

وَ هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَ كَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَ لَئِنْ قُلْتُمْ إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ (۷)

او کسی است که آسمان ها و زمین را در شش روز (دوران) آفرید و عرش (حکومت) او بر آب قرار داشت، تا شما را بیازماید که کدام یک نیکو کارترید و اگر بگویید که شما پس از مرگ زنده خواهید شد، همانا کفار خواهند گفت: این نیست مگر سحری آشکار.

نکته ها:

مراد از شش روز در آیه، شش مرحله و دوران است. زیرا در ابتدای آفرینش، خورشیدی نبود تا شب و روزی باشد.

ص: ۲۸۴

کلمه ی «عرش» به سقف و مکان مسقف و داربست و همچنین به تخت بلند و بزرگ پادشاهان اطلاق می شود و گاهی به عنوان کنایه از قدرت بکار رفته است.

مثلاً می گویند: فلانی بر تخت نشست، یا آنکه فلانی را از تخت پائین کشیدند، یعنی قدرتش از بین رفت.

سؤال: این آیه، هدف خلقت را آزمایش انسان می داند، «لِيَبْلُوكُمْ» ولی آیات دیگر امور دیگری را بیان کرده اند، چگونه است؟ پاسخ: هدف ها در طول یکدیگر و به صورت مرحله ای است، چنان که شخم زمین برای کشت است و کشت برای گندم و گندم برای نان و نان برای انسان. آیات قرآن نیز مراحل را برای هدف خلقت انسان بیان کرده است:

الف: آفرینش برای آزمایش است. «لِيَبْلُوكُمْ» ب: آزمایش، برای جدا کردن خوبان از بدان است. «لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ» (۱) ج: جدا کردن خوبان از بدان، برای جزا و کیفر متناسب است. «لَتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ» (۲) د: جزا و کیفر متناسب، برای عمل به وعده بوده است. «وَعَدًّا عَلَيْنَا» (۳) حضرت علی علیه السلام فرمود: آزمایش خداوند برای دانستن نیست، بلکه آزمایش او برای بروز عکس العمل از انسان است، تا اگر عملش خوب بود، پاداش گیرد و اگر بد بود، کیفر بیند. (۴)

در روایات، «أَحْسَنُ عَمَلًا» به «احسن عقلا» و اورع عن محارم الله و اسرع فی طاعه الله» (۵) و در بعضی روایات به «ازهد فی الدنيا» (۶) تفسیر شده است، چنان که امام صادق علیه السلام می فرماید: حُسن عمل، یعنی عمل همراه علم، اخلاص و تقوی، نه عمل زیاد. (۷)

ص: ۲۸۵

۱-۱. انفال، ۳۷.

۲-۲. جائیه، ۲۲.

۳-۳. انبیاء، ۱۰۴.

۴-۴. نهج البلاغه، خطبه ۱۴۴.

۵-۵. تفسیر مجمع البیان.

۶-۶. بحار، ج ۷۴، ص ۹۳.

۷-۷. تفسیر کنز الدقائق.

۱ جهان، برای انسان آفریده شده است. «خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ» ... «لِيَبْلُوكُمْ» ۲ گرچه قدرت الهی می تواند همه چیز را در یک لحظه بیافریند، ولی حکمت الهی اقتضا می کند که آفرینش تدریجی باشد. «خَلَقَ» ... «فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ» ۳ سرچشمه ی مادی آسمان ها و زمین، آب و یا مواد مذاب بوده است. «كَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ» ۴ آب، قبل از آسمان ها و زمین وجود داشته است. «كَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ» ۵ هدف از آفرینش همه ی موجودات، رشد معنوی و اختیاری انسان بوده است.

«خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ»

... «لِيَبْلُوكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا» ۶ کیفیت عمل مهم است، نه کمیت آن. «أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا» ۷ آسمان و زمین برای کار نیک آفریده شده، نه برای کامیابی و لذت طلبی و غافل بودن. «أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا» ۸ منکرین معاد، برهان ندارند و فقط تهمت می زنند. «إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۸]

اشاره

وَ لَئِنْ أَخْرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ إِلَيَّ أُمَّه مَعْدُودَةٍ لَيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُ أَلَّا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَ حَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ (۸)

و هرگاه عذاب را تا مدت محدودی از آنان به تأخیر بیندازیم، (به مسخره) می گویند:

چه عاملی جلوی عذاب ما را گرفت؟ بدانید روزی که قهر و عذاب ما به سراغشان بیاید، از ایشان بازگشتی نیست و آنچه بدان مسخره می کردند، آنان را فراخواهد گرفت.

نکته ها:

کلمه ی «أُمَّه» ،هم به گروهی که هدف مشترک دارند گفته می شود وهم به معنای زمان است. در این آیه، مراد از «إِلَيَّ أُمَّه مَعْدُودَةٍ» ،زمان مشخص و محدود است.

چنان که در سوره ی یوسف آیه ی ۴۵ نیز می خوانیم: «وَأَذْكَرَ بَعْدَ أُمَّه» یعنی

زندانی آزاد شده، پس از مدتی به یاد یوسف افتاد.

طبق بعضی روایات، یکی از مصادیق «أُمَّه مَعْدُودَةٍ» زمان قیام حضرت مهدی علیه السلام است، یعنی خداوند تا آن زمان عذاب را از این امت برداشته است. (۱)

تأخیر عذاب الهی مصالحتی دارد؛ همچون توفیق توبه برای گنهکاران، تولد فرزندان مؤمن از والدین منحرف، علاوه بر آنکه وجود افراد صالح و دعای آنان، سبب تأخیر در نزول عذاب الهی می گردد.

پیام ها:

۱ کارهای خداوند، زمان بندی دارد. «أَخَّرْنَا» ... «إِلَىٰ أُمَّه مَعْدُودَةٍ» ۲ قهر خداوند قابل تأخیر است. «أَخَّرْنَا...» ۳ مهلت و مدت تأخیر قهر و عذاب الهی، اندک است. «إِلَىٰ أُمَّه مَعْدُودَةٍ» ۴ تأخیر در عذاب، نشانه ی لطف خداست، نه دلیل ضعف خدا. پس آن را مسخره نکنیم. «وَلَئِنْ أَخَّرْنَا» ... «لَيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُ» ۵ قهر الهی، از مسخره کنندگان برداشته نمی شود. «لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ» ۶ به مهلت خداوند مغرور نشویم که عذاب الهی دیر و زود دارد، امّا سوخت و سوز ندارد. «يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ» ۷ شیوه ی برخورد کفار، مسخره کردن عقاید دینی است. «كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤْنَ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۹]

اشاره

وَلَئِنْ أَدَقْنَا لِلْإِنْسَانِ مِنَّا رَحْمَةً لُّمَّ نَزَعْنَا مِنهٗ إِنَّهٗ لَيُؤْسُ كَفُورٌ (۹)

و اگر به انسان از جانب خود نعمتی بچشانیم، سپس آن را از او بازپس گیریم، همانا او نومید و ناسپاس خواهد بود.

نکته ها:

نه هر نعمتی نشانه ی محبت خداست و نه گرفتن هر نعمتی، نشانه ی قهر و غضب

ص: ۲۸۷

است، بلکه چه بسا آزمایش الهی است.

انسان چون حکمت الهی و مصالح را نمی داند، زود قضاوت می کند، مأیوس می شود و کفر می ورزد.

پیام ها:

۱ کامیابی های انسان تنها در حدّ چشیدن است. «أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ...» ۲ نعمت های الهی، فضل و رحمت خداست، نه استحقاق ما. «أَذَقْنَا» ... «رَحْمَةً» ۳ اگر مدّت کامیابی انسان طول کشید، مغرور نشویم. «أَذَقْنَا» ... «ثُمَّ نَزَعْنَاهَا» («ثُمَّ» نشانه ی مدّتی طولانی است) ۴ دادن ها و گرفتن ها به دست اوست. «أَذَقْنَا» ... «نَزَعْنَاهَا» ۵ گرفتن رحمت از انسان، برای او سخت است. «نَزَعْنَاهَا» «نزع» کشیدن همراه با سختی است) ۶ انسان کم ظرفیت است و با از دست دادن نعمتی، از رحمت گسترده ی الهی مأیوس می شود. «ثُمَّ نَزَعْنَاهَا» ... «إِنَّهُ لَيُؤْس» ۷ ایمان ما به خداوند نباید وابسته به کامیابی ها و شیرینی های زندگی باشد.

«نَزَعْنَاهَا»

... «إِنَّهُ لَيُؤْس» ۸ یأس از رحمت خداوند، مقدمه ی کفر و ناسپاسی است. (۱) «إِنَّهُ لَيُؤْس كَفُورٌ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۱۰]

اشاره

وَ لَئِنْ أَذَقْنَا نِعْمَاءَ بَعْدَ ضَرْاءٍ مَسْتَه لَيَقُولُنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي إِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌ (۱۰)

و اگر پس از سختی و محنتی که به انسان رسیده، نعمتی به او بچشانیم (چنان مغرور می شود که) می گوید: همانا گرفتاری ها از من دور شد (و دیگر به سراغم نخواهد آمد)، بی گمان او شادمان و فخر فروش است.

ص: ۲۸۸

۱- ۱. قرآن در، آیه ی ۸۷ سوره یوسف می فرماید: «لا ییأس من روح الله الا القوم الکافرین»

روزگار همیشه یکسان نیست، بلکه طبق روایات: «الدَّهْرُ يَوْمَانِ، يَوْمٌ لَكَ وَ يَوْمٌ عَلَيْكَ، فَاِنْ كَانَ لَكَ فَلَا تَبْطُرْ وَ اِنْ كَانَ عَلَيْكَ فَاصْبِرْ فَكُلَاهُمَا سَتْخَتْبِر» (۱) روزگار دو چهره دارد: گاهی با تو و گاهی بر علیه توست. آن گاه که به نفع توست، مغرور مشو و آن گاه که به ضرر توست، صبر پیشه کن، زیرا در هر حال مورد آزمایش الهی هستی.

نعمت هایی که پس از سختی ها و مشکلات به انسان می رسد، باید عامل شکر و ذکر باشد، نه وسیله ی فخر و طرب.

دو چیز شادی را خطرناک می کند: یکی تحلیل غلط، «ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي» و دیگر آنکه این شادی سبب تحقیر دیگران و فخرفروشی خود شود. «لَفْرِحُ فُخُورٌ»

پیام ها:

۱ انسان کم ظرفیت است و با اندک نعمتی، فخرفروشی می کند. «أَذَقْنَا» ... «لَفْرِحُ فُخُورٌ» ۲ قرآن دارای آهنگ موزون و موسیقی خاصی است. («نَعْمَاءٌ» هم آهنگ «ضَرَاءٌ» و «لَيْئُسٌ كَفُورٌ» هم وزن «لَفْرِحُ فُخُورٌ» است) ۳ سختی ها و شادی ها زودگذرند. «أَذَقْنَا» ... «مَسَّتُهُ» ۴ فکر اینکه سختی ها دیگر به انسان روی نمی آورد، تصور باطلی است. «ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي» ۵ کامیابی ها را نشانه ی محبوبیت نزد خداوند ندانیم و نگوئیم: دیگر گرفتار نخواهم شد! «ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي» ۶ تحلیل ها و بینش های غلط، سبب رفتار نادرست می شود. گمان می کند که هیچ بدی ندارد، «ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي» لذا فخرفروشی می کند. «لَفْرِحُ فُخُورٌ» ۷ شخصیت بعضی انسان ها متزلزل و وابسته به حوادث بیرونی است، نه کمالات درونی. گاهی «لَيْئُسٌ كَفُورٌ» و گاهی «لَفْرِحُ فُخُورٌ» است.

ص: ۲۸۹

اشاره

إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ (۱۱)

مگر کسانی که (در سایه ی ایمان واقعی)، اهل صبر و عمل صالح هستند، (نه با رفتن نعمت مأیوس و نه با آمدن آن فخر فروشی نمی کنند). برای آنان مغفرت و پاداشی بزرگ خواهد بود.

نکته ها:

تمام مواردی که قرآن از عمل صالح سخن به میان آورده، در کنار ایمان است، «آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ» جز در این آیه که می فرماید: «صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ» که البته مراد از صابران در این آیه نیز همان مؤمنان واقعی است، لکن چون در برابر افراد کم ظرفیت مطرح شده است، به جای «آمَنُوا» تعبیر به «صَبَرُوا» شده است.

صبر، تنها در برابر تلخی ها نیست، بلکه در رفاه و شادی نیز باید صبر کرد و گر نه سبب طغیان انسان خواهد شد. چنان که بنی اسرائیل وقتی از تحت سلطه ی فرعون خارج شده و به رفاه و آزادی رسیدند، «جَعَلَكُمْ مَلُوكًا» (۱) طغیان کردند، به سراغ گوساله پرستی رفتند و در برابر نهی از منکر هارون، تا مرز پیامبر کشی پیش رفتند. «وَكَادُوا يَكْفُرُونَ» (۲)

پیام ها:

۱ صبر در برابر حوادث تلخ و شیرین زندگی، از بهترین مصادیق عمل صالح است. «صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ» ۲ مؤمن، نه یأس دارد و نه کفران و تفاخر، بلکه نشکن و مقاوم است. «صَبَرُوا» ۳ عمل صالح، سبب پایدار شدن صبر است. «صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ» ۴ صبر و پایداری وسیله ی آمرزش گناهان است. «الَّذِينَ صَبَرُوا» ... «لَهُمْ مَغْفِرَةٌ» ۵ اگر بدانیم که چه پاداشی در انتظار ماست، صبر برای ما شیرین می شود. «الَّذِينَ صَبَرُوا» ... «لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ»

ص: ۲۹۰

۱-۱. مائده، ۲۰.

۲-۲. اعراف، ۱۵۰.

۶ دفع خطر، مهم تر از جلب منفعت است. اول «مَغْفِرَةً»، آن گاه «أَجْرٌ كَبِيرٌ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۱۲]

اشاره

فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مِمَّا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ صِدْرُكَ أَنْ يَقُولُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ كِتَابٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ (۱۲)

پس شاید تو (به خاطر عدم پذیرش مردم، ابلاغ) بعض از آنچه را که به تو وحی می شود واگذاری و (شاید) سینه ات به خاطر آن (حرفها) که می گویند: چرا گنجی بر او نازل نشده، یا فرشته ای با او نیامده، تنگ شده باشد. (مبادا چنین باشد، که) تو فقط هشدار دهنده ای و خداوند بر هر چیزی ناظر و نگهبان است.

نکته ها:

گاهی کفار از پیامبر می خواستند کوه های مکه را با معجزه به طلا تبدیل کند و یا فرشته ای برای تأیید او نازل شود، از سوی دیگر بعضی به خاطر بغض و کینه حاضر نبودند که پیامبر صلی الله علیه و آله آنچه را مربوط به حضرت علی علیه السلام است، بیان کند و اگر هم بیان می فرمود، نمی پذیرفتند. لذا پیامبر صلی الله علیه و آله سینه اش تنگ و ناراحت می شد و در نتیجه پیام آیات را به تأخیر می انداخت و این با عصمت پیامبر صلی الله علیه و آله منافاتی ندارد. زیرا گاهی ابلاغ پیام الهی فوری نیست و پیامبر صلی الله علیه و آله هم روی ملاحظاتی که آن هم شخصی نیست، (بلکه بر اساس مصلحت است)، ابلاغ آیات را به تأخیر می انداخت. اما با نزول این آیه، آن ملاحظات هم کنار گذاشته می شود و با قاطعیت، پیام آیه ابلاغ می گردد.

ممکن است ترک بیان وحی تنها نسبت به برخی افراد لجوج بوده که پیامبر صلی الله علیه و آله از هدایت آنان مأیوس بوده است، لکن خداوند می فرماید: گرچه ایشان ایمان نخواهند آورد، اما تو وظیفه ی خودت را ترک نکن.

شاید معنای آیه این باشد که کفار افرادی بی تفاوت و بهانه گیر هستند که گویا تو وحی ما را بر آنان نخوانده ای، و شاید مراد این باشد که اندیشه ی تأخیر و ترک ابلاغ

ص: ۲۹۱

برخی از آیات قرآن، مایه ی دلتنگی تو است.

پیام ها:

۱ مبلّغ باید در ابلاغ کلام خدا قاطع باشد و ملاحظه ی حرف ها و بهانه های مردم را نکند. «فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ...» «أَنْ يَقُولُوا» ۲ در شیوه ی برخورد و ارشاد بجای آنکه بگوییم: تو چنین هستی، بگوییم:

گویا، شاید، مبدا چنین باشی. «فَلَعَلَّكَ» بجای «انک» ۳ کفّار علاوه بر اذیتها و آزارهای جسمانی، با بهانه گیری های مختلف، پیامبر صلی الله علیه و آله را در فشار قرار می دادند. «ضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ أَنْ يَقُولُوا...» ۴ عقل مردم در چشم آنهاست، رسالت را در کنار ثروت می پذیرند. «لَوْ لَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ كِتَابٌ» ۵ ما ضامن وظیفه هستیم، نه نتیجه، تو به وظیفه ات عمل کن، باقی امور را به خداوند واگذار. «إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ» ۶ وظیفه ی مبلّغ انذار مردم است، نه اجبار مردم به ایمان آوردن. «إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ» ۷ تحقّق بخشیدن به معجزات درخواستی مردم، کار خداست. «إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۱۳]

اشاره

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (۱۳)

یا اینکه می گویند: (او) قرآن را از پیش خود بافته و ساخته است! بگو: اگر راست می گوید، شما هم ده سوره مثل این از پیش خود ساخته ها، بیاورید و (برای این کار) هر کس از غیر خدا را که می خواهید (نیز به کمک) دعوت کنید.

نکته ها:

قرآن، تنها از نظر فصاحت و بلاغت معجزه نیست، بلکه از نظر معارف، مواعظ، براهین، اخبار غیبی و قوانین نیز معجزه است، زیرا جمله ی «وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ» دعوت از همه ی مردم است، نه فقط عرب هایی که فصاحت و بلاغت قرآن را

می فهمند، چنان که در آیه ی دیگری نیز می فرماید: «قُلْ لِّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَيَّ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيراً» اگر تمام انس و جن جمع شوند نمی توانند مثل قرآن را بیاورند. (۱)

جهات اعجاز قرآن بسیار است: حلاوت و شیرینی الفاظ آن در قرائت، یک نواخت بودن محتوای آن با آنکه در مدت ۲۳ سال نازل شده است، بیان علومی که تا آن زمان خبری از آنها نبود، پیشگویی اموری که بعداً به وقوع پیوست، اخبار از تاریخ اقوام گذشته که نشانی از آنها باقی نمانده است، بیان قوانینی جامع و کامل در همه ی ابعاد فردی و اجتماعی زندگی انسان، دور ماندن از هر گونه تحریف، تغییر، کهنه شدن و به فراموشی سپرده شدن در طول قرن های متمادی.

با این همه تخفیف و آن همه تحریک، باز هم بشر عاجز است. قرآن در یک جا می فرماید: مثل تمام قرآن را بیاورید، «أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ» (۲)، یک جا می فرماید: مثل ده سوره ی قرآن بیاورید (همین آیه)، جای دیگر باز هم تخفیف داده و می فرماید: یک سوره مثل قرآن بیاورید. «فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ» (۳) علاوه بر این تخفیف ها، انواع تحریک ها را نیز بکار برده است. یک جا می فرماید: اگر جن و انس پشت به پشت هم دهند، نمی توانند. یک جا می فرماید: از همه ی مغزهای کره ی زمین دعوت کنید، اما هرگز نمی توانید که مثل قرآن بیاورید. تاریخ نیز ثابت کرده است که دشمنانی که جنگ های بسیاری علیه اسلام به راه انداخته اند، توطئه ها چیده اند، اما هرگز نتوانستند حتی یک سوره مثل قرآن بیاورند، آیا معجزه غیر از این است؟

پیام ها:

۱ کفار بجای آنکه دلیل و برهانی بیاورند، به پیامبر صلی الله علیه و آله تهمت می زدند که قرآن ساخته ی خود توست، نه کلام خدا. «يَقُولُونَ افْتَرَاهُ» ۲ قرآن، معجزه ی جاودان تاریخ است. «وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ»

ص: ۲۹۳

۱- ۱. اسراء، ۸۸.

۲- ۲. اسراء، ۸۸.

۳- ۳. بقره، ۲۳.

اشاره

فَالَّذِينَ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ (۱۴)

پس اگر از عهده ی اجابت (درخواست) شما بر نیامدند، بدانید آنچه که نازل شده، به علم خداست و اینکه معبودی جز او نیست، پس آیا (در این صورت) تسلیم می شوید؟!

نکته ها:

کفار به پیامبر صلی الله علیه و آله تهمت می زدند که قرآن را نزد کسی فرا گرفته است: «فَهِيَ تُمَلِّى عَلَيْهِ» (۱) قرآن به آنان پاسخ می دهد که منشأ این کتاب، علم الهی است، نه املای دیگران، گاهی نیز می گفتند: قرآن از خود اوست، لکن دیگران به او کمک کرده اند.

«أَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ» (۲) این آیه پاسخ همه ی آن تهمت هاست.

پیام ها:

۱ سرچشمه ی قرآن، علم بی نهایت الهی است. «أَنَّمَا أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ» ۲ قرآن حدس و فرضیه یا خیال و اندیشه بشری نیست، بلکه بر اساس علم خداوند است. «أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ» ۳ قرآن محدود به زمان، مکان، نژاد و نسل خاصی نیست، چون بر اساس علم خداوند است. «أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ» ۴ اسرار قرآن، همچون علم بی نهایت خداوند نامتناهی است. «أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ» ۵ کفر و تردید دشمنان، سبب تزلزل شما در حقایق قرآن و وحدانیت خداوند نشود. «فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا» ... «أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ»

اشاره

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ (۱۵)

ص: ۲۹۴

۱-۱. فرقان، ۵.

۲-۲. فرقان، ۴.

کسانی که زندگانی دنیا و زیبایی های آن را بخواهند، ما در همین دنیا (نتیجه ی) اعمالشان را بطور کامل می دهیم، و در آن هیچ کم و کاستی نخواهد بود.

نکته ها:

سؤال: این آیه می فرماید: ما به دنیا طلبان بدون کم و کاست و به طور کامل نتیجه ی اعمالشان را در دنیا خواهیم داد، اما در موارد دیگری می فرماید: «مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ» (۱) به هر کس و به هر مقدار که خواهیم عطا می کنیم. جمع میان این آیات چگونه است؟ پاسخ: در این آیه می فرماید: نتیجه ی کارشان را می دهیم، «أَعْمَالَهُمْ» ولی در آن آیه مسئله ی کار مطرح نیست، بلکه آرزو مطرح است که خداوند می فرماید: بعضی به گوشه ای از آرزوهای خود می رسند.

کسانی که ایمان به معاد ندارند و یا برای خداوند کار نمی کنند، طلبی از پروردگار ندارند و در برابر خدمات و اختراعات و اکتشافات خود در همین دنیا به نام و نانی می رسند. کسی می تواند به پاداش اخروی انتظار داشته باشد که به آن ایمان داشته باشد و الا- کسی که نه خدا را قبول دارد و نه معاد را، چه توقعی از خداوند دارد؟ انسان اگر به جای آخرت، دنیا، به جای باقی، فانی و به جای نامحدود، هدف محدود را دنبال کند، نتیجه ی عملش نیز محدود به همین دنیای فانی خواهد بود.

پیام ها:

۱ انگیزه و هدف مهم است، نه فقط خود عمل. «مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا» ۲ انسان اختیار دارد و می تواند آن گونه که می خواهد اراده کند. «مَنْ كَانَ يُرِيدُ» ۳ خداوند عادل است، حتی کسانی که برای او کار نکنند، پاداش آنها را بدون کم و کاست در دنیا می دهد. «نُؤَفِّ إِلَيْهِمْ» ... «لَا يُبْخَسُونَ» ۴ دلیل نپذیرفتن حق، دنیا طلبی است. «فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا» ... «مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا»

ص: ۲۹۵

اشاره

أُولَئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَ حَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَ بَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (۱۶)

اما) آنان کسانی هستند که در قیامت، جز آتش چیزی ندارند و آنچه در دنیا ساخته اند بر باد رفته، و اعمالی که انجام می دهند باطل و بی اثر خواهد بود.

نکته ها:

آنجا که وظیفه ی انسان عبادت بوده و نیاز به قصد قربت داشته است، عمل بدون قصد قربت باطل است و آنجا که قصد قربت لازم نبوده و عمل به خاطر دنیا انجام شده است، نتیجه ی آن محدود به دنیاست و در قیامت آن عمل حبط و محو می شود.

شخصی از یاران پیامبر صلی الله علیه و آله نگاهش به دختری افتاد و به سوی او دست درازی کرد. در طول راه دیواری فروریخت و صورت او را مجروح کرد. پیامبر صلی الله علیه و آله با شنیدن این ماجرا فرمودند: خداوند در همین دنیا تو را کیفر داد تا به آخرت کشیده نشود. چنان که افرادی هستند که خداوند پاداش کارهای آنان را در همین دنیا می دهد تا در آخرت طلبی نداشته باشند. (۱)

حضرت علی علیه السلام هنگام تلاوت این آیه می فرمود: چگونه بر آتشی صبر کنم، که اگر جرقه ای از آن بر زمین افتد، همه ی روئیدنی های آن را می سوزاند. (۲)

پیام ها:

۱ دست دنیا گرایان در آخرت خالی است. «لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ» ۲ عمل برای دنیا و یا از روی ریا، در آخرت پوچ و تباه است. «حَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَ بَاطِلٌ»

اشاره

أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ يَتِيمَةٍ مِنْ رَبِّهِ وَ يُتْلُوهُ شَاهِدًا مِنْهُ وَ مِنْ قَبْلِهِ كِتَابٌ مُوسَىٰ إِمَامًا وَ رَحْمَةً أُولَئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَ مَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَ لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ (۱۷)

ص: ۲۹۶

(۱-۱). تفسیر مجمع البیان.

(۲-۲). بحار، ج ۴۰، ص ۳۴۶.

آیا آن کس که (همچون پیامبر اسلام) دلیل روشنی (مثل قرآن) از طرف پروردگارش دارد و بدنبال او شاهی از اوست، و پیش از او (نیز) کتاب موسی (که) رهبر و رحمت بوده است (بر آمدن او بشارت داده، مانند کسی است که این خصوصیات را نداشته باشد؟)، آنان (کسانی که حق جو هستند) به او ایمان می آورند، و هر کس از احزاب (و گروه های مختلف) که به او کافر شود، و عد گاهش آتش است. پس، از آن در تردید مباش (که) قطعاً آن (وحی، کلام) حقی است (که) از پروردگارت (نازل شده)، اگر چه اکثر مردم ایمان نیاورند.

نکته ها:

روایات بسیاری از ائمه معصومین علیهم السلام رسیده است که مراد از «شاهد» در این آیه علی بن ابی طالب علیهما السلام است. (۱) چنان که خود حضرت علی علیه السلام نیز در خطبه ای فرمود: مُراد از شاهد من هستم.

طبق این آیه، شاهد و گواه پیامبر صلی الله علیه و آله از اوست، نه جدای از او. و طبق روایات شیعه و سنی پیامبر صلی الله علیه و آله فرمودند: من از علی هستم و علی از من است. (۲)

در آخرین آیه ی سوره ی رعد آمده است که وقتی کفار به پیامبر صلی الله علیه و آله گفتند: «لَسْتَ مُرْسِيًّا» پیامبر صلی الله علیه و آله به امر خداوند پاسخ می دهد: «كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَ مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ» یعنی برای گواهی میان من و شما، خداوند و کسی که علم کتاب نزد اوست کافی است. در آنجا نیز طبق روایات شیعه و سنی مُراد از «مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ» علی بن ابی طالب علیهما السلام است که شهید و گواه پیامبر صلی الله علیه و آله است. در آنجا شهید و در اینجا شاهد است.

ص: ۲۹۷

۱- ۱. تفسیر نور الثقلین؛ کافی، ج ۱، ص ۱۹۰.

۲- ۲. صحیح بخاری، کتاب صلح، باب «کیف نکتب»؛ مسند احمد حنبل، ج ۵، ص ۳۵۶.

۱ در تبلیغ، با شیوه ی سؤال، وجدان های سالم را به قضاوت بطلبیم. «أَفَمَنْ كَانَ» ۲ قرآن، حجت خداوند بر مردم است. «بَيْنَهُ مِنْ رَبِّهِ» ۳ کسی که در زمان حیات پیامبر صلی الله علیه و آله همراه و دنباله رو اوست، پس از پیامبر صلی الله علیه و آله هم جانشین پیامبر صلی الله علیه و آله است. «يَتْلُوهُ» ۴ وجود پیروان راستین، وارسته و فداکار، یکی از راههای شناخت و حقیقت پیامبران است. «بَيْنَهُ» ... «شَاهِدٌ مِنْهُ» ۵ خداوند حجت را بر مردم تمام کرده است، هم خود قرآن معجزه است و هم گواهی چون علی بن ابی طالب علیهما السلام دارد و هم تورات از قبل بشارت آن را داده است. «بَيْنَهُ مِنْ رَبِّهِ» ... «شَاهِدٌ مِنْهُ» ... «وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابٌ مُوسَىٰ» ۶ کتب آسمانی، مؤید یکدیگرند. «مِنْ قَبْلِهِ كِتَابٌ مُوسَىٰ» ۷ در تبلیغ، شناخت مخاطب یک اصل است، چون در حجاز یهودیان بیش از مسیحیان بوده اند، خطاب قرآن با آنان است، گرچه در انجیل هم بشارات بسیاری آمده است. «مِنْ قَبْلِهِ كِتَابٌ مُوسَىٰ» ۸ کتب آسمانی و قوانین الهی، راه هدایت و وسیله ی رحمت برای مردم هستند.

«إِمَامًا وَرَحْمَةً»

۹ مردم باید کتاب آسمانی را امام و پیشوای خود قرار دهند. «كِتَابٌ مُوسَىٰ إِمَامًا» ۱۰ امامت و رحمت باید در کنار هم باشند. «إِمَامًا وَرَحْمَةً» ۱۱ ملاک و محور، حق باشد نه حزب. بجای توجه به حزب و نژاد و منطقه، بدنبال پیروی از حق باشیم. «وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ» ۱۲ همه ی مردم از هر گروه و طایفه و حزب باید به قرآن رو آورند و گر نه گرفتار قهر الهی هستند. «وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالِنَارُ مَوْعِدُهُ» ۱۳ کفر برخی از مردم سبب دلسردی و تزلزل مؤمنان نشود. «وَمَنْ يَكْفُرْ» ... «فَلَا تَكُ فِي مَرْيَبٍ مِنْهُ»

۱۴ اکثریت، نشانه ی حقایق نیست. «الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ» ... «أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۱۸]

اشاره

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أُولَئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَى رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى رَبِّهِمْ أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ (۱۸)

و کیست ستمکارتر از آنکه بر خداوند دروغ می بندد؟ آنان (در قیامت) بر پروردگارشان عرضه می شوند و شاهدان (آن روز انبیا و فرشتگان) خواهند گفت: اینها همان کسانی هستند که بر پروردگارشان دروغ بستند. بدانید، لعنت خدا بر ستمگران باد.

نکته ها:

دادگاه قیامت، گواهان بسیار دارد:

الف: خداوند، که شاهد بر همه ی اعمال ماست. «إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ» (۱) ب: پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله. «فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا» (۲) چگونه است حال آنها در آن روز که برای هر امتی گواهی بیاوریم و تو را گواه بر آنها قرار دهیم.

ج: امامان معصوم علیهم السلام. «وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ» (۳) ما شما را امت میانه قرار دادیم تا گواه بر مردم باشید. طبق روایات مراد از امت، امامان معصومند، زیرا سایر افراد امت، از علم و عصمت لازم برای گواهی در آن روز برخوردار نیستند.

د: فرشتگان. «وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ» (۴) در قیامت همراه هر انسانی دو فرشته می آید، یکی او را سوق می دهد و یکی شاهد بر اوست.

ه: زمین. «يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا» (۵) در قیامت زمین اخبار خود را بازگو می کند

ص: ۲۹۹

۱-۱. حج، ۱۷.

۲-۲. نساء، ۴۱.

۳-۳. بقره، ۱۴۳.

۴-۴. ق، ۲۱.

۵-۵. زلزله، ۴.

و: و جدان. «أَقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا» (۱) نامه ی عملت را بخوان و خود قضاوت کن که با تو چه برخورد شود.

ز: اعضای بدن. «يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ» (۲) روز قیامت زبان و دست و پا به سخن آمده و علیه انسان گواهی می دهند.

ح: زمان. امام سجّاد علیه السلام در دعای ششم صحیفه می فرماید: «هذا یومٌ حادثٌ جدید و هو علینا شاهدٌ عتید» امروز روز جدیدی است که در قیامت گواه اعمالی است که در آن انجام می دهیم.

ط: عمل. «وَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا» (۳) در قیامت اعمال انسان تجسم یافته و در برابر او نمودار می شوند.

سؤال: قرآن در مورد گناهان بسیاری کلمه ی «أَظْلَمُ» را بکار برده است، در حالی که بزرگ ترین ظلم ها باید یکی باشد، نه چند تا؟ پاسخ: گرچه این تعبیر در پانزده مورد بکار رفته است، امّا همه ی آنها مربوط به انحرافات فکری اعم از شرک، افترا، کتمان حقّ و جلوگیری از راه و یاد خداست.

بنا بر این بزرگ ترین ظلم ها، ظلم فکری و فرهنگی و اعتقادی است.

قرآن در این آیه و چند آیه ی بعد، سیما و سرنوشتِ شخص افترازننده بر خداوند را چنین بیان می کند: ظالم ترین افراد است، از الطاف الهی محروم است، به قیامت ایمان ندارد، حقائق را تحریف می کند، راه خدا را می بندد، نه در دنیا قدرت فرار از سلطه ی الهی را دارد و نه در قیامت یآوری، عذابش چند برابر، عمرش بر باد رفته، کوشش هایش تباه گشته و نفس و جان باخته است.

پیام ها:

۱ افترا بر خداوند، بزرگ ترین ظلم هاست. نویسندگان و گویندگان مذهبی، مراقب گفتار و نوشتار خود باشند. «وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ»

ص: ۳۰۰

۱-۱. اسراء، ۱۴.

۲-۲. نور، ۲۴.

۳-۳. کهف، ۴۸.

۲ بزرگی و زشتی ظلم، بستگی به متعلق آن دارد. «أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ» ۳ در قیامت پرده ها کنار می رود و امری پنهان نمی ماند. «يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ» ۴ در قیامت گواهان بسیاری شهادت خواهند داد، پس مراقب کار خود باشیم. «وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۱۹]

اشاره

الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ (۱۹)

کسانی که (مردم را) از راه خدا باز می دارند و می کوشند تا آن را کج جلوه دهند، در حالی که آنها خودشان به آخرت کافرند.

نکته ها:

دشمنان با شیوه های مختلف از راه خداوند جلوگیری می کنند، از جمله: بدعت، تهمت، تفسیر به رأی، جعل حدیث، ایجاد شبهه، رکود مساجد، کنار زدن اهل بیت رسول خدا علیهم السلام، نهی از معروف، بهانه تراشی، ایجاد سرگرمی های ناسالم، مطرح کردن مسائل فرعی، شخصیت تراشی، ترویج باطل، تحقیر مؤمنان، تحریم مباحات، تشویق نابجا، تبلیغ ناروا و بزرگ نشان دادن طاغوت ها و ... از مصادیق بارز بستن راه خدا، بستن در خانه اولیای خدا و اهل بیت پیامبر علیهم السلام و رهبران معصوم و عادل است.

پیام ها:

۱ بستن راه خدا یا کج نشان دادن آن، ظلم است. «عَلَى الظَّالِمِينَ الَّذِينَ يَصُدُّونَ...» ۲ دشمن در مرحله ی اول راه را می بندد و اگر نتوانست، مسیر را منحرف می کند.

«يَصُدُّونَ»

... «وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا» ۳ تحریف معارف دینی و بد جلوه دادن دین، نوعی بستن راه خداست.

«يَصُدُّونَ»

... «وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا» ۴ دین خدا هیچ گونه کجی و انحرافی ندارد و مخالفان، خود شبهه و انحراف

ص: ۳۰۱

درست می کنند. «يَتَّبِعُونَهَا وَعِوَجًا» ۵ ایمان نداشتن به آخرت مقدمه ی هر گونه ظلمی است. «بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۲۰]

اشاره

أُولَئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءٍ يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ (۲۰)

آنها در زمین عاجز کننده نیستند (و نمی توانند بر مقدرات شومی که برای خود رقم زده اند، غلبه کرده و از خطر فرار کنند). در برابر خداوند هیچ یآوری ندارند. عذاب خدا نسبت به آنها مضاعف است. (چرا که هم خود گمراه بودند و هم دیگران را با بستن راه خدا یا کج نشان دادن آن به گمراهی کشاندند)، آنان (از شدت لجاجت و عناده)، توان شنیدن (حق) را ندارند و (آن را) نمی بینند.

نکته ها:

سؤال: دو برابر شدن عذاب، با عدل الهی چگونه سازگار است؟ پاسخ: کسی که به خاطر مقام و قدرتی که دارد سبب انحراف دیگران می شود، طبیعتاً باید وزر آنها را نیز بر دوش کشد، لذا گناه دانشمندان به خاطر نقش الگویی آنان، چندین برابر افراد عادی است و این عین عدالت است.

پیام ها:

۱ ستمگران، تحت سیطره ی قهر و قدرت الهی قرار دارند و عاقبت کار خود را خواهند دید. «لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ» ۲
اهل افترا گمان نکنند که حمایت و ولایت طاغوت ها، سبب نجات آنها خواهد شد. «مَا كَانَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءٍ» ۳
رهبران گمراه که سبب انحراف دیگران شوند، گناه آنان را نیز بر دوش می کشند. «يَصْطَلِبُونَ» ... «يَتَّبِعُونَهَا وَعِوَجًا» ... «يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ»

ص: ۳۰۲

۴ کفر و لجاجت و تعصب، چنان چشم و گوش منحرفان را کور و کر نموده که نمی توانند حق را ببینند و یا بشنوند. «مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ...»

[سوره هود (۱۱): آیات ۲۱ تا ۲۲]

اشاره

أُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَ ضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ (۲۱) لَا جَزَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمْ الْآخُسْرُونَ (۲۲)

آنها کسانی هستند که (سرمایه ی وجود و عمر) خویش را از دست داده و از آنچه به دروغ می ساختند (نیز) بازمانده اند. به ناچار آنان در قیامت، زیانکارترین افرادند.

نکته ها:

در فرهنگ اسلام، دنیا بازاری است که مردم فروشنده اند، و جان، مال و عمل، کالای این بازار است و خریداران متعددی از خدا، شیطان، هوای نفس و دیگران، این کالاها را به قیمت ارزان یا گران خریدارند. لذا واژه های «اجر»، «ثواب»، «ضعف» و «اضعاف»، برای سود و واژه های «خسر»، «الخسران المبین» و «الاحسرین»، در مورد ضرر و زیان، در قرآن زیاد مطرح شده است.

هشدار مهم آن است که بدانیم هر ضرر و زیانی قابل جبران است، مگر گذران عمر که دیگر باز نمی گردد.

گاهی مال و مساکن، یا مقام و قدرت و یا مدرک و عنوان انسان از بین می رود، اما گاهی انسان خودش را می بازد و انسانیت خود را به هدر می دهد که این بالاترین خسارت است.

پیام ها:

۱ گفتارهای باطل و ناحق گرچه به ظاهر جلوه دارند، اما همه تباه شدنی هستند.

«ضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ»

۲ بالاترین خسارت ها، خسارت نفس و عمر انسان است، نه زیان های مالی.

«خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ»

... «هُمُ الْأَخْسَرُونَ» ۳ خسارت های دنیوی جبران پذیر است، مهم خسارت در قیامت است که چاره ای ندارد. «فِي الْآخِرَةِ هُمْ الْأَخْسَرُونَ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۲۳]

اشاره

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَ أَحَبُّوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (۲۳)

همانا کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام دهند و در برابر پروردگارشان فروتن باشند، آنان اهل بهشتند و برای همیشه در آنجا خواهند ماند.

نکته ها:

واژه ی «أَحَبُّوا» از «حبت» گرفته شده، که هم به معنای تسلیم و خضوع آمده و هم به معنای آرامش و اطمینان بکار رفته است. در کنار هشدار و تهدید، تشویق آمده است. بدنبال آیات قبل که سرنوشت اهل افترا را بیان می کرد، این آیه سیمای اهل حق را بیان می کند.

پیام ها:

۱ به ایمان و عمل صالح خود مغرور نشویم که تسلیم مطلق بودن، شرط عبودیت است. «آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَ أَحَبُّوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ» ۲ حالات قلبی و معنوی، در پاداش انسان مؤثر است. «أَحَبُّوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۲۴]

اشاره

مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَىٰ وَالْأَصْمَىٰ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا أَمْ لَا تَذَكَّرُونَ (۲۴)

مثل دو گروه (کافران و مؤمنان)، همچون «نابینا و ناشنوا» و «بینا و شنوا» است، آیا این دو گروه در مثل یکسانند؟ پس چرا پند نمی گیرید؟

نکته ها:

همان گونه که بدن چشم و گوش دارد، دل و روح نیز چشم و گوش دارد. همان گونه که ناینا و ناشنوا محسوسات عالم را درک نمی کنند و لذت نمی برند، افراد لجوج نیز معارف الهی را درک نکرده و لذت نمی برند.

پیام ها:

۱ کسی که دیدش محدود به محسوسات مادی باشد و معنویت و آخرت را نبیند، کور است. «مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَى» ... «وَ الْبَصِيرِ» ۲ در تبلیغ، با شیوه ی سؤال، و جدان افراد را به قضاوت بطلبیم. «هَلْ يَسْتَوِيَانِ»

[سوره هود (۱۱): آیات ۲۵ تا ۲۶]

اشاره

وَ لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ (۲۵) أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمِ أَلِيمٍ (۲۶)

و همانا ما نوح را به سوی قومش فرستادیم، (او به مردم گفت:) من برای شما هشدار دهنده ی روشنی هستم.

(دعوت من این است) که جز خداوند را نپرستید، که همانا من از عذاب روزی دردناک بر شما می ترسم.

نکته ها:

حضرت نوح علیه السلام اولین پیامبر اولو العزم است که علیه شرک و بت پرستی قیام کرد و چون نسل بشر پس از غرق شدن کفار، همه از حضرت نوح است، لذا او را آدم دوّم یا پدر دوّم گفته اند و چون عمرش از همه ی پیامبران بیشتر بوده است، او را «شیخ الأنبياء» خوانده اند.

شاید مراد از عذابی که حضرت نوح از نزول آن بر قومش می ترسید، قهر الهی در همین دنیا باشد. چنان که در چند آیه ی بعد می خوانیم که کفار به نوح می گفتند:

«فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِیْنَ»

۱ حوزه ی تبلیغ پیامبران، در مرحله اول قوم خودشان است. «أَرْسَلْنَا...» [إِلَى قَوْمِهِ] ۲ هشدار انبیا، به نفع مردم است. «إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ» ۳ انسان غافل، بیش از هر چیز به هشدار نیاز دارد. «إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ» ۴ پیام و تبلیغ باید روشن و روشنگر باشد. «نَذِيرٌ مُبِينٌ» ۵ پیامبران هم هشدار می دهند، هم مصالح مردم را بیان می کنند. «نَذِيرٌ مُبِينٌ» ۶ هدف و وظیفه ی انبیا، بیان مسئله ی توحید است. «أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ» ۷ تاریخ شرک، به زمان حضرت نوح نیز بر می گردد. «لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ» ۸ اصل پرستش و عبادت در هر انسانی وجود دارد، لکن پیامبران مسیر و جهت آن را معین می کنند. «أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ» ۹ انبیا، خیرخواه و دلسوز مردم بوده اند. «إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ» ۱۰ وظیفه ی مبلغ و مربی، بیان خطرات و عواقب سوء شرک به خداوند است.

«أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۲۷]

اشاره

فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا تَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا تَرَاكَ إِلَّا تَبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا بِادِّى الرَّأْيِ وَمَا نَرَى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَنْظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ (۲۷)

پس سران قومش که کافر بودند گفتند: ما تو را جز انسانی مثل خودمان نمی بینیم و جز اراذل و اوباش که ساده لوحند (و) نسنجیده در نگاه اول یار تو گشته اند، کس دیگری را پیرو تو نمی یابیم، و برای شما هیچ برتری بر خودمان نمی بینیم، بلکه شما را دروغگو می پنداریم.

نکته ها:

مخالفان حق، گاهی رهبران الهی را تضعیف کرده و می گفتند: شما انسان هایی مثل ما هستید، نه برتر از ما، گاهی پیروان آنها را کوچک می شمردند و می گفتند:

آنها

افرادی بی سر و پا و بی شخصیت هستند، و گاهی مکتب را تضعیف می کردند و می گفتند: سخن شما دروغ و افترا یا سحر یا افسانه های پیشینیان است و یا سخنان شما حرف های عادی است که اگر بخواهیم ما نیز مثل آن را می آوریم.

پیام ها:

۱ معمولاً- اشراف در خط اول مخالفان انبیا بوده اند. «فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا» ۲ مستکبران، از مساوات با توده ی مردم و خصوصاً محرومان ناراحت هستند.

«هُم أَرَادُوا»

۳ کسانی که وابستگی کمتری به دنیا دارند، بهتر و زودتر ایمان می آورند. «مَا تَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا» ۴ در دید دنیاپرستان، مال و ثروت ارزش است، نه حق و حقیقت. «مَا نَرَىٰ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ» ۵ مخالفان انبیا، برهان ندارند و آنچه می گویند بر اساس ظن و گمان و وهم است. «بَلْ نُنَبِّئُكُمْ» ۶ عقل کفار در چشم آنهاست. در این آیه ۳ بار کلمه ی «مَا تَرَاكَ» آمده است.

[سوره هود (۱۱): آیه ۲۸]

اشاره

قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيْنِهِ مِنْ رَبِّي وَآتَانِي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِهِ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ أَنُلْزِمُكُمْوهَا وَأَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ (۲۸)

(نوح به قوم خود) گفت: آیا اگر ببینید که من بر دلیل روشنی از طرف پروردگام باشم و او از نزد خودش، رحمت (ویژه ی نبوت) را به من داده باشد که بر شما مخفی مانده است، (آیا باز هم سرپیچی می کنید؟) آیا شما را به پذیرش آن وادار کنیم، در حالی که نسبت به آن کراهت دارید؟

نکته ها:

این آیه به دو ایراد مخالفان که در آیه ی قبل مطرح شد پاسخ می دهد:

الف: کفار می گفتند: تو انسانی مثل ما هستی. آیه پاسخ می دهد: گرچه من در ظاهر

مانند شما هستیم، اما مورد لطف و رحمت مخصوص پروردگار قرار گرفته ام و به من وحی می شود.

ب: مخالفان می گفتند: پیروان تو افرادی ساده لوح و کوتاه بینان فکر هستند. آیه پاسخ می دهد که چنین نیست. گرچه آنها در ظاهر از شما ضعیف ترند، اما با دیدن بیته و برهان ایمان آوردند، نه بی دلیل.

انبیا در برابر مخالفان خود سعه ی صدر دارند، در مقابل آن همه سخنان ناروا و تهمت های نابجا، باز هم سخن از منطق و برهان و عاطفه می زنند.

پیام ها:

۱ انبیا از مردم، با مردم و نسبت به مردم مهربان بوده اند. «قَالَ يَا قَوْمِ» ۲ در شیوه ی تبلیغ، از اهرم عاطفه استفاده کنیم. «يَا قَوْمِ» ۳ دعوت انبیا همراه با بیته و برهان بوده است. «كُنْتُ عَلَيَّ بَيِّنَةً» ۴ مقام نبوت، یک رحمت الهی است. «رَحْمَةً مِنْ عِنْدِهِ» ۵ انبیا تمام کمالات خود را از خدا می دانند. «مِنْ رَبِّي» ، «مِنْ عِنْدِهِ» ۶ کسی که نتواند برهان، معنویت و نبوت را درک کند، کور است. «فَعَمِيَّتْ عَلَيْكُمْ» ۷ انسان در انتخاب دین و مذهب اختیار دارد. «أَنْزَلْنَا مُكُوهَا» ۸ تا انسان زمینه ی پذیرش حق را دارا نباشد، نمی تواند از نور وحی استفاده کند. «أَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۲۹]

اشاره

وَ يَا قَوْمِ لَا آسِئْتُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا - إِنْ أَجْرِي إِلَّا - عَلَى اللَّهِ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَلَكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ (۲۹)

(نوح ادامه داد که) ای قوم من! از شما در برابر این دعوت، اجرتی درخواست نمی کنم، پاداش من تنها بر خداست و من کسانی را که ایمان آورده اند (به خاطر خواست نابجای شما) طرد نمی کنم، (چرا که) آنان پروردگارشان را ملاقات خواهند کرد (و از من شکایت خواهند نمود)، ولی من شما را قوم جاهلی می بینم.

۱ بی توقعی پیامبران، یکی از نشانه های حَقَانِیت آنهاست. «لَا أَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا» ۲ رمز مَوْقِفِیت مَبْلَغ، توقّع نداشتن از مردم و بی اعتنایی به سرمایه داران است.

«لَا أَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا»

البَّتَّ مَبْلَغَانِ دینی نزد خداوند، اجر بزرگی دارند. «إِنْ أُجِرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ» ۳ اگر انبیا دنبال سوء استفاده بودند، به سراغ اشراف می رفتند، نه فقرا. «لَا أَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا» ۴ اشراف برای ایمان آوردن خود شرط می کردند که فقرا رانده شوند، ولی انبیا قاطعانه با این درخواست مخالفت می کردند. «مَا أَنَا بِطَارِدٍ...» (جمله اسمیه و حرف (باء) نشانه ی قاطعیت است) ۵ کسی که هدفش از تبلیغ، مال و مقام نیست، فقیر و غنی در نزد او یکسان است. «مَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ آمَنُوا» ۶ به توقّع مستکبران اعتنا نکنیم. «مَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ آمَنُوا» ۷ کَفَّارِ مَؤْمِنَانِ را اراذل می شمردند، اما پیامبر صلی الله علیه و آله می فرمود: من آنها را با شما عوض نمی کنم. «مَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ آمَنُوا» ۸ حکومتِ حَقِّ نباید به خاطر جلب رضایت مرفهین، طبقه محروم را از دست بدهد. «مَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ آمَنُوا» ۹ آنها که نزد خدا آبرو دارند نباید طرد شوند. «مَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ آمَنُوا» ۱۰ یاد قیامت، به موضع گیری های دنیوی جهت صحیح می دهد. «مُلاقُوا رَبَّهُمْ» ۱۱ تحقیر مؤمنان به خاطر فقرشان، نشانه ی بی خردی است. «قَوْمًا تَجْهَلُونَ» ۱۲ قرآن کسانی که مؤمنان را اراذل می شمردند، جاهل و نادان معرفی می کند. «قَوْمًا تَجْهَلُونَ» (نه اشرافی گری نشانه ی فهم است و نه فقر نشانه ی جهل) ۱۳ یکی از درجات عرفان، ملاقات و شهود است که مرفهان نسبت به این مقام بی خبرند. «الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّهُمْ مُلاقُوا رَبَّهُمْ وَلَكِنِّي أَرَأَيْكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ»

اشاره

وَيَا قَوْمِ مَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ طَرَدْتُهُمْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ (۳۰)

(نوح در جواب تقاضای طرد مؤمنان تھی دست و گمنام گفت: ای مردم! اگر من آنان را (از خود) برانم، چه کسی مرا در برابر خدا یاری خواهد کرد؟ چرا اندیشه نمی کنید؟

پیام ها:

۱ طرد و تحقیر مردم با ایمان، (حتی از طرف انبیا) قهر الهی را به دنبال خواهد داشت. «مَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ طَرَدْتُهُمْ» ۲ هیچ کس نمی تواند مانع قهر خداوند شود. «مَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ» ۳ با طرد مؤمنان، چه کسی به یاری دین خدا می آید؟ «مَنْ يَنْصُرُنِي» ۴ رضای مخلوق را با غضب خالق معامله نکنیم. «مَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ طَرَدْتُهُمْ» ۵ مردم داری انبیا، از روی وظیفه ی الهی بوده است، نه به خاطر موقعیت شخصی یا اجتماعی خودشان. «مَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ» ۶ در تبلیغ، با شیوه سؤال، و جدان و فکر مردم را به قضاوت بخوانیم. «مَنْ يَنْصُرُنِي»، «أَفَلَا تَذَكَّرُونَ» ۷ ناتوانی همه ی موجودات را در برابر قهر الهی، همگان به آن اعتراف دارند، گرچه گاهی از آن غفلت کنند. «أَفَلَا تَذَكَّرُونَ»

اشاره

وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي أَعْيُنُكُمْ لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللَّهُ خَيْرًا اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِي أَنْفُسِهِمْ إِنِّي إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ (۳۱)

(نوح گفت: من به شما نمی گویم که گنجینه های الهی نزد من است و نه (می گویم که از پیش خود) غیب می دانم و نمی گویم که من فرشته ام و نمی گویم آن کسانی که در پیش چشم شما خوارند، خداوند هرگز به آنان خیری نخواهد رساند، بلکه) خداوند به آنچه در دل آنهاست آگاه تر است. (اگر چیزی جز این بگویم، قطعاً از ستمکاران خواهم بود.

علم غیب، به طور مطلق و نسبت به هر چیز و در هر شرایطی مخصوص خداوند است، «وَ عِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ» (۱) آیا به اذن و اراده ی الهی گاهی برای اولیای خدا دریچه هایی از غیب گشوده می شود، «تَلَعَّكُم مِّنْ أَيْمَانِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكُمْ» (۲) لذا پیامبران الهی، از علم غیب برخوردارند. چنان که در آیه ی ۲۶ سوره ی جن می فرماید: «عَالِمِ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِ أَحَدًا إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ» نه فقط علم غیب، بلکه قدرت انجام کارهای خارق العاده نیز مخصوص خداست، اما خداوند به هر کس که بخواهد و به هر مقدار که مصلحت بداند عطا می کند. با آنکه مرگ و حیات بدست اوست، «أَنَّهُ هُوَ أَمَاتٌ وَ أَحْيَا» (۳)، لکن حضرت عیسیٰ علیه السلام نیز با اذن او مردگان را زنده می کند، «أُحْيِي الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ اللَّهِ» (۴) با آنکه خداوند جان ها را می گیرد، «اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ» (۵) لکن فرشتگان نیز با اذن او جان مردم را می گیرند، «يَتَوَفَّاكُم مَّلَكُ الْمَوْتِ» (۶) با آنکه تنها او خالق است، «اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ» (۷)، لکن حضرت عیسیٰ نیز با اذن الهی خلق می کرد. «وَ إِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي» (۸)

پیام ها:

۱ انبیا ادعای تو خالی ندارند، کارشان دعوت و هدفشان ارشاد است، آنهم در چارچوب بندگی خداوند. «وَ لَا أَقُولُ لَكُمْ...» ۲ شرط نبوت، علم غیب و در دست داشتن گنجینه های هستی نیست. «وَ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ...» ۳ هدف انبیا ارشاد معنوی است، نه تقسیم خزائن مادی. «وَ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ...» ۴ هر نعمتی که به ما می رسد، سرچشمه و خزینه ای دارد. («خَزَائِنُ» جمع است و

ص: ۳۱۱

۱-۱. انعام، ۵۹.

۲-۲. هود، ۴۹.

۳-۳. نجم، ۴۴.

۴-۴. آل عمران، ۴۹.

۵-۵. زمر، ۴۲.

۶-۶. سجده، ۱۱.

۷-۷. رعد، ۱۶.

۸-۸. مائده، ۱۱۰.

اشاره به سرچشمه ی همه ی نعمت هاست) ۵ نسبت به اولیای خداوند غلو نکنیم. «وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا...» (و لا...» ۶ اشراف قوم نوح، ظاهرین بودند. «تَزِدْرِي أَعْيُنُكُمْ...» ۷ در قضاوت نسبت به دیگران، به ظاهر آنها نگاه نکنیم. «تَزِدْرِي أَعْيُنُكُمْ...» ۸ الطاف خداوند نصیب مؤمنان گمنام و ضعیف خواهد شد و کاری به خیال و وهم ما ندارد. «تَزِدْرِي أَعْيُنُكُمْ لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللَّهُ خَيْرًا اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِي أَنْفُسِهِمْ» ۹ ملائک لطف خداوند، لیاقت باطنی و معنوی انسان است. «اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِي أَنْفُسِهِمْ» ۱۰ طرد و نالایق پنداشتن محرومان به خاطر فقر، ظلم است. «إِنِّي إِذَا لِمَنْ الظَّالِمِينَ» ۱۱ ادعاهای پوچ و توخالی و سوء استفاده از عناوین و مناصب دروغین، ظلم است. «إِنِّي إِذَا لِمَنْ الظَّالِمِينَ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۳۲]

اشاره

قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَالَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۳۲)

(مخالفان) گفتند: ای نوح! تو واقعاً با ما جدال و جرّ و بحث زیادی نمودی، (اکنون دیگر بس است) اگر راست می گویی، آنچه را (از عذاب الهی) که به ما وعده می دهی بر سر ما بیاور!؟

نکته ها:

مجادله اگر بر حق باشد، ارزش است، «وَجَادِلْهُمْ بَالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ» (۱) و اگر بر باطل باشد، ضد ارزش. «وَجَادِلُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ» (۲)

پیام ها:

۱ انبیا در دعوت خود پایدار و پیگیر هستند. «جَادَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَالَنَا» ۲ دشمن به منطق و برهان حق، عنوان جدال و ستیز می دهد. «قَدْ جَادَلْتَنَا»

ص: ۳۱۲

۱-۱. نحل، ۱۲۶.

۲-۲. مؤمن، ۵.

۳ مهلت خداوند را نشانه‌ی درستی راهمان ندانیم. «فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا» ۴ انسان حتی در نزول عذاب بر خود عجزول است. «فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا» ۵ نفرین حضرت نوح علیه السلام بدنبال اعلام آمادگی کافران برای هلاک شدن بود.

«فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا»

۶ کفار چون منطقی ندارند و حرف منطقی را نیز نمی‌پذیرند، پیشنهاد کفایت مذاکرات می‌دهند. «فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا» ۷ نوح پی در پی به کفار وعده‌ی عذاب می‌داد. «تَعِدُنَا» بجای «وعدتنا» ۸ کفار، در صداقت انبیا یا شک داشتند و یا در بیان، اظهار شک می‌کردند. «إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ»

[سوره هود (۱۱): آیات ۳۳ تا ۳۴]

اشاره

قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيكُمْ بِهِ اللَّهُ إِنْ شَاءَ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ (۳۳) وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصِحَ لَكُمْ إِنْ كَانِ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (۳۴)

(نوح گفت:) همانا اگر خداوند اراده کند، آن را بر سر شما خواهد آورد و شما قدرت خشتی کردن (و مقاومت در برابر) آن را نخواهید داشت.

و اگر خداوند بخواهد شما را (به خاطر عدم لیاقت) گمراه سازد، (دیگر) نصیحت من به حال شما سودی نخواهد داشت، هر چند بخواهم برای شما خیرخواهی کنم. او پروردگار شماست و (شما) بسوی او بازخواهید گشت.

نکته‌ها:

کلمه‌ی «نُصْحِي» به کار یا کلامی گفته می‌شود که به قصد اصلاح و از روی اخلاص باشد و کلمه‌ی «غَيِّ» به جهلی گفته می‌شود که ناشی از اعتقاد فاسد باشد. فرق میان «اضلال» و «اغواء»، آن است که ضالّ هدف را می‌داند، ولی راه را گم کرده، اما در اغواء، مقصد و هدف، هر دو را گم کرده است.

نسبت اضلال و اغواء به خداوند، از باب کیفر لجاجت و فساد اخلاق گمراهان است، نه آنکه خداوند از ابتدا و بدون مقدمه کسی را گمراه کند. «وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ» (۱)

پیام ها:

۱ پیامبر مأمور ابلاغ است و کیفر و مجازات گمراهان بدست خداست. «إِنَّمَا يَأْتِيكُمْ بِهِ اللَّهُ» ۲ هیچ امری خداوند را مجبور بر کاری (حتی پس از تهدیدهای او) نمی کند. «إِنْ شَاءَ» ۳ کفار نه می توانند از نزول عذاب جلوگیری کنند و نه می توانند خود را از آن برهانند. «مَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ» ۴ انبیا دلسوز مردمند. «نُصِحِي» ۵ اراده ی خداوند، غالب بر تمام اراده هاست. «وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصِيحِي» ... «إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ» (حتی تأثیر سوز و سخن و نصیحت پیامبر، به خواست اوست) ۶ ابلاغ دینی پس از مراحل که لجاجت به اوج خود می رسد نیز بر پیامبران لازم است. «إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ» ۷ امر به معروف و نهی از منکر در صورتی که احتمال تأثیر در آن نباشد، واجب نیست. «وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصِيحِي» ... «إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ» ۸ هدایت یا گمراهی مردم، از مدار اراده ی الهی خارج نیست. «يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ» ۹ اغوای گمراهان پس از لجاجت و درخواست عذاب، «فَأَتَيْنَا بِمَا تَعَدْنَا» پرتوی از ربوبیت الهی است. «أَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ» ۱۰ نپذیرفتن نصایح انبیا، قهر الهی است. «لَا يَنْفَعُكُمْ نُصِيحِي» ... «إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ» ۱۱ بر فرض در دنیا مجازات نشویم، سر و کار ما در قیامت با خداوند است. «هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ»

ص: ۳۱۴

۱۲ بازگشت به سوی خداوند اجباری است. «إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ» نه «ترجعون»

[سوره هود (۱۱): آیه ۳۵]

اشاره

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيْ إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيءٌ مِّمَّا تُجْرِمُونَ (۳۵)

بلکه (مشرکان) می گویند: او (نوح یا محمد)، آن (سخنان) را بر خداوند افترا بسته است.

بگو: اگر من چیزی را به دروغ به خداوند نسبت داده ام، پس کیفرش بر عهده ی خودم خواهد بود و من از جرم شما (که گناهی را به من نسبت می دهید) بیزارم.

نکته ها:

«اجرام» و «جرم» در لغت به معنای چیدن میوه ی نارس است و سپس به هر کار ناپسند و امر خلاف اطلاق شده است.

پیام ها:

۱ خداوند شیوه ی پرسش و پاسخ و برخورد با مشرکان را به پیامبر می آموزد.

«يَقُولُونَ»

... «قُلْ...» ۲ نسبت دادن مطالب خود ساخته به خداوند، جرم و گناه است. «إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيْ إِجْرَامِي» ۳ هر کس مسئول عمل خویش است. «إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيْ إِجْرَامِي» ۴ از شرک باید برائت جست. «وَأَنَا بَرِيءٌ» ۵ شرک جرم است. «مِمَّا تُجْرِمُونَ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۳۶]

اشاره

وَأَوْحِيَ إِلَيَّ نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ (۳۶)

(و از جانب ما) به نوح وحی گردید که جز (همان) کسانی که (تا کنون) ایمان آورده اند، (افراد دیگر) از قوم تو هرگز ایمان نمی آورند، پس از کارهایی که می کنند غمگین مباش.

ص: ۳۱۵

نکته ها:

از این آیه استفاده می شود که نفرین حضرت نوح علیه السلام درباره ی قومش که فرمود:

«رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَيِ الْمَأْرُضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا» (۱) پرودگارا! احدی از کفار را بر زمین باقی مگذار، بر اساس اطلاعی بود که خداوند طبق این آیه مبارکه به او داده بود.

پیام ها:

۱ انسان گاهی به مرحله ای سقوط می کند که هیچ امیدی به نجات او نیست. «لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ» ۲ خداوند اخبار آینده را در اختیار انبیا قرار می دهد. «أَوْحَىٰ إِلَيَّ نُوحٌ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ» ۳ رهبران و مبلغان دینی نباید انتظار داشته باشند همه ی مردم پاسخ مثبت به آنان بدهند. «لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ» ۴ گرچه انبیا دلسوز مردمند، ولی برافراد لجوج نباید تأسف خورد. «فَلَا تَبْتَئِسْ» ۵ تبلیغ باید نسبت به افرادی باشد که امیدی به ارشاد آنان هست. «فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۳۷]

اشاره

وَإِصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُّغْرَقُونَ (۳۷)

و(اکنون) زیر نظر ما و طبق دستور و الهام ما کشتی بساز و درباره ی کسانی که ستم کرده اند با من سخن مگوی که آنان غرق شدنی هستند.

پیام ها:

۱ خداوند اراده ی خود را از طریق اسباب و علل طبیعی محقق می سازد و نباید همیشه منتظر امور غیبی باشیم. «وَاصْنَعِ الْفُلْكَ»
۲ برای اولیای خدا کار کردن عار نیست. «وَاصْنَعِ الْفُلْكَ»

ص: ۳۱۶

۳ برای نجات مردم سخرنانی و تبلیغ کافی نیست، وسیله ی نجات نیز باید فراهم نمود. «وَاصْنَعِ الْفُلْكَ» ۴ کشتی سازی تاریخی بس طولانی دارد. به نوح خطاب شد: «اصْنَعِ الْفُلْكَ» ۵ توجه به حضور خداوند، به انسان نشاط و دلگرمی می دهد و او را در برابر ناگواری ها مقاوم می کند. «وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا» ۶ ابتکارات و اختراعات صنعتی، از الهامات الهی است. «اصْنَعِ...» «بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا» ۷ شفاعت انبیا، درباره ی ظالمان کارساز نیست. «وَ لَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا» ۸ لجاجت در برابر انبیا ظلم است. «فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا» ۹ دعا و شفاعت انبیا، در مقدرات الهی بی اثر است. «وَ لَا تُخَاطِبُنِي...» «إِنَّهُمْ مُّعْرَقُونَ» ۱۰ ستمگران در معرض گرفتار شدن به عذاب های دنیوی هستند. «إِنَّهُمْ مُّعْرَقُونَ» ۱۱ خداوند به هنگام عذاب، بی گناهان واقعی را نجات می دهد. «وَ لَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُّعْرَقُونَ»

[تفسیر آیه ۳۱۷]

اشاره

وَ يَصْنَعِ الْفُلْكَ وَ كَلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأَ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ

و نوح (به فرمان الهی) مشغول ساختن کشتی شد. (اما) هر زمان که اشراف قومش بر او می گذشتند، او را مسخره می کردند. (او) گفت: اگر شما ما را مسخره کنید، ما (نیز) قطعاً همین گونه شما را مسخره خواهیم کرد.

نکته ها:

از تمسخر دشمنان، سستی به خود راه ندهیم که پیامبران نیز مورد تمسخر آنها قرار می گرفتند. وقتی حضرت نوح مشغول ساختن کشتی شد، یکی می گفت:

پیامبریش نگرفت، دست به نجاری زد. دیگری می گفت: در وسط خشکی کشتی می سازی، دریا از کجا خواهی آورد؟ امام صادق علیه السلام فرمود: نوح علیه السلام کشتی خود را در مدت

ص: ۳۱۷

هشتاد سال ساخت. (۱) و محل ساخت کشتی، مسجد کوفه (۲) و طول کشتی حدود ۴۰۰ متر و عرض آن حدود ۴۰ متر بوده است. (۳)

پیام ها:

۱ انبیا تسلیم فرمان خداوند هستند. «اصْنَعِ الْفُلْكَ» ... «يَصْنَعِ الْفُلْكَ» ۲ کارگاه کشتی سازی حضرت نوح، در محل عبور و مرور مردم بود. «مَرَّ عَلَيْهِ» ۳ کفار زمانی مسخره می کنند که هم جمعیت باشد و هم احساس قدرت کنند.

«كُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأَ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا»

۴ حرکت تبلیغاتی و ایذایی دشمن، همه جانبه، همیشگی و فراگیر است. «كُلَّمَا مَرَّ» ۵ اگر حکمت کاری (به خصوص کار انبیا) را نفهمیدیم، آن را مسخره نکنیم.

«كُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ»

... «سَخِرُوا مِنْهُ» ۶ دشمنی که منطق و برهان ندارد، دست به مسخره و استهزا می زند. «سَخِرُوا مِنْهُ» ۷ به خاطر فشار و حرف مردم، از اصلاحات و زمینه سازی برای آیندگان غفلت نکنیم. «وَيَصْنَعِ الْفُلْكَ» ... «سَخِرُوا مِنْهُ» ۸ پیروان نوح، حضرت را در ساختن کشتی کمک می کردند. «إِنْ تَسَخِرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسَخِرُ مِنْكُمْ» ۹ گرچه مخاطب دشمنان شخص نوح بود، اما هدفشان استهزای آئین نوح و پیروان او بود. «سَخِرُوا مِنْهُ» ... «تَسَخِرُوا مِنَّا» ۱۰ شروع به استهزا زشت است، اما برای کیفر مسخره کننده و مقابله به مثل، استهزای او عین عدل است. (۴) «إِنْ تَسَخِرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسَخِرُ مِنْكُمْ» ۱۱ در برابر استهزای دشمنان خود را نباریم، بلکه عکس العمل نشان دهیم. «إِنْ تَسَخِرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسَخِرُ مِنْكُمْ»

ص: ۳۱۸

۱-۱. تفسیر برهان.

۲-۲. تفسیر نور الثقلین.

۳-۳. تفسیر نور الثقلین.

۴-۴. چنان که قرآن می فرماید: «جزاء سيئه سيئه مثلها» شوری، ۴۰.

اشاره

فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ (۳۹)

۳۹/۱۱

پس بزودی خواهید دانست که مجازاتِ خوارکننده به سراغ چه کسی خواهد آمد و عذاب جاودانه دامن چه کسی را خواهد گرفت.

نکته ها:

به گفته ی تفسیر المیزان، مراد از «عَذَابٌ يُخْزِيهِ»، غرق در دنیا و مراد از «عَذَابٌ مُقِيمٌ»، عذاب قیامت است.

پیام ها:

۱ با انذار و تهدید، شیرینی استهزا را از کفار بگیریم. «فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ» ۲ تلخی مسخره شدن در راه خدا را با عذاب مقیم کفار مقایسه و تحمل کنیم.

«يَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ»

۳ عذاب های اخروی برای کفار مسخره کننده پایدار است. «عَذَابٌ مُقِيمٌ»

اشاره

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ (۴۰)

(کفر و استهزا ادامه داشت) تا زمانی که قهر ما آمد و تنور فوران کرد. ما(به نوح) گفتیم که از هر زوج (حیوان و موجود زنده) یک جفت (نر و ماده) در آن (کشتی) سوار کن، و (همچنین) خانواده خودت را، جز (همسر و یکی از فرزندان و) کسانی که قبلاً در مورد آنها قول (عذاب) داده شده بود. و (نیز سوار کن) افرادی را که ایمان آورده اند، (اما) جز گروه کمی، کسی همراه او ایمان نیاورده بود.

نکته ها:

مراد از «التَّنُّورُ» در آیه، همان تنور فارسی است و مراد از فوران آب از تنور، یا شدت قهر الهی است که حتی از تنوری که محل

آتش است، آب جوشید و یا مُراد، تنور

ص: ۳۱۹

مخصوصی است که جوشیدن آب از آن، نشانه ی شروع عذاب الهی بوده است. (۱)

طبق برخی روایات، حضرت نوح علیه السلام علاوه بر حیوانات، درختان را نیز با خود به کشتی برده است، (۲) که این مطلب با توجه به اینکه زوجیت و نر و ماده بودن مخصوص حیوانات نیست، با آیه سازگار است که «مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ» یعنی از هر موجودی یک جفت.

البته در روایتی می خوانیم که مراد از «مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ» این است که از هر نر و ماده ای دو زوج (یعنی نر و ماده ی اهلی و نر و ماده ی وحشی) سوار کشتی کن. (۳)

به گفته ی تفسیر روح المعانی، حضرت نوح علیه السلام چهار پسر داشت: کنعان که هلاک شد، سام پدر عرب، حام پدر سودان و یافث پدر ترکان بوده اند. در روایتی آمده است که نوح دختری داشت مؤمنه که همراه حضرت سوار بر کشتی شد. (۴)

در حدیث آمده است که وقتی خداوند خواست قوم نوح را عذاب کند، تا چهل سال زنان را عقیم کرد تا فرزندی تولد پیدا نکند. (۵)

پیام ها:

۱ مسخره کردن کفار تا لحظه ی آمدن قهر الهی ادامه داشت. «حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا» ۲ داستان حضرت نوح بسیار مهم بود. «أَمْرُنَا» ۳ هر گونه جوشش و فوران آب، تحت امر الهی است. «جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ» ۴ خداوند هم سبب ساز است و هم سبب سوز، تنور آتش را محل فوران آب قرار می دهد، چنان که آتش را بر ابراهیم علیه السلام گلستان می کند. آب که مایه ی حیات است، سبب هلاکت و انقراض یک نسل می شود. «فَارَ التَّنُّورُ» ۵ نسل حیوانات و موجودات زنده باید حفظ شود. «اِحْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ» ۶ ضابطه نه رابطه، پیوندهای مکتبی، بر روابط خانوادگی حاکم است. زن و

ص: ۳۲۰

۱-۱. تفسیر نور الثقلین.

۲-۲. تفسیر روح المعانی.

۳-۳. تفسیر نور الثقلین.

۴-۴. تفسیر نور الثقلین.

۵-۵. بحار، ج ۱۱، ص ۳۱۲.

فرزند نوح، حق سوار شدن به کشتی را نداشتند. «إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ» ۷ یاران حق، در طول تاریخ اندک بوده اند. «مَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ» در روایتی مراد از «قلیل» را هشتاد نفر دانسته که به نوح ایمان آوردند. (۱)

[سوره هود (۱۱): آیه ۴۱]

اشاره

وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ (۴۱)

و (نوح به مسافران کشتی) گفت: بر آن سوار شوید که حرکت و توقفش با نام خداست. همانا پروردگار من آمرزنده و مهربان است.

نکته ها:

ابو ذر، صحابی بزرگ رسول خدا صلی الله علیه و آله، در حالی که حلقه ی در کعبه را گرفته بود، با صدای بلند می گفت: ای مردم! با دو گوش خود شنیدم که پیامبر صلی الله علیه و آله می فرمود:

«مثل اهل بیتی کمثل سفینه نوح، مَنْ رَكَبَهَا نَجَّى وَ مَنْ تَخَلَّفَ عَنْهَا هَلَكَ» اهل بیت من همچون کشتی نوح اند که هر کس بر آن سوار شد، نجات یافت و هر که از آن دوری گزید هلاک شد. البته این حدیث پیامبر صلی الله علیه و آله را دیگر بزرگان صدر اسلام؛ همچون ابو سعید خدری، ابن عباس، عبد الله بن زبیر و انس بن مالک نیز نقل کرده اند و در کتب معروف اهل سنت آمده است. (۲)

اگر این حدیث متواتر را در کنار حدیث متواتر دیگری بگذاریم که پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود:

مسلمانان ۷۳ فرقه می شوند و تنها یک فرقه از آنها اهل نجات می باشد، «فرقه ناجیه»، روشن می شود که خود پیامبر صلی الله علیه و آله مصداق فرقه ی ناجیه را اهل بیت

ص: ۳۲۱

۱- ۱). تفسیر نور الثقلین.

۲- ۲). طبری در معجم کبیر، حاکم نیشابوری در مستدرک، ابن کثیر در تفسیرش، سیوطی در تاریخ خلفا ابن قتیبه در عیون الأخبار، طبری در ذخائر العقبی، خطیب بغدادی در تاریخ بغداد، ابو نعیم در حلیه الاولیاء، ابن ابی الحدید در شرح نهج البلاغه، آلوسی در روح المعانی و دیگر کتب که شرح مفصل آن در احقاق الحق جلد ۹ صفحه ۲۷۰ به بعد آمده است.

خود معرّفی کرده و فرموده است: «مَنْ رَكِبَهَا نَجِيَ»، که کلمه ی «نَجِيَ» مفسّر همان کلمه ی «ناجیه» است.

در روایات آمده، آغاز سیر کشتی اوّل ماه رجب (۱) و از مسجد کوفه بوده است. (۲)

پیام ها:

۱ شروع هر کار با نام خداوند، رمز توکل و استمداد و رنگ الهی دادن به آن کار است. «ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ» ۲ حرکت و توقف، هر دو باید با استمداد از خدا باشد. «بِسْمِ اللَّهِ مَخْرَجًا وَمُرْتَبَاتًا» ۳ کشتی وسیله ای بیش نیست، انسان باید به یاد خدا باشد که همه چیز به اراده ی اوست. «ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ» ۴ گرچه یاران نوح صلی الله علیه و آله تنها مؤمنان در روی زمین در آن زمان بودند، اما خالی از عیب و گناه نبودند و خداوند آنان را آمرزید. «إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ» ۵ نجات پیروان نوح از طوفان، پرتوی از ربوبیت، مغفرت و رحمت الهی است.

«ارْكَبُوا»

... «إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۴۲]

اشاره

و هِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَ نَادَى نُوحٌ ابْنَهُ وَ كَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَب مَعَنَا وَ لَا تَكُن مَعَ الْكَافِرِينَ (۴۲)

و آن (کشتی) آنها را از لابلای امواجی همچون کوه پیش می برد. (در این هنگام) نوح، فرزندش را که در گوشه ای قرار داشت صدا زد (و گفت): ای پسر من! ایمان بیاور و با ما سوار شو و با کافران مباش.

نکته ها:

ظاهراً گفتگوی حضرت نوح با فرزندش قبل از حرکت کشتی بوده است، زیرا بعد از حرکت، آنها در میان امواجی همچون کوه، امکان سوار شدن وجود ندارد. (۳)

ص: ۳۲۲

۱-۱. تفسیر نور الثقلین.

۲-۲. کافی، ج ۳، ص ۴۹۲.

۳-۳. تفسیر روح المعانی.

سؤال: چرا نوح فقط فرزند خود را به سوار شدن دعوت کرد؟ پاسخ: اولاً: انسان نسبت به فرزند خود وظیفه‌ی سنگین‌تری دارد. ثانیاً: چون فرزند به کناری رفته بود، نوح گمان کرد پشیمان شده و آمادگی پذیرش حق در او پدیدار گشته است. و ممکن است هشدار می‌باشد به دیگران که عذاب جدی است، چون فرزندش را دعوت به رهایی می‌کند.

مطابق روایتی در تفسیر نور الثقلین، پسر نوح، فرزند همسر نوح، ولی از شوهری دیگر بوده است، نه فرزند خود نوح.

حضرت نوح در روز ورودش به کشتی، روزه گرفت و به یاران خود نیز دستور روزه داد و فرمود: روزه گرفتن رمز نجات از خطرات است. (۱)

عبور از امواجی همچون کوه، نشانه‌ی وسعت و بزرگی کشتی نوح و هنر و تخصص پیامبر خدا نوح است.

پیام‌ها:

۱ نجات یافتگان نیز راهی پرتلاطم دارند، با سوار شدن بر کشتی و ناخدایی همچون نوح نیز کار تمام نمی‌شود. «فِي مَوْجِ كَالْجِبَالِ» ۲ تا آخرین لحظه به فکر نجات دیگران باشیم، گرچه کافر باشند. «نَادَى نُوحٌ ابْنَهُ» ۳ گوشه‌گیری و عزلت نشینی، مایه‌ی نجات نیست. «فِي مَعْزِلٍ» ۴ والدین نسبت به سرنوشت فرزندان خود مسئولند. «يَا بَنِيَّ ارْكَبْ مَعَنَا» ۵ همنشینی با کافران، حتی پسر پیامبر را نیز از آئین حق جدا می‌سازد. «لَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ» (۲) ۶ تنها «از کفار بودن» خطر ندارد، بلکه «با کفار بودن» نیز خطرناک است. «مَعَ الْكَافِرِينَ»

ص: ۳۲۳

۱-۱. تفسیر مجمع البیان.

۲-۲. سعدی در این باره می‌گوید: پسر نوح با بدان بنشست خاندان نبوتش گم شد

۶ سالم بودن خانواده به تنهایی کافی نیست، محیط کفرآلود مایه ی بسیاری از انحرافات می شود. «لَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۴۳]

اشاره

قَالَ سَاوِي إِلَىٰ جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَحِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ (۴۳)

(پسر نوح) گفت: بزودی به کوهی پناه می برم تا مرا از آب حفظ کند. (نوح) گفت: امروز جز (برای افراد مؤمن) و کسانی که مورد رحم قرار گرفته اند، هیچ حافظ (و پناهگاهی) در مقابل قهر الهی نیست. (در این هنگام) موجی میان آن دو جدایی انداخت و او (پسر نوح) غرق گردید.

نکته ها:

امام صادق علیه السلام فرمودند: در ماجرای حضرت نوح علیه السلام، به جز خانه خدا کعبه، آب تمام دنیا را فراگرفت. (۱)

پیام ها:

۱ در خطرات و مشکلات، موحد به خدا و مشرک به کوه پناه می برد. تکیه به شرق، غرب، مال و مقام، شرک است. «سَاوِي إِلَىٰ جَبَلٍ» ۲ اگر قهر خداوند فرا رسد، کوه های مستحکم و استوار نمی توانند در مقابل آب نرم و روان، سبب نجات باشند. «جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ» ۳ آب که مایه ی حیات همه ی جانداران است، به امر الهی مایه ی هلاک و عذاب می شود. «لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ» ۴ حوادث طبیعی تصادف نیست، فرمان حکیمانه ی خداوند است. «أَمْرِ اللَّهِ» ۵ از قهر خدا تنها باید به خدا پناه برد. (۲) «لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ» ... «إِلَّا مَنْ رَحِمَ» ۶ نتیجه ی «مَعَ الْكَافِرِينَ» بودن، «مِنَ الْمُغْرَقِينَ» شدن است.

ص: ۳۲۴

۱-۱. تفسیر نور الثقلین.

۲-۲. چنان که در دعای ابو حمزه ثمالی می خوانیم: «هَارِبٌ مِنْكَ الْيَكُّ»

۷ در کيفر الهی، روابط خانوادگی و خویشاوندی تأثیری ندارد. پسر پیامبر خدا در مقابل پدر غرق می شود و پدر باید تسلیم باشد. «حَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمَغْرِقِينَ» ۸ گرچه خداوند رحیم است، اما حکیم نیز هست. گاهی از رحمت، سینه ی مادر را قبل از تولد فرزند پر از شیر می کند و گاهی از حکمت، فرزند را در برابر چشم پدر هلاک می سازد. «مِنَ الْمَغْرِقِينَ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۴۴]

اشاره

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَّمَاءُ أَفْلَعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (۴۴)

و(بعد از آنکه طوفان و آب همه جا را فرا گرفت) گفته شد: ای زمین! آبت را فرو بر، و ای آسمان! (از باریدن) بایست. (بدین ترتیب) آب فرو نشست و کار(قهر الهی) پایان پذیرفت و(کشتی) بر(دامنه کوه) جودی پهلو گرفت و(در این هنگام) گفته شد که(رحمت خدا از) قوم ستمگر دور باد!

نکته ها:

این آیه از رساترین و بلیغ ترین آیات قرآن است که از عصر پیامبر تا کنون سخن شناسان و ادیبان را به تحسین و تعجب واداشته است و کسانی که در فکر مبارزه با قرآن و آوردن کلامی مانند آن بوده اند، وقتی به این آیه رسیده اند از کار خود صرف نظر کرده اند.

«بلع» به معنای فرو کشیدن و «اقلاع» به معنی امساک و «غیض» به معنی جذب شدن و کم شدن آب است.

مراد از «الْجُودِيَّ»، یا مطلق کوه سخت است و یا اسم کوهی خاص که در مورد محل آن در مناطق زیر اختلاف است: الف: موصل عراق. ب: حدود شام. ج: میان موصل و الجزیره. د: عربستان. ه: کوهی در سلسله جبال آارات در ترکیه.

در روایات آمده است که کشتی نوح شش ماه بر آب بود و سرزمین مکه و حجاز را

ص: ۳۲۵

سیر کرد تا سرانجام به فرمان خداوند آب فرونشست. (۱) و امام صادق علیه السلام فرمود: روزی که کشتی نوح بر کوه نشست، روز نوروز بود. (۲)

پیام ها:

۱ آسمان و زمین شعور دارند و مخاطب خدا و مطیع فرمان او هستند. «يَا أَرْضُ» ... «وَيَا سَمَاءُ...» اطاعت آنها نیز با طوع و رغبت است، نه از روی کراهت. (۳)

۲ بعد از هلاک شدن هم باید ظالم را لعنت کرد. «بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۴۵]

اشاره

وَ نَادَى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ (۴۵)

پس نوح پروردگارش را ندا داد و گفت: پروردگارا! همانا پسر من از خاندان من است و البته وعده ی تو (درباره ی نجات خاندانم)، حق است و تو بهترین داورانی.

نکته ها:

از آنجا که خداوند بر نجات خاندان نوح وعده داده بود، (مطابق آیه ۴۰) و نوح گمان می کرد تنها همسر او محکوم به هلاک است، لذا طبیعی بود که در مورد پسرش، هم دعوت به سوار شدن کند و هم از خداوند نجات او را درخواست نماید.

اگر نوح می دانست که فرزندش کافر گشته است، برای او دعا نمی کرد، چنان که برای همسرش دعا نکرد. مگر می شود از یک سو نفرین کند و بگوید: «لَا تَدْرُ عَلَيَّ الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا» (۴) خداوند! احدی از کفار را بر زمین باقی نگذار و بعد بگوید: «إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي» یعنی فرزند کافر مرا باقی نگذار!!

ص: ۳۲۶

۱-۱. مطابق حدیثی در تهذیب الاحکام، فرو رفتن آب در نقطه ای بود که امروز مسجد کوفه است.

۲-۲. بحار، ج ۱۱، ص ۳۴۲.

۳-۳. «فقال لها و للارض اثيا طوعاً و کرهاً قالتا اتينا طائعين» فصلت، ۱۱.

۴-۴. نوح، ۲۶.

۱ در دعا و سخن گفتن با خدا، ادب را مراعات کنیم. حضرت نوح نگفت: خدایا طبق وعده ای که دادی که اهل مرا نجات می دهی، باید فرزندم را نجات می دادی، چرا نجات ندادی؟! بلکه گفت: «أَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ» ۲ اگر امداد الهی نباشد، اولیای خدا نیز ممکن است در مصادیق دچار اشتباه شوند. «إِنَّ آئِنِي مِنْ أَهْلِي» چنان که در ماجرای خلقت آدم، حتی فرشتگان در شناخت انسان به اشتباه افتادند و آفرینش موجودی مفسد و خونریز را خلاف می پنداشتند، اما خداوند پاسخ لازم را به آنان داد.

[سوره هود (۱۱): آیه ۴۶]

اشاره

قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْتَلِنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ (۴۶)

(خداوند در پاسخ) فرمود: ای نوح! او (در واقع) از خاندان تو (و نبوت) نیست، او (دارای) عمل ناشایستی است، پس چیزی را که به آن علم نداری از من مخواه، همانا من تو را موعظه می کنم که (مبادا) از جاهلان باشی.

نکته ها:

مراد از «فَلَا تَسْتَلِنِ» در مورد پیامبر معصوم، آن نیست که سؤالی واقع شده بود، زیرا حضرت نوح در آیه ی بعد می فرماید: «إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَشِيئَ لَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ»، بلکه منظور آن است که مبادا سؤال کنی! البته مطلبی که برای نوح پیش آمد، این بود که خیال می کرد فرزندش اهل است و خداوند به او فرمود: او از اهل تو نیست.

روایات بسیاری از پیامبر و ائمه علیهم السلام به ما رسیده است که با این عبارت آغاز می شود: «لیس منا» یعنی از ما نیست، که به نمونه ای از آنها اشاره می شود: (۱)

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمودند: «من عش مسلما فلیس منا» هر کس به مسلمانی خیانت کند، از ما نیست. در روایت دیگری فرمودند: «من اکرمه الناس اتقاء شره فلیس منی» آن

ص: ۳۲۷

کس که مردم او را از روی ترس احترام بگذارند، از من نیست، و در حدیثی دیگر آن حضرت فرمودند: «مَنْ اصْبَحَ وَ لَمْ يَهْتَمَّ بِامْرِ الْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ بِمُسْلِمٍ» هر کس که هر صبح در فکر خدمت به مسلمین نباشد، مسلمان نیست.

سؤال: در آیه ی ۱۰ سوره ی تحریم در مورد همسر نوح و لوط می خوانیم: «فَخَانَتَاهُمَا» خیانت کردند، و در اینجا خداوند می فرماید: ای نوح! فرزند تو از اهل تو نیست، آیا از این دو آیه، زنازاده بودن فرزند نوح استفاده نمی شود؟ پاسخ: اولاً: مراد از خیانت زن نوح، افشای اسرار و کمک به کفار است، نه امر دیگر.

ثانیاً: در این آیه دلیل اهل نبودن پسر نوح را عمل غیر صالح فرزند دانسته است، نه چیز دیگر.

پیام ها:

۱ پیوند مکتبی، حاکم بر پیوند خانوادگی و خویشاوندی است. (۱) «إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ» (دلیل نجات گروهی از غرق شدن، ایمانشان به نوح بود، نه چیز دیگر) ۲ گاهی انسان در کار خیر یا شرّ چنان غوطه ور می شود که گویا یکپارچه آن عمل می شود. «إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرٌ صَالِحٍ» ۳ پیامبران نیز به موعظه الهی نیاز دارند. «إِنِّي أَعْظُكَ» (خداوند پیامبران خود را در لحظه های حسّاس، هشدار داده و حفظ می کند) ۴ از کارهای جاهلانه باید پرهیز کرد. «مِنَ الْجَاهِلِينَ» (تقاضای کاری از خداوند اگر با حکمت نباشد، تقاضای جاهلانه است)

[سوره هود (۱۱): آیه ۴۷]

اشاره

قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَ تَرْحَمْنِي أَكُنُ مِنَ الْخَاسِرِينَ (۴۷)

(نوح) گفت: پروردگارا! به تو پناه می برم از اینکه چیزی را که به (خیر و شرّ)

ص: ۳۲۸

۱-۱). لذا سلمان از اهل بیت پیامبر می شود، اما بر ابو لهب عمومی پیامبر، نفرین نثار می شود.

آن آگاهی ندارم، از تو درخواست کنم و اگر تو (این خواسته را) بر من نبخشایی و بر من ترحم ننمایی، از زیانکاران خواهم بود.

پیام ها:

۱ پیامبران بی درنگ تسلیم خداوند هستند. «فَلَا تَسْتَلِنَ» ... «قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ» ۲ در دعاها از کلمه ی «رَبِّ» غفلت نکنیم. «رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ...» ۳ استعاذه و پناه بردن به خداوند، بهترین راه بیمه ی انسان در گرفتاری هاست.

«رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ»

۴ در برابر مواعظ الهی، ادب و تواضع کنیم. «إِنِّي أَعْظُمُكَ» ... «رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ» ۵ هر کجا علم به مصلحت نداریم، درخواست نکنیم. «إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ» ۶ هر گونه سؤال بیجا و کلام بیجا، نیاز به توبه دارد. «وَالْإِلَّا تَغْفِرْ لِي» (اگر پیامبران از تقاضای بیجا به خداوند پناه می برند، پس تکلیف ما که دائماً برای خداوند تعیین تکلیف می کنیم چگونه است؟) ۷ اول آمرزش و سپس دریافت رحمت. «وَالْإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَ تَرْحَمْنِي» ۸ خسارت واقعی، بخشیده نشدن است. «وَالْإِلَّا تَغْفِرْ لِي» ... «أَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ» ۹ انسان ها حتی انبیا، بدون لطف خداوند به مقصد نمی رسند و آن کس که از مغفرت الهی محروم شد، خاسر و زیانکار است. «أَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۴۸]

اشاره

قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِّنَّا وَ بَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَ عَلَىٰ أُمَّةٍ مِّمَّنْ مَعَكَ وَ أُمَّةٍ سَنُنَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ (۴۸)

به نوح خطاب شد: (اینک) با سلامی از جانب ما و برکاتی بر تو و بر تمام امت هایی که با تو هستند، فرود آی، و بزودی امت هایی (از نسل همین نجات یافتگان) را از نعمت ها برخوردار خواهیم ساخت، (اما) سپس (به خاطر غفلت و کفر و گناه)، عذابی دردناک از طرف ما به آنان خواهد رسید.

ص: ۳۲۹

دستور «هبوط»، هم درباره ی حضرت آدم علیه السلام و هم در مورد حضرت نوح علیه السلام آمده و بدنبال آن، مردم به دو دسته ی مؤمن و کافر تقسیم شده اند.

منظور از «امت هایی» که با نوح بودند، یا هر نفر از همراهان آن حضرت است که بعدها سر سلسله قبیله ای شدند و یا اینکه مراد، هر کدام از مؤمنانی است که سوار کشتی شده و از یک قبیله ای بودند و شاید هم «أُمَّم» همان انواع حیواناتی باشد که حضرت نوح علیه السلام همراه می برد، زیرا در قرآن، از جنبنده ها به «أُمَّمٌ أُمَّتَالِكُمْ» (۱) تعبیر شده است، یعنی حیوانات نیز امت هایی مثل شما انسان ها هستند.

پیام ها:

۱ زندگانی پس از آن سیل فراگیر، با دو خطر عمده روبرو بود، یکی آلودگی ها و تلاقی بودن زمین که با کلمه ی «بِسْمِ اللّٰهِ» و وعده ی سلامتی بر طرف شد و دیگر نابودی انواع گیاهان که با وعده برکات تأمین گردید. «بِسْمِ اللّٰهِ مِنَّا وَ بَرَكَاتٍ عَلَیْكَ» ۲ اگر چه خداوند در مواردی موعظه می کند، هشدار می دهد و یا حتی فرزند بی دین را در مقابل چشمان پدر غرق می سازد، اما در جای خود، سلام و برکات خویش را نیز نثار می کند. «بِسْمِ اللّٰهِ مِنَّا وَ بَرَكَاتٍ عَلَیْكَ» ۳ آنچه مؤمن از نعمت های الهی دریافت می کند، سلامت و برکات است، ولی دریافت کافر از نعمت ها جنبه ی متاع بودن آن است، پس هر متاع و کامیابی، نعمت و برکات نیست، بلکه نعمت، آن دریافتی است که عاقبت خوب هم داشته باشد. «بِسْمِ اللّٰهِ مِنَّا وَ بَرَكَاتٍ» ۴ خداوند متاع دنیا را از کفار دریغ نمی کند. «سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ یَمْسُكُهُمْ» ۵ این سنت خداوندی است که ابتدا نعمت و مهلت می دهد، سپس به پاداش یا کیفر می رساند. «سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ یَمْسُكُهُمْ»

ص: ۳۳۰

۶ مهر و قهر، هر دو از اوست. «بِسَلَامٍ مِّنَّا»... «يَمَسُّهُمْ مِنَّا» ۷ خداوند نوح را به پدید آمدن جامعه ها و امت هایی کافر، از نسل مؤمنانی که سوار کشتی شدند، خبر داد. «وَأُمَّمُ سَمَّتُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۴۹]

اشاره

تِلْكَ مِنْ آيَاتِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ (۴۹)

(ای پیامبر!) اینها از اخبار غیبی است که ما آنها را به تو وحی می کنیم (و) پیش از این نه تو و نه قوم تو از آنها خبری نداشتید، پس (تو نیز مانند نوح) صبر کن که همانا عاقبت (پیروزی)، برای متقین است.

نکته ها:

اشاره

@

سیمای نوح علیه السلام در قرآن

سیمای نوح علیه السلام در قرآن (۱)

با اینکه نام حضرت نوح علیه السلام ۴۰ مرتبه در قرآن آمده، اما از محل تولد، مسکن، شغل، وفات و محل دفن او چیزی نیامده است. زیرا آنچه برای ما درس و بهره است، همان رفتار و برخوردهای اوست.

داستان حضرت نوح علیه السلام در ۶ سوره از قرآن کریم آمده است، اعراف، هود، مؤمنون، شعرا، قمر، نوح که مفصل ترین آنها در همین سوره (هود) است.

او اولین پیامبر اولوالعزم است که رسالت جهانی و کتاب و شریعت داشت.

بعثت این پیامبر اولوالعزم، بعد از حضرت آدم و به هنگام شیوع شرک و بت پرستی و ظلم بوده و برنامه ی او را توحید، نماز، امر به معروف و نهی از منکر، عدالت و صدق و وفا تشکیل می داده است.

مدت رسالت آن حضرت، ۹۵۰ سال بوده است، وقتی در پایان، خداوند به او فرمود: کسی به رسالت تو ایمان نخواهد آورد، مأیوس شد و نفرین کرد و در نتیجه، حتی

ص: ۳۳۱

۱-۱). بر اساس تلخیص صفحاتی از تفسیر المیزان.

زن و فرزندش که در راه او نبودند، به همراه کفار غرق شدند.

حضرت نوح علیه السلام، پدر دوّم بشر، یعنی پدر همه ی انبیا، جز آدم و ادریس علیهما السلام است، خداوند او را برگزید، «إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَ نُوحًا» ... «عَلَى الْعَالَمِينَ» (۱) و بر او سلام فرستاد. «سَلَامٌ عَلَيَّ نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ» (۲) داستان حضرت نوح علیه السلام با تفاوت هایی در تورات نیز آمده است. کتب کلدانیان، هندیان، چینی ها، یونانیان و پارسیان، طوفان نوح را قهر خداوند به سبب ظلم و فساد مردم دانسته اند. در اوستا، کتاب مقدّس زردشتیان نیز خطر طوفانی عالمگیر که به واسطه آن همه ی مردم غرق می شوند مطرح است، بدین صورت که به جمشید وحی می شود که حائطی عظیم بساز و همه ی مردان و زنان صالح و از هر حیوان یک جفت را در آن قرار بده.

رسالت حضرت نوح علیه السلام جهانی بوده است، چون زمین بدون حجّت نمی شود و غرق شدن همه ی کفار با نفرین حضرت نوح علیه السلام که فرمود: «رَبِّ لَا تَذَرُ عَلَي الْأَرْضِ مِنَ الْكَاْفِرِينَ دَيَّارًا» (۳) شاهد بر آن است و از طرفی اگر رسالت آن حضرت منطقه ای و سیل هم در همان محدوده بوده، دیگر به سوار کردن یک جفت از هر حیوانی نیازی نبوده است، در حالی که این کار برای حفظ نسل حیوانات در کره ی زمین انجام گردیده است. (۴)

سرگذشت حضرت نوح علیه السلام؛ تاریخی هزار ساله است، که داستان یک سیل عالمگیر، ماجرای انقراض یک نسل و آغاز جامعه ای نوین، تابلویی از پیروزی حق بر باطل، جلوه ای از مستجاب شدن نفرین پیامبر، نمونه ای از قطع رابطه ی پدر و پسر به خاطر مکتب، آیتی از تسلیم هستی در برابر فرمان خداوند، حفظ نسل حیوانات و کشتی سازی دور از دریا را در خود جای داده است.

ص: ۳۳۲

۱-۱. آل عمران، ۳۳.

۲-۲. صافات، ۷۹.

۳-۳. نوح، ۲۶.

۴-۴. تفسیر المنار مدعی است که رسالت حضرت نوح منطقه ای بوده، اما تفسیر المیزان به شدت آن را ردّ می کند.

این داستان نشان می دهد که گاه انسان به حدی سقوط می کند که موعظه ی انبیا علیهم السلام هم در او کارساز نمی شود، بلکه به پیروان آنها نسبتِ اراذل می دهد و در برابر قهر الهی به کوه پناه می برد!

پیام ها:

۱ قرآن بهترین منبع برای آشنایی با تاریخ بشر است. «تِلْكَ...» ۲ بسیاری از بخش های تاریخ، برای انسان پنهان مانده که یکی از آنها تاریخ حضرت نوح است. «تِلْكَ مِنْ أَلْبَاءِ الْغَيْبِ» ۳ پیامبر اسلام و مردم، جز از طریق وحی راهی برای آشنایی با تاریخ نوح علیه السلام نداشتند. «تِلْكَ مِنْ أَلْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ» ۴ سالم ترین و مفیدترین اخبار تاریخی را باید از طریق وحی دریافت کرد، زیرا از سرچشمه ی علم بی نهایتی است که هیچ گونه حادثه، فشار و غفلتی در ناقل آن وجود ندارد. «أَلْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ» ۵ میزان علم غیب انبیا علیهم السلام به همان مقداری است که خداوند در اختیار آنان قرار داده است. «أَلْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ» ۶ تاریخ و سرگذشت انبیای قبل، بهترین تسلی برای رهبران بعد است. «فَاصْبِرْ» ۷ صبر و تقوی هر دو لازم و شرط پیروزی است. «فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ»، به جای «فاصبر ان العاقبه للصابرين» ۸ سر انجام، حق پیروز و باطل رفتنی است. «إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۵۰]

اشاره

وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ أَعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ (۵۰)

و به سوی قوم عاد، برادرشان هود (را فرستادیم، او به مردم) گفت: ای قوم من! (تنها) خدا را پرستید که هیچ معبودی جز او برای شما نیست. (شما در پرستش بت ها به خطا می روید و) شما جز اهل افترا و تهمت نیستید.

نکته ها:

پس از حضرت نوح، حضرت هود مبعوث شد. سرگذشت این پیامبر الهی، در آیات ۶۵ تا ۷۲ از سوره ی اعراف نیز آمده است. از آنجا که هود علیه السلام از قبیله ی عاد بود، لذا در آیه از او به «أَخَاهُمْ» «برادرِ عاد» تعبیر شده است.

همین که زمان وفات نوح علیه السلام فرا رسید، به یارانش فرمود: بعد از من دوران غیبتی خواهد بود که در آن طاغوت ها پدید می آیند و خداوند توسط قائمی از نسل من که نام او هود است، برای شما گشایشی می رساند. (۱)

شفیع قرار دادن بت ها، هم افترا به خداوند است که بت ها را شریک او می دانند و هم تهمت به بت هاست که آنها را صاحب نفع و ضرر به حساب می آورند.

پیام ها:

۱ رسالت حضرت هود، مخصوص قوم عاد بود. «إِلَىٰ عَادٍ» ۲ تبلیغ در جو برادرانه، مؤثرتر است. «أَخَاهُمْ» ۳ انبیا برای امت ها برادرند، نه کاسب، نه فریبکار و نه مُسیطر و حاکم. «أَخَاهُمْ» ۴ دعوت به توحید، سرلوحه ی وظایف انبیاست. «يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ» ۵ توحید عملی، بر اساس توحید اعتقادی است. «اعْبُدُوا اللَّهَ» ... «مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ» ۶ شرک به خدا، خیال، و هم و تهمتی بیش نیست. «إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۵۱]

اشاره

يَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ الَّذِي فَطَرَنِي أَفَلَا تَعْقِلُونَ (۵۱)

(هود گفت:) ای قوم من! من از شما در برابر رسالتم پاداشی درخواست نمی کنم، پاداش من نیست مگر بر عهده ی آن کس که مرا آفریده است، پس آیا تعقل نمی کنید؟!

ص: ۳۳۴

نکته ها:

از آنجا که بارها در قرآن پاداش نخواستن و بی توقعی انبیا علیهم السلام از مردم مطرح شده است، معلوم می شود که امور مادی از بزرگ ترین موانع گرایش مردم به حق است.

پیام ها:

۱ انبیا هدف مادی ندارند، هدف آنها از کارشان، جلب رضایت خداوند است.

﴿إِنْ أُجْرِيَ إِلَّا عَلَى الَّذِي...﴾

(خداوند خود به انبیا اجر می دهد) ۲ اخلاص، از شروط اساسی موفقیت در تبلیغ است. ﴿إِنْ أُجْرِيَ إِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي﴾ ۳ توجه به خالقیت خداوند، زمینه ی اخلاص است. ﴿عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي﴾ ۴ تعقل، ما را به تبعیت از انبیا و پیروی از وحی راهنمایی می کند. (عقل، ضدّ وحی نیست، بلکه زمینه ساز پذیرش وحی است) ﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ ۵ برای کسی که به فکر دنیا و منافع آن نیست، چه دلیل وجود دارد که این همه خود را به زحمت بیندازد؟! ﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾

[سوره هود (۱۱): آیه ۵۲]

اشاره

﴿يَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَ يَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِمِينَ﴾ (۵۲)

و (هود ادامه داد) ای قوم من! از پروردگارتان طلب آمرزش کنید، سپس به سوی او باز گردید و توبه نمایید تا او از آسمان پی در پی بر شما باران بفرستد، (چنان که گویی همه ی آسمان در حال ریزش است) و نیرویی بر نیروی شما بیفزاید، و (از راه حق) به خاطر گناه اعراض نکند و روی برتنباید.

پیام ها:

۱ استغفار و توبه از گناهان، واجب است. ﴿اسْتَغْفِرُوا﴾ ... ﴿تُوبُوا﴾ ۲ استغفار از گناهان، مقدمه ی بازگشت به سوی خداست. ﴿اسْتَغْفِرُوا﴾ ... ﴿ثُمَّ تُوبُوا﴾ ۳ استغفار و توبه ی فردی، سرنوشت جامعه را عوض نمی کند، بلکه جامعه باید

متحوّل شود تا امداد الهی سرازیر گردد. «يَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا» ... «تُوبُوا» ... «يُزِيلِ» ۴ اعمال و عقاید، در رویدادهای طبیعی مؤثرند. «تُوبُوا» ... «يُزِيلِ» (قوم عاد به خاطر شرک و گناه، به کمبود و خشکسالی گرفتار شده بودند) ۵ عوامل طبیعی، ما را از توجه به اراده ی الهی بازندارد. «يُزِيلِ السَّمَاءَ» ۶ نظام و حکومت اسلامی اگر خواهان توسعه اقتصادی است باید طرح های معنوی را در جامعه توسعه دهد. «تُوبُوا» ... «يُزِيلِ السَّمَاءَ» ۷ جزای دنیوی توبه و بازگشت به سوی خدا، ثروت و قدرت است. «تُوبُوا» ... «يُزِيلِ السَّمَاءَ عَلَيْنِكُمْ مِدْرَارًا وَ يَزِدُّكُمْ قُوَّةً...» ۸ گمان نکنیم که ایمان به خدا و توجه به او، به معنای دور شدن از مال و سرمایه است. «تُوبُوا» ... «يُزِيلِ السَّمَاءَ» ... «يَزِدُّكُمْ قُوَّةً» (اگر ایمان بیاوریم، نه تنها از اموال ما چیزی مطالبه نمی شود، بلکه به آنها افزوده نیز می گردد «يَزِدُّكُمْ» ۹ با کُرنش در پیشگاه الهی و توبه و استغفار به درگاه او، نه تنها کوچک نمی شویم، بلکه قوی، بزرگ و عزیزتر هم می گردیم. «يَزِدُّكُمْ قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ» ۱۰ قوم عاد، مردمی نیرومند بودند. «قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ» ۱۱ اگر قدرت ایمان، به قدرت جسمانی اضافه گردید، کامل می شویم. «قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ» ۱۲ بوجود آوردن جامعه ای سالم و برخوردار از نعمت و نیرومند، از اهداف ادیان آسمانی است. «يَا قَوْمِ» ... «تُوبُوا» ... «يَزِدُّكُمْ قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ» ۱۳ قدرت اقتصادی، زمینه ساز سایر قدرت هاست. اول «يُزِيلِ السَّمَاءَ» آن گاه «يَزِدُّكُمْ قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ» ۱۴ در تبلیغ باید از شیوه ی تشویق نیز استفاده کرد. «تُوبُوا» ... «يُزِيلِ» ... «يَزِدُّكُمْ قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ» (بیان نتایج مادی، در راه رسیدن به هدف، مانعی ندارد) ۱۵ روی گردانی از انبیا و بی اعتنایی به راه آنها، جرم و گناه است. «مُجْرِمِينَ»

اشاره

قَالُوا يَا هُوْدُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ (۵۳)

(مشرکان) گفتند: ای هود! تو دلیل روشنی برای ما نیاورده ای و ما به خاطر سخنان تو، از خدایانمان دست بر نمی داریم و ما از ایمان آورندگان به تو نیستیم.

پیام ها:

۱ کسانی که در برابر سنگ و چوب عبادت می کنند و هیچ دلیل معقولی برای کار خود ندارند، پیامبری را که سیره اش ارائه معجزه و دلیل روشن است، زیر سؤال می برند!؟ «مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ» ۲ حرف اصلی کفار این بود که ما به خاطر «حرف تو» دست از بت هایمان بر نمی داریم، نه به جهت نبودن دلیل. «بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ» نشانه ی اینکه آنها دنبال دلیل نبودند، آن است که دو بار گفتند: «وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا»، «وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ» ۳ انبیا در اولین مرحله از دعوتشان، با سرسختی مشرکین مواجه می شدند، ولی هرگز دست از تبلیغ بر نمی داشتند. «مَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ»

اشاره

إِنْ نَقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ قَالَ إِنِّي أُشْهِدُ اللَّهَ وَاشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ (۵۴) مِنْ دُونِهِ فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنظِرُونَ (۵۵)

(ما حرفی نداریم) مگر اینکه می گوئیم: بعضی از خدایان ما به تو زیان رسانده (و عقلت را ربوده اند، زیرا مورد خشم بت ها قرار گرفته ای. هود) گفت: همانا من خدا را به شهادت می طلبم و شما (نیز) شاهد باشید که من از آنچه شریک (خدا) قرار می دهید بیزارم.

از هر چه غیر اوست (و شما آن را می پرستید تبرئه می جویم)، پس همگی بر علیه من توطئه کنید و مرا مهلت ندهید، (تا معلوم شود که نه از شما و نه از بت هایتان هیچ کاری ساخته نیست).

نکته ها:

کلمه ی «اعتراء» به معنای اعتراض و اصابت است.

حضرت هود برای اثبات پوچی قدرت های خیالی بت پرستان، آنان را به مبارزه طلبید، همان گونه که حضرت نوح علیه السلام به مردم گفت: «فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَ شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً، ثُمَّ أَقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونِ» (۱) شما هر کاری می خواهید انجام دهید، ولی بدانید که ضرری به من نخواهد رسید، پیامبر اسلام نیز می فرمود: «قُلْ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنظِرُونِ» (۲)

پیام ها:

۱ قوم عاد بر این باور بودند که هر بت و معبودی از آنها در بخشی از امور جهان کار آیی دارد. «بَعْضُ آلِهَتِنَا» ۲ نسبت جنون دادن به انبیا و سنت شکنان و مصلحان جامعه که بر علیه خرافات قیام کرده اند، امر تازه ای نیست. «اغتراک» ... «بِسوء» ۳ اعلام براءت و بیزاری از شرک و افراد مشرک، سیره و روش انبیای الهی بوده است. «بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ» ۴ در برابر خرافات باید قاطعانه ایستاد. «أَنْتَى بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ» ۵ مبارزه طلبی هود علیه السلام، دلیل حَقَائِیت و قاطعیت او و راه اوست. «فَكِيدُونِي...» ۶ انبیا از هیچ قدرتی نمی ترسند. «فَكِيدُونِي جَمِيعاً» ۷ بت ها هیچ قدرتی ندارند. «فَكِيدُونِي جَمِيعاً»

ص: ۳۳۸

۱-۱. یونس، ۷۱.

۲-۲. اعراف، ۱۹۵.

اشاره

إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبُّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (۵۶)

همانا من بر خداوندی که پروردگار من و شماست توکل کرده ام، (زیرا) هیچ جنبنده ای نیست، مگر آنکه او مهارش را گرفته (و بر او تسلط دارد، اما سلطه ای عادلانه و حق جویانه) بدرستی که پروردگار من بر صراط مستقیم است.

پیام ها:

۱ توجه به ربوبیت همه جانبه خدا، زمینه ی توکل بر اوست. «تَوَكَّلْتُ» ... «رَبِّي وَ رَبُّكُمْ» ۲ توکل، زمینه ی شجاعت است. «فَكَيْدُونِي جَمِيعًا» ... «إِنِّي تَوَكَّلْتُ» (با تکیه و اتکال بر خداوند، می توان در برابر جهانی ایستاد) ۳ هیچ جنبنده ای بدون اراده ی خداوند، قادر بر ضرررسانی به دیگری نیست.

«فَكَيْدُونِي جَمِيعًا»

... «مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا» ۴ خداوند، هم بر همه چیز سلطه ی کامل دارد و هم عادل است. «آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا»، «عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ» ۵ بر کسی تکیه کنیم که علاوه بر قدرت، عدالت نیز داشته باشد. «تَوَكَّلْتُ»، «آخِذٌ»، «عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ» ۶ در مقابل عناد و لجاجت کفار، باید از قهر و عدل الهی سخن گفت. «آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا»، «عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ»

اشاره

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْئًا إِنَّ رَبِّي عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ (۵۷)

پس اگر شما (از دعوت من) روی برگردانید، پس براستی که من آنچه را که به خاطر آن به سوی شما (مأمور و) فرستاده شده ام، به شما رسانده ام و پروردگارم گروه دیگری را جانشین شما خواهد کرد، و شما هیچ ضرری به او نمی رسانید. همانا پروردگارم بر هر چیزی نگهبان است.

۱ انبیا پس از دعوت و ابلاغ امر الهی، با مردم اتمام حجت می کنند. «فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ» ۲ مسئولیت مبلّغ، بیان معارف دینی است، نه اجبار مردم بر آن. «فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ» ۳ مبلّغ دین و رهبر امت نباید اعراض مردم را نشانه ی ضعف و شکست خود به حساب آورد. «فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ» ۴ استقرار یا انقراض امت ها، بدون حساب و تصادفی نیست، بلکه تابع یک سری سنت های است که خداوند حاکم فرموده است. «يَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ» (شرک، گناه و مخالفت با انبیا، از عوامل نابودی جامعه ها و تحولات تاریخی است) ۵ کفر، سرپیچی، مرگ و نابودی ما، ضروری را متوجه خداوند نمی سازد. «فَإِنْ تَوَلَّوْا»، «يَسْتَخْلِفُ» ... «غَيْرَكُمْ وَ لَا تَضُرُّوهُ» ۶ خداوند بر همه چیز و همه کس حافظ است، لذا کفر و توطئه ی ما بر خداوند ضروری نمی رساند. «إِنَّ رَبِّي عَلَيَّ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۵۸]

اشاره

وَ لَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَ نَجَّيْنَا هُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ (۵۸)

و زمانی که فرمان (قهر) ما آمد، هود و کسانی را که با او ایمان آورده بودند، به رحمت خود نجات دادیم و از عذاب سخت رهایشان ساختیم.

پیام ها:

۱ همان گونه که نزول عذاب به فرمان خداوند است، نجات از آن نیز به اراده ی اوست. «نَجَّيْنَا» ۲ پیامبران و یاورانشان از قهر الهی مصون هستند. «نَجَّيْنَا هُودًا وَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ»

۳ صرف ایمان به انبیا، کافی و کارساز نیست، بلکه همراه بودن و حمایت از آنان نیز لازم است. «مَعِيَهُ» ۴ سرچشمه ی رحمت، اوست «بِرَحْمَةِ مِنَّا» اما سرچشمه ی قهر و غضب او عمل ماست. «عَذَابٌ غَلِيظٌ» و نفرمود: «عَذَابٌ مِنَّا» ۵ تکرار کلمه ی نجات، شاید رمز آزادی از قهر خداوند در دنیا و آخرت باشد.

«نَجَّيْنَا»

۶ بادها نیز مأموران الهی هستند. «أَمْرُنَا» (۱)

[سوره هود (۱۱): آیه ۵۹]

اشاره

وَ تِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ (۵۹)

و آن قوم عاد، آیات پروردگارشان را منکر شدند و پیامبران او را نافرمانی کرده و از فرمان هر ستمگر لجوجی پیروی نمودند.

پیام ها:

۱ تاریخ پیشینیان فرا روی شماست، چرا عبرت نمی گیرید؟ «تَلْمِئِكٌ» ۲ انکار یک پیامبر، به منزله ی انکار تمامی انبیاست. (۲) «عَصَوْا رُسُلَهُ» ۳ خطراتی که یک جامعه را تهدید می کند عبارتند از:

الف: کفر به آیات الهی. «جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ» ب: نافرمانی از انبیا و رهبران حق. «عَصَوْا رُسُلَهُ» ج: پیروی از طاغوت ها. «اتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ» ۴ کسی که پیرو پیامبران معصوم علیهم السلام نباشد، پیرو ستمگران لجوج خواهد شد.

«عَصَوْا رُسُلَهُ»

... «اتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ»

ص: ۳۴۱

۱-۱) امر الهی همان است که در سوره ی فصّلت، آیه ی ۱۵ می خوانیم: «فَارْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَحْسَاتٍ» ما باد تندی را در روزهای شومی فرستادیم.

۲-۲) به گفته تفسیر المیزان، قوم عاد ظاهراً یک پیامبر بیشتر نداشته که آن هم حضرت هود بوده است.

۵ اجبار جباران، به خاطر اطاعت کردن توده ها است. «اتَّبِعُوا» ... «جَبَّارٌ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۶۰]

اشاره

وَ اتَّبِعُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَهُ وَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ اَلَا اِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ اَلَا بُعْدًا لِعَادٍ قَوْمِ هُودٍ (۶۰)

و(سر انجام) در این دنیا و در روز قیامت، لعنت(و قهر الهی) در پی ایشان شد.

بدانید که قوم عاد به پروردگارشان کفر ورزیدند. آگاه باشید که بر عاد، قوم (حضرت) هود لعنت باد.

نکته ها:

از آیه ی ۵۰ تا آیه ی ۶۰ این سوره، مربوط به قوم عاد بود. این قوم از نژاد عرب و ساکن جزیره العرب بودند و در تورات موجود، نامی از آنها دیده نمی شود. طبق آیاتی از سوره های مبارکه قمر، الحاقه، اعراف، سجده، شعرا، آنها مردمی رشید و بلند قامت و دارای شهرهای آباد و تمدنی بی نظیر بوده اند. «إِزْمَ ذَاتِ الْعِمَادِ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ» از نظر اعتقادی، بت پرست و تابع طاغوت بودند. حضرت هود علیه السلام آنان را به خداپرستی و توحید دعوت کرد، اما آنها نپذیرفتند و با قهر خداوند از طریق باد تند و سوزنده ای نابود شدند.

قوم عاد دارای دو گروه عاد اولی و عاد ثانی بودند که عاد ثانی، هفتصد سال قبل از حضرت مسیح علیه السلام در احقاف (منطقه ای در حجاز) یا یمن زندگی می کردند. (۱)

پیام ها:

۱ کسی که آیات الهی را انکار و پیامبران خدا را نافرمانی و از طاغوت پیروی کند، از رحمت الهی دور است. «وَ اتَّبِعُوا» ... «لَعْنَهُ» ۲ بدنامی در دنیا، یک کیفر الهی است. «وَ اتَّبِعُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَهُ»

ص: ۳۴۲

۳ شعار «مرگ بر ستمگر»، یک شعار قرآنی است. «أَلَا بُعْدًا لِّعَادِ» (۱)

[سوره هود (۱۱): آیه ۶۱]

اشاره

وَإِلَىٰ تَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تَوْبُوا
إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ (۶۱)

و به سوی قوم تمود، برادرشان صالح (را فرستادیم) او گفت: ای قوم من! خدای یگانه را پرستید که جز او معبود دیگری برای شما نیست. اوست که شما را از زمین پدید آورد و از شما خواست تا در آن آبادی کنید، پس، از او آمرزش بخواهید، سپس به سوی او بازگردید، همانا پروردگار من نزدیک و اجابت کننده است.

نکته ها:

حضرت صالح علیه السلام سؤمین پیامبری است که پس از حضرت نوح و هود علیهما السلام به رسالت رسیده است.

پیام ها:

۱ رابطه ی انبیا با مردم، رابطه ای برادرانه بوده است. «أَخَاهُمْ» ۲ بهتر است مبلّغ، از اهالی همان منطقه ی مورد تبلیغ باشد. «أَخَاهُمْ» ۳ هدف همه ی انبیا، پرستش خدای یگانه است. «اعْبُدُوا اللَّهَ»، «مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ» ۴ دلیل و فلسفه ی عبادت خداوند، لطف بیکران او به انسان هاست. «اعْبُدُوا»، «أَنْشَأَكُمْ» ۵ سرچشمه ی آفرینش انسان از خاک است. «أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ» ۶ اسلام، دین جامع بین دنیا و آخرت است. (هم آباد کردن زمین، هم استغفار و

ص: ۳۴۳

۱- ۱). «أَلَا بُعْدًا لِّتَمُودَ» (هود، ۶۸)، «أَلَا بُعْدًا لِّمَدْيَنَ» (هود، ۹۵)، «فَبُعْدًا لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ» (مؤمنون، ۴۱) و، «فَبُعْدًا لِّلْقَوْمِ لَا يُؤْمِنُونَ» مؤمنون، ۴۴.

توبه) «وَ اسْتَغْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ» ۷ خواست خداوند، عمران و آبادی زمین است. «وَ اسْتَغْمَرَكُمْ فِيهَا» ۸ معبود موحدان، دارای فهم و شعور، علم و قدرت، شنوایی و جوابگویی به آنهاست که این موارد در بُت ها نیست. «قَرِيبٌ مُّجِيبٌ» ۹ برگشت به سوی خداوند، آسان و توبه زمینه ی تقرب به خداست. «تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ» ۱۰ اگر استغفار و توبه بود، خداوند می پذیرد. «تُوبُوا» ... «قَرِيبٌ مُّجِيبٌ» ۱۱ خداوند به همه نزدیک است، این ما و افکار و رفتار ماست که سبب دوری ما از خداوند می شود. «رَبِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۶۲]

اشاره

قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا أَتَنْهَانَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ (۶۲)

(قوم ثمود) گفتند: ای صالح! تو برستی قبل از این در میان ما مایه ی امید بودی، آیا (اینک) تو ما را از پرستش آنچه پدرانمان می پرستیدند نهی می کنی؟ همانا که ما نسبت به آنچه ما را به آن می خوانی در شکی هستیم که ما را به توبد گمان کرده است.

نکته ها:

کفار ابتدا به حضرت صالح علیه السلام گفتند: تو مایه ی امید ما بودی و ما تو را دوست می داشتیم، تا شاید بدین وسیله او برای حفظ روابط حسنه ی گذشته، از دعوت آنها به یکتاپرستی دست بردارد.

پیام ها:

۱ مبلغ باید خوشنام و خوش سابقه باشد. «مَرْجُوًّا» ۲ تمجید و ستایش منحرفان، ما را در دعوت به حق سست نسازد. «قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا» (تعریف و تمجید دشمنان، بی غرض نیست)

۳ انبیا، خط شکنان عقاید خرافی هستند. «أَتَهَانًا» ۴ عقاید انسان نباید صرفاً بر اساس رفتار نیاکان و گذشتگان باشد. «نَعْبُدُ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا» ۵ فرهنگ انسان ها در طول قرون متمادی، بهم پیوسته و آمیخته شده اند. «نَعْبُدُ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا» ۶ مردم براحتی از عقاید و باورهای نیاکان خویش دست برنمی دارند. (توقع اصلاح فوری نباید داشت) «إِنَّا لَفِي شَكٍّ» ۷ هر کلام و طرح تازه ای، برای عده ای از مردم مشکوک و مورد تردید است.

«إِنَّا لَفِي شَكٍّ»

۱۸ اگر شک، مقدمه و زمینه ی تحقیق و ارشاد نباشد، بزرگ ترین عامل رکود و سقوط خواهد گردید. «شَكٌّ» ... «مُرِيبٌ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۶۳]

اشاره

قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِن كُنتُمْ عَلَىٰ بَيْتِهِ مِن رَّبِّي وَآتَانِي مِنْهُ رَحْمَةً فَمَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا تَزِيدُونَنِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ (۶۳)

(صالح) گفت: ای قوم من! آیا نظر شما این است که اگر من از طرف پروردگارم معجزه داشته باشم و از جانب او مشمول رحمت شده باشم، (لب فروبندم و تبلیغ نکنم؟) پس اگر من خدا را معصیت کنم (و رسالت الهی را انجام ندهم)، چه کسی مرا در برابر (قهر) او یاری خواهد کرد؟ پس شما جز خسارت و زیان چیزی به من نمی افزایید.

پیام ها:

۱ ادیان آسمانی و رهبران الهی، نه با زور و تهدید و جهل، بلکه با بینه، معجزه و دلیل های روشن، مردم را به خدا و توحید دعوت می کنند. «بَيْتِهِ مِنْ رَبِّي» ۲ مقام نبوت، یک رحمت ویژه ی الهی بر بندگان خاص است. «وَآتَانِي مِنْهُ رَحْمَةً»

ص: ۳۴۵

۳ پیامبران در صورت سهل انگاری در رسالت، گرفتار قهر الهی می شوند. «فَمَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ» ۴ با خیال خوشایند مردم و حمایت آنان، دست از خدا و راه او برنداریم که مردم منحرف، جز خسارت چیزی به دیگران نمی افزایند. «فَمَا تَزِيدُونِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ» ۵ مخالفت با حق، خسارت است. «تَخْسِيرٍ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۶۴]

اشاره

وَيَا قَوْمِ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذْكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ (۶۴)

و(صالح در بیان معجزه ی خود گفت: ای قوم من! این شتر ماده(که به اراده ی) خداوند(آفریده شده)معجزه ای برای شماست، پس او را آزاد بگذارید تا در زمین خدا(چرا کند و از مراتع و علف های آن)بخورد، و آزاری به او نرسانید که بزودی عذاب(الهی) شما را فرا خواهد گرفت.

نکته ها:

ناقه ی حضرت صالح از جهات زیادی استثنایی بود: (۱)

۱ از دل کوه بیرون آمد، ۲ بدون تماس با شتر نر حامله بود، ۳ یک روز تمام آب روستا را می خورد، ۴ به اندازه نیاز مردم منطقه شیر می داد، ۵ مردم هیچ مسئولیتی در قبال او نداشتند.

حضرت صالح علیه السلام به مردم فرمود: من از بیت های شما چیزی درخواست می کنم و شما نیز از خدای من چیزی بخواهید، هر کدام از بت ها و خداوند که پاسخ مثبت دادند، همگی او را می پرستیم. مشرکین پذیرفتند. خواسته آنان این بود که همین الان یک شتر ماده در حالی که حامله هم باشد از دل این کوه بیرون بیاید.

خداوند درخواست آنان را اجابت فرمود و شتر با تمام این شرایط از میان کوه خارج شد. (۲)

ص: ۳۴۶

۱-۱. ماجرای ناقه ی صالح در آیاتی از سوره شعرا(۱۵۵ ۱۵۸) و سوره قمر(۲۷ ۳۱) نیز آمده است.

۲-۲. تفسیر اُطیب البیان.

۱ دلیل و معجزه ی پیامبر الهی باید برای مردم، محسوس، قابل فهم و در معرض دید باشد. «هَذِهِ» ۲ دست قدرتِ خداوند باز و او سبب ساز است و می تواند خروج شتری را از دل کوه، معجزه ی پیامبری قرار دهد. «هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ» ۳ ناقة ی صالح، معجزه ای بزرگ بود. «ذَاقَهُ اللَّهُ لَكُمْ آيَةً» ۴ باید به مقدّسات احترام گذاشت. «فَذَرُوها»، «لَا تَمَسُّوها» ۵ اهانت به مقدّسات، عذاب فوری خداوند را بدنبال دارد. «عَذَابٌ قَرِيبٌ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۶۵]

اشاره

فَعَقَرُوها فَقَالَ تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَلِكَ وَعَدَّ غَيْرُ مَكْدُوبٍ (۶۵)

پس (علی رغم آن همه سفارشات و تهدیدات، قوم ثمود) شتر را پی کردند (و دست و پایش را بریدند)، پس (صالح) گفت: (برای مدّت) سه روز در خانه هایتان بهره مند باشید (که بعد از آن عذاب الهی فرا خواهد رسید)، این وعده ای است راست و حقیقی.

نکته ها:

در روایات می خوانیم که کشنده ی ناقة، یک نفر بیشتر نبوده است، اما با این وجود قرآن می فرماید: «فَعَقَرُوها» یعنی همه ی مردم او را کشتند و این به سبب هم فکری و رضایت سایرین از کار قاتل بوده است، زیرا از دید اسلام، پیوند مکتبی افراد باعث می شود تا گناه هر فرد را به حساب طرفداران و حامیان او نیز بگذارند. (۱)

سؤال: فلسفه ی سه روز مهلت چیست؟ پاسخ: الف: فرصتی برای توبه کردن.

ب: اهرمی برای فشار روحی و مضاعف نمودن عذاب. اگر به شخصی گفته شود که

ص: ۳۴۷

تا ۳ روز دیگر نابود می شود، همین خبر بزرگ ترین ضربه و فشار را بر روح و روان او وارد می آورد.

ج: دلیلی دیگر بر حَقَّانیت پیامبر الهی، زیرا تعیین وقت، خود از اخبار غیبی است.

پیام ها:

۱ راضی شدن به گناه دیگران، شریک جرم آنها شدن است. (۱) «فَعَقَرُوها» ۲ هشدارهای الهی را شوخی و دروغ مپندارید. «غَيْرُ مَكْذُوبٍ» ۳ توهین به مقدسات، عذاب قطعی دارد. «وَعَدُّ غَيْرُ مَكْذُوبٍ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۶۶]

اشاره

فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئذٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ (۶۶)

چون (پس از گذشت سه روز)، فرمان (قهر) ما آمد، صالح و کسانی را که به همراه او ایمان آورده بودند، به رحمت خود (از عذاب) نجات دادیم و از خواری آن روز (رهایی بخشیدیم. ای رسول ما!) همانا پروردگارت، همان توانای شکست ناپذیر است.

نکته ها:

کلمه ی «خِزْيِ»، به معنای عیبی است که ظاهر شدن آن موجب رسوایی و بی آبرویی انسان می شود.

بلاهای طبیعی همچون زلزله، سیل و یا امراض خطرناک، ممکن است هر دو قشر مؤمن و کافر را فرا گیرد، نظیر بی احتیاطی هایی که از انسان ها صادر می شود و آثارش به همه ی افراد سرایت می کند. اما آنجا که قهر الهی باشد، مؤمنان در امان خواهند بود، مگر اینکه آنها نیز به واسطه ی سکوت در برابر ظلم و یا ترک نهی از منکر، مستحق عذاب شده باشند. «نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ»

ص: ۳۴۸

۱-۱). در نهج البلاغه نیز در کلام ۱۲ و ۲۰، به این معنا اشاره شده است.

۱ خداوند، پیامبران و یاران آنها را از قهر و عذاب خویش محفوظ می دارد.

﴿نَجَّيْنَا﴾

۲ شرط نجات از قهر خدا، ایمان و پیروی از پیامبر است. ﴿نَجَّيْنَا﴾ ... ﴿الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ﴾ ۳ پیروی از پیامبر، زمینه ی سربلندی و عزت انسان است. ﴿نَجَّيْنَا﴾ ... ﴿الَّذِينَ آمَنُوا﴾ ... ﴿مِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ﴾ ۴ نجات چند مؤمن از میان آن همه کافر، برای خدا کاری ندارد. ﴿الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ﴾ ۵ خداوند به پیامبر اسلام تسلی می دهد که من با مخالفان تو نیز می توانم این گونه رفتار کنم، زیرا که من قوی و عزیزم. ﴿إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ﴾

[سوره هود (۱۱): آیات ۶۷ تا ۶۸]

اشاره

وَ أَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ (۶۷) كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا أَلَا إِنَّ ثَمُودَ كَفَرُوا رَبَّهُمْ أَلَا بُعْدًا لِّثَمُودَ (۶۸)

و ستمگران را صیحه ای (آسمانی) فرا گرفت، پس در خانه هایشان به روی در افتادند (و مردند).

آن چنان (قوم ثمود در اثر این صیحه و زلزله نابود شدند) که گویی هرگز در آنجا ساکن نبوده اند، بدانید که همانا ثمود به پروردگارشان کفر ورزیدند.

بدانید که ثمود (از رحمت الهی) دور باد.

نکته ها:

﴿جَاثِمِينَ﴾

، از «جَثْم» به معنای نشستن بر زانو و یا افتادن به روی است، حالتی مثل برق گرفتگی که انسان را در هر حالی که هست خشک می کند و قدرت فرار را از او می گیرد. کلمه ی «يَغْنَوْا» از ماده «غَنَى» به معنای اقامت در مکانی است.

پرونده ی قوم لجوج و ستمگر ثمود در این آیه بسته می شود.

حضرت صالح علیه السلام از انبیای عرب و قوم ثمود، در وادی القری (میان مدینه و شام) زندگی می کردند و شغلشان کشاورزی و باغداری بوده است. نام حضرت صالح علیه السلام

در تورات کنونی نیست. (۱)

همان گونه که امروزه وقتی هواپیماهای ما فوق صوت، دیوار صوتی را می شکند، در اثر صدای مهیب ناشی از آن شیشه ها خرد می شود، زنان باردار سقط می کنند و ضربان قلب ها تند می گردد، پایان عمر جهان نیز با صیحه ای همراه خواهد بود که به واسطه ی آن همه چیز در هم فرو خواهد ریخت. «مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ» (۲) چنان که قیامت و صحنه محشر هم به واسطه ی صیحه ای پدید خواهد آمد. «إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ» (۳)

پیام ها:

۱ نزول قهر و عذاب الهی بر ستمکاران، نتیجه ی ظلم و ستم آنهاست. «أَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا» ۲ کیفر الهی فقط در قیامت نیست، ظلم و ستم، در همین دنیا نیز کیفر داده می شود. «أَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا»

[سوره هود (۱۱): آیه ۶۹]

اشاره

وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلَنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ (۶۹)

و همانا فرستادگان ما (که فرشتگانی به صورت انسان بودند)، ابراهیم را مژده آورده گفتند: سلام، (ابراهیم نیز) گفت: سلام. پس زمانی نگذشت که گوساله ی بریانی را (برای پذیرایی) نزد آنان آورد.

پیام ها:

۱ فرشتگان، به اذن الهی به صورت و شکل انسان در می آیند. «جَاءَتْ رُسُلَنَا إِبْرَاهِيمَ» ۲ سخن را باید با سلام آغاز کرد. «قَالُوا سَلَامًا» ۳ سلام، یک شعار آسمانی و شیوه ای ملکوتی است. «قَالُوا سَلَامًا»

ص: ۳۵۰

۱-۱. تفسیر المیزان.

۲-۲. یس، ۴۹.

۳-۳. یس، ۵۳.

۴ سلام را به نحو بهتر باید جواب داد. (جمله ی «سَلَامٌ» جمله ی اسمیه است که دوام و ثبوت آن از جمله ی فعلیه ی «قَالُوا سَلَامًا» بیشتر است) ۵ در پذیرایی باید تسریع نمود. «فَمَا لَبِثَ» ۶ پذیرایی از میهمان یک ارزش است، اگر چه ناشناس باشد. «لَجَاءٍ بَعْجَلٍ حَنِيدٍ» ۷ انبیا، میهمان دوست و سخاوتمند بودند. «لَجَاءٍ بَعْجَلٍ حَنِيدٍ» ۸ از میهمان در مورد غذا سؤال نکنیم. (آیا غذا میل دارید؟ آیا غذا خورده اید؟ چه غذایی می خواهید؟) «لَجَاءٍ بَعْجَلٍ» ۹ در پذیرایی، خودمان مباشر باشیم. «لَجَاءٍ بَعْجَلٍ» ۱۰ غذا را نزد میهمان ببریم، نه میهمان را به طرف غذا. «لَجَاءٍ بَعْجَلٍ» ۱۱ پذیرایی از میهمان، مطلوب باشد. (۱) «بَعْجَلٍ حَنِيدٍ» (در خانه انبیا، برای میهمان کباب آوردند)

[سوره هود (۱۱): آیه ۷۰]

اشاره

فَلَمَّا رَأَىٰ أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمٍ لُّوطٍ (۷۰)

پس چون (ابراهیم) دید که دست آنان به سمت غذا دراز نمی شود (و از آن نمی خورند)، نسبت به آنان ناخشنود شد و ترسی از آنان در دل او افتاد (که شاید غذا نمی خورند تا نمک گیر نشوند و بتوانند براحتی سوء قصد خود را انجام دهند)، اما میهمانان گفتند:

مترس، همانا ما برای (قلع و قمع) قوم لوط فرستاده شده ایم.

نکته ها:

احساس خطر کردن حضرت ابراهیم علیه السلام، غیر از ترس و ضعفی است که معمولاً انسان ها در برخورد با مسائل به آن دچار می شوند، زیرا او بت شکن تاریخ بود و هرگز از چیزی نمی ترسید، اما توجه به خطر و سوء قصد، مسئله دیگری است.

ص: ۳۵۱

۱ - ۱. در سوره ی ذاریات می خوانیم که پذیرایی حضرت ابراهیم علیه السلام از میهمانانش با کباب گوساله چاق بوده است. «عَجَلِ سَمِينٍ»

سلسله مراتب را باید رعایت کرد: از آنجا که حضرت لوط علیه السلام و قوم او یکی از شاخه های تحت امر حضرت ابراهیم علیه السلام بودند. لذا برای هلاکت قوم لوط، ابتدا حضرت ابراهیم علیه السلام در جریان قرار می گیرد.

پیام ها:

۱ فرشتگان از غذاهای مادی مصرف نمی کنند. «لَا تَصِلُ إِلَيْهِ» ۲ علم انبیا محدود است. «نَكِرَهُمْ» ۳ غذا نخوردن میهمان در عصر ابراهیم علیه السلام، نشانه ی خصومت با میزبان بود.

«أَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً»

۴ گاهی ریشه ی ترس انسان، جهل است. «أَوْجَسَ مِنْهُمْ» ... «لَا تَخَفُ إِنَّا أَرْسَلْنَا» ۵ یکی از مأموریت های فرشتگان، آوردن عذاب است. «أَرْسَلْنَا إِلَيْ قَوْمِ لُوطٍ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۷۱]

اشاره

وَ إِمْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحَكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَائِهِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ (۷۱)

و همسر ابراهیم ایستاده بود، پس (چون گفتگوها را شنید)، خندید، ما او را به (فرزندی به نام) اسحاق و پس از اسحاق، (فرزندی به نام) یعقوب بشارت دادیم.

نکته ها:

برای علت ایستادن همسر ابراهیم «قَائِمَةٌ» چند وجه ذکر شده است؛ الف: برای عبادت، ب: برای خدمت به میهمانان، ج: برای نظارت بر رفت و آمدها و گفتگوها.

کلمه ی «أَضْحَكَ» به معنای خندیدن، ولی کلمه ی «أَضْحَكَ» به معنای عادت ماهانه است. خندیدن همسر ابراهیم علیه السلام، یا برای این بود که فهمید غذا نخوردن میهمانان نشانه ی خطری برای ابراهیم نیست، لذا خوشحال شد. یا آن طور که در بعضی تفاسیر آمده است، ساره، همسر ابراهیم علیه السلام زن سالمندی بود که مدت ها عادت ماهانه نداشت، اما به محض شنیدن خبر، ناگهان این حالت به او دست داد و او فهمید که اراده الهی بر فرزنددار شدن او تعلق گرفته است. چنان که امام صادق علیه السلام فرمود: مراد

از «فَضَحِكْتُ»، حیض شدن اوست. (۱)

پیام ها:

۱ گاهی حضور زن در صحنه لازم است. «وَأَمْرًا تُهً قَائِمَةً» ۲ روحیه ی زن ظریف تر از مردان است. (حضرت ابراهیم علیه السلام و همسرش ساره هر دو، ماجرا را شنیدند، اما فقط ساره خندید) «فَضَحِكْتُ» ۳ در لابلای دلهره ها، بشارت هم وجود دارد. «أَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً» ... «فَبَشَّرْنَاهَا» ۴ بهترین بشارت، نعمتی مستمر و دنباله دار است. «وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ» (۲) ۵ نام انبیای الهی از پیش تعیین شده است. «إِسْحَاقَ، يَعْقُوبَ» ۶ با اینکه هر دسته از فرشتگان الهی مأموریت خاصی دارند، اما این گروه از فرستادگان، چند منظور را دنبال می کردند، یکی قلع و قمع و هلاکت مفسدان قوم لوط، و دیگری بشارت فرزند به ابراهیم علیه السلام و ساره. «أَرْسَلْنَا إِلَى قَوْمِ لُوطٍ»، «فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۷۲]

اشاره

قَالَتْ يَا وَيْلَتَى أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ (۷۲)

(همسر ابراهیم) گفت: ای وای بر من! آیا دارای فرزند می شوم در حالی که من پیرزنم و این شوهرم پیر مرد؟ براستی که این چیز عجیبی است!

نکته ها:

همسر ابراهیم علیه السلام براستی حق داشت که تعجب کند، زیرا او «عَجُوزٌ عَقِيمٌ» بود (۳) یعنی علاوه بر پیری و داشتن سنّی حدود نود سال، در جوانی نیز نازا بود و

ص: ۳۵۳

۱-۱. تفسیر نور الثقلین.

۲-۲. شاید نامگذاری «یعقوب» که از واژه «عقب» است، بدین جهت باشد که بعد از اسحاق می آید. تفسیر المیزان.

۳-۳. ذاریات، ۲۹.

ابراهیم علیه السلام نیز صد سال داشت.

به فرموده ی تفسیر المیزان، «بعل» به کسی می گویند که نیازی به دیگری نداشته باشد و بتواند روی پای خودش بایستد، و از آنجا که شوهر می تواند مخارج خود را به تنهایی تأمین نماید، به او «بعل» گفته می شود. به نخلی هم که نیاز به آبیاری نداشته باشد، «بعل» اطلاق می گردد.

پیام ها:

۱ زن می تواند به مرحله ای برسد که با فرشتگان سخن بگوید. «قَالَتْ» ۲ اظهار تعجب از اعمال قدرت الهی، منافاتی با ایمان به خداوند ندارد. «إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ» ۳ قدرت خدا را در امکانات محدود خود محصور نسازیم. «أَنَا عَجُوزٌ»، «بِعَلَى شَيْخًا» (همیشه اسباب و علل ظاهری، کارساز نیست)

[سوره هود (۱۱): آیه ۷۳]

اشاره

قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحِمَتُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ (۷۳)

(فرشتگان به همسر ابراهیم) گفتند: آیا از کار خداوند تعجب می کنی؟ رحمت و برکات الهی بر شما اهل خانه (و خاندان رسالت) نازل باد، همانا او (پروردگاری) ستوده و بزرگوار است.

نکته ها:

روزی امیر المؤمنین علی علیه السلام به گروهی سلام کردند، آنها در جواب گفتند: «علیک السلام و رحمه الله و برکاته علیکم اهل البیت و مغفرتة و رضوانه»، حضرت فرمودند:

در پاسخ سلام، بیش از آنچه ملائکه به ابراهیم علیه السلام گفتند اضافه نکنید، لذا جمله ی «رَحِمَتُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ» کافی است.

(۱)

ص: ۳۵۴

سؤال: با توجه به اینکه در آیه ی فوق، فرشتگان به همسر حضرت ابراهیم علیه السلام، اهل بیت خطاب کردند و طبعاً همسر هر فردی اهل خانه ی او بشمار می آید، چرا در آیه ی تطهیر؛ «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً» (۱)، همسران رسول خدا صلی الله علیه و آله جزء اهل بیت او محسوب نمی شوند؟ پاسخ: اگر صرفاً به معنای لغوی کلمه تکیه کنیم، طبعاً کلمه ی «اهل بیت» به همسر انسان اطلاق می گردد، اما گاهی دلیل در دست داریم که فردی را از این معنا خارج می کند، نظیر آیه «إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ» (۲) که فرزند نوح علیه السلام را از اهل او به حساب نمی آورد، یا گاهی دلیلی پیدا می شود که فردی را در این امر داخل می سازد، مثل آنچه که در مورد سلمان آمده که حضرت رسول فرمودند: «سلمان منا اهل البيت» (۳) در آیه ی تطهیر نیز روایات بسیاری در دست است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله با بردن افراد خاصه ی به زیر عبا، فقط آنها را اهل بیت خود نامیدند و اجازه نفرمودند که حتی همسرشان ام سلمه، وارد شود.

پیام ها:

۱ گاهی فرشتگان با غیر پیامبر نیز تکلم و گفتگو می کنند. «قَالُوا أَتَعْجَبِينَ» ۲ زن نیز می تواند مخاطب ملکوتیان قرار گیرد. «قَالُوا أَتَعْجَبِينَ» (فرشتگان همسر حضرت ابراهیم را از ناباوری نهی کردند) ۳ هرگز از امدادهای غیبی الهی، مأیوس نشویم. «أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ» ۴ برای برطرف کردن استبعاد و تعجب در امری، نعمت های بیشمار الهی را یاد کنیم. «أَتَعْجَبِينَ...» «رَحِمْتُ اللَّهَ وَ بَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ» (همان خدایی که آتش را بر ابراهیم علیه السلام، سرد و او را بر بت پرستان پیروز نمود، می تواند به پیر زنی عقیم و شوهری سالخورده، فرزندان عطا فرماید) ۵ فرزند صالح، رحمت و برکات از جانب خداست. «رَحِمْتُ اللَّهَ وَ بَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ»

ص: ۳۵۵

۱-۱. احزاب، ۳۳.

۲-۲. هود، ۴۶.

۳-۳. بحار، ج ۱۸، ص ۱۹.

اشاره

فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ الْبُشْرَىٰ يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ (۷۴)

پس چون ترس و وحشت از ابراهیم برطرف شد و بشارت (فرزند نیز) برای او آمد، درباره ی قوم لوط با ما به (گفتگو و) مجادله پرداخت (تا شاید در مورد آنان شفاعت کند).

نکته ها:

شاید مجادله ی حضرت ابراهیم علیه السلام همان باشد که در سوره ی عنکبوت، آیه ۳۱ آمده است که او به فرشتگان گفت: چگونه منطقه را زیر و رو می کنید در حالی که حضرت لوط علیه السلام پیامبر خدا، در میان آنهاست. آنها جواب دادند: ما به احوال آنان شناخت کامل داریم و لوط و یارانش را نجات می دهیم.

پیام ها:

۱ علم، مقدمه ی آرامش است. (چون ابراهیم علیه السلام آگاه شد، آرام شد) «ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ» ۲ ترس در انبیا، عارضی است، نه خصلتی و ذاتی. «ذَهَبَ» ۳ اوّل دفع ضرر، بعد جلب منفعت. «ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ الْبُشْرَىٰ» ۴ آرامش روحی، زمینه ی توجه به ممنوعان است. «فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ» ۵ به هنگام هیجان، موضع گیری نکنیم. «ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ» ... «يُجَادِلُنَا» ۶ بشارت به نعمت، ما را از سرنوشت دیگران غافل نسازد. «جَاءَتْهُ الْبُشْرَىٰ يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ» ۷ انبیا به فکر افراد زیر دست خود هستند. «يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ» ۸ تنها به فکر قوم و طایفه ی خویش نباشیم. «يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ» ۹ در مواردی که مقدرات الهی حتمی نیست، اصرار کردن و شفاعت و دعا و توسّل مؤثر است. «يُجَادِلُنَا»

[سوره هود (۱۱): آیات ۷۵ تا ۷۶]

اشاره

إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ ﴿٧٥﴾ يَا إِبْرَاهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرٌ رَبِّكَ وَإِنَّهُمْ آتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ ﴿٧٦﴾

بدرستی که ابراهیم، بردبار و صاحب آه و ناله و اهل توبه و انابه بود.

(اما از آنجا که فرمان قهر الهی در مورد قوم لوط حتمی بود، لذا فرشتگان در پاسخ به تقاضای شفاعت و تأخیر در عذاب به او گفتند:) ای ابراهیم! از این (تقاضا) صرف نظر کن، که به تحقیق فرمان قهر پروردگارت صادر شده و قطعاً عذاب غیر قابل برگشت به سراغ آنها خواهد آمد.

نکته ها:

در آیه ی ۷۴، حضرت ابراهیم علیه السلام با فرشتگان در باره ی عذاب قوم لوط جدال کرد، در آیه ی ۷۶ می فرماید: ای ابراهیم! از این جدال و اصرار دست بردار. در میان این دو آیه که به جدال ابراهیم علیه السلام و تذکر خداوند به او اشاره می کند، برای حفظ شخصیت و مقام او و اینکه جدال او تنها بر اساس دلسوزی برای امت است، نه انکار و یا چیز دیگر، در آیه ی ۷۵ می فرماید: ابراهیم علیه السلام حلیم و اوّاه و منیب است.

پیام ها:

۱ انبیا، دلسوزترین رهبران جامعه ی بشری هستند، و با حلم و ناله و انابه، برای نجات مردم تلاش می کنند. «لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ» ۲ تذکرات باید با حفظ مقام و شخصیت افراد همراه باشد. «إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ» ۳ شفاعت ابراهیم برای مردم، قبل از اطلاع او به قطعی شدن عذاب بوده است.

﴿قَدْ جَاءَ أَمْرٌ رَبِّكَ﴾

۴ عذاب الهی نیز در مسیر تربیت انسان است. «أَمْرٌ رَبِّكَ» ۵ گاهی شفاعت انبیا هم پذیرفته نمی شود. زمانی که فرمان حتمی خداوند صادر شد، هیچ مقامی نمی تواند مانع آن شود. «يَا إِبْرَاهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا»

[سوره هود (۱۱): آیه ۷۷]

اشاره

وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ (۷۷)

و هنگامی که فرستادگان ما، (فرشتگان مأمور عذاب)، به سراغ لوط آمدند، درباره ی آمدن آنان غمگین شد و برای حفظ آنها (از آزار این قوم شرور)، به تنگ آمد، (با خود) گفت: امروز، روز سختی است!

نکته ها:

چون رسولان الهی در قالب جوانانی زیباروی به سراغ حضرت لوط آمدند و میهمان او شدند، لذا آن حضرت از سوء قصد قوم فاسد خود نسبت به میهمانانش نگران شد.

جمله ی «ضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا» یعنی دستش کوتاه شد، کنایه از اینکه عاجز گردیده و راه بروی او بسته شد.

پیام ها:

۱ علم انبیا محدود است. «لَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا» (حضرت لوط نمی دانست که این میهمانان فرشته ای در صورت انسانند) ۲ مرحله ی اوّل مبارزه با منکر، مرحله ی قلبی است. «سِيءَ بِهِمْ» ۳ حفظ میهمان، بر عهده ی میزبان است. «ضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا»

[سوره هود (۱۱): آیه ۷۸]

اشاره

وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ قَالَ يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ فِي ضَيْفِي أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ (۷۸)

و قوم لوط، که سابقه ی کارهای بد داشتند، به سرعت به سراغ او آمدند. (حضرت لوط، برای جلوگیری از تعرض مردم به فرشتگان، با اشاره به دختران خود، به آنان) گفت: ای قوم من! اینها دختران منند، (که می توانید با آنان ازدواج کنید. اگر قصدی دارید) آنها برای شما پاک ترند، پس از خدا پروا کنید (و دست به گناه نزنید) و مرا در پیش میهمانانم رسوا مسازید، آیا در (میان) شما یک نفر رشید (جوانمرد) وجود ندارد؟ (که بجای گناه ازدواج را بپذیرد؟)

نکته ها:

«يُهْرَعُونَ»

از «اهراع» به معنای راندن شدید است، یعنی غریزه ی شهوت، لجام گسیخته این قوم سرکش را به سوی میهمانان حضرت لوط علیه السلام می راند.

مراد از «أَطَهَّرُ» آن نیست که لواط پاک است و ازدواج پاک تر، (۱) بلکه از باب مماشات با گنهگار است که اگر بدنبال دفع شهوت هستی، ازدواج بهتر از گناه است. (۲)

در پیچ و تاب اضطراب و دلهره و مشکلات است که استعدادها و حالات روحی شکوفا می گردد. اگر فرشتگان الهی از همان لحظه ی ورود، خود را به حضرت لوط علیه السلام معرفی می کردند، دیگر نه از آه و ناله و نگرانی و استمداد از احساسات مردمی خبری بود و نه از پیشنهاد ازدواج.

سؤال: چگونه پیامبر، دختر مؤمنه ی خود را به ازدواج مرد کافری در می آورد؟ پاسخ: شاید در هنگام ازدواج، ایمان را شرط می کردند تا این وابستگی و ازدواج، وسیله ی ایمان آنان شود، و شاید مراد از «بناتی» دختران مردم باشد، زیرا پیامبر به منزله پدر امت است. شاید هم در آن زمان این گونه وصلت اشکالی نداشته است.

پیام ها:

۱ گاهی جامعه ی انسانی چنان سقوط می کند که مردم با شتاب به سوی انحراف

ص: ۳۵۹

□
۱-۱. نظیر کلمه ی «خیر» در «قل ما عند الله خیر من اللهو» جمعه، ۱۱.

۲-۲. تفسیر المیزان.

و گناه می روند. «يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ» ۲ نفس سرکش، انسان را به سوی گناه سوق می دهد. «يُهْرَعُونَ» ۳ با انجام هر گناه، زمینه برای گناهان بعدی فراهم می شود. «وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ» ۴ برای جلوگیری از منکرات باید ابتدا راههای معروف را باز کرد و به مردم نشان داد. «هُؤُلَاءِ بَنَاتِي»، «لَا تُخْزُونَ» ۵ معنای عفت و پاکدامنی، انزوا نیست، بلکه رعایت پاکی در رفت و آمد طبیعی و عادی است. «هُؤُلَاءِ بَنَاتِي» (حضرت لوط در حضور مردان، به دختران خود اشاره می کند) ۶ برای هدایت جامعه، موعظه کافی نیست، باید در مواردی ایثار کرد. «بَنَاتِي» ۷ پیشنهاد ازدواج از طرف پدر دختر، مانعی ندارد. «هُؤُلَاءِ بَنَاتِي» ۸ ازدواج، تنها راه صحیح و پاک برای ارضای غریزه ی جنسی است و راههای دیگر نادرست و ناپاک است. «هِنَّ أَطَهَّرُ لَكُمْ» ۹ عادی شدن گناه، تکلیف انسان در نهی از منکر را ساقط نمی کند. «وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ»، «فَاتَّقُوا اللَّهَ» ۱۰ همجنس بازی، در ادیان گذشته نیز حرام و منفور و مطرود بوده است.

□
«فَاتَّقُوا اللَّهَ»

۱۱ با اینکه احتمال اثر بسیار کم است، ولی باز هم باید نهی از منکر کرد.

□
«فَاتَّقُوا اللَّهَ»

۱۲ توهین و آزار میهمان، اهانت و اذیت به میزبان محسوب می شود. «لَا تُخْزُونَ فِي ضَيْفِي» ۱۳ ارزش میهمان نوازی به اندازه ای است که شریف ترین انسان ها بیشترین زجرها را برای آن تحمل می کنند. «لَا تُخْزُونَ فِي ضَيْفِي» ۱۴ دفاع از میهمان، یک حق انسانی و بی تفاوتی نسبت به او یک کار

ناجوانمردانه است. «لَا تُخْزُونِ فِي ضَيْفِي» ۱۵ در نهی از منکر، از عواطف و احساسات مردم کمک بگیریم. «أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ» ۱۶ همجنس بازی، با مردانگی، رشادت و غیرت سازگار نیست. «أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ»

[سوره هود (۱۱): آیات ۷۹ تا ۸۰]

اشاره

قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكُمْ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكُمْ لَتَعْلَمُونَ مَا نُرِيدُ (۷۹) قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ (۸۰)

(قوم لوط) گفتند: تو خود می دانی که برای ما هیچ حقی نسبت به دختران تو نیست (و ما رغبتی به ازدواج نداریم)، خودت خوب می دانی که ما چه می خواهیم.

(حضرت لوط) گفت: ای کاش در برابر شما قدرتی داشتم و یا به تکیه گاه محکمی پناه می بردم!

نکته ها:

اشاره

حضرت لوط علیه السلام در این آیه می فرماید: اگر من یاران مؤمنی می داشتم، هرآینه با شما فرومایگان به مبارزه برخاسته و از مهمانانم دفاع می کردم و یا لا اقل آنها را به نقطه ی امنی می بردم و پناه می دادم.

رسول اکرم صلی الله علیه و آله در هنگام تلاوت این آیه فرمودند: «رحمه الله علی لوط لقد کان یأوی الی رکن شدید» (۱) به نظر می آید که مراد پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله آن است که او از دنیا رفت و به خدا پیوست و از شرّ قوم خود راحت شد.

همجنس بازی، از گناهان بزرگ و دارای حدّ شرعی اعدام و تازیانه است که با شهادت افراد عادل یا اقرار مرتکبان، قابل اجراست.

ص: ۳۶۱

قرآن مجید در آیات مختلفی که داستان حضرت لوط علیه السلام و قوم او را بیان می فرماید، برای عمل زشت و منفور این قوم منحرف، تعابیر گوناگونی آورده است که از بزرگی گناه و شدت حرمت آن حکایت می کند:

۱ فحشا. «أَتَاتُونَ الْفَاحِشَةَ» (۱) اسراف. «بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ» (۲) جرم. «كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ» (۳) ۴ ظلم. «وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بَبَعِيدٍ» (۴) ۵ خباثت. «كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبَائِثَ» (۵) ۶ جهالت. «بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ» (۶) ۷ فسق. «إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا سَوِيًّا فَاسِقِينَ» (۷) در روایات نیز تهدیدات شدیدی در این زمینه به چشم می خورد، از جمله اینکه هر گاه با نوجوانی لواط شود، عرش الهی به لرزه درمی آید و در قیامت خداوند با آنان سخن نمی گوید. (۸) امام صادق علیه السلام فرمود: اگر بنا شود که کسی را دو بار سنگسار کنند، آن شخص، فرد اهل لواط است. (۹) رسول اکرم صلی الله علیه و آله نیز فرمودند: کسی که بر لواط با دیگران اصرار داشته باشد، از دنیا نمی رود مگر آنکه مردم را به لواط با خودش دعوت خواهد کرد. (۱۰) در عمل لواط، فاعل و مفعول، هر دو اعدام می شوند، و دلیل حرمت آن در روایات، فساد و قطع نسل معرفی شده است. (۱۱)

در روایات متعدّد، از زنانی که خود را شبیه مردان و مردانی که خود را همانند زنان می کنند و زمینه عمل زشت لواط را فراهم می سازند، به شدت نکوهش شده است.

ص: ۳۶۲

-
- ۱-۱. اعراف، ۷۹.
 - ۲-۲. اعراف، ۸۰.
 - ۳-۳. اعراف، ۸۳.
 - ۴-۴. هود، ۸۲.
 - ۵-۵. انبیاء، ۷۴.
 - ۶-۶. نمل، ۵۴.
 - ۷-۷. انبیاء، ۷۴.
 - ۸-۸. بحار، ج ۷۶، ص ۶۳.
 - ۹-۹. بحار، ج ۷۶، ص ۶۷.
 - ۱۰-۱۰. بحار، ج ۷۶، ص ۶۷.
 - ۱۱-۱۱. نهج البلاغه، حکمت ۲۵۲.

۱ انسان در اثر گناه، چنان مسخ می شود که طبیعی ترین راه برای او زشت، و زشت ترین راه برای او زیبا جلوه می کند. «مَا لَنَا فِي بِنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ...» ۲ داشتن قدرت و امکانات و افراد، خواسته ی ابتدایی هر پیامبر و مصلحی در اجرای فریضه ی امر به معروف و نهی از منکر است. «لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً» ۳ اگر قدرت، حکومت، تشکیلات و قوای مسلحه نباشد، حتی انبیا نیز در جلوگیری بسیاری از منکرات فلج هستند. (۱) «لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً» ۴ اگر می توانیم، جلوی فساد را بگیریم، و گرنه خود را از محیط فاسد دور کنیم.

«لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي...»

۵ گاهی انبیا در میان قوم خودشان نیز غریب بودند. «لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي...» ۶ برای دفاع از مهمان و جلوگیری از اهانت به آن، هر اقدامی ضروری است.

«آوِي إِلَيَّ رُكْنٍ شَدِيدٍ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۸۱]

اشاره

قَالُوا يَا لَوُطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا إِلَيْكَ فَأَسْرِبْ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ وَ لَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا امْرَأَتَكَ إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ
إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ (۸۱)

(وقتی کار به اینجا رسید، میهمانان) گفتند: ای لوط! ما فرستادگان پروردگار تو هستیم، (درباره ی ما نگران مباش، زیرا) آنان هرگز به تو دسترسی پیدا نخواهند کرد.

پس پاسی از شب گذشته، خانواده ات را (از این سرزمین) بیرون ببر و (مراقب باش تا) هیچ کس از شما (به پشت سرش) متوجه نشود. ولی همسرت (را با خود همراه مبر، زیرا) آن بلایی که به همه می رسد به او (نیز) خواهد رسید. همانا وقت (نابودی) آنان صبح است. آیا صبح نزدیک نیست؟!

ص: ۳۶۳

۱- ۱). آنچه را حضرت لوط و سایر انبیای الهی علیهم السلام آرزوی آن را داشتند، خداوند به ما ایرانیان ارزانی فرمود، آیا باز هم از منکرات نهی نخواهیم کرد؟

کلمه ی «فَأَسْرٍ» از ماده ی «اسراء» به معنای حرکت در شب است.

جمله ی «إِلَّا أَمْرًا تَكَّ» یا از «أَهْلَكَ» استثنا شده است، به این معنا که تمام اهل خودت را شبانه کوچ بده مگر همسرت را، و یا از «لَا يَلْتَفِتُ» استثنا گردیده، یعنی هیچ یک از شما به عقب التفاتی نکند، به جز همسرت که او هنگام خارج شدن به همراه تو، چون نگران حال آن قوم فاسد است، از قافله عقب افتاده و در نتیجه گرفتار عذاب الهی می گردد.

پیام ها:

۱ خداوند قبل از هلاکت قومی، پیامبرشان را در جریان می گذارد. «إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ» ۲ مؤمن باید چنان سرعت عمل و آمادگی روحی داشته باشد که بتواند در مدت زمان کوتاهی (یک شب)، با چابکی نقل و انتقال یابد. «فَأَسْرٍ» ... «بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ» ۳ برای انجام یک انقلاب و زیر و رو کردن منطقه ی فساد، به مسائل جزئی چون مال و اثاثیه ی خود توجه نکنیم. «وَلَا يَلْتَفِتُ مِنْكُمْ أَحَدٌ» ۴ فامیل پیامبر بودن، وسیله ی نجات نیست. «إِلَّا أَمْرًا تَكَّ» ۵ نظام ارزشی باید بر اساس ضوابط باشد، نه بر محور روابط. «إِلَّا أَمْرًا تَكَّ» ۶ انسان ها در انتخاب راه آزادند، حتی همسر پیامبر در خانه او، راه انحرافی را انتخاب می کند. «إِلَّا أَمْرًا تَكَّ» (زن یک موجود مستقل است) ۷ حساب شخصیت های مذهبی را از حساب خانواده و نزدیکان آنها جدا کنیم.

«إِلَّا أَمْرًا تَكَّ»

۸ کارهای خداوند بر اساس زمان بندی است. «مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ» ۹ در قهر خداوند عجله نکنیم. «أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ»

[سوره هود (۱۱): آیات ۸۲ تا ۸۳]

اشاره

فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ مَنصُودٍ (۸۲) مُسَوِّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بَعِيدٍ (۸۳)

پس هنگامی که فرمان (قهر) ما آمد، آن سرزمین را زیر و رو کردیم و بارانی از سنگ هایی از گِل های لایه لایه بر آنها فرو ریختیم،

(سنگ هایی که) نزد پروردگارت نشاندار بودند، و این (کیفر سنگباران) از (سایر) ستمگران (و فاسدانی که در خط قوم لوط باشند)، دور نیست.

نکته ها:

«سَجِّيلٍ»

به معنای کلوخ است، چیزی نه مثل گِل، نرم و نه مثل سنگ، سفت، و «مَنْضُودٍ» یعنی رویهم و پی در پی. منظور از سنگ نشاندار، یا این است که هر سنگ برای شخص خاصی در نظر گرفته شده بود و یا اینکه آن سنگ ها با سنگ های زمینی فرق داشته است.

این آیه، پایان کار قوم لوط را بیان می فرماید. در یک جمع بندی باید گفت که حضرت لوط علیه السلام پیامبر قوم لوط بود و در زمان حضرت ابراهیم علیه السلام می زیست و دین او را تبلیغ می کرد. به همراه حضرت ابراهیم علیه السلام عازم فلسطین شد و سپس به طرف سرزمینی به نام مؤتفکات رفت که مردم آن منطقه، بت پرست بودند و علنی لواط می کردند. حضرت لوط علیه السلام به مبارزه با این فساد و آفت بزرگ پرداخت، اما هر چه تلاش نمود، تأثیری نبخشید، تا جایی که او را تهدید به اخراج کردند. آنها می گفتند: «لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا لُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ» (۱) ای لوط! اگر موعظه را قطع نکنی، تو را تبعید می کنیم. سرانجام فرشتگان مأمور عذاب نازل شدند و پس از در جریان قرار دادن حضرت ابراهیم و سپس حضرت لوط علیهما السلام، مأموریتشان را انجام داده و منطقه ی این قوم فاسد را زیر و رو کردند.

در آیه ی ۷۳ سوره ی حجر آمده است که قوم لوط را صیحه فرا گرفت. شاید به واسطه ی همین صدای مهیب که منطقه را زیر و رو کرده، سنگ هایی از درون زمین

ص: ۳۶۵

به طرف آسمان پرتاب شده و سپس بر سر آنها فرود آمده است، نظیر آتشفشان و انفجارهایی که به دنبال آن واقع می شود. (۱) و شاید هم در حین باریدن سنگ، صیحه ی آسمانی نیز منطقه را فرا گرفته باشد.

پیام ها:

۱ کيفر کسانی که فطرت انسانی را واژگون می کنند آن است که شهر بر سرشان واژگون شود. «جَعَلْنَا عَلَيْهَا سَافِلَهَا» ۲ قدرت الهی می تواند به جای باران، سنگباران کند. «أَمْطَرْنَا» ... «حِجَارَةً» ۳ انحرافات اخلاقی و جنسی، ظلم است. «مِنَ الظَّالِمِينَ» ۴ هر کس همچون دنیای غرب، همجنس بازی را جایز و آزاد بداند، باید منتظر قهر خدا و زیر و رو شدن منطقه ی فساد باشد. «وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بَبَعِيدٍ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۸۴]

اشاره

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ وَلَا تَتَّقُوا الْمَكِّيَالَ وَالْمِيزَانَ إِنِّي أُرَاكُمْ بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ (۸۴)

و به سوی (منطقه و مردم) مدین، برادرشان شعیب (را فرستادیم، او) گفت: ای قوم من! خدا را پرستش کنید (که) جز او خدای دیگری برای شما نیست، و پیمانان و ترازو را (در هنگام خرید و فروش) کم نگذارید، همانا (در این صورت) من شما را به خیر (و صلاح) می بینم و برآستی که من از عذاب روز (قیامتی که) فراگیر (است)، بر شما می ترسم.

نکته ها:

«مَدْيَنَ»

(که نام امروزش معان و در تورات مدیان است) شهری در مشرق خلیج عقبه است که مردم آن از فرزندان حضرت اسماعیل علیه السلام بوده و با کشورهای مصر و

ص: ۳۶۶

لبنان و فلسطین تجارت داشتند. بعضی نیز کلمه ی «مَدَیْن» را نام قبیله ای دانسته اند که مردم آن در اطراف کوه سینا زندگی می کرده اند.

فساد امت ها، در هر دوره و زمانی متفاوت است که باید به آن توجه کامل داشت، فساد قوم لوط، انحراف جنسی و فساد قوم شعیب، کم فروشی و فساد اقتصادی بوده است.

پیام ها:

۱ بعثت انبیا علیهم السلام، سنت الهی و جریان مستمر تاریخی بوده است. «وَإِلَىٰ مَدَیْن» ۲ رسالت حضرت شعیب، در محدوده ی منطقه ی مدین بوده است. «إِلَىٰ مَدَیْن» ۳ پیامبر هر قوم، از میان مردم همان قوم مبعوث می شده است. «أَخَاهُمْ» ۴ یکتاپرستی، بر اساس یکتاشناسی است. «اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ» ۵ تنها عبادت خداوند کافی نیست، بلکه برائت از مشرکان نیز لازم است. «مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ» ۶ انبیا علیهم السلام، تنها مسائل اعتقادی و اخلاقی را مد نظر نداشتند، بلکه به امور اقتصادی و عوامل فساد آن نیز می پرداختند. «لَا تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ» ۷ رفاه و درآمد، به تنهایی بازدارنده از کلاهبرداری و فساد اقتصادی نیست.

«لَا تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ»

... «إِنِّي أَرَأَيْتُمْ بِخَيْرٍ» امام صادق علیه السلام، مراد از «إِنِّي أَرَأَيْتُمْ بِخَيْرٍ» را فراوانی و ارزانی اجناس دانسته اند. (۱)

۸ برای نهی از منکر باید به مردم شخصیت و دلگرمی داد. «إِنِّي أَرَأَيْتُمْ بِخَيْرٍ» ۹ توجه دادن به مبدأ و معاد، سرلوحه ی دعوت همه انبیا علیهم السلام بوده است.

«اعْبُدُوا اللَّهَ»

... «أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ» ۱۰ ایمان به روز حساب، زمینه ی تقوی در همه ی امور زندگی است. «لَا تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ»، «عَذَابَ يَوْمٍ مُحِيطٍ»

ص: ۳۶۷

۱۱ از قهر خداوند نمی توان فرار کرد. «عَذَابٌ يَوْمٍ مُّحِيطٍ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۸۵]

اشاره

وَ يَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْنُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (۸۵)

و(حضرت شعیب تأکید کرد که ای قوم من! پیمانانه و ترازو را با انصاف و عدل پر کنید(و تمام دهید)(و(از)اشیا(و اجناس و حقوق(مردم(چیزی)را نگاهید و فسادکنان،در زمین تباهی مکنید.

نکته ها:

کلمه ی «تَبَخَسُوا» از ماده ی «بخس»، به معنای کم کردن و جمله ی «لَا تَعْنُوا»، به معنای فساد نکردن است.

پیام ها:

۱ برقراری عدالت و قسط در همه ی مسائل،از دستاورد حرکت انبیاست.

«أَوْفُوا»

... «بِالْقِسْطِ» ۲ در صورتی که گناه در جامعه به حالت عادت در آید، باید با تکرار تذکر و پیگیری مداوم، آن را بر طرف کرد. در این آیه، چند بار مسئله ی رعایت وزن و پیمانانه تکرار گردیده است. «أَوْفُوا» ... «لَا تَبَخَسُوا» ۳ باید بر داد و ستدها و امور اقتصادی، نظارت و کنترل باشد. «أَوْفُوا» ... «لَا تَبَخَسُوا» ۴ باید قسط و عدل را نسبت به همه ی مردم مراعات کرد، نه تنها در حقّ مؤمنین.

«لَا تَبَخَسُوا النَّاسَ»

۵ کم گذاشتن حقّ مردم تنها در محدوده ی چیزهای وزنی و کشیدنی و یا پیمانانه ای نیست، بلکه شامل همه ی چیزهایی که مردم داد و ستد می کنند و امانات نیز می شود. «أَشْيَاءَهُمْ» ۶ ضایع کردن حقّ مردم در مسائل اقتصادی، یکی از بارزترین نمونه های فساد است. زیرا اقتصاد ناسالم، جامعه را به فساد می کشاند. «لَا تَبَخَسُوا»، «مُفْسِدِينَ»

۷ بالاتر و بدتر از عمل فساد، داشتن روحیه و خصلت افراد مفسد است.

□
«لَا تَغْنُوا»

، «مُفْسِدِينَ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۸۶]

اشاره

□
بَقِيَّتُ اللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ (۸۶)

(مال و سرمایه ی حلالی که) خداوند (برای شما) باقی گذارده (از مال و ثروتی که در اثر کم فروشی بدست می آورید) برایتان بهتر است اگر ایمان داشته باشید، و من نگهدارنده شما (بر حفظ ایمانتان و پذیرش این راه) نیستم.

نکته ها:

□
«بَقِيَّتُ اللَّهِ»

در این آیه به معنای درآمد و سودی است که از یک سرمایه ی حلال و خداپسندانه برای انسان باقی می ماند و صد در صد حلال است. اما در روایات به هر وجود مبارکی که به اراده ی خداوند برای بشریت باقی می ماند، «بَقِيَّتُ اللَّهِ» گفته می شود. از جمله به سربازان مؤمنی که پیروزمندانه از جبهه ی جنگ برمی گردند، زیرا به اراده ی الهی باقی مانده اند. به امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) نیز «بَقِيَّتُ اللَّهِ» می گویند، چون آن وجود شریف به خواست خداوند برای هدایت مردم ذخیره و باقی نگهداشته شده است. در روایات می خوانیم که یکی از نام ها و اسامی مبارک آن حضرت «بقیه الله» است (۱) و ما بر او به این نام سلام می کنیم: «السلام عليك يا بقية الله في ارضه». وقتی آن حضرت در مکه ظهور فرمایند، این آیه را تلاوت کرده و می فرمایند: من آن «بَقِيَّتُ اللَّهِ» هستم. البته به سایر معصومین عليهم السلام نیز لقب «بقیه الله» داده شده است. (۲)

پیام ها:

□
۱ رزق اندک ولی حلال و پاک، بهتر از درآمدهای بسیار، اما حرام است. «بَقِيَّتُ اللَّهِ خَيْرٌ»

ص: ۳۶۹

۱- ۱. بحار، ج ۴۶، ص ۲۵۹.

۲- ۲. تفسیر کنز الدقائق.

۲ دنیا، فانی و آخرت باقی است، لذا آخرت گرایی بهتر از دنیا طلبی است. «بَقِيَّتُ اللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ» ۳ اگر کم فروشی نکنیم، مشتریان بیشتر و در نتیجه سود ما در آینده، زیادتر و گواراتر خواهد گردید. «بَقِيَّتُ اللَّهِ خَيْرٌ» ۴ کسی که حرام را بهتر از حلال بداند، در ایمان خود شک کند. «إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ» ۵ انسان ها در عقاید خود آزادند و حتی انبیا هم بر آنان تحمیلی ندارند. «وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ» ۶ اگر به خاطر حرام خواری، دارایی و زندگیتان تباه شد، من ضامن نیستم. «وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۸۷]

اشاره

قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصَلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ (۸۷)

(امیاً مردم مدین در جواب) گفتند: ای شعیب! آیا نمازت به تو فرمان می دهد که (به ما بگویی) آنچه را که پدرانمان می پرستیدند رها کنیم؟ (و) یا اینکه (نتوانیم) آن گونه که خود می خواهیم، در اموالمان تصرف کنیم؟! تو که مرد بردبار و فهمیده ای هستی! (این چه توقعی است که از ما داری؟)

پیام ها:

۱ همه ی انبیا علیهم السلام با مخالفانی روبرو بوده اند. «قَالُوا يَا شُعَيْبُ...» ۲ نماز، در ادیان گذشته نیز بوده است. «أَصَلَاتُكَ» ۳ نماز، بارزترین نمود آئین شعیب بوده است. «أَصَلَاتُكَ» ۴ نماز واقعی، انسان را به ارشاد دیگران و امر به معروف و نهی از منکر آنها وامی دارد. «أَصَلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرُكَ» ۵ تقلید از نیاکان، در مقابل دلیل و نص، سرچشمه ی بسیاری از انحرافات است.

«يَعْبُدُ آبَاؤُنَا»

ص: ۳۷۰

۶ دین، نه از سیاست جداست و نه از اقتصاد. «أَصِيْلَاتُكَ» ... «نَتْرُكَ» ... «فِي أَمْوَالِنَا» ۷ راه انبیا، مانع از آزادی بی قید و شرط است. «نَفْعَلْ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ» ۸ مالکیت بر چیزی، دلیل جواز بر هر نوع مصرف کردن آن نیست. «نَتْرُكَ» ... «أَنْ نَفْعَلْ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ» (در قوانین شعیب، قانون کنترل مصرف بوده است) ۹ تجلیل و ستایش مخالفان از ما، گاهی به خاطر سکوت و نگفتن حق است.

«إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ»

۱۰ تعریف و تمجید مخالفان، گاهی جنبه ی استهزا دارد. «لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۸۸]

اشاره

قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيْنِهِ مِنْ رَبِّي وَرِزْقِي مِنْهُ رِزْقًا حَسِينًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَنْهُ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ (۸۸)

(شعیب) گفت: ای قوم من! آیا اندیشیده اید که اگر من دلیل روشنی از طرف پروردگارم داشته باشم و او مرا رزق نیکویی (مثل نبوت) از سوی خود عطا کرده باشد، (چگونه می توانم مخالفت او کنم؟) و من نمی خواهم نسبت به آنچه شما را از آن نهی می کنم، خود مخالفت کنم (و مرتکب آن شوم). من به جز اصلاح به مقدار توانم، خواسته ی دیگری ندارم و جز به لطف خداوند، توفیقی برای من نیست، (از این روی) بر او توکل کرده ام و به سوی او بازگشته ام.

نکته ها:

در آیه ی قبل، کفار اعتراض داشتند که چرا ما از تصرف در اموالمان آزاد نباشیم؟ حضرت شعیب علیه السلام در این آیه جواب می فرمایند که اگر من شما را از تصرف بی قید و شرط محدود می کنم، به جهت اصلاح زندگی و جامعه ی شماست، نه به خاطر دشمنی، حسادت، تنگ نظری و یا امور دیگر، زیرا مصالح فردی نباید موجب ضرر و زیان به مصالح عمومی شود.

۱ نبوت بر اساس معجزه و بی‌نه است. «كُنْتُ عَلَىٰ بَيْنِهِ» (قوانین بر پایه دلیل است) ۲ انبیا علیهم السلام همه چیز را از خدا می دانند. «رَبِّي»، «رَزَقَنِي» ۳ گمان نکنیم زندگی خوب، با کم فروشی و حرام خواری بدست می آید، زیرا انبیا و اولیای الهی بدون آلودگی به این گناهان، روزی نیکو داشته اند. «رَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسِينًا» (روزی نیکو آن است که بر اساس کم فروشی و ظلم نباشد) ۴ روزی انسان از خدا و به لطف اوست، نه به زرنگی. «رَزَقَنِي مِنْهُ» ۵ در مقابل کفار که می گفتند: «اموالنا» حضرت شعیب علیه السلام فرمود: «رَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا» یعنی گمان نکنید که من مشکل مالی دارم.

۶ آمر به معروف و ناهی از منکر باید قبل از دیگران، خودش اهل عمل باشد.

انبیا فقط طراح و فرمانده نبودند، بلکه خودشان از بهترین مصادیق اهل عمل بشمار می رفتند. «وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَنْهُ» ۷ انبیا علیهم السلام نه تنها بر خلاف دستورهای الهی عمل نمی کردند، بلکه حتی به فکر خلاف هم نبودند. «وَمَا أُرِيدُ أَنْ...» ۸ هدف انبیا علیهم السلام اصلاح انسان ها و جوامع بشری است. «إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ» ۹ مرز کار انبیا توان و قدرت آنهاست، نه ساعت، روز، ماه و سال. «مَا اسْتِطَعْتُ» ۱۰ اراده ی کارها از ما، ولی میزان توفیق از خداست. «إِنْ أُرِيدُ»، «مَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ» ۱۱ در کارها آخرین تلاش را به کار ببریم، ولی بدانیم که موفقیت به دست خداوند است. «مَا اسْتِطَعْتُ وَ مَا تَوْفِيقِي...» ۱۲ توکل زمانی نتیجه بخش است که در کنار تلاش باشد. «مَا اسْتِطَعْتُ»، «تَوَكَّلْتُ» ۱۳ مصلح باید خود صالح و اهل ایمان، توکل، انابه و سوز باشد. «مَا اسْتِطَعْتُ»، «عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَ إِلَيْهِ أُنِيبُ» ۱۴ در این آیه برای آمر به معروف و ناهی از منکر این سفارها شده است:

الف: شخصاً اهل عمل باشد. «وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَنْهُ»

ب: هدف او اصلاح جامعه باشد. «إِنْ أَرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ» ج: توفیق کارش را از خداوند بداند. «وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ» د: همیشه بر او توکل نماید. «عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ» ه: در مشکلات به او پناه ببرد. «إِلَيْهِ أُنِيبُ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۸۹]

اشاره

وَيَا قَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ بِبَعِيدٍ (۸۹)

و (شعیب گفت): ای قوم من! دشمنی و مخالفت با من، شما را به کاری وادار نسازد که (عذابی) مثل آنچه به قوم نوح، یا قوم هود (و) یا قوم صالح رسید به شما هم برسد و (می دانید که ماجرای) قوم لوط (چندان) از شما دور نیست.

پیام ها:

۱ حتی با مخالفان نیز با لحن خوب سخن بگوییم. «يَا قَوْمِ» ۲ به خاطر دشمنی با یک فرد، سرنوشت و سعادت خود و جامعه را به آتش نکشیم. «لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي» ۳ تاریخ اقوام بشری، به یکدیگر شباهت و پیوند دارد، و بازگو کردن آن، درس عبرت است. «مِثْلُ مَا أَصَابَ» ۴ سرنوشت تلخ پیشینیان را ساده، شوخی، موسمی، موضعی، فردی و تصادفی نگیریم. «مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ...» (حضرت نوح، هود، صالح و لوط، قبل از حضرت شعیب بوده اند) ۵ دست خدا برای قهر و عذاب باز است. او هر قومی را به هر شکل و در هر منطقه و در هر زمانی که بخواهد می تواند هلاک کند. همانطور که قوم حضرت نوح علیه السلام را با غرق کردن، قوم حضرت هود را با طوفان، قوم حضرت صالح علیه السلام را با صیحه ی آسمانی و قوم حضرت لوط علیه السلام را با ویرانی به قهر خود مبتلا نمود. «مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ»

۶ بهترین جریان تاریخی برای عبرت آموزی، نزدیک ترین آنهاست. قوم شعیب با قوم لوط، هم از لحاظ مکانی نزدیک بودند و هم از جنبه ی زمانی. «وَمَا قَوْمِ لُوطٍ مِّنْكُمْ بِبَعِيدٍ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۹۰]

اشاره

وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ (۹۰)

(پس بیایید) و از پروردگارتان آمرزش بطلبید و به سوی او باز گردید. همانا پروردگار من، مهربان و دوستدار (توبه کنندگان) است.

نکته ها:

«ود»، به آن دوستی ای گفته می شود که دارای آثار بوده و استمرار داشته باشد.

پیام ها:

۱ باید در کنار هشدار و اخطار به مخالفان، راه بازگشت و اصلاح را نیز به آنها ارائه داد. «اسْتَغْفِرُوا...» ۲ طلب آمرزش و دوری از گناه، مقدمه ی بازگشت به راه حق است. «اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ» ۳ اگر استغفار و توبه کنیم، از جانب پروردگارمان جواب مثبت می شنویم.

«اسْتَغْفِرُوا»

... «إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ» ۴ خداوند را آن گونه معرفی کنیم که عشق بازگشت به سوی او آسان شود. «إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ» ۵ رحمت خدا لحظه ای نیست، بلکه استمرار دارد و دارای آثار و برکات زیادی است. «إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ» (علاوه بر جمله ی اسمیه، «رَحِيمٌ» صیغه ی مبالغه است) ۶ خداوند نه تنها توبه پذیر است، بلکه توبه کننده را دوست دارد. «وَدُودٌ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۹۱]

اشاره

قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِّمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرَاكَ فِينَا ضَعِيفًا وَلَا رَهْطًاكَ لَرَجْمْنَاكَ وَمَا أُنْتِ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ (۹۱)

(کفار) گفتند: ای شعیب! ما بسیاری از سخنان تو را درک نمی کنیم و ما تو را در میان خود شخص ضعیفی می بینیم و اگر بستگان تو نبودند، هر آینه تو را سنگسار می کردیم و تو بر ما (هیچ) برتری و قدرت و عزتی نداری.

نکته ها:

کفار به حضرت شعیب علیه السلام می گفتند: ما سخنان تو را درک نمی کنیم. مگر کلام آن حضرت چه بود که آنها نمی فهمیدند؟ آیا جز این بود که می فرمود:

۱ من معجزه و بینه دارم. «كُنْتُ عَلَيَّ بَيِّنَةً» ۲ من دارای مشکل مالی و نیازمند شما نیستم. «رَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا» ۳ به آنچه می گویم، عمل می کنم. «مَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ...» ۴ به دنبال اصلاح جامعه هستم. «إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ» ۵ آنچه در توان دارم تلاش می کنم. «مَا اسْتَطَعْتُ» ۶ بر خدا توکل و به سوی او انابه می کنم. «عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ» ۷ عاقبت پیشینیان را به شما هشدار می دهم. «مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ...» امیّا کفار، هم سخنانش را تحقیر کردند، «مَا نَفَقَهُ» هم خودش را ضعیف دانستند، «فِينَا ضَعِيفًا» هم فامیل و بستگانش را ناچیز شمردند، «رَهْطُكَ» هم به شکنجه ی سختی تهدیدش کردند، «لَرَجْمَتَاكَ» و هم قدرت و عزتش را نادیده گرفتند. «مَا أَنْتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ»

پیام ها:

۱ انبیا و مبلغان الهی، در راه دعوت مردم به صراط مستقیم، بیشترین اهانت ها را متحمل شده اند. «مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ...» ۲ مخالفان انبیا، دلیل و منطق ندارند. منطق آنان توهین، شکنجه و کشتار است.

«لَرَجْمَتَاكَ وَ مَا أَنْتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ»

اشاره

قَالَ يَا قَوْمِ أَرَهْطِي أَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظَهْرِيَا إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ (۹۲)

(شعیب) گفت: ای قوم من! آیا قبیله ی من نزد شما از خداوند عزیزتر است (که) شما (فرمان) او را پشت سر انداخته اید، (اما برای کسان و خویشان من حساب باز کرده اید؟) همانا پروردگار من به آنچه عمل می کنید احاطه دارد.

پیام ها:

۱ مراعاتِ حقِّ مردم، گروه ها، احزاب و حقوق بین الملل نباید فوق مراعات حقِّ الهی باشد. نگذاریم در صحنه های سیاسی و اجتماعی، خط خدا منزوی شود و تحت الشعاع قرار گیرد. «أَرَهْطِي أَعَزُّ» ۲ برای افراد لجوج، هشدار لازم است. «إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ»

اشاره

وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَيَّ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَ مَنْ هُوَ كَاذِبٌ وَ ارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ (۹۳)

(شعیب گفت: ای قوم من! (پس) هر چه در توان دارید انجام دهید، من (نیز) کار خودم را خواهم کرد. بزودی خواهید دانست (که) عذاب خوارکننده به سراغ کسی خواهد آمد و چه کسی دروغگوست. شما در انتظار باشید، من (نیز) همراه شما منتظرم.

پیام ها:

۱ گاهی انبیا از تأثیر کلام خود مأیوس می شدند. «اعْمَلُوا عَلَيَّ مَكَانَتِكُمْ» ۲ اگر از هدایت مردم مأیوس شدید، بر مواضع خود استقامت کنید. «إِنِّي عَامِلٌ» ۳ آنجا که موعظه کارساز نیست، باید تهدید را در پیش گرفت. «سَوْفَ تَعْلَمُونَ» ۴ پاسخ تهدید را باید با تهدید داد. «لَرَجْمَتَاكَ»، «عَذَابٌ يُخْزِيهِ» ۵ مردم، حضرت شعیب را دروغگو می پنداشتند. «مَنْ هُوَ كَاذِبٌ»

۶ ما به وظیفه ی خود عمل کنیم، آن گاه در انتظار امدادهای او باشیم. «إِنِّي لَعَامِلٌ»، «ارْتَقِبُوا»

[سوره هود (۱۱): آیه ۹۴]

اشاره

وَ لَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَ أَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ (۹۴)

و چون فرمان(قهر) ما آمد، شعیب و کسانی را که با او ایمان آورده بودند، به رحمت خود نجات دادیم و(آن گاه) صیحه ی(آسمانی) ستمگران را فرو گرفت، پس در خانه هایشان به رو افتادند(و مردند).

پیام ها:

۱ قهر خداوند بر ستمگران، دیر و زود دارد، ولی سوخت و سوز ندارد. «وَ لَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا...» ۲ صاعقه های آسمان تصادفی نیست، بلکه به فرمان الهی نازل می شود. «أَمْرُنَا» ۳ خداوند، ناجی و پشتیبان اهل ایمان است. «نَجَّيْنَا» ۴ ایمان به انبیا باید همراه حمایت از آنان باشد. «آمَنُوا مَعَهُ» بجای «آمَنُوا به» ۵ ایمان، رمز نجات است. «نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ» ۶ بی توجهی به دعوت انبیا، ظلم است. «أَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا» ۷ سرانجام ظلم و ظالم، نابودی است. «أَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا» ۸ عذاب الهی بر آنان به قدری سریع و عظیم بود که توان بیرون آمدن از خانه های خود را نداشتند. «دِيَارِهِمْ» (ظاهراً عذاب در شب نازل شده است) ۹ قهر الهی چنان می رسد که هر گونه قدرت فرار را از ظالمین می گیرد. «جَاثِمِينَ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۹۵]

اشاره

كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا إِلَّا بُعْدًا لِمَدِينٍ كَمَا بَعَدَتْ ثَمُودُ (۹۵)

(کفار مدین آن چنان نابود شدند) که گویی هرگز در آن منطقه ساکن نبوده اند، آگاه باشید(لطف خدا) از مردم مدین دور باد، همان گونه(که) از قوم ثمود دور شد.

نکته ها:

قهر الهی، از هر بمبی نابود کننده تر است، چرا که در هنگام بمباران، کم و بیش افرادی فرصت فرار پیدا می کنند و یا بعد از حادثه نجات می یابند. اما وقتی عذاب خداوند و قهر او فرا می رسد، چنان قلع و قمع می کند که گویا هرگز کسی ساکن آن منطقه نبوده است.

پیام ها:

۱ از قهر الهی هیچ راه فراری نیست. «كَأَنَّ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا» ۲ برائت از ستمگران و مرگ و نفرین بر آنان، سیره ی الهی و قرآنی است. «بُعْدًا لِمَدِينٍ كَمَا بَعَدَتْ ثَمُودُ»

[سوره هود (۱۱): آیات ۹۶ تا ۹۷]

اشاره

وَ لَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَ سُلْطَانٍ مُّبِينٍ (۹۶) إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَ مَلَائِهِ فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ وَ مَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ (۹۷)

و به تحقیق ما موسی را با معجزه و براهین روشن فرستادیم،

به سوی فرعون و اشراف قومش (فرستادیم)، پس آنها (بجای پذیرفتن دعوت موسی)، از فرمان فرعون پیروی کردند، در حالی که فرمان فرعون مایه ی رشد (و نجات) نبود.

نکته ها:

تعداد آیاتی که در قرآن مجید درباره ی حضرت موسی علیه السلام و قوم بنی اسرائیل وارد شده، در مورد هیچ پیامبر و امت دیگری نیامده است، زیرا از این حضرت بیش از یکصد و سی مرتبه و در بیش از سی سوره نام برده شده است که خلاصه ترین آنها در این سوره است.

کلمه ی «سُلْطَانٍ» ، به معنای سلطه است. گاهی به سلطه ی ظاهری گفته می شود و گاهی در سلطه ی منطقی و استدلالی بکار می رود.

۱ ادعای نمایندگی از جانب خدا باید همراه نشانه و دلیل باشد. «أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَ سُلْطَانٍ مُّبِينٍ» ۲ منطق و معجزه ی انبیا علیهم السلام برای همه ی مردم، روشن و قابل فهم است. «مُبِينٍ» ۳ از مهم ترین فلسفه ی بعثت انبیا علیهم السلام، طاغوت زدایی، آزادی و رهایی انسان ها از قید بندگی دیگران است. «إِلَىٰ فِرْعَوْنَ» ۴ بسیاری از مردم، پیروان طاغوت ها بوده اند. «فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ» ۵ باید شعارهای تبلیغاتی طاغوت ها را خنثی کرد.

چون فرعون به دروغ اظهار می داشت که من شما را جز به راه رشد هدایت نمی کنم؛ «وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ» (۱)، لذا خداوند در این آیه در مقام جواب می فرماید: «وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ» ۶ همیشه علم و شناخت به تنهایی عامل دوری از انحراف نیست. (موسی حق را با دلیل و برهان، برای مردم روشن می کرد، ولی فرعون مردم را به انحراف دعوت می کرد و مردم از او فرعون پیروی می کردند)

[سوره هود (۱۱): آیه ۹۸]

اشاره

يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ وَ بئسَ الْوَرْدُ الْمَوْرُودُ (۹۸)

او(فرعون) در روز قیامت، پیشاپیش قومش حرکت می کند، پس آنها را وارد آتش می سازد و چه بد جایگاهی است که به آن وارد می شوند.

نکته‌ها:

کلمه ی «ورد» به معنای آبی است که انسان به آن داخل می شود و کلمه ی «ورود» در اصل به معنای حرکت به سوی آب و نزدیک شدن به آن است، اما کم کم به هر نوع داخل شدن بر چیزی اطلاق شده است.

ص: ۳۷۹

پیام ها:

۱ نشانه‌ی رشد برنامه‌ها و قوانین آن است که سبب ورود به بهشت شود، نه دوزخ. «وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ يَقْدُمُ قَوْمَهُ...» ۲ کسانی که در دنیا جلودار و امام مردمند، در آخرت نیز پیشگام به سوی بهشت یا جهنم خواهند بود. امام نور (عادل)، مردم را به طرف نور (بهشت)، و امام نار (ظالم)، به سمت نار (جهنم)، هدایت خواهد کرد. «يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۹۹]

اشاره

وَ اتَّبِعُوا فِي هَذِهِ لَعْنَهُ وَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِئْسَ الرَّفْدُ الْمَرْفُودُ (۹۹)

و در این دنیا با لعنتی بدرقه شدند و روز قیامت نیز چنین خواهد بود. (و این) چه بد عطایی است که به آنان داده می‌شود.

پیام ها:

۱ هر کس دنباله‌رو فرعون‌ها و طاغوت‌ها شد، در دنیا و آخرت بد نامی و نفرین او را دنبال خواهد کرد. «فَاتَّبِعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ»، «وَ اتَّبِعُوا» ... «لَعْنَهُ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۱۰۰]

اشاره

ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ الْقُرْآنِ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْهَا قَائِمٌ وَ حَصِيدٌ (۱۰۰)

(ای پیامبر!) این (مطالب، گوشه‌ای) از اخبار آبادی‌ها و شهرهایی است که ما آن را برای تو بازگو می‌کنیم، (البته) بعضی از آنها (هنوز) پابرجا هستند، ولی بعضی دیگر ویران شده‌اند.

نکته ها:

ممکن است منظور آیه این باشد که در بعض موارد، تنها خودشان را هلاک نمودیم از این روی آثارشان باقی است، ولی در بعضی دیگر آنها را همراه با تمامی آثار و خانه‌هایشان نابود کردیم.

بیان داستان در قرآن، دارای نقش و اثرات مهمی است، زیرا؛ ۱ دلنشین و جذاب است. ۲ هموار کننده‌ی راه نفوذ و تأثیر بیشتر دلائل عقلی و

برهانی است. ۳. دلیلی دیگر بر اعجاز پیامبر صلی الله علیه و آله است که چگونه فردی درس ناخوانده چنین اخباری را می داند. ۴. برای شنوندگان آن درس عبرت است.

پیام ها:

۱ بیان تاریخ به مقداری لازم است که سبب رشد، پندآموزی و هشدار باشد. «مِنْ أَلْبَاءِ» (بعضی از تاریخ گذشتگان نه همه ی آن) ۲ تاریخ نوح، هود، صالح، لوط، شعیب و موسی، از بخش مهم تاریخ بشری است. «أَلْبَاءِ» («أَلْبَاءِ» به معنای اخبار مهم است) ۳ قرآن منبعی برای آشنایی با تاریخ گذشته و فرجام پیشینیان است.

۴ گفتن داستان های صحیح، مستند و آموزنده، کاری خدایی است، از آن غفلت نکنیم. «نَقُصُّهُ» ۵ داستان های قرآنی، صادق ترین و صحیح ترین قصه هاست، زیرا گوینده ی آنها خداست. «نَقُصُّهُ» ۶ حساب تاریخ امت ها از حساب آثار و بقایای آنها جداست، زیرا تاریخ امری ماندگار است، گرچه ممکن است از آثار و بقایای آنان خبری نباشد. «حَصِيدٌ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۱۰۱]

اشاره

وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَمَا أَغْنَتْ عَنْهُمْ آلِهَتُهُمُ الَّتِي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ لَمَّا جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ (۱۰۱)

و ما به آنان ظلم نکردیم، بلکه آنان خود بر خویشتن ستم روا داشتند و چون قهر پروردگارت آمد، پس (آن) خدایانی که به جای «الله» می خواندند، سودی به حال آنان نبخشید و آنان را جز ضرر و هلاکت چیزی نیفزودند.

نکته ها:

کلمه ی «تَتْبِيبٍ» از «تب» به معنای استمرار در زیان و هلاکت و نابودی است.

۱ تنبیه و کیفر ظالم، ظلم نیست، بلکه عین عدل است. «وَمَا ظَلَمْنَا لَهُمْ» ۲ سرنوشت انسان، در گرو اعمال و رفتار خود اوست. «ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ» ۳ غیر از خداوند، هیچ کس و هیچ چیز دیگر، منجی انسان نیست. «فَمَا أُعْنَتْ» ۴ در برابر اراده ی الهی، هیچ کس و هیچ چیز را تاب مقاومت نیست. «مِنْ شَيْءٍ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۱۰۲]

اشاره

وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرَىٰ وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخْذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ (۱۰۲)

و این چنین است مؤاخذه (و مجازات) پروردگارت، زمانی که شهرها و آبادی های ستمگر را (با قهر خود) می گیرد. همانا مؤاخذه ی او (سخت) دردناک و شدید است.

پیام ها:

۱ قهر و لطف خداوند، بر طبق یک سنّت پایدار و قانون جاوید است، نه بر اساس یک امر دفعی و تصادفی. «كَذَلِكَ» ۲ اَمّت های ستمگر، در معرض قهر الهی قرار دارند. «كَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ...» ۳ تهدید در جای خود، یکی از عوامل مؤثر تربیتی است. «أَخْذُ رَبِّكَ» ۴ قهر خداوند، از شئون ربوبیت اوست. «أَخْذُ رَبِّكَ» ۵ عامل بدبختی و نزول قهر الهی، خود انسان ها هستند. «أَخْذَ الْقُرَىٰ وَ هِيَ ظَالِمَةٌ» ۶ قهر خدا زمانی است که سیمای منطقه را ظلم بگیرد. «أَخْذَ الْقُرَىٰ وَ هِيَ ظَالِمَةٌ» ۷ قهر خدا را ساده و ناچیز نشماریم. «إِنَّ أَخْذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۱۰۳]

اشاره

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّمَنْ خَافَ عَذَابَ الْآخِرَةِ ذَلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لَّهُ النَّاسُ وَ ذَلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ (۱۰۳)

البته در این (یادآوری ها،) نشانه (و عبرتی) است برای کسی که از عذاب آخرت بترسد.

همان روزی که مردم را در آن گرد می آورند و آن روزی که (همه آن را) مشاهده می کنند و برای همه نمایان و مشهود است (و تمام اعمال و روحيات هویدا می شود).

پیام ها:

۱ بیان داستان باید دارای جهت و هدف باشد. «لَا آيَةَ» ۲ تنها کسانی که به آخرت ایمان دارند، داستان های حقیقی قرآن را سرمشق خود می گیرند. «لَا آيَةَ لِمَنْ خَافَ عَذَابَ الْآخِرَةِ» ۳ خوف از قیامت (گرچه از روی یقین نباشد، بلکه بر اساس احتمال خطر باشد) سبب عبرت گرفتن می شود. «لَا آيَةَ لِمَنْ خَافَ عَذَابَ الْآخِرَةِ» ۴ اجتماع و حضور مردم در قیامت، امری اجباری است، نه اختیاری. «مَجْمُوعٌ لَهُ النَّاسُ» نه «یوم یجمع الناس» ۵ روز قیامت، روز شهادت و گواهی است. هر کس و هر چیز، به سود یا ضرر دیگری گواهی می دهد و پرده ها در آن روز کنار می رود. «مَشْهُودٌ»

[سوره هود (۱۱): آیات ۱۰۴ تا ۱۰۵]

اشاره

وَمَا تُوَخَّرُهُ إِلَّا لِأَجَلٍ مَّعْدُودٍ (۱۰۴) يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلِّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ (۱۰۵)

و ما، آن (روز) را مگر برای مدت معدودی به تأخیر نمی اندازیم.

روزی که (چون) بیاید، هیچ کس جز با اذن او حرفی نمی زند، پس (گروهی) از آنها بدبخت و سیه روز و (عده ای دیگر) خوشبخت و سعادتمندند.

نکته ها:

کلمه ی «سَعَادَتٌ»، به معنای فراهم بودن اسباب نعمت و کلمه ی «شَقَاوَتٌ» به معنای فراهم بودن اسباب گرفتاری است.

پیام ها:

۱ زمان برپایی قیامت و به پایان رسیدن دنیا، از پیش مشخص و معین شده است. «لِأَجَلٍ مَّعْدُودٍ» ۲ فاصله ای که برای برپایی قیامت است، باز به خاطر دنبال کردن هدفی است.

و نفرمود: «الْحَقُّ أَجَلٌ» ۳ در روز قیامت سکوت بر همه ی افراد حکم فرماست، مگر افرادی که اجازه ی تکلم داشته باشند. «لَا تَكَلِّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ»

[سوره هود (۱۱): آیات ۱۰۶ تا ۱۰۷]

اشاره

فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُّوا فِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ (۱۰۶) خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ (۱۰۷)

اما (آن) کسانی که بدبخت شده اند، پس در آتش (اند و در آنجا) ناله ای (زار) و خروشی (سخت) دارند.

(و) تا آسمان ها و زمین پایدار است، در آن (آتش) جاودانند، مگر آنچه خداوند بخواهد، همانا پروردگارت هر چه را اراده کند، انجام می دهد.

نکته ها:

«زَفِيرٌ»

فریادی است که همراه با بیرون دادن نَفَس است و «شَهِيقٌ» ناله ای است طولانی که توأم با فرو بردن نَفَس است. بعضی نیز «زَفِيرٌ» را آغاز صدای الاغ و «شَهِيقٌ» را پایان آن دانسته اند.

همه ی افرادی که به دوزخ می روند، از لحاظ مدّت زمان حضور در آنجا یکسان نیستند، عده ای پس از مدّت کمی از دوزخ رهایی می یابند، بعضی دیگر برای مدّت بسیار طولانی در جهنّم می مانند و سرانجام خلاص می شوند، اما گروهی برای همیشه در آنجا می مانند و هرگز از آن خارج نمی شوند.

کلمه ی «خلود» در مواردی که همراه با کلمه ی «ابد» آمده باشد، مثل: «خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا» (۱)، به معنای همیشگی و جاودانگی است، نه به معنای مدّت طولانی. در این آیه اگر چه خلود تا زمان برقرار بودن آسمان ها و زمین بیان شده است و قرآن مدّت

ص: ۳۸۴

زمان استقرار آنها را تعیین فرموده (۱)، لیکن باز به معنای ابدیت و همیشگی است، زیرا که «مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ» در زبان و ادبیات عرب، کنایه ای است که برای ابدیت و جاودانگی آورده می شود، اگر چه آسمان ها ابدی نیستند.

پیام ها:

۱ انسان با انتخاب های خود باعث شقاوت خود می شود. «شَقُوا» نه «شَقُوا» ۲ دست خداوند در نجات گروهی از دوزخیان (به دلیل جرم کمتر و یا استحقاق عفو و یا هر دلیل دیگری) باز است. «إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۱۰۸]

اشاره

وَ أَمَّا الَّذِينَ سَعِدُوا فَمَنِ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ عَطَاءٌ غَيْرَ مَجْذُودٍ (۱۰۸)

و اما کسانی که خوشبخت (و سعادتمند) شده اند، پس تا آسمان ها و زمین پابرجاست، در بهشت جاودانند، مگر آنچه پروردگارت بخواهد (این) عطایی قطع ناشدنی است.

پیام ها:

۱ عامل شقاوت و بدبختی انسان ها، اختیار و خواست خودشان است، ولی سعادت آنها با توفیق الهی است. لذا برای شقاوت جمله «شَقُوا» و برای سعادت، عبارت «سَعِدُوا» آمده است.

۲ گرچه دست الهی در هر کاری باز است، حتی برای بیرون کردن اهل بهشت از بهشت، «إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ» اما با توجه به فراز آخر این آیه «عَطَاءٌ غَيْرَ مَجْذُودٍ» و وعده هایی که در آیات دیگر داده شده، این کار را انجام نخواهد داد و وقتی کسی وارد بهشت شد، برای همیشه در آنجا خواهد ماند.

ص: ۳۸۵

اشاره

فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّمَّا يَعْبُدُونَ إِلَّا كَمَا يَعْبُدُ آبَاؤُهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصِيْبَهُمْ غَيْرَ مُنْقَوِّصٍ (۱۰۹)

پس (ای پیامبر!) از آنچه این کفار می پرستند در شک و تردید مباش، (که) آنها عبادت نمی کنند مگر همان گونه که قبلاً پدرانشان (بت ها را) عبادت می کرده اند، و همانا ما نصیب آنها را به طور کامل و بی کم و کاست خواهیم پرداخت.

پیام ها:

۱ یک رهبر باید چنان در راه و هدف خود استوار و قاطع باشد که انحراف امت نتواند او را دچار تزلزل و سستی کند. «فَلَا تَكُ» ۲ مورد عتاب و خطاب قرار دادن شخصیت ها، تأثیر روانی بیشتری در مردم دارد. «فَلَا- تَكُ» ۳ بت پرستان و مشرکان، منطق و استدلال ندارند. «يَعْبُدُ آبَاؤُهُمْ» ۴ نیاکان، در اعمال و رفتار آیندگان نقش دارند. «يَعْبُدُ آبَاؤُهُمْ» ۵ پیروی از سنت ها و توجه به افکار و عقاید نیاکان، در همه جا دارای ارزش نیست. «يَعْبُدُ آبَاؤُهُمْ» ۶ خداوند حتی نسبت به کفار و مشرکین نیز ظلم نمی کند. «لَمُوَفُّوهُمْ نَصِيْبَهُمْ»

اشاره

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتَلَفَ فِيهِ وَلَوْ لَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقَضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ (۱۱۰)

و به تحقیق ما به موسی کتاب (تورات) دادیم، پس در آن اختلاف شد، و اگر سنت پروردگارت (در مورد تأخیر عذاب کفار) از پیش مقرر نگشته بود، هر آینه (در همین دنیا) میان آنان داوری و حکم می شد (و به کیفر می رسیدند) و همانا آنان درباره ی آن در شکی هستند که موجب بدگمانی آنان است.

پیام ها:

۱ در هیچ دوره ای از تاریخ، تمام افراد قومی، هم عقیده نبوده اند. «فَاخْتَلَفَ فِيهِ» ۲ از اختلاف مردم در دین و ایمان آوردن بعضی و کفر عدّه ای دیگر، ناراحت و نگران نباشیم که این حادثه ی جدیدی نیست. «آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتَلَفَ فِيهِ» ۳ با اینکه در آیاتی از قرآن مجید، تورات، کتاب نور خوانده شده، (۱) اما باز هم مردم در آن نور اختلاف کرده اند. «فَاخْتَلَفَ فِيهِ» ۴ خداوند، خود نیز سنت های خویش را مراعات کرده و زیر پا نمی گذارد، چرا که قبل از هر کس، این قانونگذار است که باید احترام قانون را داشته باشد. «وَلَوْ لَا كَلِمَةُ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ» (خداوند دنیا را محلّ داوری قرار نداده است) ۵ سنت های الهی، بر اساس مقام ربوبیت اوست. «سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ» ۶ مهلت دادن به اختلاف کنندگان در کتاب آسمانی، از سنت های الهی است.

«كَلِمَةُ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۱۱۱]

اشاره

وَإِنْ كَلَّا لَمَا لِيَؤْفِقْنَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ (۱۱۱)

و قطعاً پروردگارت (جزای) تمام اعمال آنان را حتماً بطور کامل خواهد داد، همانا او به (تمام) آنچه (مردم) عمل می کنند، آگاه است.

پیام ها:

۱ در جهان بینی الهی، هیچ عملی بدون جواب و پاداش نیست. «لَيُؤْفِقْنَهُمْ» ۲ در پاداش یا کیفر الهی، هیچ کم و کاستی وجود ندارد. «لَيُؤْفِقْنَهُمْ» ۳ جزای کامل خداوند، بر اساس آگاهی کامل او از اعمال مردم است. «خَبِيرٌ»

ص: ۳۸۷

اشاره

فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَ مِنْ تَابٍ مَعَكَ وَ لَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (۱۱۲)

پس (ای پیامبر!) همان گونه که مأمور شده ای، استوار باش و (نیز) هر کس که با تو، به سوی خدا آمده است، و سرکشی نکنید که او به آنچه می کنید بیناست.

نکته ها:

در روایات آمده است که پیامبر فرمود: سوره ی هود مرا پیر کرد. و گفته اند که مراد حضرت این آیه از سوره ی هود بوده است. (۱) اگر چه فراز نخست این آیه «فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ» در سوره ی دیگری (۲) از قرآن مجید نیز آمده، اما آیه ی فوق به چنین خصوصیتی معروف شده است. شاید سنگینی این آیه، وجود فرازهای دیگری از تاریخ است که در آیه بیان نشده و آن، استقامت یاران پیامبر صلی الله علیه و آله است که همه ی آنها وفادار نبودند و پیامبر صلی الله علیه و آله از بی وفایی و ناپایداری آنان در ناراحتی بود.

پیام ها:

۱ حال که خداوند کيفر و پاداش همه را بدون کم و کاست می دهد، پس استقامت کن. «كُلًّا لِّمَا لِيُؤْفَيْنَهُمْ» ... «فَاسْتَقِمْ» ۲ نتیجه ی تاریخ انبیا، استقامت است. «فَاسْتَقِمْ» ۳ در استقامت و پایداری، رهبر باید پیشگام همه باشد. «فَاسْتَقِمْ» (شرایط مکه برای مسلمانان صدر اسلام، دشوار و نیاز به استقامت بوده است) ۴ پایداری زمانی ارزش دارد که در همه ی امور باشد. در عبادت، در ارشاد، تحمل ناگواری ها و مانند آن. «فَاسْتَقِمْ» ۵ عمل باید بر طبق نص و فرمان الهی باشد، نه بر اساس قیاس و استحسان و خیال و امثال آن. «كَمَا أُمِرْتَ» ۶ پایداری رهبر بدون همراهی و پایداری امت بی نتیجه است. «وَ مِنْ تَابٍ مَعَكَ»

ص: ۳۸۸

(۱-۱). تفسیر نمونه.

(۲-۲). شوری، ۱۵.

۷ رجوع و بازگشت به خدا، بهای سنگینی را می‌طلبد و آن، استقامت و پایداری در راه مستقیم و عدم بازگشت به مسیر قبل از توبه است. «وَمَنْ تَابَ مَعَكَ» ۸ همه چیز باید طبق فرمان باشد، نه زیاده روی و طغیان. «كَمَا أُمِرْتُ» ... «وَلَا تَطْغَوْا» ۹ رهبر و اَمّت باید در راه مستقیم حرکت کنند و از افراط و تفریط بپرهیزند.

«فَاسْتَقِمُّ»

«وَلَا تَطْغَوْا» ۱۰ استقامت در دین، پاداش الهی را در پی دارد. «فَاسْتَقِمُّ» ... «إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۱۱۳]

اشاره

وَلَا تَزْكُنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ (۱۱۳)

و به ستمگران تمایل و تکیه نکنید که آتش (عذاب) شما را فرا می‌گیرد و (در این صورت) برای شما در برابر خداوند، هیچ دوست و سرپرستی نیست، پس (از هیچ ناحیه ای) مورد کمک قرار نخواهید گرفت.

نکته ها:

در روایات می‌خوانیم که مودّت و محبت به ظالم و اطاعت از او، از مصادیق رکون به ظالم محسوب می‌شود. در روایتی می‌فرماید: به ستمگر امیدی نداشته باش، گرچه او فامیل و دوست تو باشد. «و ان كان حميماً قريباً» (۱) در کافی، نیز این روایت آمده که اگر به مقدار زمان دست به جیب کردن ستمگر برای بخشش، راضی به زنده بودن او باشی، رکون و تکیه بر ظالم کرده ای که خدا از آن نهی نموده است. (۲)

از آنجا که اطاعت از اولی الامر، واجب و از سوی دیگر، رکون به ظالم حرام است، پس اولی الامر نمی‌تواند ظالم باشد، بلکه باید معصوم نیز باشد، زیرا گناه از مصادیق ظلم به شمار می‌رود.

رکون و تکیه بر ظالم، آتش خداوند را در پی دارد، پس وضعیّت خود ظالم چگونه خواهد بود؟!

ص: ۳۸۹

۱-۱. تفسیر کنز الدقائق.

۲-۲. کافی، ج ۵، ص ۱۰۸.

۱ هر گونه تمایل و اعتماد به ستمگران داخلی و خارجی، ممنوع است. «لَا تَزْكُنُوا» (ستمگران، لایق پیروی و رهبری نیستند) ۲ تکیه بر ستمگران، گناه کبیره است. (هر گناهی که قرآن درباره ی آن وعده ی آتش داده، گناه کبیره است) «لَا تَزْكُنُوا» ... «فَتَمَسَّكُمُ الذَّارُ» ۳ به جای تمسک به ظالم، به خدا توکل کنیم. «وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ» ۴ نتیجه ی تکیه بر ستمگران، غربت و تنهایی است. «ثُمَّ لَا تَنْصُرُونَ»

[سوره هود (۱۱): آیات ۱۱۴ تا ۱۱۵]

اشاره

وَ أَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَ زُلْفَاً مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرِي لِلذَّاكِرِينَ (۱۱۴) وَ اصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضَيِّعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ (۱۱۵)

و نماز را در دو طرف روز و اوایل شب بپادار، (زیرا) بدرستی که کارهای نیکو (همچون نماز)، بدی ها را محو می کند، این (فرمان)، تذکری است برای اهل ذکر.

و پایدار باش، که همانا خداوند پاداش نیکوکاران را ضایع نمی کند.

نکته ها:

اشاره

در روایات، مراد از دو طرف روز، صبح و مغرب، و مراد از اوایل شب، نماز عشا بیان شده است. (۱) البته این آیه در مقام بیان تمام نمازهای روزانه نیست.

شخصی از اعمال زشت خویش ناراحت بود، لذا پس از نماز در مسجد از پیامبر صلی الله علیه و آله خواست تا او را حد بزند، حضرت به او فرمود: چون بعد از آن عمل خلاف، در نماز جماعت شرکت کرده ای، خداوند تو را بخشید. (۲)

از امام صادق علیه السلام سؤال شد که شخصی از طریق طاغوت درآمدهایی را بدست آورده و با امید به آیه ی «إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ» به فقرا کمک می کند و به حج

ص: ۳۹۰

۱-۱). تفسیر کنز الدقائق.

۲-۲). تفسیر مجمع البیان.

می رود؟ حضرت فرمود: «إِنَّ الْخَطِيئَةَ لَا تَكْفُرُ الْخَطِيئَةَ» گناه را نمی توان با گناه پوشاند. (۱) آنچه را بدست آورده مال مردم است و تصرف در مال مردم به هر شکل حرام است.

امید بخش ترین آیه ی قرآن

حضرت علی علیه السلام بر جمعی وارد شده و از آنها سؤال فرمودند: آیا می دانید امیدبخش ترین آیه ی قرآن کدام است؟! هر کس به فراخور حال خویش آیه ای را عنوان کرد:

بعضی گفتند: آیه ی «إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ» (۲) یعنی خداوند جز شرک، گناهان دیگر را می بخشد.

بعض دیگر بر آن بودند که این آیه است؛ «وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا» (۳) یعنی هر کس خلافکار و ظالم باشد ولی استغفار کند، خداوند را بخشنده و مهربان خواهد یافت.

عده ای اظهار داشتند آیه ی «يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ، لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ، إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا» (۴) یعنی ای بندگان من که در حق خود اسراف کرده اید! از رحمت خدا مأیوس نشوید، زیرا او همه ی گناهان را می بخشد.

تعدادی هم نظر به این آیه داشتند؛ «وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ، ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرِ اللَّهُ» (۵) یعنی کسانی که اگر کار زشتی انجام دادند و به خودشان ظلم کردند، یاد خداوند می کنند و برای گناهان خویش استغفار می نمایند، و کیست جز خداوند که گناهان را ببخشد.

بعد از اینکه حضرت نظرات آنان را شنید، فرمودند: از حبیب رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدم که فرمود: امیدبخش ترین آیه در قرآن این آیه است: «أَقِمِ الصَّلَاةَ طَرْفِي النَّهَارِ وَزُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ، إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُدْهِنُ السَّيِّئَاتِ» سپس پیامبر صلی الله علیه و آله ادامه دادند: یا علی! سوگند

ص: ۳۹۱

۱-۱. تفسیر کنز الدقائق.

۲-۲. نساء، ۴۸.

۳-۳. نساء، ۱۱۰.

۴-۴. زمر، ۵۳.

۵-۵. آل عمران، ۱۳۴.

به خداوندی که مرا بشیر و نذیر به سوی مردم مبعوث کرد، وقتی که انسان برای نماز وضو بگیرد، گناهانش ریخته می شود، و زمانی که رو به قبله کند، پاک می شود. یا علی! مثال اقامه کننده ی نمازهای روزانه، مثل کسی است که هر روز پنج مرتبه در نهر آبی که جلوی منزل اوست خود را شستشو کند. (۱)

پیام ها:

۱ رهبر باید الگوی مردم باشد. «فَأَسْبِغْ يَدَيْكَ...» «أَقِمْ...» ۲ نماز را باید با شرایط و آداب کامل بجای آورد. در کلمه ی «فَأَقِمْ» معنای کمال و تمام نهفته است. «أَقِمِ الصَّلَاةَ» ۳ نماز قوت قلب مؤمنان است. چون در آیات گذشته، فرمان به استقامت و عدم اعتماد به ظالمان مطرح شد و این امور نیاز به روحیه بالا- دارد، لذا در این آیه، خداوند امر به تقویت روح با اهرم نماز می فرماید. «فَأَسْبِغْ يَدَيْكَ...» «وَأَقِمِ الصَّلَاةَ» ۴ نمازها را باید در وقت مقرّر انجام داد. «طَرَفِي النَّهَارِ» ۵ نماز، روشن ترین نمونه ی کار نیک است. «أَقِمِ...» «إِنَّ الْحَسَنَاتِ...» ۶ اعمال انسان در یکدیگر تأثیر دارند. «إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ» ۷ دستور به نماز، روشن ترین پسند خداست. «ذَلِكَ ذِكْرِي» (نماز، ذکر الهی است) ۸ همه ی افراد از تذکرات الهی، بهره مند نمی شوند. «ذِكْرِي لِلذَّاكِرِينَ» ۹ برپایی و اقامه ی نماز، پشتکار و حوصله می خواهد. (۲) «أَقِمِ الصَّلَاةَ»، «وَأَصْبِرْ»

ص: ۳۹۲

۱-۱. تفاسیر مجمع البیان و کنز الدقائق.

۲-۲. در آیه ای دیگر می فرماید: «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا» طه، ۱۳۲.

اشاره

فَلَوْلَا كَانَتْ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ أُولُو بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ أَنْجَيْنَا مِنْهُمْ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ (۱۱۶)

پس چرا در قرون قبل از شما، صاحبان علم و قدرتی نبودند تا مردم را از فساد در زمین باز دارند، مگر گروه کمی از کسانی که از میان آنان نجاتشان دادیم، و ستمگران دنباله رو و دلبسته ی مال و مقامی شدند که در آن مست و سرکش شده بودند و آنان مردمی مجرم و گناهکار بودند.

نکته ها:

کلمه ی «بَقِيَّةٍ» که ۳ بار در قرآن آمده، به معنای باقیمانده است، اما معمولاً در لغت عرب، به فضل و قدرت گفته می شود. شاید به خاطر آنکه انسان اجناس نفیس را نزد خود ذخیره می کند و باقی ننگه می دارد، و شاید هم به جهت آنکه افرادی در صحنه باقی می مانند که دارای قدرت و قوت بیشتری هستند.

در این آیه خداوند از گروهی انتقاد کرده که چرا مجهز به علم و قدرت نمی شوند تا جامعه را هشدار دهند.

این هشدار با لحن «فَلَوْلَا» بارها در قرآن تکرار شده است، از جمله: آیه ی «فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ» (۱) و آیه ی «لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبَّائِيُّونَ وَالْأَنْبِيَاءُ» (۲) چون آیه ی ۱۱۴ پیرامون نماز و این آیه در مورد نهی از منکر است، بجاست تا به آیاتی از قرآن مجید که در آنها مسائل «نماز» و «امر به معروف و نهی از منکر» در کنار هم و متأثر از یکدیگر آمده، اشاره ای داشته باشیم. از جمله ی این آیات عبارتند از:

الف: «إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ» (۳) قطعاً نماز، انسان را از زشتی ها و منکرات باز می دارد.

ب: «إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ» (۴) همانا خوبی ها (مثل نماز) بدی ها را محو می کند.

ج: «أَقِمِ الصَّلَاةَ وَ أْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَ أَنْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ» (۵) نماز به پادار و امر به معروف کن و از منکر بازدار.

د: «الَّذِينَ إِنْ مَكَانَهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَ آتَوُا الزَّكَاةَ وَ أْمُرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ» (۶)

ص: ۳۹۳

۱-۱. توبه، ۱۲۲.

۲-۲. مائده، ۶۳.

۳-۳. عنکبوت، ۴۵.

٤-٤. هود، ١١٤.

٥-٥. لقمان، ١٤.

٦-٦. حج، ٤١.

مؤمنان واقعی آنانند که اگر در زمین به آنها مکنت و قدرت بخشیم، نماز به پا می دارند و زکات می پردازند.

پیام ها:

۱ در همه ی زمان ها، افراد بی تفاوت نسبت به مفاصد اجتماعی، محکوم و مورد انتقادند. «فَلَوْ لَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ...» ۲ بیشترین مسئولیت در نهی از منکر، بر عهده ی صاحبان علم و قدرت است.

«أُولُو بَقِيَّتِهِ»

۳ در هر جامعه ای، افراد مصلح و دلسوز در اقلیت هستند. «إِلَّا قَلِيلًا» ۴ رمز سقوط امت های پیشین، بی تفاوتی و ترک نهی از منکر بوده است. «إِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ أَنْجَيْنَا» ۵ نتیجه ی دلسوزی مصلحین و اصلاح جامعه، نجات از قهر الهی است. «أَنْجَيْنَا» ۶ ظلم، عیاشی و جرم، اضلاع مثلث شوم سقوط و هلاکت اند. «ظَلَمُوا»، «أُتْرَفُوا»، «مُجْرِمِينَ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۱۱۷]

اشاره

وَ مَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلِهَا مُصْلِحُونَ (۱۱۷)

و پروردگار تو بر آن نبوده تا آبادی هایی را که مردمش اصلاح گزند، به ظلم و ستم هلاک کند.

نکته ها:

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: مراد از اصلاح در آیه، انصاف مردم نسبت به یکدیگر است. (۱)

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: ای ابن مسعود! با مردم رفتاری منصفانه داشته باش و خیرخواه آنان باش و به آنان رحم کن. اگر چنین باشی و خدا بر مردم شهری غضب کند که تو در میان آنان هستی، به سوی تو نظر می کند و به خاطر تو، به آنان رحم می کند. (۲)

ص: ۳۹۴

۱-۱. تفسیر مجمع البیان.

۲-۲. بحار، ج ۷۴، ص ۱۰۹.

۱ قهر خداوند، دلیل دارد. «لِيَهْلِكَ الْقَرِيُّ بِظُلْمٍ» ۲ صالح بودن تنها کافی نیست، بلکه باید «مصلح» بود. «مَا كَانَ رَبُّكَ» ... «وَأَهْلِهَا مُصْلِحُونَ» (یکی از موارد ایمنی از عذاب الهی، اصلاح طلبی مردم است)

[سوره هود (۱۱): آیه ۱۱۸]

اشاره

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ (۱۱۸)

و اگر پروردگارت می خواست، هر آینه همه ی مردم را (با اجبار)، یک امت واحده (و دارای یک عقیده ی حق) قرار می داد، در حالی که هم چنان اختلاف می ورزند.

نکته ها:

در قرآن مجید، بارها به مسئله ی آزادی انسان ها در انتخاب راه و عقیده اشاره شده است. یعنی با اینکه خداوند مردم را به سوی خویش هدایت می فرماید، اما هرگز در این راه اجبار نمی کند و به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نیز حق مجبور کردن مردم را نداده است، بلکه فقط از آن حضرت خواسته که مردم را تذکر دهد و راه را به آنان یادآوری نماید. «إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ، لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ» (۱). بنا بر این، خداوند راه تقوی و فجور را به نحوی که فطرت انسان خوبی ها و بدی ها را از درون درک کند، الهام می فرماید، و از بیرون هم انبیا علیهم السلام را برای راهنمایی می فرستد و این خود انسان است که با اراده و اختیار کامل راه خویش را برمیگزیند.

پیام ها:

۱ سنت الهی در آفرینش انسان، بر اساس آزادی و انتخاب عقاید و افکار است.

«لَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً»

۲ خواست خداوند، قابل تخلف نیست. «لَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ» ۳ در هیچ زمان همه ی مردم یک دست نبوده اند. «وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ»

ص: ۳۹۵

۴ دلیل اختلاف مردم، قدرت آزاد بودن آنان است. «لَوْ شَاءَ» ... «وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۱۱۹]

اشاره

إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ (۱۱۹)

مگر کسی که پروردگارت به او رحم کند، و (خداوند) برای همین (رحمت) مردم را آفرید، و فرمان پروردگارت صادر شده که دوزخ را از جن و انس پر خواهد کرد.

نکته ها:

بعضی گفته اند: معنای آیه این است که مردم دائماً اختلاف دارند، مگر کسانی که در سایه ی لطف و رحمت الهی، گرفتار اختلاف نشوند و خداوند برای همین وحدت کلمه، آنان را آفرید. (۱)

فلسفه ی آفرینش انسان، در آیات قرآن با عناوین مختلفی مطرح شده است: در یک جا می خوانیم: «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» (۲) که دلیل آفرینش جن و انسان، عبادت آنها دانسته شده است. در جای دیگری می فرماید: «الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا» (۳) یعنی خداوند، مرگ و حیات را آفرید تا شما را بیازماید. و در آیه ی فوق نیز آمده است: «لِذَلِكَ خَلَقَهُمْ» یعنی ما انسان ها را آفریدیم تا مشمول رحمت خویش نماییم. در ظاهر به نظر می رسد که فلسفه ی آفرینش انسان، سه عنوان متفاوت یعنی: عبادت، آزمایش و رحمت است. اما با کمی دقت نظر متوجه می شویم که هر سه موضوع دارای یک نقطه ی مشترک هستند و آن تکامل روحی و معنوی انسان هاست.

در آیه ی قبل آمد که انسان آزاد است و در آخر این آیه می فرماید: ما حتماً دوزخ را از انسان و جن پر می کنیم. آنچه از جمع بین این دو آیه فهمیده می شود، این است که انسان در انتخاب راه آزاد است، ولی به خاطر پذیرش راه باطل، جهنمی می شود.

در روایات متعدّد آمده است که نمونه ی روشن اختلاف مردم، مسأله ی رهبری

ص: ۳۹۶

۱-۱. تفسیر اُطیب البیان.

۲-۲. ذاریات، ۵۶.

۳-۳. ملک، ۲.

معصوم است که طبیعتاً به جز آن گروه که مشمول رحمت الهی و در خط اهل بیت علیهم السلام و پیشوایان معصوم قرار گرفته اند، بقیه ی مردم منحرف شده اند. (۱)

امام صادق علیه السلام فرمود: خداوند انسان را آفرید تا کارهایی انجام دهد و مستحق رحمت الهی شوند. (۲)

پیام ها:

۱ تنها راه برچیده شدن اختلافات، لطف و رحمت الهی است. «إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ» ۲ عامل وحدت، فقط امدادهای الهی است و محورهای دنیوی و مادی، اموری فانی، مقطعی، یک بعدی و خیالی اند. «إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ» ۳ فلسفه ی خلقت بشر، پذیرش و دریافت رحمت الهی است. «وَ لَذَلِكَ خَلَقَهُمْ» ۴ خداوند قوانین و سنت های را بر خود لازم کرده است. «وَ تَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ» ۵ قهر حتمی الهی، بعد از لطف او و فرستادن انبیا و کتب و موعظه و هشدار و مهلت دادن مطرح است. «رَحِمَ رَبُّكَ» ... «لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ» ۶ خداوند با قرار دادن فطرت و عقل از درون انسان و ارسال انبیا و کتب آسمانی از بیرون، حجت را بر مردم تمام کرده است «وَ تَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ» ۷ جهنم محدودیت دارد. «لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ» ۸ جن نیز مانند انسان، دارای تکلیف و کیفر و پاداش است. «مِنَ الْجِنَّةِ وَ النَّاسِ»

[سوره هود (۱۱): آیه ۱۲۰]

اشاره

وَ كَلَّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ آبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ وَ جَاءَكَ فِي هَذِهِ الْحَقُّ وَ مَوْعِظَةٌ وَ ذِكْرٌ لِلْمُؤْمِنِينَ (۱۲۰)

و هر یک از سرگذشت انبیای (قبلی)، که برای تو بازگو کردیم، چیزی است که دلت را بدان محکم گردانیم، و در این (اخبار)، برای تو حقایق و برای اهل ایمان، پند و تذکری آمده است.

ص: ۳۹۷

۱-۱. تفسیر کنز الدقائق.

۲-۲. تفسیر نور الثقلین؛ توحید صدوق، ص ۴۰۳.

۱ نقل بخش های مهم تاریخ و آگاهی دادن به آن، یکی از شیوه های تربیتی است.

«نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَلْبَاءِ الرُّسُلِ»

۲ بیان سرگذشت انبیا علیهم السلام بار تربیتی دارد و کلمه و نکته ای از آن بی دلیل نیست. «کُلًّا» ۳ داستان های قرآنی، برگزیده ای از سرگذشت زندگانی انبیا علیهم السلام است. «نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَلْبَاءِ الرُّسُلِ» ۴ داستان های قرآنی هدفدار است، نه وسیله سرگرمی و یا اغفال. «نَقُصُّ عَلَيْكَ» ... «مَا نُبِّئُ» ۵ در نقل داستان باید آن فرازهایی مورد توجه قرار گیرد که دارای بار ارزشی است. «مَا نُبِّئُ» ۶ بهترین داستان آن است که مایه ی آرامش خاطر باشد. «مَا نُبِّئُ بِهِ فُؤَادَكَ» ۷ آرام بخش دلها خداوند است. «نُبِّئُ بِهِ فُؤَادَكَ» ۸ انبیا علیهم السلام نیز به تقویت روحیه نیاز دارند. «نُبِّئُ بِهِ فُؤَادَكَ» ۹ هرگز با باطل آرامش واقعی و دائمی صورت نمی گیرد. «نُبِّئُ بِهِ فُؤَادَكَ وَ جَاءَكَ فِي هَذِهِ الْحَقُّ» ۱۰ یک مبلّغ، زمانی در تبلیغ و موعظه خود موفق است که از ثبات و اطمینان کامل برخوردار باشد. «نُبِّئُ بِهِ فُؤَادَكَ» ۱۱ همه ی داستان های قرآنی حقیقت دارد و با نوعی برهان و دلیل قابل قبول همراه است. «الْحَقُّ» ۱۲ در تبلیغ باید ابتدا آرامش خاطر، بعد کلام مستدلّ و سپس موعظه باشد.

«فُؤَادَكَ»

«الْحَقُّ» ، «مَوْعِظَةٌ» ۱۳ بهترین شیوه های تربیتی، تنها در مورد انسان های آماده کارساز است. «ذِكْرِي لِلْمُؤْمِنِينَ»

اشاره

وَقُلْ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ اَعْمَلُوا عَلَيَّ مَكَاتِكُمْ اِنَّا عَامِلُونَ (۱۲۱) وَ اِنْتِظِرُوا اِنَّا مُنْتَظِرُونَ (۱۲۲)

و به کسانی که ایمان نمی آورند بگو: هر چه در توان دارید انجام دهید، ما نیز انجام می دهیم.

و شما در انتظار باشید، ما هم منتظریم.

پیام ها:

۱ ابلاغ تهدید و بشارت، وظیفه ی انبیاست. «قُلْ» ۲ انسان آزاد است و انبیا علیهم السلام نیز بر او تحمیلی ندارند. «اَعْمَلُوا عَلَيَّ مَكَاتِكُمْ» ۳ کسی که موعظه پذیر نیست و تذکر به حال او سودی ندارد، باید تهدید شود.

«اَعْمَلُوا عَلَيَّ مَكَاتِكُمْ»

۴ مبلغ باید به راه و هدف خود، ایمان کامل داشته باشد. «اِنَّا عَامِلُونَ»، «اِنَّا مُنْتَظِرُونَ» ۵ در تبلیغ باید با هر کسی به تناسب عقل و فهم خود او سخن گفت، با افراد لجوج و عنود، با قهر و تهدید. «اِنْتِظِرُوا» ۶ فرجامی نیکو در انتظار پیامبر و مؤمنان است. «اِنَّا مُنْتَظِرُونَ»

اشاره

وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ وَ مَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ (۱۲۳)

و نهان آسمان و زمین تنها برای خداوند است و تمام امور به او باز گردانده می شود، پس بنده ی او باش (و تنها او را پرستش کن) و بر او توکل نمای و پروردگارت از عملکرد شما غافل نیست.

نکته ها:

علم غیب، به طور مطلق مخصوص خداست، اما به اذن و اراده ی الهی، پیامبران نیز

از علم غیب برخوردارند. «لِلْعَالَمِ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَيَّ غَيْبِهِ أَحَدًا إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ» (۱)

پیام ها:

۱ آگاهی از اسرار جهان مخصوص خداوند است. «لِلَّهِ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ» ۲ زمین و آسمان (تمام هستی)، علاوه بر ظاهر، دارای غیب و نهانی نیز هست.

«لِلَّهِ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ»

۳ مرجع همه چیز او و بازگشت هر چیزی به سوی اوست. «إِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأُمُورُ كُلُّهَا» ۴ ایمان به غیب، زمینه ساز عبادت و توکل بر خداوند است. «لِلَّهِ غَيْبٌ» ... «فَاعْبُدْهُ» ۵ هر کس به خداوند توکل کند، مورد لطف او قرار می گیرد. «وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ وَ مَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ...» ۶ آگاهی بر عملکرد انسان، از شئون ربوبیت خداوند است. «وَمَا رَبُّكَ...»

«الحمد لله رب العالمين»

ص: ۴۰۰

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟

سوره زمر / ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ. ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفاً علمی و به دور از تعصبات و جریان‌های اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب «مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می‌نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱. بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)
۲. تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی
۳. جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه، تبلت ها، رایانه ها و ...
۴. سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو
۵. گسترش فرهنگ عمومی مطالعه
۶. زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱. عمل بر مبنای مجوز های قانونی
۲. ارتباط با مراکز هم سو
۳. پرهیز از موازی کاری

۴. صرفاً ارائه محتوای علمی

۵. ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱. چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲. برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳. تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴. تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵. ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶. تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷. راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸. طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹. برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰. برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

JAVA.۱

ANDROID.۲

EPUB.۳

CHM.۴

PDF.۵

HTML.۶

CHM.۷

GHB.۸

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

ANDROID.۱

IOS.۲

WINDOWS PHONE.۳

WINDOWS.۴

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

در پایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می
نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آواده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک ۱۲۹/۳۴ - طبقه
اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۰۲۱ - ۸۸۳۱۸۷۲۲

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

خانه کتاب

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

